

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра культурології

До 35-річчя кафедри культурології

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

**Альманах наукового товариства “Афіна”
кафедри культурології**

*Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції
“Культуротворчий потенціал молоді і перспективи культурної
інтеграції людства у XXI століття”*

15-17 листопада 2006 року

Випуск 5

Заснований в 2000 році

Рівне – 2007

Актуальні питання культурології: Альманах наукового товариства „Афіна” кафедри культурології: Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції „Культуротворчий потенціал молоді і перспективи культурної інтеграції людства у XXI століття”. – Випуск 5. – Рівне: РДГУ, 2007. – 181 с.

Виткалов В.Г. - **Головний редактор:**
- кандидат педагогічних наук, професор, зав. кафедри культурології РДГУ (голова редколегії)

Редакційна колегія:

Афанасьєв Ю.Л. - доктор філософських наук, професор ДАКККіМ (Київ);
Баканурський А.Г. - доктор мистецтвознавства, професор (Одеса);
Воробійов А.М. - кандидат педагогічних наук, професор РДГУ;
Граб О.В. - кандидат мистецтвознавства, доцент, куратор студентського наукового товариства „Афіна” РДГУ;

Дем’янчук О.Н. - доктор педагогічних наук, професор Волинського державного університету ім. Лесі Українки;
Жилиук С.І. - доктор історичних наук, професор РДГУ;
Кралуєк П.М. - доктор філософських наук, професор НУ „Острозька академія”;
Круль П.Ф. - доктор мистецтвознавства, професор НУ ім.В.Стефаніка (Івано-Франківськ);

Кушнарєнко Н.М. - доктор педагогічних наук, професор (ХДАК);
Постоловський Р.М. - кандидат історичних наук, професор РДГУ, Заслужений діяч науки і техніки України;

Стоколос Н.Г. - доктор історичних наук, професор РДГУ;
Поніманська Т.І. - кандидат педагогічних наук, професор РДГУ;
Троян С.С. - доктор історичних наук, професор РДГУ;
Уланова С.І. - доктор філософських наук, професор ДАКККіМ (Київ);
Швецова-Водка Г.М. - доктор історичних наук, професор РДГУ.

Рецензенти:

Арцишевський Р.А. - доктор філософських наук, професор Волинського державного університету ім. Лесі Українки ;
Брилін Б.А. - доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

Науковий редактор – **проф. Виткалов В.Г.**
Упорядники випуску – **проф. Виткалов В.Г., Граб О.В.**

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 9 від 29.12.2005 р.).

Відповідальність за достовірність представленою матеріалу, а також за точність наведених цитат, імен, дат тощо несуть автори. Редакція залишає за собою право корегувати матеріали. Рукописи не рецензуються й авторам не повертаються. Редакція може й не поділяти точку зору авторів.

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА**ШАНОВНІ СТУДЕНТИ, КОЛЕГИ, ГОСТІ!**

Дозвольте привітати Вас у Рівненському державному гуманітарному університеті на цьому високому науковому зібранні.

Це вже друга Всеукраїнська науково-практична конференція із залученням такої кількості учасників, що проводиться в нашому закладі, і, думаю, одна із не багатьох такого рівня, що організуються сьогодні у нашій державі.

Входження України у європейський культурний простір, як відомо, передбачає значну активізацію наукової діяльності студентства, створення потужних наукових центрів, спрямованих на формування високо гуманітарного суспільства загалом, розробку спільних наукових програм тощо, які не лише наблизять нашу українську спільноту до загальносвітових стандартів життя, але й до світових духовних цінностей. Адже

кращий фахівець – це, безсумнівно той, хто постійно знаходиться у творчому пошуку, бере безпосередню участь у розробці, розширенні обріїв своєї професії, піклується про своє духовне зростання.

За заявками, що надійшли із регіонів, про свою участь у конференції повідомили понад 120 студентів, аспірантів та молодих викладачів із 24 вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, зокрема із національних університетів Луганська, Харкова, Чернівців, Івано-Франківська, Острога, Львова (Академії мистецтв та Медичного університету ім.Д. Галицького), Києва (національного університету культури і мистецтв та Національної музичної академії ім. П.І.Чайковського, Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Інституту проблем виховання АПН України, університетів Луцька, Вінниці, Миколаєва, Київського славістичного університету), Рівного: Інституту слов'янознавства та ПВНЗ „Європейський університет” і, безперечно, багатьох спеціальностей та структурних підрозділів РДГУ (зокрема училища культури м. Дубна), а також Кременецького гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т.Шевченка.

Уперше в нашій конференції беруть участь аспіранти з Католицького університету та Університету ім. Марії Кюрі-Складовської з Польщі, а також переможці численних олімпіад і конкурсів Малої академії наук України, які стали студентами Ровеньківської, Лисичанської філії та Стаханівського педагогічного коледжу і Брянківського технолого-економічного технікуму Луганського національного педагогічного університету ім.Т.Шевченка, що теж згодом стануть достойною науковою зміною у нашій державі, поповнять вітчизняні наукові школи. Стверджую це як багаторічний Президент Рівненської Малої Академії Наук.

Ця конференція (як і попередня, проведена минулого року) організована на базі кафедри культурології нашого навчального закладу, структури із великим науковим, навчальним та творчим досвідом, 35 років від дня заснування якої виповнилося у вересні 2006 року. І цей захід є її своєрідним звітом перед професорсько-викладацьким та студентським колективом нашого закладу, громадськістю міста, державою. 75% співробітників із науковими ступенями та вченими званнями у її штаті, 14 сумісників із науковими ступенями та вченими званнями, 100% результативність аспірантури, екстернат, магістратура, друга вища освіта, чимало монографій, навчальних посібників, 25 наукових збірників, сотні статей тощо, а головне – якісних фахівців, чимало з яких є викладачами вищої школи, керівниками середніх спеціальних закладів західного регіону – це головний результат діяльності цієї досить потужної науково-освітньої структури, яку ось уже 20 років очолює професор Виткалов Володимир Григорович.

Ректорат, вчена рада нашого університету, а також майже тисячний колектив співробітників вважають, що перенесення основної ваги в освітньо-науковій діяльності на молодь – перспективний і цілком виправданий шлях. Молодь завжди була рушієм суспільства і лише за нею – майбутнє. Тож бажаю Вам у цей Міжнародний День студентів творчих успіхів, нових ідей, нових наукових звершень і в цій ділянці людської діяльності. Сподіваюся, що обмін думками під час проведення цього заходу допоможе вам зайвий раз переконатися у незаперечності істини про те, що лише людина мисляча, людина творча, людина, що не полишає свого вдосконалення упродовж життя, – зможе принести користь своїй державі, забезпечити і їй, і собі достойне майбутнє!

Ректор проф. Р.М. Постолювський

УДК 329.78(471)

МОЛОДЬ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ХХІ СТОЛІТТЯ:

**ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДРУГОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ „КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОЛОДІ І ПЕРСПЕКТИВИ
КУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЛЮДСТВА У ХХІ СТОЛІТТЯ”**

проф. Виткалов В.Г., доц.Граб О.В. (РДГУ)

Робота конференції традиційно відбувалася у трьох секціях: „Освіта і виховання як основа розвитку культури ХХІ століття”, „Молодь і культурна динаміка України в контексті глобалізаційних проблем” та „Художня діяльність: сутність, проблематика, перспективи”.

Чимало учасників (32 особи) виявило бажання взяти участь в обговоренні питань у першій секції. Випереджаючи події, наголосимо, що інтерес виявився настільки високим, що у запланованій на 2007 рік Всеукраїнській конференції буде введено окрему секцію, де проблеми організації навчального процесу у вищій та середній спеціальній школах у рамках дії Болонської декларації стануть предметом окремого висвітлення, так само, як і проблеми, шляхи та тенденції у формуванні політичної культури сучасної молоді. Але повернемося до аналізу представлених доповідей. При цьому зазначимо, що серед 32 учасників (хто брав участь в обговоренні або надіслав відповідно статті) 9 осіб – викладачі, 7 магістрантів різноманітних спеціальностей Педагогічного та Художньо-педагогічного факультетів РДГУ, ще 16 осіб – студенти спеціальностей „Менеджмент організацій”, „Англійська та японська мови”, „Банківська справа”, „Культурологія”, „Фізичне виховання і методика спортивно-масової роботи” тощо інших навчальних закладів України.

39 учасників було заявлено для участі у роботі другої секції та 49 осіб – у третій, а загалом якісний склад учасників цього заходу представлений наступним чином: 27 викладачів, 25 – аспіранти та здобувачі наукових ступенів і, відповідно, 69 осіб – студенти вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації.

Якщо викладацький склад основну увагу у своїх доповідях спрямовував переважно на проблеми формування професійної культури, краще б сказати, професійної культури майбутнього викладача (М.Вакульчук), то тематика доповідей магістрантів відрізнялася надзвичайною широтою і охоплювала проблеми родинного виховання (Л.Швець), історіографічну проблематику стосовно давньої Волині (О.Семенович), особливостей східної культури в контексті її впливу на зміни у ціннісних орієнтаціях сучасної молоді (С.Лук’янчук) та ін.

У той же час проблематика, що зацікавила студентів, як свідчать подані матеріали, акцентує увагу на переважно національному чиннику й охоплює питання сутності української ментальності (М.Шевчук) та врахування цього чинника в забезпеченні якості сучасної освіти, її ролі у становленні фахівця (Т.Возна), християнської моралі та етики, як важливої складової в системі організації освітньо-культурного та виховного процесу в Україні (Л.Ковальчук, О.Загаєвська) та загалом духовної еволюції молоді (О.Белова).

Не спадає інтерес і до проблематики, пов’язаної з налагодженням стосунків батьків та дітей у сучасному глобалізаційному просторі (Т.Сінельникова), молодіжних рухів в історико-культурологічній ретроспективі (О.Миркевич), лідерства як можливості швидше адаптуватися у сучасному соціокультурному просторі (С.Миронюк, О.Старенька). Причому деякі доповіді та представлені згодом наукові розвідки, підготовлені на їх основі, вирізняються глибиною постановки проблеми, самостійністю мислення, бажанням активно втручатися у суспільне життя.

Звернемо увагу на той факт, що проблематика доповідей і першої, і другої Всеукраїнських наукових конференцій не оминають складних питань вітчизняної історії, а саме ролі націоналістичних рухів у роки Другої Світової війни (А.Гончаров), яскравих постатей доби „Розстріляного відродження” (регіональний аспект) (О.Белова), культурного спадку Київської Русі тощо в інтерпретації молодих людей з ХХІ століття (О.Семенович). І це далеко не повний перелік тих тем, які й надалі продовжують хвилювати молоду генерацію.

Порівнюючи напрями наукового пошуку учасників минулого року із сучасною проблематикою, можна помітити, що молодь менше цікавиться питаннями мовної політики, зокрема сленгу, риторичної майстерності тощо. Та й робочою мовою цього заходу була українська, хоча значна кількість гостей представляла саме східні терени України. Тож треба думати, що мовна проблема на рівні використання мови як засобу спілкування, дискусії вже не стоїть так гостро у студентському середовищі. Її можна вважати розв’язаною на рівні вищої школи. Проте більше уваги, як засвідчує програма конференції, акцентується сьогодні саме на проблематиці професійної культури майбутнього фахівця у її широкому розумінні (В.Тюска, Г.Кутузова, М.Вакульчук), проблема культури здоров’я особистості й зокрема педагогічного працівника (Л.Терешко). Ще декілька доповідей присвячено розгляду (пошуку) місця вищого навчального закладу першого рівня акредитації у системі сучасної освіти та ролі ВНЗ недержавної форми власності (Ю.Дубина, М.Левенець, А.Черуха) в регіональній освіті тощо.

Дедалі більше цікавить молодь і проблема якості освіти як головного чинника підвищення культурного рівня особи, засобу її швидкої наступної адаптації в умовах ринкових відносин (Т.Возна) та сутність, шляхи формування ціннісних орієнтацій різних соціально-демографічних груп (О.Перець, Д.Терновенко, Т.Потапчук, Т.Пузиченко та ін.), а також комунікабельність як важливий чинник знаходження взаєморозуміння, причому не лише у сфері службових відносин (С.Перебейнос).

Окремо слід виділити дослідницькі матеріали, спрямовані на пошук виходу із духовної кризи, яку, на думку молоді, переживає наше вкрай заідеологізоване суспільство, засобами саме сучасної освіти, що зайвий раз засвідчує про як високий рейтинг освіти у системі ціннісних орієнтацій особи, так і розуміння необхідності підвищення власного

рівня знань у цьому контексті (у попередній конференції така проблематика залишалася поза увагою молодіжного інтересу). Продовжуючи думку, зауважимо, що освіта вбачається молоддю як важливий чинник і нашої майбутньої європейської інтеграції (А.Шуба).

Проте не залишено осторонь і традиційно складові чинники у формуванні особистості, зокрема екологічну культуру (О.Сулацкова), виявлення її ролі у підготовці молодшої особи до збереження наших природних надбань для нащадків, використання природного потенціалу в освітянській практиці тощо.

До особливостей цієї наукової конференції слід віднести також і широкі часові межі наукового пошуку молодих дослідників, обумовлені інтересом до культуротворчих питань від доби Середньовіччя і до сьогодення.

У міру опанування молоддю новітньою технологією та технікою, засобами пошуку й передачі інформації, зростає інтерес не лише до активного її використання у сучасному навчальному процесі (В.Тимчина, Ю.Гумен, Н.Кучина), але й поглиблюються роздуми над результатами такого впливу на психіку перш за все самої молодшої людини. У цьому зв'язку звернемо увагу на розвідки Н.Кучиної, спрямованої на з'ясування ставлення молодих людей до системи електронних видавництв в Україні, їх доцільності й ефективності використання студентами гуманітарних (філологічних) та економічних спеціальностей, ролі електронних бібліотек у системі вищої школи тощо та дослідження Ю.Марчука, який чимало часу приділяє проблемі фільтрації інформаційного простору, його морально-етичним чинникам, досліджуючи, таким чином, не лише позитивні сторони розгортання науково-технічної революції, але й ті негативні наслідки, які несе у собі глобалізація. Проте інтерес до цієї проблеми (глобалізація), як бачимо, не спадає.

Уже давно визнано, що зацікавлення східною культурою, філософським баченням життя, ролі людини в складній системі східної духовної доктрини є закономірним явищем другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Адже саме в цій філософії сконцентровано потужний запас духовної енергії, мудрість Сходу. Тож, може, саме тому молодшу людину з певним, достатньо високим рівнем освіти, культурних потреб і не залишають у спокої ці питання, принаймні представлені матеріали С.Лук'янчук (РДГУ) та Д.Піюк (ЛНПУ ім.Т.Шевченка) це підтверджують наочно.

Ще однією особливістю, не характерною для попередньої Всеукраїнської конференції рисою, є те, що чимало доповідей, а згодом і представлених матеріалів статей, відзначаються самостійним проведенням їхніми авторами соціологічних досліджень, що дає можливість останнім апробувати той теоретичний багаж знань, які мають наші респонденти, для уточнення багатьох положень, наукових концепцій, отриманих або сформованих під час навчання. Це характерно для практично всіх виступів, незалежно від того чи суто мистецька проблематика, чи освітянська стала предметом наукового пошуку. У цьому зв'язку відзначимо матеріали Т.Возної, С.Виткалова, Ю.Чаус, О.Хоменка, К.Савич, О.Корольчук, Н.Кучиної, О.Старенької, Ю.Гумен, Д.Терновенка та ін. Окремо відзначимо й розвідку Р.Шеретюк стосовно вивчення стану релігійності молодих осіб, що навчаються у недержавному вищому навчальному закладі, її (релігійності) кореляції з освітнім, соціокультурним рівнем студентів та впливу на подальшу професійну адаптацію тощо. Подібну проблематику, правда вже на значно більшому масиві, вивчає й співробітник лабораторії соціальних досліджень Інституту соціальних наук ВДУ ім. Л.Українки Ю.Чаус. Названі розвідки свідчать про бажання молодих перевірити за допомогою науки чимало усталених істин у нашому суспільстві.

Зрозуміло, що рівень та глибина цих досліджень різні. І можна сперечатися про ті питання, які не потрапили в поле зору того чи іншого дослідника у зв'язку із можливостями та рівнем опанування ним соціологічного інструментарію чи загалом розуміння значення у сучасних умовах фактичного матеріалу, так би мовити, інформації „з периферії”, або ж, навпаки, їм приділено чимало незаслуженої уваги. Проте сам факт такого намагання перевірити, апробувати власну точку зору в сучасній суспільній практиці характеризує цю категорію молодих науковців зовсім з іншого боку і дає підстави сподіватися й у перенесенні ними сформованих під час навчання у вищому навчальному закладі навичок дослідника у майбутню професійну діяльність. І це є головним.

Треба зазначити також, аналізуючи матеріали представлених досліджень, і наступне: дещо іншою з плином часу, природно, стає оцінка молоддю й багатьох явищ, подій, фактів, що її оточують чи учасником яких вона була, зокрема глобалізаційних процесів. Якщо у попередніх матеріалах наших конференцій (див. „Актуальні питання культурології”: науковий альманах. Вип.4. – Рівне: РДГУ, 2005) мова йшла про глобалізацію як суто позитивне (чи негативне) явище ХХІ століття, то вже зараз можемо стверджувати про зацікавлення не лише сутністю, але й морально-етичними вимірами глобалізаційних процесів (Ю. Марчук „Сучасні проблеми морально-етичної фільтрації інформаційного простору”), ролі національної культури в цьому процесі та наслідків для неї цього, беззаперечно, непересічного феномену (О.Катречко „Культурно-ціннісні аспекти глобалізації та їх вплив на культурну компетентність молоді”).

Безперечно, і різноманітні об'єднання України, історія молодіжних рухів і їх вияв зокрема і на Рівненщині (Д.Миркевич) також залишаються актуальними для молодого покоління, адже саме в них чи під їхнім безпосереднім впливом формується молода особа. І те, що там відбувається, яким чином організується, значною мірою й дасть згодом нам той позитивний (чи негативний) результат.

Є ще одна вкрай важлива проблема, якою переймається молода людина сьогодні. Йдеться про проблеми не лише своїх вчинків, дій тощо, але й певну кореляцію цих кроків із бажанням узяти на себе відповідальність за здійснені цією особою вчинки. У цьому зв'язку окремо відзначимо наукову розвідку аспіранта з університету ім. Марії Складовської-Кюрі (Польща) Д.Шевчука „Етичний вимір відповідальності у сучасному світі”. Вона зайвий раз засвідчує про те, що сучасна молодь є значно кращою, глибшою за своїми переконаннями, образом та широтою мислення, формою поведінки тощо, ніж про неї час від часу складається думка у сучасників.

У цьому ж контексті наголосимо й на матеріалах магістрантки А.Обарчук (РДГУ) „Архетип героя у свідомості сучасної молоді: ціннісно-орієнтаційний аспект”, у яких проблема героя-антигероя в інтерпретації молодих є предметом

особливої уваги.

Окремо слід зупинитися на третьому розділі аналізованого збірника – „Художня діяльність молоді: сутність, проблематика, перспективи”. Він, як і відповідний розділ у матеріалах попередньої конференції (2005 р.), є теж досить розмаїтим та строкатим за своєю проблематикою і фаховим рівнем: дослідників, як бачимо, цікавлять багато питань і суто теоретичного спрямування, зокрема семіотики та музичної естетики (М. Деркач), образу реципієнта художнього твору в авторській картині світу (Е.Гнатюк), інтерпретації музичного фольклору в сучасній композиторській практиці (М.Дацик, М.Левенець), міжнаціональних мистецьких зв'язків (М.Глухенький) тощо, так і суто прикладного характеру, від вирішення яких чимало залежить й у справі подальшого збереження пам'яток вітчизняної історії та культури (Г.Власюк, М.Федоришин, Л.Радковська, К.Борисенко, О.Довбенчук та ін.), чи в системі культурно – дозвілєвої діяльності населення (О.Глушук), або ж окремих напрямках фахової підготовки студентів на мистецьких зразках минулого (Л.Крайлюк).

Отже, тут представлено чимало робіт аспірантів, магістрантів та молодих викладачів, які фактично вже визначилися із напрямками свого майбутнього наукового пошуку. Тому їхні розвідки відрізняються, так би мовити, відповідною „прагматичністю”, більшою конкретикою та, безумовно, глибокою науковою аргументацією. Слід відзначити у цьому контексті дослідження І. Шепелевої („Український андеграунд у пошуку духовної основи національного розвитку України”), яка впродовж тривалого періоду розробляє проблематику вітчизняної духовної опозиції в образотворчому мистецтві 60-80 – х років ХХ століття. І цей представлений матеріал – зайве підтвердження її активної праці у цьому напрямі.

Звернемо увагу й на дослідження магістра культури, співробітника наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Д.Галицького – Л. Купець, коло наукових інтересів якої становить сучасна українська література межі ХХ-ХХІ століть, розмаїта мистецька проблематика полікультурного Львова, молодіжні культурологічні об'єднання Західної України. Постійно знаходячись у мистецькому середовищі цього унікального західноєвропейського міста, вона має змогу безпосередньо відчувати особливості художнього життя, а відтак бачити шляхи суспільно – культурних трансформацій у мистецькому середовищі культурного центру кінця ХХ-ХХІ століть і певним чином відтворювати це у своїх наукових розвідках („Ю.Андрухович та його прозова творчість як феномен постмодерну”).

Подібною проблематикою (йдеться про сучасну літературу) переймається також і дослідниця з Рівного В.Парфенюк, яка теж намагається проаналізувати особливості впливу на суспільну свідомість сучасної молодішої генерації творчості відомого представника покоління шістдесятників Р.Іваничука („Виховання національної свідомості й патріотизму на прикладі історичного роману „Мальви”).

Не залишиться, сподіваємося, поза увагою читача й дослідження магістра культури з Рівного М. Федоришина стосовно функціонування традицій колядних фольклорних фестивалів, свят і конкурсів на Волині. Безпосередній організатор одинадцяти міжнародних фольклорних фестивалів „Коляда”, багатьох наукових конференцій з проблем розвитку народної культури, він чимало зусиль доклав до відродження та пропаганди цього дійства на Волині, а також подальшого побутування колядних традицій зокрема й у нашому краї, на Рівненщині. Тож представлений у цьому збірнику матеріал – результат багаторічних розмірковувань автора над шляхами вітчизняної культурної спадщини в добу глобалізаційних змін у суспільстві, можливих формах державної підтримки національної культури.

Ще однією помітною в контексті аналізованих матеріалів розвідкою, є, на нашу думку, і дослідження Г.Власюк, яка здійснює спробу проаналізувати шляхи збереження архітектурних пам'яток на теренах Правобережжя („Музеєфікація замкових комплексів та її роль у відродженні культурних цінностей України”). Співробітник відомого музейного комплексу на Рівненщині, вона намагається поглянути на зазначену вище проблему очима молодого фахівця – науковця, який має не лише відповідні знання, але й здійснює певні кроки, аби спробувати створити власний макет розв'язання цього вкрай непростого для культури та економіки України питання. Її матеріали, на нашу думку, можуть бути активно використані не лише як інформація культурологічного характеру для викладацької діяльності чи підготовки статей тощо, але й власне відповідними службами у галузі природоохоронної та пам'яткоохоронної сфер із суто прагматичною метою.

Зрозуміло, що представлені статті різні за змістом, рівнем наукової аргументації тощо, проте всім авторам притаманне щире бажання долучитися до розв'язання актуальних проблем, які стали предметом детального обговорення.

Таким чином, результати проведення цієї конференції зайвий раз засвідчили як необхідність проведенням таких заходів з метою подальшого обміну не лише самою інформацією про те чи інше явище, подію тощо, але й для уточнення спільних поглядів на спільні проблеми, обміну дослідницькими методиками, обговорення найбільш актуальних для кожного регіону проблем, врешті-решт для з'ясування особливостей організації навчального процесу на спільних напрямках підготовки сучасних фахівців у вищій школі України.

питання своєї незалежності. Так, в етнічній історії можна вирізнити три найбільші етнографічні поштовхи:

- 1) небезпека фізичного винищення з боку Степу (XII – XIII ст.), в результаті чого сформувалися військово-політичні об'єднання східнослов'янських земель;
- 2) колонізація XIV – XVI ст.;
- 3) національно-визвольна війна 1648 – 1657 рр.

Як наслідок першого поштовху виникла слов'яноукраїнська етнічна спільнота, другого – ранньофеодальна українська народність, а третій став підґрунтям для виокремлення української нації [4, с.122].

Великий мислитель і політик В. Липинський ще на початку XX ст. писав: „Недержавність, так зветься наша хвороба. Держави ми не маємо тому, що не уміємо самі в собі хотіння своєї власної держави розвинути, його в цілім нашім громадянстві розбудити і це хотіння, відповідним методом його організації, своїми власними місцевими силами здійснити” [5, с.55].

Стан непробудженого національного життя був притаманний і недавньому минулому України. Проте теперішній порив національної самовідомості дає поштовх до деідеологізованого розуміння багатьох подій та явищ, включаючи етнос, народ, націю, національний характер, національну культуру тощо [4, с.118]. І гріх було б не зауважити, що основною рушійною силою цього пробудження є українська молодь, яка, враховуючи помилки минулого і прорахунки урядової політики, активно намагається відмовитися від старих стереотипів типу: „Яка там держава – хутір!”, „Два хохли – три гетьмани”, „Моя хата скраю – я нічого не знаю”, „На словах згодиться, а зробить по-своєму” тощо. Переймаючи досвід минулих поколінь і прогрес західних європейських країн, молодь дедалі більше долучається до політики, економіки, бізнесу, аби направляти діяльність окремих установ, організацій, підприємств зокрема і діяльність уряду в цілому. Державу мають творити люди зі свіжими думками, з новими поглядами.

Будучи ласим шматком для багатьох країн-загарбників, українські землі перебували у складі Російської, Австро-Угорської імперій, Польщі, Румунії, Чехословаччини та інших країн. Це значною мірою вплинуло на спосіб життя і мислення українців, породило відсутність почуття національної єдності, а єдність народу – це передовсім єдність психології та самоусвідомлення. Наприклад, на ментальність галичан значною мірою вплинуло перебування західних територій України під владою поляків та австро-угорців. Їхньою головною метою було національне визволення, а провідними рисами ментальності: вміння господарювати, повага до власності, певний консерватизм, скерований на увіковічення у незмінному вигляді основних національних цінностей, активне виявлення національних почуттів, патріотизму, що слабшою мірою проявлялося серед населення Східної, Центральної та Південної України. Їх доміантними рисами життя стали: колективізм, анархізм, віра в мудрого і доброго правителя, який наведе порядок, а копітка праця була спрямована на соціальне визволення.

Саме розрізненість одного народу в просторі зумовила різний національний характер, своєрідність ментальності окремих регіонів України, що і зараз позначається на громадській активності населення. Це насамперед стосується актів протесту, діяльності громадських організацій, зокрема молодіжних [1, с.617].

Процес підкорення одного народу іншим практично ніколи не обмежувався суто військовою агресією, політичною інкорпорацією, економічною експлуатацією тощо. Першочерговими завданнями завжди була деморалізація чужого народу або принаймні його еліти, прищеплення йому почуття меншовартості, комплексу неповноцінності. Тобто йшлося переважно про моральне, а не фізичне знищення провідних верств нації. Усе, що залишалося в Україні вище середнього рівня, нещадно руйнувалося [5, с.62].

З розвитком історії на психічний та духовний стан українців усе більший вплив мало соціальне оточення: і внутрішнє національне життя, і вплив історичних сусідів, який не можна недооцінювати, у тому числі і вплив на генетичному рівні.

Тривале перебування українських земель у складі Радянського Союзу залишило неабиякий відбиток на їхній історії. Учені національного Інституту стратегічних досліджень виділяють такі основні риси „радянської” ментальності:

- 1) пасивність особи – відсутність бажання і прагнення поліпшити власне життя самостійно, що доповнюється формальною активністю, про людське око, основне – створити оманливе враження, що людина працює, а не працювати задля реального результату;
- 2) комплекс меншовартості – відчуття особистої неспроможності через професійну некомпетентність, що породжує невмотивовані амбіційність і хамство;
- 3) патерналізм – перекидання вирішення власних проблем на державу;
- 4) безпорадність – надія на допомогу.

Саме нашарування радянської ментальності має найбільший вплив на суспільне життя населення вже незалежної України. Пасивність особи, що передалася у спадок, є бар'єром на шляху до економічного зростання країни. Прикро ще й те, що успадкувалися переважно негативні риси, а не, скажімо, дисципліна, виховання, що займають у системі соціальних відносин та людської діяльності важливе місце. Для побудови нового незалежного розвинутого суспільства потрібні нові ідеї.

Усі вищеперераховані чинники впливу та особливості національного менталітету, з одного боку, забезпечують відносно стабільну ситуацію в державі, а з іншого – не дають їй бажаної динаміки і можливості здійснити прорив на якісно новий рівень суспільного життя. Так, наприклад, успадкований консерватизм не дозволяє повною мірою опанувати нові технології, проникнути в сутність інформаційних систем.

Менталітет як феномен має насамперед практичне спрямування: досвід поколінь спрямовує людей на те, що

потрібно розвивати, а чого уникати. Ментальність нації виявляється в переважаючих життєвих настроях, поглядах, у характерних особливостях світорозуміння, у системі цінностей, потреб; у формах суспільних взаємин; у ставленні до природи і праці; в національному характері та темпераменті; в різних елементах культури етносу, зокрема і політичної [6, с.588].

Варто усвідомлювати те, що ми українці – наступники низки поколінь від індоарійців та трипільців до русичів, а звідти до гетьманської України та сьогодення. Саме від нас, молодій генерації, залежить, яке майбутнє і в якій державі ми побудуємо.

Джерельні приписи

1. Бойко О.Д. Історія України: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 656 с.
2. Мала енциклопедія етнодержавотворення / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римащенко та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
3. Подольська Є.А. Культурологія: Навч. посіб. / Є.А. Подольська, В.Д. Лихвар, К.А. Іванова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.
4. Пономарьов А.П. Українська етнографія: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
5. Чмир В.П. Європейці без Європи: менталітет українського народу в історичному контексті // Політика і час. – 1998. – №9. – С. 55-65.
6. Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України: Монографія. – 2-ге вид. – К.: Кондор, 2004. – 738 с.

УДК 008(477)

Корольчук О. І. – *ст. II курсу спец. „Культурологія” НУ „Острозька академія”*

МОРАЛЬНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Створюючи і розвиваючи всі атрибути незалежної держави, чи не найголовнішим нашим завданням нині є відродження духовності нації, виховання майбутніх поколінь на моральних та патріотичних традиціях українського народу.

У реальному житті нашого суспільства наступив той період, коли необхідно усвідомити, що якщо не буде вирішена проблема розвитку і становлення моральної особистості молоді, то ні про які перетворення в нашому житті не може бути й мови.

Для соціокультурного розвитку нашої країни протягом останніх десятиліть характерним є зниження значення „традиційного” механізму трансляції цінностей та норм і підвищення ролі „раціонального”. Ці зміни обумовлені глибокими соціально-економічними і соціокультурними зрушеннями.

Надзвичайно важливою проблемою сучасної молоді є психічне сприйняття і ствердження нової системи морально-культурних цінностей. Адже суспільство руйнує не сам кризовий стан, а той факт, що люди не спроможні знайти в сьогоденні для себе ті цінності, що стимулювали б їх до життя і культуротворчої діяльності. Найвразливіша частина суспільства у відношенні проблем ціннісних орієнтацій – це молодь [6, с.297].

Рейтинг цінностей у молодіжному середовищі певною мірою віддалений від таких категорій, як мораль, соціальна активність, що при руйнації цінностей однієї світоглядної системи і нагромадженні відповідно інших та напрацьованні орієнтаційних векторів нового світобачення можна вважати закономірним явищем.

У сучасному суспільстві чітко простежується споживацька орієнтація молоді, не готової до творчої праці, актив-ного способу життя. А саме ці установки визначали моральний зміст української традиції. На зміну їм на передній план сьогодні виступили біологічні і матеріальні проблеми.

Нагадаю, для прикладу, моральну ціннісно-орієнтаційну модель молоді кінця XX – початку XXI століть. На першому плані у неї виступають такі цінності, як здоров’я, цікава робота, спілкування з друзями [5, с.244].

Молоду людину сьогодні характеризує життєрадісність і почуття гумору, наявність сексуальних зв’язків, але все це – у певних межах. Для неї важливі власні права і свободи, відповідальність при цьому має другорядне значення. Моральність, порядність належать до розряду пережитків минулого.

Нова сучасна особистість не має здорових амбіцій, її самореалізація не тотожна життєдіяльності. Визнання нею демократії як умови наявності свободи не виключає схильності до сильної влади, здатної забезпечити певну стабільність суспільства авторитарними заходами, її турбують виключно проблеми власного, а не суспільного буття.

За даними соціологічних досліджень, проведених серед студентів Національного університету „Острозька академія”, молоді громадяни України не вірять у добро. Свіість є для них абстрактною категорією. При розв’язанні своїх проблем розраховують тільки на себе: адже інші заклопотані власними турботами, а ідеалізм відсутній. Головне – це забезпечення „нормального”, за їхніми мірками життя, для себе і своєї родини. Вони визнають роль сім’ї, що є для них єдиним притулком у постійній боротьбі за „місце під сонцем”. Але тут далеко не завжди йдеться про спорідненість і єдність душ: адже часто на терезах опиняються кохання і гроші. Про якийсь патріотизм важко говорити, хоча є певний інтерес до національної культури, а рідна мова визнається як національний чинник.

Соціальна роль культури обумовлює у свою чергу зміни в оцінці контактів населення з каналами культури. Вони є індикатором характеру і глибини змін, що відбуваються в суспільстві, дозволяючи, таким чином, виявити ті групи і прошарки населення, які найбільш залучені до цього.

Руйнування культурної інфраструктури призвело до зменшення числа каналів, через які здійснюється передача культурних цінностей. Сьогодні спостерігається відчуження широких мас від цінностей світової та національної культури, їх духовне і культурне зубожіння. А практично єдиним каналом, що забезпечує широкий доступ абсолютної більшості молоді до національних надбань культури (як уже зазначалося), стало телебачення і відеопродукція, що зумовлює спро-щення культурного процесу та споживацьке ставлення до культурних цінностей.

Нині в Україні на рівні окремої сфери подружнього життя окреслюються негативні тенденції, а саме: розповсюдження альтернативних форм шлюбу та зростання позашлюбної дітнароджуваності, що не є типовим для нашої культури. В Україні історично проблеми статі, сексуальної культури, інтимної близькості були суворо табуйовані [2, с.157].

Однією з основних моральних цінностей вважається почуття відповідальності. Наявність прав і свобод сучасної молоді можна розглядати як інструментальну цінність, що є підґрунтям формування бажаної діяльності, тобто послугоується базою самостійного життєзабезпечення молоді. Водночас почуття відповідальності як інструментальної цінності притаманне далеко не кожному. Звідси – правовий нігілізм, безвідповідальність молоді в усіх її формах і проявах, не кажучи вже про соціальну відповідальність особистості. Так само й далеко не кожен індивід прагне до пізнавальної діяльності [7, с.4].

Для багатьох молодих людей їхня діяльність не потребує оцінки, бо спрямованість відбувається „всередину себе”. Низька орієнтація на активне, діяльне життя відкидає мотив визнання, тоді як відсутність у суспільстві загально визнаних лідерів у будь-якій сфері може загрожувати появі „надособистості”, харизматика, і ситуація буде складатися залежно від рівня освіченості, свідомого орієнтаційного вибору політичної і загальної культури.

У культурі, як відомо, завжди є начало аристократичне і начало демократичне. Без начала першого висота і досконалість ніколи не були б досягнуті. Проте причини катастрофи у сфері духовної культури криються і в нинішній еліті, суспільстві, що відзначається егоїзмом, ізоляваністю від мас. Індуїдуалізм інтелектуальної еліти, що веде свій початок від епохи Ренесансу, не завжди означав відстоювання ним своєї духовної незалежності й свободи творчості. Він означав також моральну і суспільну індиферентність, відсутність усвідомлення своєї місії. Тож українській еліті як провідникові моральної культури суспільства в першу чергу слід осмислити свою національну традицію, що й має стати відправною точкою в її діяльності [8, 38].

Отже, у новій культурній реальності, у якій існує молода Українська держава, бажана культуротворча спрямованість, як об’єктивна вимога людського буття в наступну постіндустріальну епоху, не сприймається і не підтримується на належному державному рівні. Водночас глобальні зміни у сфері культури наріли вже сьогодні. Враховуючи важливу роль моралі в становленні й розвитку нового суспільства, першочерговим є завдання національного морального виховання як потужного чинника розбудови державності і природної форми розвитку людської особистості.

Джерельні приписи

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: шляхи реалізації. – К.: ІЗМН, 1996. – 232с.
2. Генон Р. Кризис современного мира // Наш современник, 1992. – № 10. – С. 157.
3. Демиденко В.К. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів і вчителів. – К.: ІЗМН, 1995. – 39с.
4. Донцов А.В. Психолого – педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді // Високі технології виховання. – Харків: ІСДО, 1995. – С.86-90.
5. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій.- К.: Либідь, 1996. – 304с.
6. Немов Р. С. Психологія: Посібник для студентів вищих навчальних закладів: В 3 кн. Кн. 1. Загальні основи психології / Переклад на українську. – Рівне: Верес, 2002. – С.295-299.
7. Сухомлинська О. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики (виступ на Загальних зборах АПН України 07.12.05). – К, 2006.
8. Парфьонова О. Формування моральної культури молоді в сучасній Україні // Вісник Книжкової палати. – К., 2002.

УДК 008 „37.014.5”

Возна Т.О. – ст. II курсу
спец. „Менеджмент організації”
Харківського Рі НАДУ
при Президентіві України
н.к. – канд. іст. наук, доц. **Козуб В.П.**

**ЯКІСТЬ ОСВІТИ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ
КУЛЬТУРНОГО РІВНЯ МОЛОДІ**

Здобуття вищої освіти безпосередньо сприяє підвищенню культурного рівня молоді, зростанню її культурних якостей, формуванню необхідних умінь, які дають уявлення про загальний рівень освіченості людини. В умовах інтеграційних процесів освіта є системою пізнання культури, у свою чергу культура залишається важливим середовищем, у якому зростає, розвивається, пізнає себе особистість. Культура суттєво впливає на процес соціального становлення особистості, формування духовного світу та моральних цінностей. Враховуючи це, якість освіти можна розглядати як головний чинник підвищення культурного рівня молоді людини.

На теоретико-методологічному рівні проблемам культури та освіти присвятили свої роботи чимало вітчизняних дослідників, а саме: І.Бех, Б.Вульф, О.Газман, Г.Звенигородська, В.Зінченко, О.Киричук, Б.Кобзар, Л.Кулікова, М.Ценко. Ця проблема знайшла своє втілення і в працях зарубіжних авторів, зокрема Р.Бернса, А.Маслоу, Г.Олпорта, К.Роджерса та ін. Психологічні аспекти проблеми аналізували Н.Бітянова, С.Максименко, Б.Мастеров, Г.Цукерман.

Звернення до психологічної, філософської та психолого-педагогічної літератури дозволяє простежити еволюцію підходів до проблеми розвитку культурного потенціалу особистості.

Останні дослідження проблем освіти та культурного рівня молоді розкривають В.Вікторов [1, с.54-59], молодий науковець Є.Владимирська [2, с.108-113], О.Химченко, В.Кремь у численних працях, зокрема „Вища освіта України і Болонський процес” та „Модернізація вищої школи України в контексті принципів Болонської декларації”.

Метою цієї статті є спроба визначення якості освіти як передумови підвищення культурного рівня молоді та розкриття основних характеристик категорії „якість освіти”.

Процес засвоєння культури особистістю продовжується, як відомо, протягом усього життя. Якщо врахувати, що кожна особистість індивідуальна та неповторна у власному культурному розвитку, то загальнокультурна компетентність є тією культурологічною основою, що об’єднує всі прояви людського в людині незалежно від національного та соціального становища. Важливим фактором соціального життя людини залишається взаємодія освіти і культури, що стає необхідним загальним тлом і в той же час змістом освіти. На практиці, на жаль, під час організації навчально-виховного процесу не повною мірою забезпечується дія культурних механізмів, форм та змісту освітнього процесу, хоча поєднання культури та освіти є загальновідомим [4].

Якість – найголовніший результативний чинник освіти. Якістю зробленого визначається доцільність витрачених зусиль і коштів. Взагалі якість – категорія філософська, об’єктивна й загальна. Якість – це внутрішня визначеність предмета, що становить його специфіку і відрізняє певний предмет від усіх інших.

Словосполучення „якість освіти” за своїм змістовним наповненням надзвичайно сміє і стосується не лише освіти, а й різних соціокультурних чинників та факторів, поза впливом яких освіта не існує, існувати й розвиватися не може.

Традиційно якість освіти пов’язується зі змістом і формою навчального процесу. Та зі зміною світових тенденцій з’являється необхідність перегляду усталених поглядів. У цьому сенсі не можуть залишатися осторонь змін ні структура, ні форма навчального процесу.

Якість освіти є не лише обсягом отриманих та засвоєних знань. В умовах, коли прогресивність оновлення знань і технологій являє собою швидкоплинний процес, необхідна спрямованість не лише на засвоєння базових знань та навичок, а й на вміння використовувати їх самостійно в практичній діяльності. Освіта має підготувати людину ХХІ ст. серед інших суто фахових чинників й до формування таких рис, як толерантність, сприйняття інших культур та релігій, цінностей, уміння спілкуватися з їх носіями. Лише в цьому випадку якість освіти стає передумовою підвищення культурного рівня молоді людини.

Особливої уваги у ХХІ ст. набуває такий критерій якості освіти, як ступінь її адекватності природним здібностям кожної людини, особистісно орієнтований характер. Максимально наблизити освіту й виховання до розкриття природних здібностей кожної людини – споконвічна мета і мрія педагогіки. Тому так важливо, щоб освіта була максимально різноманітною, демократичною та особистісно орієнтованою. Отже, одним із аспектів навчально-виховного процесу вищої школи є завдання не нав’язувати молоді, а допомогти їй засвоїти нові знання, правильно використовуючи відповідні технології, здатні сприяти та коректувати цей процес. Студентська молодь повинна набувати такі навички та вміння у процесі навчально-пізнавальної діяльності, які дозволять різнобічно сприймати й осмислювати факти і явища культури, формувати цілісний погляд на сучасний світ.

Отже, поняття „якість освіти” стає дедалі більш системним, багатограним і реальним. Нині якість освіти характеризується такими складовими:

- якість навчально-методичної бази, тобто ресурсне забезпечення закладів освіти на необхідному рівні. Потрібно залучати до навчального процесу не тільки підручники з певних предметів, а й ширше використовувати нові сучасні методи і засоби пізнання, які допоможуть молодій людині творчо підійти до підготовки поставленого завдання, сприятимуть розширенню наукової діяльності;

- якість педагогічних кадрів та професорсько-викладацького складу передбачає переоцінку соціальної ролі вчителя: сьогодні вчитель і викладач – не тільки абсолютний носій знань; він має також виконувати місію духовного поведиря дитини, стати для неї водночас джерелом авторитетної інформації. Лише тоді дитина зацікавиться предметом, який доносить викладач до неї [1].

Визначення критеріїв та показників якості освіти є однією з центральних проблем її оцінювання. Нині оцінювання якості освіти належить винятково державним структурам. Освіта повинна доводити свою необхідність і спроможність

у галузі послуг не лише перед державними органами, а й перед суспільством, приватними особами, які є споживачами цих послуг. Взагалі принципово не можливо керувати складною системою оцінювання доступу до освіти та її якості тільки засобами державного контролю і регулювання.

Жодна організація не може монопольно займатися оцінкою якості освіти. Необхідне залучення агенцій з громадської оцінки, які б доповнювали одна одну. Це можуть бути громадські організації, до складу яких входять не лише зацікавлені представники, а й представники міжнародних організацій.

Нині громадська оцінка якості середньої і вищої освіти використовується в багатьох країнах. Наприклад, у європейських країнах альтернативним методом тестування успішності учнів у середній школі є зовнішнє оцінювання, яке дає змогу одержати дані щодо рівня знань учнів на регіональному або національному рівнях і вжити заходів з метою загального підвищення освітніх досягнень. Зовнішнє оцінювання практикується також і в Україні [5].

С. Шишов і В. Кальней своєрідно підходять до питання якості освіти, визначаючи її як „міру задоволеності очікувань різних учасників процесу освіти від наданих освітніми установами освітніх послуг” або „міру досягнення поставлених в освіті цілей та завдань” [3]. Тож, зважаючи на це визначення, якість освіти повина відповідати освітнім стандартам і запитам споживачів освітніх послуг. Тому основною метою подальшого розвитку вищої освіти є, на нашу думку, переростання кількісних показників у якісні, яке базується на засадах національної ідеї вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні й примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати особистість, для якої є потреба у фундаментальних знаннях та підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня;

– розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки із замовниками фахівців;

– розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у тому числі європейських. Зокрема привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти, забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем.

Проблема ролі та місця України у створенні в Європі єдиного освітнього простору сприймається з розумінням Генеральним директором IV Ради Європи, а також групою підтримки Болонського процесу. Останні відзначають високий рівень готовності України, її прагнення приєднатися до цього процесу та визначеності щодо основних завдань і проблемних питань [6].

Україна була і залишається активним учасником цих процесів. Закони України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Національна доктрина розвитку освіти пройшли експертизу Ради Європи. Спеціальні комісії експертів, які безпосередньо в наших університетах і коледжах ознайомилися із практикою впровадження задекларованих законодавством норм, зробили позитивні висновки щодо розвитку вищої освіти.

Якщо порівняти все це із задекларованими в м. Болоньї принципами, то не важко дійти висновку: обрані нами шляхи модернізації вищої освіти співзвучні загальноєвропейським підходам. Ці дані свідчать про високу якість освіти в Україні, яка відповідає європейським стандартам та нормам.

Основне завдання дослідження якості освіти стосується, таким чином, розв'язання важливих і актуальних завдань, передусім для конкретної людини, а потім уже і для суспільства. Якість освіти – це сподівання нашої молоді (і суспільства загалом) на краще. Втілення в життя цих сподівань потребує зусиль освітян, які мають стати для людини запорукою її гідного майбутнього, а для держави – свідченням продуктивності її соціальної політики та досягнення демократизації нашого життя. Тобто якість освіти – це задоволення потреб не так держави і не лише її, а передусім запитів людини: отримання нею в навчальному закладі того, що забезпечить спроможність і готовність відповідати за свою повсякденну діяльність і адекватну поведінку [2].

Тож суспільство в цілому та кожен його індивід стурбовані й заклопотані проблемами здобуття повноцінної освіти, яка забезпечить кожному випускнику соціальну стабільність. Якість освіти – це важливий елемент набуття повноцінної освіти. Словосполучення „якість освіти” за змістовим наповненням надзвичайно ємне і стосується не лише освіти, а й різних соціокультурних чинників та факторів, зокрема, підвищення культурного рівня молоді. Розвиток освіти, підвищення її якості зумовлює розвиток творчих здібностей, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти.

Студентська молодь на момент вступу до вищого навчального закладу вже має певний культурологічний досвід: культурні інтереси, потреби та здібності. Тож якість освіти – це головний чинник підвищення культурного рівня молоді.

Джерельні приписи

1. Вікторов В. Основні критерії та показники якості освіти // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. – 2006. – №1. – С. 54 – 59.
2. Владимирська Є. Якість освіти як філософія та педагогіка розуміння доцільного // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. – 2006. – №1. – С. 108 – 113.

3. Шишов С.Е., Кальней В.А. Мониторинг качества образования в школе. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 320с.
4. Химченко О.М. Роль культурних цінностей у процесі саморозвитку студентської молоді // <http://www.rambler.ru>.
5. Зовнішнє тестування. Аналітичний звіт. 2003 рік. – К.: Центр тестових технологій, 2003. – 67с.
6. Кремінь В. Модернізація вищої школи України в контексті принципів Болонської декларації // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. – 2004. – №5. – С. 32 – 40.

УДК 341:47

Кутузова Г. – канд. пед. наук,
доц. ВДУ ім. Лесі Українки

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Становлення нової освітньої системи в Україні відбувається в умовах прискорення глобальної інтеграції у світове співтовариство, зростання впливу етнічного фактора на процеси збереження цілісності національної державності та відновлення духовних пріоритетів суспільства. У цій соціокультурній ситуації рівень його цивілізованості залежить від якості системи освіти як такої складової, де закладається фундамент для розбудови стабільної держави, культури і виробництва та визначаються перспективи міжетнічних і громадянських відносин. Зазначена ідея є домінантною у концептуальній основі Державної національної програми „Освіта (Україна ХХІ століття)” і відображена в Законі України „Про освіту” та „Про вищу освіту”[1].

Ключова роль в оновленні системи освіти належить вищим навчальним закладам, оскільки саме тут задаються методологічні, змістові та технологічні параметри освіти на всіх її рівнях, формується педагогічне мислення і професіоналізм майбутнього спеціаліста. Нові підходи до забезпечення фахової підготовки відображають усвідомлення фундаментальної залежності суспільних перспектив від якостей особистості студента, що розвиваються його професійною освітою. Тому виникає необхідність перегляду пріоритетів у системі професійної підготовки, де поруч із формуванням необхідних фахових знань, умінь і навичок набуває значущості становлення суб'єктної позиції майбутнього професіонала. Одним із основних факторів забезпечення здатності студента до активного творчого саморозвитку є його широка загальнокультурна підготовка, потреба в якій визначена вимогами сучасного ринку праці.

Усвідомлення цієї потреби проявилось у введенні в систему університетської професійної підготовки культурологічної освіти, спрямованої на забезпечення процесів трансляції загальнокультурного досвіду людства, вкорінення його в особистісний духовний світ студентів. Культурологічна освіта майбутніх спеціалістів об'єктивована у вищих навчальних закладах нормативними курсами „Українська та зарубіжна культура” і „Культурологія”, що належать до циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки студентів, позитивно впливає на забезпечення готовності майбутніх фахівців до виконання соціокультурних функцій та становлення всіх складових їх професійної культури.

Аналіз освітнього процесу у Волинського державного університету імені Лесі Українки дозволяє окреслити такі суперечності: між теоретично декларованою метою формування цілісної особистості майбутнього спеціаліста і збереженням предметноцентрованої моделі професійної освіти на практиці, між цілісністю професійно-особистісного становлення професіонала і недостатньою розробленістю системи педагогічного управління цим процесом, між орієнтацією університету на фундаментальні загальнокультурні знання та нереалізованістю їх у професійно-педагогічній діяльності майбутніх фахівців. Розв'язання цих суперечностей актуалізує проблему теоретичного і методичного забезпечення культурологічної освіти студентів у вищому навчальному закладі як засобу формування цілісності особистісної та професійної культури майбутніх спеціалістів.

Проблема цілісного пізнання особистості знайшла відображення в наукових працях В.П.Андрущенка, І.Д.Беха, Б.Б.Коссова, О.М.Леонтєва, Б.Ф.Ломова, В.С.Мерліна, В.М.Мясищева, В.І.Муляра, К.К.Платонова, Л.П.Станкевича, М.Шеллера, В.І.Шинкарука. Фундамент суб'єктного підходу до розуміння цілісності особистості був закладений у дослідженнях К.О.Абульханової-Славської, Н.Х. Александрової, Б.Г.Ананьєва, О.В.Брушлінського, Л.П.Бусвої, Л.В.Губерського, М.І.Михальченка, С.Л.Рубінштейна, Е.Фромма, А.Хеллера. Результати, отримані дослідниками, вплинули на переосмислення методологічних засад освіти як культурного процесу в наукових концепціях О.І.Арнольдова, Г.О.Балла, Б.С.Гершунського, О.В.Глузмана, І.А.Зязюна, С.Ф.Клепка, Г.П.Клімової, І.М.Козловської, О.М.Олексюк, Р.О.Позінкевича та ін.

Визначення культури як інтегративного компонента змісту освіти на всіх її рівнях зумовило актуалізацію питання цілісності структури особистості вчителя, що стало предметом досліджень В.І.Бондаря, Ф.Н.Гоноболіна, Н.В.Кузьміної, К.М.Левітана, Л.М.Мітіної, О.Г.Мороза, О.М.Пехоти, С.О.Сисоевої, В.О.Сластьоніна, О.І.Щербакова. Це вплинуло на формування підходів до професійної підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах, розроблених у наукових працях І.М.Богданової, Н.В.Кічук, А.Ф.Ліненко, Г.О.Нагорної, Л.І.Міщик, Л.О.Савенкової, Г.В.Троцько та ін.

Культурологічну підготовку студентів вищих навчальних закладів досліджували Г.П.Васянович, Г.С.Дегтярьова, Л.І.Зеліско, М.П.Лещенко, Л.Г.Настенко, Л.А.Руденко, О.П.Щолокова, фахове спрямування моделі культурологічної

підготовки професіонала вивчали Л.А.Кондрацька, В.С.Маслов, Т.І.Рейзенкінд, методичне забезпечення окремих компонентів культурологічної освіти студента стало в центрі уваги В.Г.Бутенко, А.Й.Капської, Г.М.Падалки, О.П.Рудницької, Г.Г.Філіпчук, Г.С.Тарасенко.

Ми визначаємо культурологічну освіту майбутніх спеціалістів у вищому навчальному закладі в таких основних аспектах: по-перше, як процес засвоєння студентами загальнокультурного досвіду людства; по-друге, як результат вищезазначеного процесу в сукупності культурологічних знань, умінь і навичок; по-третє, як систему аудиторних і позааудиторних форм навчальної діяльності студентів на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях. Культурологічна освіта розглядається також як цінність, що вмотивовує їхнє гармонійне входження в соціокультурне і професійне середовище.

На нашу думку, зазначене дозволить забезпечити адекватність змісту культурологічної освіти меті, завданням і принципам професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

У дослідженні Шевнюк О.Л. визначаються концептуальні основи культурологічної освіти майбутніх учителів у вищому навчальному закладі, а саме:

- *інтегральність* як освоєння універсального знання різних культурних традицій, що уможливує формування цілісного уявлення студента про соціокультурну дійсність і місце у ній людини;
- *аксіологічність* як орієнтація на культурні цінності й смисли, що покликано підтримати закладення ціннісно-мотивуючого (фундаменту педагогічної культури студента);
- *антропологічність* як акцент на суб'єктній природі культурних процесів, що впливає на формування продуктивного типу педагогічної діяльності майбутнього фахівця;
- *полікультурність* як відображення множинності національних самобутніх культур, що сприяє становленню ціннісної та комунікативної толерантності студента;
- *педагогічне спрямування* як забезпечення адекватності меті, завданням і принципам педагогічної діяльності вчителя [5, с.169-177].

Ми дотримуємося думки, що сутність і соціальне призначення культурологічної освіти майбутніх фахівців найповніше реалізуються в умовах університетської освіти, яка орієнтована на активізацію процесів розвинення універсальної полікультурної освіченості студентів, формування їх системного мислення, становлення досвіду їх творчої активності. Обґрунтування методологічних засад і концептуальних основ культурологічної освіти майбутніх фахівців дозволяє запропонувати їй визначення як процесу і як результату педагогічно організованого формування особистості студента в якості суб'єкта культури шляхом оволодіння системою культурологічних знань, цінностей, принципів комунікацій та досвіду культурних практик, що забезпечують залучення до культурно детермінованих шляхів вирішення завдань особистісної та професійної життєдіяльності, а також створюють умови для самовизначення майбутнім фахівцем основних параметрів його педагогічної культури.

Аналіз моделі професійної підготовки майбутнього культуролога дає підстави стверджувати, що загальнокультурний потенціал у процесі перетворення з потенційної форми на актуальну інтенсифікує культурологічну діяльність. Професійні якості майбутнього фахівця повноцінно формуються, розвиваються і проявляються в неперервному процесі його самореалізації в культурі. Діалектика взаємодії загальнокультурного і фахового полягає у тому, що загальнокультурне отримує свою максимальну реалізацію у фаховому і є його каталізатором.

Проте об'єктивна закономірність інституціалізації культурологічної освіти у вищих навчальних закладах суперечить її реальному стану, виявленому на основі комплексного аналізу нормативних документів, методичних матеріалів і практичного досвіду. Серед її недоліків: збереження репродуктивної моделі процесу навчання, невиправдане зменшення кількості годин за навчальним планом, незначне врахування можливостей варіативного підходу до індивідуальних запитів студентів, недостатнє стимулювання потреби майбутніх фахівців у культурному саморозвитку.

У результаті в практиці вітчизняних і зарубіжних вищих навчальних закладів виокремлюються такі основні моделі культурологічної освіти студентів: культурно-історична, культурно-антропологічна, культуротворча, полікультурна і діалогова [3]. Аналіз існуючих моделей культурологічної освіти студентів дає підстави стверджувати, що актуалізація в кожній з них певного аспекту феномену культури не дозволяє ефективно і цілеспрямовано впливати на формування цілісної особистості фахівця і забезпечувати культурний контекст його професійної підготовки.

Система освіти майбутніх культурологів об'єктивується взаємозв'язком нормативних культурологічних курсів, циклу спецкурсів з актуальних проблем сучасного культурного процесу і методики викладання культурологічних дисциплін, побудови на основі культурологічного підходу курсів гуманітарного та соціально-економічного спрямування, а також позааудиторних форм навчально-виховної роботи. Представлений взаємозв'язок зумовлює процесуальність культурологічної освіти як відкритої системи та забезпечує неперервність саморозвитку майбутнього фахівця в культурі. Стимулювання потреби студентів у постійному культурному саморозвитку забезпечується в процесі культурологічної освіти формуванням самостійної навчальної активності майбутніх фахівців, що особливо актуально з огляду на постійне скорочення аудиторних годин на загальноосвітні курси у вищих навчальних закладах.

Проведене нами на базі ВДУ ім. Лесі Українки із зазначеної вище проблематики експериментальне дослідження дозволяє також встановити характер взаємозв'язків культурологічних курсів із дисциплінами циклу соціально-гуманітарної підготовки студентів у вищих навчальних закладах. Це:

- інтеграція предметного простору окремих соціально – гуманітарних наук як основа цілісного світогляду і розвинення системного мислення студентів;

творчий потенціал і особистісні якості.

Розглядаючи виховний процес студентів у педагогічному ВНЗ з позицій його аксіологічного потенціалу, варто зазначити, що основними виховними силами у вищій школі є студентське співтовариство, особистість викладача, громадські організації, кожна з яких має свою систему цінностей і визначає зміст, форми і методи виховної роботи. Для повноцінного розвитку особистості майбутнього фахівця необхідно одночасно звертатися до його когнітивної, емоційної і діяльнісної сфер, інтеграція внутрішнього наповнення яких дає можливість розвитку аксіосфери фахівця.

Найправильнішим орієнтиром у виховному процесі сучасної вищої школи є духовність учителя, що розвивається на трьох рівнях, які переплітаються і взаємодіють у внутрішньому світі особистості, реалізуючи себе в єдиному освітньому просторі. По-перше, вона виявляється в оволодінні багатствами культури людства. Природно, що вчитель у зв'язку з певними причинами не в змозі освоїти весь досвід світового співтовариства, однак головним показником є ступінь його оволодіння досягненнями національної і загальнолюдської культури. При цьому принципове значення має і те, що вносить у культуру сам учитель, які цінності соціальних чи духовних властивостей стають надбанням системи освіти.

По-друге, духовність учителя виражається в емоційно-почуттєвому прояві особистості педагога. Очевидно, що духовність актуалізується в душевності як інтегральній характеристиці особистості, що включає щире бажання зрозуміти іншу людину, ввійти в її становище, прояв м'якості і гнучкості характеру, реалізацію прагнення допомогти нужденній людині, можливо, обмежуючи власні інтереси. Людина духовна – це особистість доброзичлива, делікатна, тактовна, для якої повага й увага до іншої людини – непорушні основи, а гідність людини – найважливіша цінність в організації освітнього процесу.

По-третє, найважливішим рівнем, що характеризує духовність, є поведінковий „малюнок” діяльності педагога. У ньому явно проступає духовне начало учителя. Як правило, духовність учителя виражається через уміння чинити відповідно до своїх моральних переконань за допомогою дій, що демонструють гармонійне співставлення особистих потреб і потреб інших людей (учнів, колег, батьків і т.ін.). Особливо варто підкреслити здатність робити добро й уміння виразити себе, свій потенціал і внутрішній світ у цьому процесі [1, с.160].

Духовні орієнтири, які викристалізувалися в ході тривалих спроб людства усвідомити свою сутність, сьогодні можна виразити ціннісним рядом, важливим для професійної підготовки майбутнього вчителя: воля, обов'язок, совість, добро, краса, справедливість, безкорисливість, альтруїзм. Геніальність моральної парадигми в освіті виражається простою формулою: стався до іншого так, як ти хотів би, щоб ставилися до тебе.

Одночасно з духовно-моральними цінностями виділяються цінності соціально-світоглядного характеру, що регулюють ставлення людини до державно-суспільних інститутів, умов життєдіяльності суспільства й особистості. До таких цінностей належать аксіологічні орієнтири: земля, родина, праця, світ, природа й ін.

Виділення цих понять у якості пріоритетних і перспективних напрямів виховання сучасних студентів зумовлено не тільки досягненнями цивілізації, але і її негативними наслідками. Інтелектуально-технічний і технологічний стан людства при величезній різниці в матеріальному і культурному існуванні різних країн і народів нині такий, що людство стоїть перед реальною загрозою самознищення.

Щоб зменшити чи попередити загрозу знищення Землі сьогодні необхідна консолідація, насамперед духовно-моральна, різних народів і народностей, наддержав і „карликових” держав. Основною умовою інтеграції народів і країн у світове співтовариство може бути впровадження в суспільну свідомість розуміння Землі як єдиної „інстанції”, що забезпечує існування людства, виховання представників народу як „громадян світу”, здатних розсовувати рамки станових, регіональних, національних способів самореалізації і виходити в планетарне буття. Щоб такий „вихід” не позбавляв особистість самотності, щоб людина не розчинилася в просторі і часі, їй необхідна визначена соціокультурна прикріпленість. У сучасній системі цінностей роль соціально-культурного визначника і стабілізатора особистості надається сім'ї [1, с.163].

Людина, що вступає в третє тисячоліття, повинна реалізувати себе як активна і діяльна істота. Тому значною цінністю для неї повинна стати праця як творче явище. Причому творчість у цьому випадку розуміється широко: і як створення творів мистецтва, і як здійснення наукових відкриттів, і як „любове створення” предметів і речей, що полегшують життя людей. Моральна суть праці полягає не тільки в „людяності” її результату, але й у тім, що, будучи універсальним способом самовираження, праця сприяє самоствердженню людини і тим самим стає джерелом задоволення і радості.

Для того, щоб праця стала творчістю й одночасно природною потребою людини, необхідні спеціальні умови, найважливішими серед яких є мир. Справді, якщо людина упевнена, що її робота у своїй суті „людяна”, що результати її праці принесуть користь людям, що її життя поза небезпекою, то праця знаходить у її житті моральний зміст. Таким чином, світ відкриває шлях до матеріального і духовного добробуту суспільства, у кінцевому результаті і всього людства. Свідомість людей XXI століття повинна сприйняти просту думку: миру як єдиному гаранту існування людства альтернативи немає, тому що війна – це „кінець світу”.

Добробут людства визначається не тільки миром, але і станом природи, який сьогодні можна визначити як „екологічна катастрофа”. Втручання людини в навколишній світ дійшло до такої межі, що позбавляє природу можливості самовідновлення. Тому в системі життєво важливих цінностей природа займає однакове з миром становище. Сучасне людство має потребу у вихованні кожного свого представника в дусі ненасильства не тільки стосовно навколишнього світу, природи. В останньому випадку це повинно поширюватися і на живу, і на неживу природу.

Відповідаючи національно-культурним традиціям і перевагам нашого народу і багато в чому маючи можливість

органічно поєднуватися з ними, загальнолюдські цінності, поряд з національними, повинні стати безсумнівними орієнтирами духовно-морального виховання молоді.

Специфіка виховання у вищій школі полягає в тому, що цей процес не має строгої регламентації, як це було в недалекому минулому. Вища школа вільна вибирати ціннісні орієнтації як концептуальну базу навчально-виховного процесу відповідно до свого розуміння. Тим часом ціннісні орієнтації повинні бути представлені як багатомірне явище, що інтегрує виховання і навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Система ціннісних орієнтацій у вищій школі повинна мати можливості для звернення до національних цінностей, причому однією з найбільш фундаментальних є патріотизм. Він багато в чому визначає аксіосферу громадянина держави, насамперед – педагога.

Патріотичне виховання – це процес формування ставлення до Батьківщини як національної цінності, розвиток таких рис особистості, як любов до Батьківщини, відданість їй, увага до її історичного минулого, духовний зв'язок з народом.

Основна мета цього процесу – формування патріотизму як інтегративної характеристики особистості – може бути реалізоване у випадку повноцінного функціонування виховної системи освітньої установи. Спробуємо розставити акценти в процесі патріотичного виховання, визначити його точки опори.

Головна опора патріотичного виховання – Батьківщина: рідний край, мила серцю країна; те, що дороге і близьке кожній людині. Україну ми називаємо Батьківщиною тому, що в ній ми народилися, у ній говорять рідною нам мовою й усе в ній для нас рідне.

Ще одна опора – природа. Природа – єдине джерело біологічного і культурного існування і людства, і кожного з нас. Таке розуміння природи показує людині найвищу відповідальність за її стан з обліком того, що сама людина і все людство є творінням і частиною природи. Природа – це життєдайне джерело думки, доброти, любові, джерело глибоких патріотичних почуттів.

Одна з найважливіших опор, свого роду фундамент виховання, – це велика і багатогранна культура України. Ми впевнені, що в патріотичному вихованні принципово важливо спиратися на скарбницю, створену розумом, душею і руками людини, що існує у вигляді духовних цінностей, соціальних традицій, різноманітних способів організації людської життєдіяльності; на сукупність досягнень у галузі наук, мистецтв, моралі, виховання, а також предмети праці і творчості. Культура в Україні – явище самобутнє, духовно багате і творчо яскраве. Особливо варто виділити культурні традиції – усталені звичаї, обряди, ідеї та цінності, норми поведінки і т.ін., що згуртовують українців і прикрашають їхнє життя.

Безперечно, необхідною опорою патріотичного виховання є рідна мова. Мова – це народ, це неминуча цінність, у якій закладені особливий дух і аромат українського життя, характер і поведінка української людини, її погляди на світ і місце в ньому. Українська мова – це скарбниця духовного життя народу: глибина думки, художність звуків, сердечність у ставленні до слова.

На основі сучасних ціннісних орієнтацій студентів педагогічного ВНЗ можна створити головні канони вчительської роботи, у яких виражається насамперед ціннісний спектр ставлення до учнів.

Основні постулати педагогічної етики можна сформулювати таким чином:

- Цінують дитину, ніколи не зраджуйте їй, а у важку для неї хвилину приходьте на допомогу; не забувайте, що ви живете для учнів, а не навпаки.
- Любіть дітей, намагайтеся спілкуватися з ними так, щоб їм було комфортно, поблажливо ставтеся до їхньої неслухняності й витівок – це проблеми росту.
- Будьте доброзичливими, тому що доброта – ключ, яким відкриваються навіть озлоблені, поранені душі.
- Пам'ятайте, що будь-який ваш вихованець – особистість, яка володіє почуттям власної гідності і заслуговує уважного ставлення.
- Щиро цікавтеся кожною дитиною, її проблемами; це розбудить у ній бажання ділитися з вами своїми думками і почуттями.
- Думайте про наслідки, не нашкодьте своїм вихованцям, бережіть їх фізичне і психічне здоров'я.
- Зберігайте чесність; не використовуйте неправду як засіб впливу на дітей; не роздавайте свідомо нездійсненних обіцянок.
- Будьте порядними і шляхетними, не розголошуйте секретів і таємниць, довірених вам дитиною; не наговорюйте на неї; не мстїть за образливу витівку на вашу адресу.
- Вірте в учня; у будь-якій ситуації не позбавляйте його перспективи і можливості зміни до кращого.
- Визнайте привселюдно, на очах в учнів, помилки, яких ви припустилися, а в критичних випадках перепрошуйте.
- Не обмежуйте себе штучно в проявах людяності; демонструйте учням радість і красу повноцінного життя.

Аналіз названих етикетних правил дозволяє зробити висновок про те, що професійна діяльність педагога з опорою на сформульовані положення допоможе вибудувати відносини „учитель – учень” таким чином, щоб робота освітньої сфери сприяла росту духовності учнів і вчителів, показувала їм „шлях до себе”, навчила б морального самоствердження через реалізацію потенційних можливостей, сприяла б утвердженню блага, краси й істини.

Формування ціннісних орієнтацій студентів педагогічного вищого навчального закладу – процес складний, багатогранний і трудомісткий, який потребує врахування ціннісної системи, яка вже склалася в результаті взаємодії сім'ї

і школи, а також потенційних можливостей студента. Тим не менше розвиток ціннісних орієнтацій – перш за все процес якісних і кількісних змін майбутнього педагога. У якісному відношенні відбувається трансформація особистісних характеристик, у яких відображаються аксіологічні основи. Майбутній вчитель у процесі професійної підготовки засвоює унікальні ціннісні орієнтації і стає носієм духовно-морального начала, що відрізняє його як особистість і фахівця від інших суб'єктів і представників інших професійних груп. У кількісному відношенні майбутньому вчителю слід звернути увагу на багаточисельність існуючих ціннісних орієнтацій і максимально засвоїти ті з них, які відповідають його уявленням про природу педагогічної діяльності та особливості аксіологічної системи освіти.

Джерельні приписи

1. Асташова Н.А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: МОДЭК, 2000. – 272 с.
2. Вишневецький О. Система цінностей і стратегія виховання: тезовий виклад// Рідна школа. – 1997. – №7-8. – С. 3-5.
3. Гнатюк О. Особистість сучасного педагога// Початкова освіта. – 2002. – №3. (січ.). – С. 3.
4. Денисенко В. Формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів початкових класів// Початкова школа. – 2002. – №3. – С. 25-26.
5. Кузнецова О. Дослідження ціннісних орієнтацій педагогічних вищих навчальних закладів // Початкова школа. – 2003. – №9. – С. 24-26.
6. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Психологічна структура педагогічної діяльності. Навч. пос. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. – Частина 1. – 217 с.
7. Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб./ За заг. ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997. – 224 с.

УДК 378.034

Терновенко Д.С. – ст. II курсу
 спец. „Фізичне виховання та МСМР”
 Ровеньківського ф-ту Луганського НПУ ім.
 Тараса Шевченка
 н.к. – канд. пед. наук **Кондратенко Г.П.**

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ТА ЇХ ФОРМУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ (на прикладі студентської молоді ЛНПУ ім. Т.Шевченка)

Проблема формування цінностей та духовних потреб особистості постала особливо актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується конфліктом цінностей та їх трансформацією, моральним занепадом і зниженням рівня загальної культури, комерціалізацією людських відносин тощо.

Система цінностей складає основу ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої. Цінності є фундаментом світогляду і ядром мотиваційної сфери особистості. Становлення системи ціннісних орієнтацій, на думку психологів, починається в ранньому юнацькому віці (Г.Абрамова, І.Бех, Л.Божович). Юнацький період учні пов'язують із „моральною рефлексією”, переоцінкою цінностей. Цінності, які проголошує людина на цьому віковому етапі, як правило, обираються нею як орієнтири для подальшої життєдіяльності. Отже, проблема формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді є надзвичайно актуальною.

Вивченню проблеми цінностей присвячені праці М.Вебера, Б.Додонова, Д.Леонтьєва, А.Маслоу, К.Роджерса, В.Франкла, Е.Фромма та ін. Важливий внесок у розробку проблеми формування гуманістичних цінностей студентської молоді зробили Г.Балл, І.Бех, Є.Бондаревська, М.Боришевський, О.Вишневецький, С.Гончаренко, І.Зязюн, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко та ін. Соціально-педагогічні основи формування гуманістичних ціннісних орієнтацій молоді досліджувалися В.Дзюбою. Серед останніх досліджень українських науковців помітними залишаються розробки, що стосуються проблеми формування ціннісних орієнтацій у контексті духовного світу особистості (В.Іздебська), розвитку духовного потенціалу студентської молоді (О.Горожанкіна, О.Олексюк, М.Сова).

Разом із тим спостерігається невідповідність соціокультурної потреби у прояві гуманістичних цінностей студентської молоді й негативними явищами бездуховності сьогоденного суспільства. Такі протиріччя об'єктивують дослідження, спрямовані на теоретичну та практичну розробку проблеми формування гуманістичних ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Актуальність і недостатня розробка цієї проблеми і зумовили вибір теми цієї розвідки, мета якої полягає в тому, щоб висвітлити специфіку цінностей та деяких механізмів формування гуманістичних ціннісних орієнтацій у студентів.

Цінність – те, що має певну матеріальну або духовну вартість; важливість чого-небудь [6, с.641]. Цінності особистості – це основа, на якій можна виділити такі підсистеми цінностей: духовні, що є цінностями життя і його змісту; моральні, тобто цінності морального вибору вчинків і поведінки; індивідуально-соціальні, які відображають структуру людської діяльності, специфічний спосіб людського існування.

Особливий внесок у дослідження цінностей зробили представники гуманістичної психології, згадувані вже

А.Маслоу, Г.Олпорт, К.Роджерс, В.Франкл. Гуманістична психологія своїм базовим поняттям вважає особистість як цілісну унікальну систему, що являє собою „відкрити можливість” самоактуалізації. Цей напрям заснований на вірі в можливість розквіту кожної людської особистості, якщо їй дати можливість самій обирати свою долю й направляти її [3, с.4]. В.Франкл виділяє три головні групи цінностей як смислових універсалів: цінності творчості (що ми даємо життю), цінності переживання (що ми беремо від світу) та цінності відношень (яку позицію ми займаємо відносно долі, яку не можемо змінити) [7, с.236].

Ціннісні орієнтації є важливим компонентом структури особистості, у них, за О.Дробницьким, актуалізується весь життєвий досвід, нагромаджений особистістю в індивідуально-конкретній ситуації. Особистісні цінності складають внутрішній стрижень особистості (І.Бех). Система ціннісних орієнтацій є ядром особистості, створює базовий фундаментальний настрій її життєдіяльності або образу буття (В.Сагатовський).

Специфіка ціннісних орієнтацій полягає в тому, що на відміну від усіх інших категорій, вони найбільш тісно пов'язані з діяльністю суб'єкта, керують цим процесом як усвідомленою дією. Ціннісні орієнтації пронизують усі поверхні людської психіки – від потреб до ідеалів, включаючи й поведінковий компонент. В узагальненому вигляді це можна подати за такою схемою: потреба → інтерес → установка → ціннісна орієнтація [4, с.17]. Потреби складають ґрунт, на якому формуються інтереси особистості. Потреби та інтереси детермінують цільову діяльність свідомості, втілюються в систему мотивацій, закріплюються в установках і ціннісних орієнтаціях особистості, активізують її діяльність.

Інакше кажучи, зазначимо: ціннісні орієнтації – це вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей; система переконань, переваг, виражена в поведінці, а також спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей.

Проблема формування ціннісних орієнтацій в юнацькому віці набуває особливої актуальності, тому що загострюється інтерес до свого внутрішнього світу, який проявляється в самозаглибленні, міркуванні над власними переживаннями, думками. Негативізм, невизначеність, катастрофа авторитетів – ці явища ми зустрічаємо в середовищі молоді, чимала частина якої прийшла до духовної спустошеності, стала потенційно злочинною. А причиною усього – зневага до життєвих цінностей. У більшості молодих людей уже виробилися свої погляди на життя, але при цьому вони абсолютно інфантильні. Не варто забувати й про те, що людина може бути освіченою, ерудованою, талановитою і водночас, за відсутності морального виховання, потенційно соціально небезпечною.

Охарактеризуємо суперечності розвитку ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. У результаті прискорення темпів суспільного прогресу, швидких змін в економічній сфері, а також глибинної трансформації системи комунікацій, інтенсивно зростає суспільний статус молоді. Молоді люди, у порівнянні з іншою частиною суспільства, виявляють більш високу готовність до змін. Відбувається це внаслідок їхніх вікових особливостей, можливостей мобільного соціального переміщення, активного пошуку свого місця в системі суспільних відносин, обумовленого яскраво вираженим бажанням самореалізуватися, здобути незалежність, самостійність завдяки широкому діапазону морального, професійного, політичного вибору. Крім того, як відомо, свідомість молоді менш завантажена стереотипами. У „відповідь” на кризу моделей поведінки, що існували раніше, молоді люди створюють собі „соціальний простір”, у якому вони самоутверджуються, самовиражаються, творчо самореалізуються, діють, мислять та експериментують в умовах відсутності обмежень з боку дорослих. Врешті-решт молодь виступає не стільки проти „батьків”, скільки проти того, що їй нав'язує суспільство: проти орієнтації на дозвіл глобальних світових проблем, але за розгляд проблем повсякденного життя, за розмаїтість стилів життя, за нові, новаторські напрями в мистецтві й культурі. Високий рівень освіченості, інформованості й соціальних претензій стимулює процес інтенсивної зміни ціннісних орієнтацій юнаків, що у свою чергу сприяє утвердженню нових форм творчої активності.

Однією з особливостей ціннісних орієнтацій як системного утворення є те, що вони визначають стійкість людини до негативних зовнішніх впливів, які сьогодні чагують на молоде покоління. Серед таких, у першу чергу варто виділити наркоманію та релігійні секти. Потрапивши до останньої, молода людина виявляється ніби в іншому світі, де існує регламент, продиктований певними законами. Відбувається, таким чином, ломка людської особистості. І це, на жаль, дуже поширено в наш час. На шляху молодого покоління постають й інші серйозні труднощі. Ще незміцнілій особистості доводиться вирішувати проблему життєвих виборів, проте встояти перед усіма негативними впливами досить нелегко, не маючи надійної внутрішньої опори у вигляді індивідуальної системи цінностей.

В умовах інформаційної ери, коли краще розвивається швидкість розумових операцій та дій, молода людина може заглибитись у віртуальне життя й не сприймати реалій навколишнього середовища. Як свідчать сучасні дослідження, у процесі спілкування з комп'ютером особа ставить себе в центр віртуальної, а не класичної картини світу [5, с.177]. Віртуальний простір, з одного боку, розширює можливості розкриття здібностей, самореалізації, але з іншого боку, невизначеність життєвих цінностей часто приводить молодь до сайтів із сумнівною сексуальною та псевдо-естетичною інформацією, що негативно позначається на духовному розвитку. Доступність відеофільмів, телепередач та кінофільмів призводить до пришвидшеного розвитку емоційної сфери, але при цьому не формується почуття відповідальності за свої вчинки, прогнозованість наслідків власних дій. Таким чином, духовне вдосконалення як особистісний процес відсунуто на другий план, духовні пошуки мало цікавлять молодь. Студенти у своїх планах більше зорієнтовані на прагматичні цінності, а духовно-естетичні в їхньому житті займають другорядне місце.

За результатами експериментальної роботи, проведеної на Ровенківському факультеті ЛНПУ імені Тараса Шевченка серед студентів-першокурсників, у системі ціннісних орієнтацій сучасного студентства прагнення „зробити професійну кар'єру” і „бути вільним та незалежним у своїх рішеннях та вчинках” виявили майже 80% респондентів.

Така ціннісна орієнтація, як прагнення „принести користь своїй країні”, виявилася не надто популярною – 38% опитаних дали позитивні відповіді. Ці показники свідчать про невисоку активність молодих людей щодо праці на користь Батьківщини, певну інертність і відстороненість від усього, що відбувається в суспільстві.

Відповіді на друге запитання („Мое життєве кредо, принципи життя”) у цілому відзначаються соціальним оптимізмом, вірою в життя. Лише невелика кількість студентів зовсім не виявила свого життєвого кредо, мабуть, їм ще не вистачає певної соціальної й духовної зрілості. При цьому близько 25% опитаних визначили провідними принципами життя такі християнські цінності, як „не роби того, про що потім пошкодуєш”, „не роби іншому того, чого не хотів би, щоб зробили тобі”. Більше половини респондентів сповідують загальнолюдські цінності – людяність, доброту, уміння відповідати за свої слова, взаєморозуміння, щирість. Тільки в кількох відповідях прозвучало слово „сумління”, наприклад: „Я намагаюсь жити так, щоб сумління завжди було чистим. Я ненавиджу брехати, але іноді доводиться кривдити людей”. Але, на жаль, ґрунтовністю, умінням зануритися в глибину проблеми, виявленням цілісного ставлення до цього питання студенти-першокурсники ще не володіють. Замало відповідей, які б продемонстрували бажання боротися, щоб досягти успіху, знайти себе, стати справжньою людиною, тим більше вчителем.

Відповіді на наступне питання („Яким життєвим цінностям, орієнтаціям Ви надаєте перевагу?”) свідчать, що близько половини першокурсників назвали в анкетах окремі духовні цінності, як-от: людяність і добро, вдячність і повага, впевненість і взаємодопомога. Але їх діапазон достатньо вузький, майже в половині відповідей спостерігається визначеність цінностей єдиним абстрактним поняттям – загальнолюдські цінності, або духовні цінності, хоча студенти і мали достатньо часу для осмислення. У нечисленних відповідях спостерігається також поєднання духовних і моральних цінностей. Загалом відзначаємо відвертий пріоритет духовно-моральних цінностей, хоча і без достатньої аргументації своєї позиції.

Відповіді на запитання відносно мети на найближчі роки дали всі першокурсники, крім кількох (4%), які не вважають необхідним оголошувати свої плани. 80% студентів бажать здобути вищу освіту, серед них тільки 10% спеціально акцентують увагу на тому, щоб вчитися на межі своїх можливостей. Є і виняткові оригінальні відповіді: „стати щасливим”, „взятися за розум”. Бажання створити сім'ю виявили 5%.

За результатами проведеного анкетування, духовні питання, проблеми національної культури та мистецтва в ієрархії найважливіших для молодих людей проблем посідають далеко не перше місце. Це свідчить про те, що в молодіжному середовищі існує своєрідний духовно-ідейний вакуум, пов'язаний із кризою системи цінностей та недостатнім освоєнням нового соціально-культурного стану.

Сучасною освітою визначені пріоритетні ціннісні орієнтири, на які повинні спиратися навчання й виховання молоді. Головною цінністю освіти в межах гуманістичної парадигми є людина, особистість. На думку багатьох учених, освітній процес розуміється як створення умов для саморозвитку, саморуку конкретної особистості [1, с.2]. Роль гуманістичної освіти як основи формування гуманістичних цінностей полягає в тому, щоб зосередити духовну енергію молоді, вдосконалити моральну свідомість, розширити світосприйняття з позицій ціннісних орієнтацій, підготувати молодь до подальшого життя, до самостійної праці, виховати гуманістичний тип поведінки.

Гуманістичні цінності поєднують у собі усвідомлення про безумовну цінність людини, культурні та духовні досягнення суспільства, естетичні знання, переконання, ідеали, які створені самим народом, обумовлені історичним духовним розвитком суспільства, відображають і пояснюють відносини в суспільстві, з'ясовують місце особистості та її роль у навколишньому світі. Гуманістичні ціннісні орієнтації впливають на вчинки й поведінку людини в суспільстві, зумовлюють її життєвий вибір, дають можливість осмислити цінність життя, його неповторність для людини, сприяють розумінню унікальності і своєрідності кожної людини, визнанню її прав і свобод.

Формування гуманістичних ціннісних орієнтацій визначається, з одного боку, особистісним розвитком і усвідомленням своїх інтересів і цінностей, а з іншого боку, соціальними факторами, цінностями значущості іншого, стилем спілкування з ним. Механізм формування гуманістичних ціннісних орієнтацій особистості ґрунтується на розумінні цінностей як системи ставлення людини до світу, суспільства, інших людей. Так, І.Бех зазначає, що наміри духовно зрілої особистості вкорінені в систему надіндивідуальних цінностей і виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовираження [1, с.117]. Сукупність базових гуманістичних цінностей відображає специфіку стосунків між людьми, значення цих цінностей для життєвизначення й цілепокладання, координації усієї сфери соціокультурної поведінки особистості.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

1. Актуальність дослідження проблеми формування гуманістичних ціннісних орієнтацій сучасної молоді зумовлена загальними тенденціями розвитку як сучасного суспільства, так і педагогічної науки і практики, вимогами держави до високого професійного рівня особистості, її світоглядних якостей, ціннісних орієнтацій, ідеалів та переконань.

2. Визначення базовою компоненту змісту формування гуманістичних цінностей повинно відповідати вимогам, які йдуть від молоді, пов'язані з розвитком і становленням особистості, а також вимогам, які йдуть від культури та моральності сучасного соціокультурного простору.

3. У процесі формування гуманістичних ціннісних орієнтацій у студентів необхідно розвивати прагнення до духовної діяльності, світосприйняття з позицій ціннісних орієнтацій, забезпечуючи необхідні умови для самостійного розвитку й удосконалення морально-духовної сфери, гуманістичних цінностей.

Перспективним напрямом цього дослідження є розробка комплексних програм і методик формування гуманістичних цінностей студентської молоді.

ухилитися від виконання доручень”.

Доброта і чуйність посіли п’яте рангове місце. У більшості опитаних ці якості асоціюються із мамою: „У мене мама добра і чуйна. Я її дуже люблю”, „Якщо мама добра і чуйна, то в сім’ї завжди затишок”. Низьке рангове місце, яке учні надали цим якостям, вони пояснювали тим, що „сьогодні доброта і чуйність не в моді”, „бути добрим і чуйним – це несерйозно”, „якщо будеш добрим і чуйним, нічого не досягнеш у житті”.

Духовність 48,0% учнів ототожнюють із релігійністю, 31,0% – з уподобаннями в галузі класичної музики і серйозної літератури, 7,0% вважають, що духовна людина – добра, чуйна, ніколи не свариться, завжди прагне надати допомогу іншим. 14,0% школярів не змогли дати більш-менш чіткої відповіді.

Найменше прихильників виявилось у такої якості, як толерантність. Поглиблене вивчення цього питання засвідчило, що учні не зовсім добре розуміють значення цього поняття. Їхні висловлювання обмежуються твердженням: „Потрібно толерантно ставитися до людей”. Тобто, усвідомлюючи позитивне значення толерантності, учні не можуть пояснити, у чому саме вона виявляється.

Аналіз одержаних відповідей також показав, що учні не зовсім добре орієнтуються у сутності деяких моральних понять, не завжди виправдано пов’язують ті чи інші риси з моральністю людини. Наприклад, під час бесіди було поставлене таке проблемне запитання: „Чи будь-яку людину, котра добре працює, можна вважати моральною? Чи можна такою назвати людину, яка, не шкодуючи сил, працює на власне збагачення?”

Близько двох третин школярів зазначили, що така людина може вважатися моральною. А той факт, що вона працює для власного збагачення, не треба розглядати як негативний, адже „в неї є діти, яким вона може будь-що купити”, „вона ж сплачує податки”, „якщо вона змогла цього досягти, то вона розумна” та ін.

Одним із методів, що застосовувався нами на констатувальному етапі експерименту, був метод незакінчених речень. Учні пропонувалося кілька речень, до яких вони мали дописати кінцівку. Наприклад,

1. Високоморальна людина – це така.....
2. Найбільш важливими моральними якостями я вважаю...
3. Український народ завжди засуджував людину, якій були притаманні....
4. Навіть, якщо вчинив погано, краще визнати свою провину, адже...
5. Про людину, яка, кажуть, що вона духовна.

Одержані за цим завданням відповіді підтвердили недостатнє усвідомлення учнями сутності моралі та основних якостей моральної людини, ототожнення духовності переважно з релігією.

Наступне завдання спрямовувалося на вивчення моральної орієнтації учнів. Анкета містила такі запитання:

1. Що, на твою думку, головніше мати в житті (чого ти хочеш домогтися передусім)?
2. З якими з наведених нижче тверджень ти погоджуєшся?
3. З якою думкою ти погоджуєшся?
4. Який з перерахованих поглядів стосується тебе?
5. Чи можна розглядати працю в житті людини як
6. З яким із наведених суджень ти погоджуєшся?
7. Я в добрих стосунках із учасниками хорового колективу, тому що
8. Які дії, вчинки, особистісні якості своїх однокласників ти найбільше цінуєш?
9. Які дії, негативні вчинки, особистісні якості твоїх однокласників ти найбільше засуджуєш?

Відповідаючи на перше запитання анкети „Що на твою думку, головніше мати в житті (чого ти хочеш домогтися передусім)?”, учні на перше місце поставили твердження „гроші”, у кількості яких вони вбачають своє щастя. Будучи „теоретично” незалежними від батьків, вони здебільшого занепокоєні лише своєю долею, де перевага надається прагненню розбагатіти, мати власну справу, добре влаштуватися. Така цінність грошей, на нашу думку, обумовлена появою в суспільстві нових ідеалів (наприклад, матеріальний добробут). Цінність багатства маніфестується в них у значущість індивідуального і престижного споживання. При цьому притаманний підлітковому віку, до якого належать учні старших класів музичної школи, романтизм (мрії про „краще життя”) тісно переплітається з прагматизмом (ставка на власні сили, готовність здобувати гроші у будь-який, не завжди соціально схвалений спосіб).

Значну роль у сповідуванні таких ідей відіграє практичний досвід учнів. Із грошима вони пов’язують свою налаштованість на успішний бізнес. Однак додаткові опитування засвідчили, що у переважній більшості випадків учні не мають чітких уявлень щодо сутності бізнесової діяльності, зазвичай пов’язують її із торгівлею.

31,2% опитаних відзначили у своїх відповідях „фізичну силу і здоров’я”. Однак при цьому також наголошується на необхідності мати гроші („щоб добре їсти”, „займатися у фізкультурних секціях”, „відпочивати як слід”, „мати змогу звертатися до гарних лікарів”).

5,0% респондентів хотіли б мати „владу над людьми”, хоча вони не змогли докладно пояснити, з якою метою.

Обираючи твердження щодо особливостей прояву турботи, 42,3% учнів старших класів музичної школи зазначили, що „турбота про навколишніх людей – важлива якість людини”. До висловлювання, що „турбота за процвітання своєї країни – головна риса громадянина” схиляється 31,5% опитаних. „Єдина турбота людини – її сім’я” – таке твердження обрало 12,1% учасників хорового колективу, 14,1% респондентів переконані в тому, що „людина має турбуватися лише про себе”.

Щодо різновидів прояву людиною відповідальності, 51,3% учнів вважають, що „людина відповідає за свою сім’ю і близьких людей”, 32,0% – „лише за свої вчинки”. Решта – не дали відповіді на це запитання.

Виявляючи своє ставлення до оточуючих, 36,7% учнів зазначили, що вони „поважають лише близьких друзів”, на думку 28,6% опитаних, вони „не зобов’язані поважати будь-яку людину”, 19,6% поважають „лише багатих і знаменитих”. 15,1% учнів обрали відповідь „поважаю кожну людину, якщо вона не злочинець”.

Виявляючи своє ставлення до нації, учасники хорового колективу (48,1%) обрали варіант „як засіб до існування”. Для 7,3% опитаних це – „як неприємний обов’язок”. Інші учні, охоплені опитуванням, утрималися від відповіді.

„Колектив допомагає вчитися, жити, підтримує у важкі хвилини” – таке твердження, відповідаючи на наступне запитання анкети, визнали 41,9% учнів. 25,8% опитаних вважають, що „колектив обмежує свободу людини”. На переконання 7,5% учнів, „людина в колективі перетворюється на піщинку”.

На свої добрі стосунки з учасниками хору вказало дві третини опитаних; не погоджуються з таким твердженням 15,1% учнів. Решта обрали варіант відповіді „не знаю”.

Відповіді на восьме запитання анкети „Які дії, вчинки, особистісні якості своїх однокласників ти найбільше цінуєш?” загалом підтвердили результати проведеного на початку роботи ранжування цінностей. До таких були віднесені чесні, щирі, доброзичливі стосунки.

Серед особистісних якостей, крім чесності й щирості, учні називають дружелюбність, веселість, хазяйновитість, красу, самостійність, незалежність.

До негативних дій, вчинків, особистісних якостей учні старших класів музичної школи відносять: наївність, млявість, упертість, злостивість, жадібність. Ними засуджуються вчинки, у яких виявляється лицемірство, егоїзм, зверхність.

Наступна анкета, яка була запропонована учасникам хорового колективу старших класів музичної школи, мала на меті виявити усвідомлення учнями особливостей своїх поведінкових актів з точки зору моралі та ставлення до них. Вона містила такі запитання:

1. Чи часто Ви замислюєтесь над тим, як впливають ваші вчинки на навколишніх?
2. Чи бували у Вас вияви брутальності?
3. Чи любите Ви аналізувати свої вчинки?
4. Чи перебиваєте Ви співрозмовника?
5. Чи можете зупинити того, хто занадто самовпевнений?
6. Чи подобається Вам демонструвати свій авторитет?
7. Чи любите Ви допомагати людям?
8. Чи знаєте Ви власні недоліки?

Відповідаючи на перше запитання анкети, більшість учнів (51,3%) обрали варіант відповіді „іноді”. Ствердну відповідь дали лише 15,7% опитаних, 33,0% – негативну.

Наявність у себе виявів брутальності визнали 12,5% учнів хорового колективу. „Іноді” їх виявляють 23,1% респондентів. Інші ж (64,4%) зазначили, що ніколи не робили брутальних вчинків.

Такі твердження дещо суперечать із відповідями на наступне запитання анкети: „Чи любите Ви аналізувати свої вчинки?” Більше половини опитаних (61,2%) зазначили, що ніколи цього не роблять, а 15,1% – лише іноді аналізують свою поведінку. Таке ставлення до власної поведінки не дає змоги зрозуміти, чим же керувалися учні, відповідаючи на попереднє запитання. Для з’ясування цього з ними було проведено додаткові бесіди, у процесі яких з’ясувалося, що вияви брутальності найчастіше констатуються кимось із оточуючих (зазвичай дорослими), а не усвідомлюються як такі самими учнями.

Перебивають співрозмовника майже всі опитані (91,1%). Пояснюючи такі дії, учні зазначили, що „на те вона й розмова, щоб розмовляли обоє”, „ я перебиваю, тому що мені не подобається весь час мовчати і тільки слухати”, „якщо я не перебиватиму, то він не дізнається, що я думаю з приводу його висловлювань” та ін.

Уміння зупинити самовпевнену людину визнали за собою 12,9% опитаних; іноді це можуть зробити 14,1% учнів. Інші визнали свою безпорадність у таких діях.

Кожний четвертий учень любить демонструвати свій авторитет. Негативний варіант відповіді обрали 19,0% опитаних. Інші зазначили, що роблять це „іноді” („часто виявляється хтось авторитетніший”, „важко знайти для цього привід”, „дивлячись, з ким я спілкуюся”, „залежить від обставин”.

35,3% учнів визнали за собою схильність до надання допомоги іншим; 34,3% зазначили, що роблять це іноді. 20,4% респондентів не змогли визначитися з відповіддю, а 10,0% обрали негативну відповідь.

56,0% опитаних вважають, що вони позбавлені будь-яких негативних рис. 44,0% учнів зазначили, що їм притаманна заздрість (26,0%) і настирливість (18,0%). Таких характеристик, як „брак тактовності”, „розв’язність”, „зухвальство”, „пліткарство”, „брехливість”, „непорядність”, „необ’єктивність”, не визнав у себе жоден учень.

Більшість опитаних учасників хорового колективу музичної школи переконані, що вони майже завжди дотримуються високих моральних норм. Серед конкретних проявів найчастіше називають чесність, відповідальність, порядність, доброту, терпимість.

Звертаючись до висвітлення проблеми морально-духовних цінностей, слід зазначити, що у кожній дитині повинні формуватися моральні оцінки з позиції добра, справедливості, що впливають з народного поняття моралі: „Моральний той, хто цнотливий, шляхетний, добродішній, праведний” [2, с.160]. В основу моральності, духовності особистості мають бути закладені любов до Батьківщини, сумлінні ставлення людини до праці, до людей і до себе особисто, людська гідність, честь, людяність.

Джерельні приписи

1. Єскіна Г.О. Формування ціннісних орієнтацій засобами аматорського театру: Дис... канд. пед. наук: 13.00.06 /Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2001. – 194 с.
2. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – 230 с.

УДК 008:374

Пузиченко Т. – ст. *V* курсу
 спец. „Культурологія”, ВК, РДГУ
 н.к. – ст. викл. Вакульчук М.В.

**ГУРТКИ, ТВОРЧІ ОБ'ЄДНАННЯ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
 ЯК СФЕРА РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ**

Серед великої кількості проблем, які сьогодні хвилюють українську інтелігенцію, та й взагалі в цілому державу, значне місце належить питанням духовності, як у філософсько-психологічному, інтелектуальному, культурологічному, педагогічному аспектах, так і в суто практичному. На сторінках газет і журналів, теле- і радіоефіру – від розважальних до проблемних – у різних текстах і контекстах часто зустрічається слово „духовність”. Особливо вживаний цей термін у текстах про освіту, виховання, релігію, культуру. При цьому кожен автор, кожне видання має своє тлумачення поняття „духовності”, його наповнення. Навіть побіжний огляд текстів свідчить, що воно вбирає в себе досить широку палітру значень, за якими стоять певний світогляд, позиція, ідеологія.

Проблема формування духовності учнів – одна з головних проблем нашої держави, тому що успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежить від багатьох умов, серед яких провідне місце посідає духовне відродження громадян, гармонізація соціального життя нації. Адже саме духовність надає надзвичайності усім психічним характеристикам людини.

Під час роботи над дослідженням нами була опрацьована значна джерельна база. Так, для з'ясування змісту поняття „духовність”, його історичного походження ми використовували словникові та енциклопедичні джерела [1, 3, 7, 8]. Також скористалися працями дослідників у яких зосереджені погляди на цю проблему [2, 5, 11].

Велике значення у цьому контексті мають розвідки, у яких міститься інформація про формування духовної культури особистості у гуртках, творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів [4, 6, 9, 10, 12, 13].

Оскільки духовність людини розкривається через категорії „дух”, „душа”, розглянемо їх значення. Ці терміни з'явилися в текстах мислителів античності, де широко репрезентовано поняття „душа”. Воно сформувалося ще в анімістичному світогляді первісних народів, які наділяли саму людину й оточуючий її світ одухотворюючою сутністю, приписували наявність душі всім живим істотам і неживим речам. Найбільшого поширення категорії „дух” та „душа” набули в християнській релігії, яка з XIII століття стає панівною релігією й ідеологією в Європі. За її тлумаченням, „душа – це нематеріальний аспект (або сутність) людини, який наділяє її індивідуальністю й власне людськими якостями, часто розглядається як синонім самосвідомості („Я”). У богослов'ї душа більш вузько визначається як та „частина індивіда, яка причетна до божественної природи” [3, с.212].

Протиставлення душі і тіла в християнстві було привнесено у богослов'я на ранньому етапі його розвитку мислителями Давньої Греції. Самі ж давньогрецькі уявлення про душу були дуже різноманітними й залежали від конкретної епохи й філософської школи – від епікурейців, які вважали, що душа, як і тіло, складається з атомів (Лукрецій, Епікур, Демокрит) до піфагорійців і Платона, які вважали душу нематеріальною, безтілесною субстанцією, безсмертною сутністю, присутньою в тілі. Значно вплинув на подальше розуміння проблеми Аристотель, який вважав душу невіддільною від тіла, асоціював її з серцем.

Християнський монотеїзм (єдинобожжя) надовго залишив за собою пояснення душі як образу Бога в людині. В епоху Відродження (XV-XVIIст.) питання походження душі стають питаннями, що стосуються особистості, яка, залишаючись віруючою, задумувалась над тим, що ж таке розум людини, а духовність розглядала як живу, розумну, активну силу. Саме в той період закладались основи індивідуального, духовного розвитку людини, який став панівною ідеологією Нового часу. Релігійне розуміння душі, незважаючи на теологічні дискусії, не змінилось до цього часу. У християнстві чітко розрізняються „душа” і „дух”. Останній трактується як частина Трійці (Святий Дух, Бог-Отець і Бог-Син) [1, с.71-73].

Натомість у філософській думці з епохи Відродження й до сьогодні з'являються, розвиваються, зникають і знову виникають у новому контексті різні теорії, течії, напрями, які прямо чи опосередковано розглядають проблему душі як центральної категорії стосовно людини. В останні декілька десятиліть спостерігається зменшення контексту використання категорії „душа” у філософських текстах різного спрямування, вона вживається для визначення внутрішнього світу людини, більше для характеристики повсякденності. Проблема „душі” залишалась досить актуальною у психологічній науці. Початок її розв'язання поклав у XVII ст. Р.Декарт, який ототожнював душу з свідомістю, поставив проблему взаємодії між душею і тілом як психофізіологічну проблему діяльності двох незалежних субстанцій.

І тут ми впритул підходимо до педагогіки, до теоретичних міркувань та їх реалізації на практиці, оскільки процес формування, виховання дитини – це і є долучення її до цінностей, до культури задля її розвитку, вдосконалення, а

також удосконалення середовища, суспільства. У педагогіці найпершим до проблем формування духовності звернувся Василь Олександрович Сухомлинський. Він поставив перед собою завдання „з’ясувати роль найрізноманітніших факторів, що визначають духовне обличчя школярів”. Перш за все він дав визначення поняттям „духовний світ”, „духовне життя” людини як розвитку, формування і задоволення її моральних, інтелектуальних запитів та інтересів у процесі активної діяльності” [11, с.5].

Методологічною основою формування такої інтегрованої якості особистості, як духовність, її моральних, інтелектуальних та естетичних запитів, у В.О.Сухомлинського стали: цілісність, системність, урахування вікових особливостей школярів, які завершуються діяльнісним підходом, спрямованим на самовираження і творчість. Цінним і на сьогоднішній день, на наш погляд, є підхід педагога до формування духовності на основі вікових особливостей, а також висунення на перший план особистісного, внутрішнього розвитку моральних, естетичних почуттів: „Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і моральне почуття, злившись воедино, живуть у високоморальному вчинку” [11, с.14].

Ось у „Педагогічному словнику” за загальною редакцією М.Д.Ярмаченка (2001 р.) духовності присвячені чотири рядки – вона тлумачиться як „специфічно людська риса, яка виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності” [8, с.166].

У російських виданнях цьому поняттю приділяється більше уваги. Так, в одному з посібників стверджується: „Ядром культури особистості є її духовність. Духовний розвиток характеризується багатством інтелектуального й емоційного потенціалів особистості, високим моральним розвитком, що веде до гармонії ідеалів людини із загальнолюдськими цінностями і гідними вчинками, в основі яких лежить потреба служити людям і добру, постійне устремління до самовдосконалення” [5, с.9]. Як бачимо, це визначення суттєво не відрізняється від того, який запропонував В.О.Сухомлинський у 1961 р.

Зовсім інакше інтерпретується термін „духовність” в російському педагогічному енциклопедичному словнику, де стверджується, що духовність – це поняття, що узагальнено відображає цінності (смисли) і відповідний їм досвід, протилежний емпіричному („матеріальному”, „природному”) існуванню людини або, принаймні, що відрізняється від нього... Духовність виявляється у зверненні людини до вищих цінностей, до ідеалу, в усвідомленому устремленні людини до досконалості, таким чином одухотворення полягає в освоєнні вищих цінностей, у наближенні до ідеалу” [7, с.81].

Сьогодні, коли більшість етичних, моральних проблем вважаються сферою особистого життя людини (наприклад, вживання наркотиків, алкоголю, сексуальна орієнтація тощо), коли масмедіа, радіо, теле- та комп’ютерні засоби комунікації радикально змінюють життя дитини, розвиток її потреб, мотивацій, емоційно-інтелектуальної сфери, гостро постала проблема змістовного наповнення процесу формування духовності з позицій „смисловиттєвих цінностей, які визначають зміст, якість та спрямованість людського буття і образ людський у кожному індивіді” [2].

Україна вже наближається до такого розуміння проблеми, принаймні прослідковується така тенденція. Якщо подивитися на практику формування духовності через різні заклади освіти, то в останні роки спостерігаємо запровадження до навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів факультативних курсів етики, етики віри та релігієзнавства. Це в свою чергу вплинуло на корекцію освітньої діяльності позашкільних навчальних закладів. Нагальним завданням системи позашкільної освіти держави є творчий, інтелектуальний та духовний розвиток особистості, яка має практичний досвід морально-етичних відносин і життєтворчу компетенцію, а позашкільні навчальні заклади повинні забезпечити формування у дітей та учнівської молоді високих духовних та морально-етичних ціннісних поглядів, орієнтацій та переконань, створити психолого-педагогічні умови, що забезпечують розвиток духовної культури та моральної активності особистості [12, с.87].

Для досягнення цієї мети, на нашу думку, педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів **необхідно:**

- формувати у дітей та учнівської молоді духовні ціннісні орієнтації і моральну свідомість у процесі пізнавальної та творчої діяльності в гуртках, творчих об’єднаннях, клубах позашкільних навчальних закладів;
- розглядати духовні і морально-етичні цінності як основу розвитку суспільно значущих рис та якостей творчої особистості;
- формувати у вихованців розуміння сенсу і мети життя людини, виробити у них етико-естетичне ставлення до життя і власної життєдіяльності, спонукати до духовного самовдосконалення;
- сприяти соціалізації особистості, забезпечити подолання кризових станів дитинства, негативних психічних новоутворень, що виникли під впливом антисоціальних проявів [4, с.192].

Особистісно-зорієнтований підхід визнає дитину як найвищу цінність, яка користується своїми громадянськими правами, свідомо приймає суспільні обов’язки, формує духовні та морально-етичні принципи.

Тому для гуртків, творчих об’єднань комплексних і профільних позашкільних навчальних закладів провідними повинні стати такі принципи організації навчання і виховання, що забезпечують формування духовних та моральних цінностей творчої особистості:

- принцип гуманізації – ставлення до підростаючої особистості як до вищої цінності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей і потреб, стимулювання свідомого ставлення до поведінки, діяльності, життєвих виборів на основі духовних та морально-етичних засад;
- акмеологічний принцип – орієнтація навчально-виховного процесу на найвищі духовні та морально-етичні досягнення вихованця, його особистісну самореалізацію, максимальний розвиток інтелектуальних та творчих

здібностей;

- принцип життєвої смислотворчої самодіяльності – процес становлення особистості як творця і проектувальника свого життя, власної системи духовних та морально-етичних цінностей, що уміє приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність, повноцінно жити й активно діяти у динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни;
- принцип культуровідповідності – формування духовної та моральної культури особистості шляхом творчого засвоєння нею загальнокультурних надбань людства, у тому числі з культури релігій;
- принцип національної спрямованості і патріотизму – формування у дітей та учнівської молоді гордості й відповідальності за свою державу і націю, шанування історії та культури українського народу;
- принцип превентивності – надання знань про духовність, мораль, толерантність із метою профілактики негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, вироблення імунітету до негативних впливів соціального середовища;
- принцип наступності та практичної цілеспрямованості – передбачає наступність у реалізації змісту і завдань навчальних курсів і програм позашкільної освіти, свідому орієнтацію на практичне втілення засвоєних духовних та морально-етичних засад як мотивацій життєтворчої особистості;
- принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії – рівноправне партнерство, співробітництво та співтворчість між педагогом-позашкільником і вихованцем гуртка, творчого об'єднання в процесі навчальної та виховної діяльності, що формує систему духовних і моральних принципів особистості;
- принцип оптимального вибору змісту форм, методів та засобів навчання, відповідно до освітніх запитів, інтересів і можливостей вихованців тощо [12, с.109].

Серед форм і методів організації духовного та морально-етичного виховання дітей у гуртках і творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів провідна роль має належати ситуаційно-рольовим іграм, іграм-драматизаціям, аналізу соціальних ситуацій, дилем, проблем морально-етичного характеру, соціограмам тощо, які надають дітям можливість предметно, безпосередньо й емоційно бути в ситуації морального вибору та морального пошуку. Особливе місце посідають форми та методи, що залучають дітей до художнього, музичного, мистецького світу християнських цінностей, де поєднуються традиційні методи з творчою діяльністю самих дітей – живописом, ліпленням, декоративно-вжитковим мистецтвом, музичними заняттями, театральними виставами. Дієвим напрямом залучення дітей до духовних та моральних цінностей є краєзнавча, екскурсійна та пошуково-дослідницька робота, яка знайомить їх із досвідом і традиціями адаптації загальнонародських та християнських морально-етичних цінностей до культури і традицій рідного краю. Окрім цих методів, доцільно використовувати і традиційні морально-етичні бесіди, лекції, семінари, роботу з книгою тощо.

Значні можливості перед освітянами відкриває діяльність українського відділення Фонду християнської культури „Добро”, яке ставить своїм завданням відродження і розвиток духовності на основі християнської моралі. За його сприяння в різних містах України – Києві, Севастополі, Дніпропетровську, Черкасах та інших – в основному при закладах позашкільної освіти, відкриваються Центри духовної культури і освіти для дітей, які опікуються формуванням духовної культури особистості на основі християнської культури, ознайомлюючи дітей з відповідними текстами, музикою, живописом тощо [9; 13].

Проводиться й наукове обґрунтування діяльності цих чи інших організацій, які мають на меті формування духовності дітей. Так, у 2002р. були оприлюднені „Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей” (О.В.Сухомлинська), загальні методичні рекомендації тощо [10].

Звертаємо вашу увагу на те, що діяльність центру регламентується Положенням про Центр духовної культури (затверджене спільним наказом Міністерства освіти і науки України і АПН України від 14.07.2003 року №457/39) [6].

Основними завданнями діяльності Центру духовної культури є:

- створення оптимальних педагогічних умов для духовного, інтелектуального і творчого розвитку особистості;
- формування у дітей та учнівської молоді навичок самоаналізу власної діяльності і поведінки в соціумі, розуміння почуттів і мотивів поведінки оточуючих, уміння робити моральний вибір і брати на себе відповідальність;
- прищеплення знань про здоровий спосіб життя, навичок і потреб збереження та зміцнення духовного, психічного, фізичного та соціального здоров'я дітей і молоді;
- допомога підростаючому поколінню та сім'ям різних вікових і соціальних категорій в адаптації до нових умов соціалізації на основі засвоєння загальнонародських та християнських духовних цінностей [13, с.9].

Практична діяльність Центру спрямована на:

- запровадження гуртків, клубів, факультативів, курсів за вибором, спортивних секцій, організацію хорових, музичних, драматичних, танцювальних, естрадних, декоративно-вжиткових, художніх колективів, студій, ансамблів тощо;
- організацію свят, концертів, театральних вистав, спортивних змагань, художніх виставок, демонстрацію кіно- та відеоматеріалів, що сприяють вихованню духовності й моралі;
- проведення навчальних екскурсій, турпоходів, колективних і сімейних днів відпочинку, виставок виробів товарів самодіяльних митців;

- застосування інтерактивних навчальних технологій (рольові ігри, „мозкові штурми”, дебати, психологічні тренінги тощо).

Очікуваним результатом реалізації названих педагогічних технологій має стати реальне підвищення духовно-морального рівня вихованців гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів на основі гуманістичних загальнолюдських цінностей, формування міцної системи мотивації, світоглядних позицій та культури життя.

Отже, працюючи в структурі державної освіти, Центри духовної культури й освіти роблять свій внесок у мозаїчну, різноманітну і багатовимірну картину формування духовності особистості.

Ми стоїмо біля витоків нової культурної традиції, нових дидактико-виховних технологій та методик цієї проблеми. І від того, як ми будемо це робити, що закладати, залежить дуже багато. Необхідно, на наш погляд, починати із себе, із власного світосприйняття й світовідчуття – нетерпимості чи поміркованості, упевненості чи сумнівів, уміння слухати й чути чи повчати.

Таким чином, проблема, яку ми порушили, має давню історію, але на сучасному етапі оновлюється і потребує подальшого дослідження.

Джерельні приписи

1. Аверинцев С.С. София – Логос. Словарь. – Київ: Дух і Літера. – 2001. – 460 с.
2. Буева Л.П. Духовность и проблемы нравственной культуры // Вопросы философии. – 1996. – №2.
3. Всемирная энциклопедия. Христианство. – Минск: Современный литератор, 2004. – 832 с.
4. Концепція позашкільної освіти та виховання: Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій – Вип. II. Виховна робота в закладах освіти України. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 192-203.
5. Методика воспитательной работы / Под ред. В.А.Сластенина. – М.: Academia, 2002. – 144 с.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України і АПН України від 14.07.2003 року №457/39.
7. Педагогический энциклопедический словарь / Под ред. Б.М.Бим-Бад. – М.: Науч. Из-во Большая рос. энциклопедия, 2003. – 527с.
8. Педагогічний словник / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
9. Положення про навчально-виховний Центр духовної культури// Нормативні документи по проблемі духовного розвитку дітей і молоді, формування їхньої життєвої компетентності та задоволення додаткових освітніх потреб. – К.: Вид-во Всеукраїнського фонду „Добро”, 2006. – 28 с.
10. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13-18.
11. Сухомлинский В.А. Духовный мир школьника. – М.: Учпедгиз, 1961. – 223 с.
12. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка: Навчальний посібник. – К.: ІСДО, 1996. – 14 с.
13. Формування духовної культури особистості на основі християнських моральних цінностей за підтримки центрів духовної культури (Методичні рекомендації) // Нормативні документи по проблемі духовного розвитку дітей і молоді, формування їхньої життєвої компетентності та задоволення додаткових освітніх потреб. – К.: Вид-во Всеукраїнського фонду „Добро”, 2006. – 28 с.

УДК 613.9(073.5)

Терешко Л.В. – доц. кафедри педагогіки
РДГУ

КУЛЬТУРА ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдання освіти нерозривно пов'язані із відродженням України. Соціотехнічний і політичний процес державотворення передбачає одночасно зміну суспільної та індивідуальної свідомості громадян. Для вирішення цього завдання потрібна цілеспрямована підготовка нової генерації освітянських кадрів – відповідальних, Усебічно розвинених патріотів, здатних забезпечити рух суспільства на демократичних засадах, шляхом прогресу та євро інтеграції.

Однією із найважливіших цілей світової спільноти є забезпечення охорони здоров'я та безпеки життєдіяльності населення, що зафіксовано у „Програмі дій Міжнародної конференції з народонаселення і розвитку”(Каїр, 1994 р.). Україна цілком поділяє таку позицію, про що свідчать пріоритети політики уряду. У „Програмі діяльності Кабінету Міністрів України на 2005-2010 рр.” наголошено, що найвищою цінністю є людина, тому зусилля державних структур, науковців і практиків, пересічних громадян мусять спрямовуватись на створення умов формування, збереження і зміцнення здоров'я та упровадження їх у спосіб життя українців. Право громадян на охорону здоров'я гарантовано Конституцією України: „Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою цінністю”. Отже, здоров'я розглядається як найбільша цінність людини і держави.

З метою забезпечення виконання Постанови Верховної Ради України від 19.06.2003 № 989-ІУ щодо парламентських слухань та Постанови Кабінету Міністрів України від 10.01.02 № 14 „Про затвердження комплексної програми „Здоров'я нації на 2002-2011 рр.”, інших урядових і галузевих документів, спрямованих на підвищення ефективності медико-гігієнічного навчання студентів, формування у них культури здоров'я, мотивації здорового способу

життя, а також подолання алкоголізму, наркоманії, статевих і венеричних хвороб, епідемії СНІДу, туберкульозу та інших небезпечних хвороб, листом Міністерства освіти і науки України „Про підвищення ефективності роботи щодо формування у студентів культури здоров'я” від 25.12.2003 № 1/9-595 запропоновано упровадити у навчальний процес на I курсі вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації дисципліну „Основи валеології” за рахунок варіативної компоненти навчального плану, з урахуванням програми, рекомендованої науково-методичною комісією з культури здоров'я МОН України (2001 р.) та курсу „Актуальні проблеми збереження здоров'я молоді в Україні”.

З метою вирішення цього важливого і складного завдання створено чимало нових державних документів, нормативно-правової освітньої бази, що дозволяє переосмислити концептуальну модель формування здоров'я з урахуванням того, що провідне значення у його збереженні належить загальній і гігієнічній культурі особистості, здоровому способу життя. Це вимагає від педагогів перегляду сформованих власних стереотипів та поведінки молоді щодо культурного, шанобливого ставлення до власного здоров'я та оточуючих. Ця ідея повністю реалізувалася у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. (2001 р.), у якій охорона і збереження здоров'я нації через освіту визначені як один із пріоритетів державної політики розвитку української освіти.

Тим часом соціологічні дослідження (О.Балакірева, Ю.Галустян, Р.Левін, П.Дупленко, М.Шульга та ін) доводять, що показники здоров'я нації невинно погіршуються. Вирішення проблеми збереження здоров'я населення неможливе без координації зусиль усіх державних і недержавних інститутів, діяльність яких пов'язана з людиною, і кожного громадянина зокрема.

Національна освітня парадигма виняткового значення надає орієнтації освіти на глобальні проблеми людства, усвідомлення пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими, формування цілісної картини світу і планетарного мислення. Натомість стан освітньої системи на порозі XXI ст. виявився вкрай суперечливим. Криза освіти набула глобальних масштабів – загострилась проблема якості освіти через нестачу висококваліфікованих кадрів, негативний вплив ЗМІ, ряду об'єктивних чинників суспільного і світового значення: падіння моралі на рівні особистості, суспільства, світу; недостатній рівень сформованості світоглядної системи цінностей і, насамперед, глобальних проблем виживання людства; недостатній рівень гуманітарних знань про природу, суспільство, буття, особливості сучасного світу та ін. чинників. Цілком зрозуміло, що в сучасних умовах, щоб сформувані здорову душу і тілом особистість, необхідно розібратися у *закономірностях розвитку сучасного інформаційного суспільства та механізмах впливу інформаційних процесів на розвиток особистості*. Для цього потрібні інтегровані природничі й гуманітарні наукові дослідження і, найперше, своє слово має сказати філософія освіти, яка на сучасному етапі проходить шлях свого становлення як самостійна наукова галузь.

У контексті Болонського процесу та загальноєвропейської інтеграції України, за умови упровадження європейських цінностей, норм і стандартів в освіту і науку, проблема культурних цінностей особистості набуває особливого звучання. Ми поділяємо думку багатьох авторів, що „цінність здоров'я” в ієрархії загальнолюдських цінностей знаходиться на найвищому щаблі. Це інтегральне поняття, яке включає моральне, фізичне, психічне, духовне і соціальне здоров'я і може розглядатися тільки комплексно. Поняття *феномену „культура”* також потребує комплексного розгляду через призму *принципу діяльності, ціннісних уявлень та особистісних утворень*.

На сучасному етапі поняття „культура” визначається з точки зору антропологічних, соціологічних та філософських підходів. У дослідженнях В.Дьоміна, Т.Пороховської, Н.С.Розова, Н.Чавчавадзе та ін. висвітлюється аксіологічний (ціннісний) аспект культури, припускається певна ієрархія культурних цінностей, поза якою поняття цінності позбавляється змісту. Л.Коган, Л.Круглова, Л.Сохань з точки зору особистісного підходу характеризують культуру як динамічний процес творчої самореалізації особистості, котра є суб'єктом культурно-історичного процесу. В основі діяльнісного підходу лежить концепція діяльності особистості як головного джерела, причини та способу існування і розвитку культури (В.Давидович, Ю.Жданов, Н.Злобін, О.Ханова). Проте спроби виокремити якусь сторону призводять до втрати її цілісного характеру.

На основі аналізу наукових досліджень встановлено, що окремі аспекти і складники педагогічної культури дедалі частіше стають предметом наукового вивчення й осмислення.

У сучасних дисертаційних дослідженнях (С.М. Прийма) актуалізується проблема загальнокультурного розвитку особистості як найважливішої цінності суспільства, приділяється значна увага окремим аспектам і складникам професійно-педагогічної підготовки педагога. Проте в сучасних суперечливих і складних суспільно-політичних умовах державотворення особливої ваги набуває формування саме культури здоров'я особистості, зокрема педагога, як важливого носія моралі і духовності. Аналіз наукових розробок з окресленої проблеми засвідчує, що дослідження культури здоров'я педагога не вивчалось і знаходиться на периферії наукового пошуку. Передусім потребує обґрунтування й уточнення саме поняття, зміст, система роботи і чинники формування культури здоров'я майбутніх педагогів у процесі вивчення природничих та гуманітарних дисциплін в умовах професійно-педагогічної підготовки.

Одним із найпріоритетніших завдань вищого педагогічного навчального закладу має бути формування фізичної, соціальної і духовної культури майбутнього педагога на засадах ціннісних орієнтацій.

У сучасній вітчизняній науці та освіті цій проблемі приділяється значна увага. Міністерством освіти і науки України затверджені „Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні” (2003), у реалізації яких вирішальну роль мають гуманітарні дисципліни. Нові завдання гуманітарної освіти вимагають розгорнутого філософського, соціально-етичного, ціннісного обґрунтування гуманітарної складової освіти України.

Цінність – універсальна категорія. Від цілеспрямованого вивчення системи цінностей у процесі гуманітаризації освіти залежить світоглядна система цінностей наступних поколінь та збереження людства на Планеті. Пізнання

механізмів упровадження системи цінностей в освіту можливо здійснити на основі єдності підходів на трьох рівнях: міжнародних, державних, освітньо-галузевих, передусім через концепції цінностей в освіті засобами гуманітарних дисциплін. Такими дисциплінами є насамперед філософія, соціологія, психологія, педагогіка, валеологія, гігієна. Усім своїм змістом і функціональними можливостями ці дисципліни мають бути спрямовані на людину в усій повноті її здоров'я і суспільно-індивідуального буття, а відтак – на її щастя, добробут, благополуччя. Отже, гуманітарна освіта є не лише потребою, але й важливою умовою розвитку цивілізації у XXI столітті, адже щоб вижити, вона повинна бути гуманістичною.

Ці обставини вимагають розробки і подальшої конкретизації вже запропонованих теоретиками і практиками моделей сучасної освіти, розгортання досліджень проблеми культури здоров'я на рівні аксіологічного ставлення особистості педагога до дійсності, визначення принципів побудови технологічної моделі упровадження цінностей здоров'я в освіту.

В останні десятиліття відбулася диференціація знань стосовно принципів гуманітарної освіти і зростання уваги до обґрунтування її ціннісної концепції. Сьогодні можна виокремити кілька напрямів розробки цієї проблеми.

Загальносвітоглядні і методологічні питання розвитку освіти (філософії освіти) знаходимо у працях Аристотеля, К.Гельвеція, Я.А.Коменського, Дж.Лока, Ж-Ж.Руссо.

Тенденції розвитку сучасної західної філософії освіти з точки зору глобальних проблем розглядають М.Малиця, Д. Медуз, Л.Перельман, а також обґрунтовується сучасна гуманітарна освіта Дж. Лангфордом, Дж. Солтисом, І.Шеффлером.

Проблеми реформування та удосконалення освіти в Україні знайшли широке відображення у працях В.Андрущенка, В.Біблера, А.Бойка, В.Давидова, М.Свуха, І.Зязюна, В.Кременя, В.Лутая та ін.

Гуманітарно-культурна складова освіти представлена у працях Л.Горбунової, І.Надольного, Г.Темка, П.Щербаня, М.Лукашевича, О.Невмержицького.

Проблема ціннісної складової свідомості аналізується під різними кутами зору: логіко-гносеологічний аналіз цінностей у контексті взаємовідносин суб'єкта і дійсності (М.Кисельов, М.Кузнєцов, Л.Морозова, Б.Рассел, В.Шевченко); логіко-методологічний аналіз цінності в загальному контексті наукового пізнання (критерії науковості, закони, наукові теорії, принципи, методи) – (В.Багіров, Н.Мещерякова); соціологічний аспект (М.Каган, В.Мантанов, А.Ручка, В.Шрейбер); культурологічний (Ю.Єфремов, В.Крюков, Н.Чавчавадзе, В.Штирлов).

На сучасному етапі активізувались дослідження проблеми цінностей у психологічному, соціологічному, соціально-педагогічному аспектах (С.Анісімов, В.Іванников, В.Савельєв, А.Ярошенко, О.Петінова, Л.Панченко та ін).

У працях С.Скілбека, О.Рубеля, К.Германа, М.С.Розова, І.П.Савицького та ін. обґрунтовано підходи до цінностей освіти, які спираються на сформульовані раціональні світоглядні основи, що на сучасному етапі розцінюються найбільш перспективними.

Загальнотеоретичні питання формування цінностей особистості представлені у працях В.Алексєєва, Л.Архангельського, І.Беха, В.Постового, В.Сухомлинського, О.Сухомлинської; питання здоров'я як цінності розглядаються у дослідженнях В.Попової, І.Поташинока, І.Смирнова, Н.Панкратьєвої, С.Закопала, В.Оржеховської, С.Кириленко й ін.

Проблему формування різних аспектів культури висвітлювали багато дослідників. Формування культури почуттів дітей різного віку вивчали Л.Коваль, Т.Косенко, Г.Шевченко, О.Лук; психологічне обґрунтування культури почуттів зробили Б.Ананьєв, Л.Божович, Л.Виготський, С.Рубінштейн, П.Якобсон, С.Колот, І.Могилей; емоційну культуру особистості – Б.Додонов, Л.Кондратова, Л.Соколова, І.Анненкова, Л.Страхова.

Проблема культури здоров'я пов'язана із формуванням засад і навичок здорового способу життя. Цій проблемі присвятили свої праці філософи Е.Бабаян, Е.Бахтель, Д.Зарідзе; психологи В.С. Братусь, А.Личко, Н.Зелінська, М.Бурно, Н.Максимова; соціологи С.Дідковська, Г.Лукачек, В.Маляренко, Н.Мірошниченко, В.Козак; медики Л.Попова, Г.Апанасенко, Т.Бойченко, В.Мочанюк, І.Мурахов, В.Шаповалов; педагоги В.Оржеховська, Л.Анісімова, Л.Волков, Д.Колесов, О.Пилипенко, С.Кириленко, П.Сидоров, О.Костенко, С.Бондаренко та інші. Проведений аналіз досліджень підтвердив, що на сучасному етапі здійснюється цілеспрямований освітній процес з орієнтації молоді на культуру здоров'я і здоровий спосіб життя, який базується на гуманістичних засадах. Однак окреслена нами проблема не вивчалась.

Ці дослідження становлять вихідну світоглядно-методологічну, теоретичну та емпіричну базу для подальшого аналізу концепції цінностей світу, а також теоретичного обґрунтування створення моделі такої освіти, що дозволяє спрямувати дисертаційне дослідження проблеми культури здоров'я особистості педагога на наукове обґрунтування світоглядної системи цінностей засобами гуманітарних наук через: а) уточнення світоглядної системи цінностей з урахуванням зв'язку освіти із сучасною ситуацією, проблемами і вимогами часу; б) осмислення логіки переходу від цінностей до освітніх рішень.

Аналіз філософської, психологічної, соціально-педагогічної та гігієнічної літератури з проблеми формування культури здоров'я особистості педагога дозволяє зробити висновок, що на сьогодні в умовах формування інформаційно-технологічного суспільства відбувається переосмислення і пошук ефективних шляхів щодо професійної підготовки нової генерації педагогічних кадрів, здатних виховувати здорове підрастаюче покоління. Однак культура здоров'я педагога у світоглядній системі цінностей особистості не знайшла спеціального вивчення у психолого-педагогічних дослідженнях, не розкриті механізми та особливості формування означеної якості у

студентів у процесі вузівської підготовки, не досліджувались закономірності, принципи, технологічні можливості розвитку культури здоров'я як професійно значущої якості педагога для виховання здорових дітей у навчально-виховному процесі освітнього закладу.

Джерельні приписи

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох кн. – К.: Либідь, 2003. – Кн.2.
2. Дрогань С.О. Світоглядна культура майбутнього вчителя: до проблеми формування //Вища освіта України.– 2003. – №4. – С. 85-91.
3. Здоров'я та поведінкові орієнтації української молоді: соціологічний вимір / За заг. ред. О.О.Яременка. – К.: Укр. ін-т соціологічних досліджень, 2005. – 256 с.
4. Кириленко С.В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників: Автореф. дис... канд. пед. наук за спец. 13.00.07. – К.: Ін-т проблем виховання АПН України, 2004.
5. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття. – К: Шкільний світ, 2002.
6. Орієнтовні програми формування здорового способу життя молоді /За заг. ред. О.О.Яременка. – К.: Укр. ін-т соціологічних досліджень, 2005. – 120 с.
7. Панченко Л.М. Цінність як філософська інтенція буття людини //Вища освіта України. – 2002. – № 4. – С.33-37.
8. Панченко Л.М. Ціннісні орієнтації молодого покоління: спроба визначення //Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. Зб. наук праць. Вип. 11. – К.: Віпол, 2003. – С.200-207.
9. Стратегія формування здорового способу життя: Матеріали науково-практичної конференції: Збірник наукових праць. – К., 2002.
10. Струманський В.П. Концептуально-структурний зміст виховання і виховної роботи в прогностичних проєкціях української наукової педагогіки //Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 1994. – №2. – С.124-127.
11. Щербань П. Педагогічна культура – фундаментальна основа професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів // Вища освіта України.-2004. – № 3. – С.67-71.

УДК 613.9 (073.3)

Терешко Л.В. – доц. кафедри педагогіки
РДГУ

КУЛЬТУРА ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

Стан здоров'я дітей та молоді нашої держави на межі тисячоліть оцінюється як настільки незадовільний, що загрожує національній безпеці країни. Реалії життя переконливо доводять необхідність упровадження якісно нових теоретичних засад і практичних підходів до охорони здоров'я молоді, які мають бути покладені в основу усієї молодіжної політики відповідно до соціально-економічних умов трансформаційного періоду, який переживає Україна.

Освіта XXI століття покликана формувати сучасного педагога, здатного до самоосвіти і саморозвитку, який зуміє успішно використовувати систему теоретичних знань у вихованні здорового підростаючого покоління з допомогою переосмислення життєвих цінностей та прагнення змінити на краще власну долю та життя своєї країни.

Процеси глобалізації і динамізм розвитку сучасної цивілізації також ставлять нові вимоги й до підготовки педагогічних кадрів, здатних активно включатися у вирішення проблем охорони і збереження здоров'я підростаючого покоління, розробляти і впроваджувати нові освітньо-виховні технології формування культури здоров'я особистості на основі вивчення методологічних, теоретичних засад проблеми, практичного досвіду та історичного спадку минулих поколінь.

Проблема культури здоров'я людини має глибоке історичне коріння. Ще у Ведичних вченнях Древньої Індії, за 6 тисяч років до нашої ери, знаходимо розумні поради щодо охорони і збереження здоров'я, які звертають увагу й на його культурні аспекти.

Перші відомості про гігієнічні знання вміщені, як відомо, у древніх письменах арабів, греків, євреїв, китайців, персів, про що свідчать археологічні знахідки, а пізніше медичні трактати. Ще за 1,5 тис. р. до н.е. у Древньому Єгипті існували правила особистої гігієни, статевого життя, гігієнічного утримання приміщень і ринків. Чіткі уявлення щодо провідної ролі профілактики у збереженні здоров'я сформувались у Древньому Китаї (4 тис. р. до н.е.), а свій подальший розвиток отримали у Древній Греції та Древньому Римі, чому сприяв розвиток культури, техніки, філософської думки [2, с.14-16].

Біля витоків формування *світоглядної думки про збереження здоров'я* людини стояли древньогрецькі філософи – Фалес, Геракліт, Демокрит, Платон, Піфагор, Цицерон, Гален, Аристотель, Вергілій, Горацій, Овідій. За Платоном, мета виховання полягає у формуванні „тіла і душі якнайпрекраснішими і найкращими [2, с.11].

Філософ, учений – енциклопедист Аристотель (384-322 рр. до н.е.) створив найбільш повну теорію виховання в античному світі. У своїх працях „Логіка”, „Етика” він послідовно доводить, що призначення людини – у розумній діяльності. На відміну від Платона, він „повернув” виховання людини від її повного підкорення державі до інтересів самої людини. Філософ підкреслює необхідність спеціально організованого процесу формування чеснот шляхом розвитку моральних рис особистості, її „етичних добродійностей” [3, с.23-24]. У його працях знаходимо чимало цінних порад щодо моральності й культури здоров'я, універсальності освіченості: „Якщо ми хочемо служити Богу,

ближнім і самому собі, то: у ставленні до Бога – нам необхідно мати благочестя; до ближніх – моральність; у ставленні до самих себе – знання, моральність і благочестя”[3, с.70].

За часів Давньої цивілізації з’являється аксіологічний підхід до розуміння суті „здоров’я”, підкреслюється його соціальна значущість і загальнолюдська цінність, погляди на культ тіла підносяться до державних законів, зароджується спартанська система фізичного виховання, культивування здорового способу життя. Яскравою подією стає виникнення Олімпійських ігор (776 р. до н.е.). У той період закладаються принципи управління процесом здорового способу життя. Члени Піфагорійської школи дотримувались вимог „*аксмата*”, які передбачали шанувати Бога, батьків, звичаї народу, прагнення до духовності, помірності, простоти, гармонії духу і тіла. Ці вимоги можна розглядати як перший нормативний документ формування культури здоров’я.

На думку Демокрита (460-370 рр. до н.е.), основними факторами збереження здоров’я є раціональний спосіб життя, спокій, помірність в усьому. Цицерон вважав, що „їжа і догляд за тілом повинні бути спрямовані на збереження здоров’я, а не на отримання насолоди. І якщо ми, крім того, захочемо розглянути, у чому полягає перевага та гідність людської природи, то зрозуміємо, як ганебно впасти у розпусту й жити розкішно і зманіжено, та як прекрасно у моральному плані жити дбайливо, стримано, строго і тверезо” [26, с.85]. Сократ (469-399 рр. до н.е.) вважав метою виховання пізнання людиною самої себе й удосконалення своєї моралі. Висловивши знамениту тезу: „Пізнай самого себе”, він стверджував, що пізнання може знищити у людині зло і повернути людську природу в початковий стан добра, пропонував знаходити істину шляхом запитань і відповідей [2].

Етико-політичне і педагогічне вчення світового масштабу Конфуція (551-479 рр. до н.е.) на багато віків визначило характер китайської системи освіти, а самого філософа проголосило „вчителем 10 тисяч поколінь”. На його думку, кінцева мета людини – зміцнення моральності і подолання ворожнечі у створюваному гармонійному суспільстві. Для цього він радив наслідувати універсальні закони життя – гуманність і етикет (не робити іншим того, що не бажаєш собі). Завдання гуманності й етикету – воскресіння „золотого віку” через цілеспрямовану працю і самоудосконалення людей [2]. Основоположником античної медицини *Гіппократом* (460-377 р. до н.е.) культура здоров’я розглядається як певна гармонія духу і тіла, якої слід прагнути шляхом здорового способу життя і низки профілактичних заходів. Своїх учнів він *вчив турбуватися про здоров’я здорових*. Саме Гіппократ першим вводить у науковий обіг поняття збереження здоров’я [5, с.217].

Отже, вже мислителі стародавніх часів визначають необхідність формування внутрішнього світу людини, її культури, моралі, добрих почуттів, духовного здоров’я.

Духовний компонент здоров’я виступає на перший план й у середні віки через монополію церкви на формування світогляду. Біблія як основа християнства та Коран як основа ісламської релігії стають Законом і провідником здорового способу життя, містять раціональні рекомендації щодо культури здоров’я людини [4].

Східній і Західній цивілізації характерні тенденції розвитку культури здоров’я, які різняться теоретичною основою і застосовуваними методами. На Заході переважали прагнення безпосереднього корисного результату (прагматичний, матеріальний світогляд), на Сході – зберегти стан здоров’я через гармонізацію взаємин організму із навколишнім середовищем, Всесвітом.

У період раннього Середньовіччя центр медичної науки переноситься на Схід, який не лише запозичує в античному світі ідею „здоровий дух у здоровому тілі”, а й пристосовує її до умов життєдіяльності, тобто висуваючи на передній план соціальне здоров’я. Після занепаду культури античного світу мусульманський Схід стає місцем розвитку великих наукових центрів. Особливий внесок зробив арабський лікар *АбуАлі Ібн-Сіна /Авіценна/ /980-1037 рр./, найвидатніший мислитель і лікар античного Сходу*. Він написав п’ятитомник „Канон лікувальної науки”, у якому закликав вивчати здоров’я як важливий чинник життєдіяльності та життєздатності організму. У своїх працях наголошував на виховних засобах і способах досягнення здоров’я, а головним фактором вважав урівноваженість фізичного і душевного світу, вихованість натури, очищення тіла, вибірковість у їжі, одязі тощо [2;].

Ідеал тілесної і духовної досконалості людини в Україні формувався відповідно до соціально-економічних та політичних умов життя, української ментальності, звичаїв і традицій, життєвого укладу. Українська народна наука про здоров’я через звичаї і традиції передавалась молодим поколінням, учила своїх дітей шанувати Бога, батьків, любити ближнього, цінувати життя, бережно ставитись до природи, берегти здоров’я. Високою для свого часу культурою відрізнялася Київська Русь. Внучці Володимира Мономаха *Євпраксії* належить медичний трактат із 29 глав, у яких уміщено дуже багато цінних порад щодо культури і збереження здоров’я [11, 17]. Пізніше культивуванню здорового способу життя надавало великого значення українське козацтво.

Таким чином, ще в давнину виникає філософське і гігієнічне розуміння суті культури здоров’я і потреби дотримання здорового способу життя людини, закладаються підвалини соціального усвідомлення його ролі.

Найвидатнішим ученим XVII ст. став Епіфаній Славенецький. Його книга „Гражданство обычаев детских” присвячена здоров’ю і фізичному вихованню дітей.

Дж. Локк (1632-1704 рр.) формулює цілісне уявлення про психофізичний розвиток особистості. У своїй знаменитій праці „Думки про виховання” він пише: „Здоровий дух у здоровому тілі – ось короткий, але не повний опис щасливого стану в цьому житті. Хто володіє тим та іншим, тому залишається бажати небагато... Щастя чи нещастя людини значною мірою є справою його власних рук. Той, чий дух – нерозумний керівник, ніколи не знайде правильного шляху, а той, у кого тіло нездорове і слабке, ніколи не буде у змозі просуватися вперед по шляху” [11, с.82].

XVIII століття увійшло в історію як епоха Просвітництва. На розвиток наук і соціального життя впливає філософська думка, відбуваються революції і реформи.

Проблема культури здоров'я розглядається у працях відомих філософів. Зокрема І.Кант (1724-1804 рр.) створює власну програму культури здоров'я, описану у трактаті „Про здатність людського духу силою лише твердої волі перемагати хворобливі почуття”. У своїх філософських роздумах він доходить висновку, що люди прагнуть здійснення двох побажань: довго жити і при цьому бути здоровими. Найвищими цінностями визначив саме життя – „зоряне небо наді мною і моральний закон у мені”. У центр філософії поставив людину, її гідність, її долю, виводить принцип самоцінності кожної особистості. Центральний принцип його етики заснований на понятті обов'язку категорійний імператив, що пробуджує почуття поваги до себе: вимога жити природно відповідно, поважати себе та інших [12, с.174].

Ці ідеї розвивають у своїх працях видатні педагоги-гуманісти Я.А. Коменський, А.Дістервег, І.Песталоцці [9, с.16], які вважали виховання однією з важливих передумов становлення культурних взаємин між людьми і народами та розвитку суспільства шляхом удосконалення. Їхня педагогіка закликала до боротьби за рішучу зміну людських відносин, за створення культурного та досконалого суспільства.

А.Дістервег (1790-1866 рр.), наголошуючи на оздоровчому характері виховання, вбачав його мету у служінні „істині, красі й добру”, водночас високо підніс роль педагога, ставлячи до нього дуже високі вимоги [6].

Й.Песталоцці (1746-1827 рр.) підкреслював значення особистих якостей учителя, особливостей його поведінки для педагогічного процесу, радив гуманізувати процес виховання, переносити батьківську любов у школу [2, с.21].

XVIII століття відзначене подіями Великої французької революції. У той період прогресивних діячів хвилювало суспільне здоров'я людини. Саме тоді формуються концепції культурного ставлення до здоров'я, у яких фізичне, духовне і соціальне здоров'я складають основу створення нового суспільного ладу. У філософських працях А.Шопенгауера, Т.Мора підкреслюється аксіологічний аспект поняття „здоров'я” [23, с.198]. Ідею соціальної цінності здоров'я розкриває у своїх творах Д.Локк, зокрема, у праці „Про виховання” пише: „Наскільки здоров'я потрібне нам для професійної діяльності та щастя, настільки кожному, хто бажає грати яку-небудь роль у цьому світі, потрібна міцна конституція, здатна терпіти злидні та втому” [11, с.413].

Г.С.Сковорода у своїй педагогічній діяльності також постійно дбав про упровадження моральних, духовних і оздоровчих законів наших предків через освітні форми і методи, які мають виразну народну основу [2].

Значну роль у науковому осмисленні граней проблеми здоров'я відіграли філософські і природничі праці М.Ломоносова (1711-1765 рр.). Він стверджував: „...лише здоровий народ, який не викоринює, а, навпаки, всмоктує усі моральні ідеали, шанує мораль і дотримується етичних норм, а також бачить користь у праці та знаннях, лише той народ може назватися народом майбутнього – а отже, великим народом!” [10]. Його знаменита праця „Роздуми про розмноження і про збереження російського народу” мала велике значення для розвитку гуманітарних дисциплін та росту цілої наукової плеяди видатних учених.

Французький філософ і просвітитель Гельвецій (1715-1771 рр.) порушив філософсько-педагогічне питання – про фактори формування людини, стверджуючи, що людина формується винятково під впливом середовища, виховання і за своєю суттю є продуктом суспільних умов. Його ідеї відіграли важливу роль у становленні теорії особистості. У праці „О человеке, его умственных способностях и его воспитании” пише: „завдання фізичного виховання полягає у тому, щоб зробити людину більш сильною, більш здоровою, а значить більш щасливою,... придатною до виконання різних функцій” [25, с.126].

До проблем здоров'я звернена філософія Г. Спенсера (1820-1903 рр.). На думку вченого, наука повинна стати основою освіченості, при чому кожній цілі виховання мають відповідати свої науки. Найважливішим вважав знання, що ведуть безпосередньо до самозбереження і, головне, попереджають про втрату здоров'я. Г.Спенсер радить раціональність і почуття міри в усьому.

Друга половина XIX- початок XX ст. знаменується потребою розробки теоретичних і практичних основ виховання здорової особистості (К.Ушинський, П.Юркевич, Г.Вашенко, О.Духнович, А.Макаренко). Засновником української педагогічної теорії вважають К.Ушинського, який актуалізував цю проблему, розглядав виховання здорової дитини через освітньо-гігієнічні засоби, які повинні вмело використовувати кваліфіковані, спроможні здійснювати цей процес, педагоги [2]. Такі ідеї у своїх творах поглиблювала Х.Алчевська [2]. У боротьбі за гармонійне та соціальне здоров'я держави успішною була і педагогічна діяльність А.С.Макаренка [12].

С.Русова, з'ясовуючи взаємозалежність природи і здоров'я людини, радила педагогам вивчати природознавство у зв'язку з медициною, виховувати усвідомлене культурне ставлення дитини до власного здоров'я та вчити охороняти природне середовище [15, с.17].

З точки зору розвитку педагогіки та освітньо-виховної практики другої половини XX ст., можна виокремити два основні етапи:

40-60 роки – основна увага була зосереджена на фізичних аспектах здоров'я;

70-80 роки – висвітлення окремих питань психогігієни освіти і виховання у науково-педагогічній, психологічній та медичній літературі.

В.Сухомлинський (1918-1970 рр.) запропонував концептуальні засади педагогічної турботи про охорону здоров'я учнів, цілісно підійшов до розгляду проблеми суто педагогічних аспектів культури здоров'я вчителів, при цьому радив „володіти собою”, а для цього треба знати про своє здоров'я” [17, с.135-139]. Спадок людинознавчих досліджень XIX – поч. XX ст. та власний педагогічний досвід „привели” Сухомлинського до висновку, що „без душевної рівноваги вчителя, розумової діяльності без перевтоми, ривків, поспіху і надриву духовних сил неможливо нормально працювати” [18].

Протягом 70-80 рр. з'явилися праці психологів і лікарів – Л. Лепіхової, В.Астапова, Г.Жаворонкова, М.Буянова, О.Захарова, В.Кагана, К. Герта, Д.Ісаєва, В.Ковальова, в яких розкриті принципи і форми психогігієнічної роботи з дітьми, наголошується на ролі педагога у збереженні психічного здоров'я дитини, емоційної регуляції поведінки та ін.

Про створення методологічної концепції „внутрішньої картини здоров'я” у 1993 році заявив В.Каган. На його думку, це забезпечить перехід від медицини патології – до медицини санології. Він зазначав, що концепція внутрішньої картини здоров'я дозволяє підійти до постановки проблеми індивідуальних „внутрішніх картин здоров'я і культури здоров'я”. Предметом вивчення „внутрішньої картини психічного здоров'я” постає не зовнішня (порушення психічної діяльності), а внутрішня картина природно організованого механізму психічного; її ужитковим продуктом, виробленим людиною, є культура психічного здоров'я, формуванню якої значну увагу приділяв В.О. Сухомлинський.

Основоположник валеології І.І.Брахман уперше сформулював методологічні основи збереження і зміцнення здоров'я практично здорових людей. Він започаткував новий напрям – фармакосанацію (ліки для здорових), висунув ідею та обґрунтував необхідність змінити стратегію охорони здоров'я. У монографії „Вступ у валеологію – науку про здоров'я” (1987) стверджує, що наука про здоров'я не повинна обмежуватись медициною, а інтегрувати знання медицини, біології, психології, педагогіки, інших гуманітарних дисциплін у боротьбі за здоров'я здорових, шляхом формування валеологічного світогляду, культури здоров'я, системи світоглядних цінностей.

Наприкінці 80-х рр. Ю.Лісіцин відродив термін „санологія”, сформульований у 60-х рр. С.Павленко та С.Олійник, вклавши у нього розуміння суті суспільного здоров'я, фундаментом якого є категорія „спосіб життя”. Цей термін був використаний при упровадженні спеціальності „лікар-санолог”. Кафедрою спортивної медицини і санології Київського інституту удосконалення лікарів сформульовані методологічні й теоретико-методичні засади санології.

Медичну валеологію в Україні представляють Г.Апанасенко, Л.Попова, В.Войтенко, О.Мінер, І.Муравов, Росії – І.Гундаров, В.Куликов, В.Петленко [1, с.6-16].

Психолого-педагогічні аспекти цієї проблеми розробляють Е.Бабаян, Е.Бахтель, Д.Зарідзе, Г.Морозов, В.Оржеховська, О.Пилипенко, П.Сидоров, Е.Скворцова, С.Кириленко; превентивного виховання – І.Бех, В.Братусь, І.Кон, Н.Максимова, Б.Херсонський та багато ін.

В останні десятиліття минулого століття активізувалась увага зарубіжних учених до окресленої проблеми. Віомий французький філософ М.Фуко створив концепцію „Турбуйся про самого себе”, в основі якої лежить герменевтичний підхід і думка про те, що кожній людині має бути властивий певний спосіб дій, спрямованих на турботу про самого себе, перетворення і зміну самого себе [22, с.285-291].

Всесвітньо відомий учений ХХ ст. С.Френе сформулював гуманістичну концепцію „нових шкіл”, які мусять по-новому прагнути до всебічного розвитку особистості на гуманістичних засадах [19].

Концепції російських учених (А.Ізуткін, А.Степанов, Г.Царегородцев, В.Полунін, Б.Суханов та ін.) базуються на особистісному, аксіологічному підході, вони вважають здоров'я загальнолюдською цінністю, яке поступово перетворюється на значущий показник і одночасно на необхідну передумову прогресу соціальної системи у цілому й особистості зокрема [1]. У наш час посилюється інтерес до нетрадиційних підходів збереження здоров'я, однак ці дані часто суперечливі і не мають системного цілісного характеру (П.Брег, В.Дільман, П.Іванов, А.Царик, Г.Малахов, Г.Шелтон і ін.).

Проблемі здорового способу життя особистості і методиці упровадження оздоровчої освіти та виховання дітей і молоді присвятили свої дослідження О.Дубогай, С.Жупанін, В.Туташиновський, О.Вашенко, Н.Завидівська, О.Леонтьєва та ін.

Отже, у другій половині ХХ ст. відбувається відновлення гуманістичної спрямованості суспільної свідомості, а відтак – звернення педагогічних досліджень до проблем гуманізації та демократизації освіти, поваги до людської гідності дитини, турботи про її психічне, фізичне, соціальне здоров'я. У наукових дослідженнях дедалі виразніше формується ідея об'єднання зусиль педагогів, психологів, медиків, валеологів, гігієністів для узагальнення, систематизації напрацьованих теоретичних знань, досвіду.

Ученими доведено, що завжди, коли людська цивілізація переживала потрясіння, вступала у перехідний період історії, значно зростала потреба у гуманізації основ людського співіснування, а звідси – у гуманній педагогіці. Цього вимагають завдання і необхідність радикального оздоровлення матеріальних і духовних засад сучасного українського суспільства. Сучасний етап розвитку природничих та гуманітарних наук характеризується зростанням їх актуальності в загальній системі державних заходів боротьби за культуру здоров'я підрастаючого покоління. Педагог має стати активним творцем не тільки власного здоров'я, але й своїх вихованців. У боротьбі за здорове підрастаюче покоління персональна частка педагогів повинна постійно зростати задля щасливої власної долі, дітей, розбудови Української держави та збереження життя на Землі.

Джерельні приписи

1. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А. Медична валеологія. – К.: Здоров'я, 1998. – С 6-16.
2. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П.Калениченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640 с.
3. Аристотель. Етика. – Л.: СПб, 1998. – С.23-24.
4. Библия. Новый завет. От Матфея. 5: 3 ,8 ,9.
5. Гиппократ. Избранные книги. – М.: Гос. Изд-во биологии и мед. лит., 1936. – С.217.
6. Дистервег А. Руководство для немецких учителей. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 637 с.

8. Зейлигер – Рубинштейн Е.И. Очерки по истории воспитания и педагогической мысли. – Л., 1978. – 107 с.
9. Коменский Ян Амос. Избр. пед. соч. – М.: Учпедгиз, 1955. – С.116.
10. Кириленко С.В. Проблема формування культури здоров'я в історії теоретичної думки та в сучасній практиці //Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук України. – 2004. – № 1. – С.48-57.
11. Локк Д. Соч: В 3-х т. – М.: Мысль, 1988. – Т.1. – С.413.
12. Лукьянов Б.Г. В мире эстетики: Книга для учащихся старших классов. – М.: Просвещение, 1983. – 192.-С.174
13. Макаренко А.С. Выбранные педагогические труды: В 7 т. – К.: Рад.школа, 1954.
14. Поташнюк Р.З. З історії розвитку науки про здоров'я. – Луцьк, 1997. – 136 с.
15. Русова С.Ф. Дидактика. – Прага: Сіяч, 1925. – С.17.
16. Салерский кодекс здоровья, написанный в четырнадцатом столетии философом и врачом Арнольдом из Виллановы / Пер. с лат. Ю.Ю.Шульца. – М.: Медицина, 1980. – С.17.
17. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1988. – 272 с.
18. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. – М.: Учпедгиз, 1950. – Т.8. – 775 с.
19. Френе С. Избранные пед.соч. – М.: Прогресс, 1990. – 302 с.
20. Фуко М. Герменевтика субъекта // Социо – Логос. – М.: Прогресс, 1991. – С.285-291.
21. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М.: Просвещение, 1984. – 385 с.
22. Цицерон Марк Тулий. О старости. О дружбе. Об обязанностях. – М.: Наука, 1974. – С.85.
23. Шопенгауэр А. Избранные произведения. – М.: Просвещение, 1992. – С.198.

УДК 930.8 (477.82)

Семенович О.Л. – *магістрантка кафедри культурології РДГУ*
н.к. – доц. Пономарьова Т.О.

ІСТОРИОГРАФІЯ ДАВНЬОРУСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ

Давня Русь – одна з могутніх держав Європи Х-ХІІІ ст., що відіграла велику роль в історії східних слов'ян та інших народів, сприяла їх суспільно-політичному, економічному й культурному розвитку, впливала на міжнародне життя Європи, підтримувала і розвивала торговельні, політичні й культурні зв'язки з багатьма країнами Заходу і Сходу.

Про могутню східнослов'янську державу згадували в різних частинах світу. Відомості арабських авторів, свідчення скандинавських саг, французькі епічні твори змальовують Русь як велику країну, що посідала важливе місце в системі європейських політичних, економічних і культурних зв'язків. Аль-Масуді, наприклад, повіломляв, що руси „утворюють великий народ”; у знаменитій пісні про Роланда засвідчується участь руських дружин у війні проти Карла Великого, візантійський автор Микита Хоніат зізнається, що саме „християнський руський” народ урятував його країну від навали половців [8, с.675]. Тож цілком природно, що Давній Русі присвячено багато наукової літератури. У працях вітчизняних істориків С. Бабишина, І.Винокура, С. Трубочанінова, Б. Грекова, М. Грушевського, В. Довженка, Б. Колчина, Т. Макарової, Н. Полонської-Василенко, Б. Рибаківа та ін. розгорнуто широку панораму розвитку цієї держави, її історію, культуру, зв'язки з іншими країнами.

У ХІХ – початку ХХ ст. помітно зріс інтерес до окремих земель – князівств Русі. Вийшло у світ чимало монографій, у яких підсумовано результати попередніх досліджень, зібрано численні джерела до історії Галицької, Волинської, Київської, Чернігівської, Переяславської, Полоцької та інших земель.

У представленій розвідці зосередимо свою увагу на загальних працях, у яких окреслено основні етапи історичного та культурного розвитку Волинської землі, адже детальна різнобічна інформація про неї доповнить загальне тло культурного життя тієї доби. Над цією темою працювали такі відомі дослідники, як В. Александрович, С. Бабишин, С. Безносів, Л. Войтович, П. Грицак, П. Іванов, М. Котляр, І. Крип'якевич, М. Кучинко, І.Левкович, С. Панишко, В. Пашуто, О. Цинкаловський, І. Шараневич, Я. Ісаєвич, І.Шараневич та ін. Їхні праці мають велике значення для вивчення історії та культури нашого краю давньоруського періоду. Зокрема цінним джерелом у цьому контексті є монографія М. Кучинка „Волинська земля Х – середини ХІV ст.” [12], яку автор здебільшого присвятив вивченню питань археології. Він переконливо показав роль і місце Галицько-Волинської держави у складі Давньої Русі, висвітлив її суспільно-економічний та культурний розвиток.

У праці Л. Войтовича „Волинська земля князівських часів (Х-ХІ ст.)” [4] окреслено основні етапи розвитку Волині Х-ХІ ст., формування її території та етнічного складу населення. Значну увагу в цьому дослідженні приділено саме культурним процесам давньоруської Волині.

Інформацію про формування наших земель ми черпаємо з роботи М. Котляра [10], де окреслено межі нашого краю, зв'язки волинян з іншими народами, впливи обох сторін на розвиток соціальних, економічних, політичних та культурних процесів.

Чимало яскравих фактів та аналітичних висновків вміщено у книгах П. Грицака „Галицько-Волинська держава” [6], В. Пашуто, „Очерки по истории Галицко-Волынской Руси” [22], І. Крип'якевича „Галицько-Волинське князівство” [11], Я. Ісаєвича „Галицько-Волинська держава” [7]. В них змальовано розвиток цього князівства від початку його заснування, здійснено своєрідний нарис історії та культури краю за часів князювання

Волинській державі.

Деякі матеріали про мистецьке життя краю вміщено в дисертаційному дослідженні Р. Михайлової „Художня культура південно-західної Русі X – першої половини XIV ст.” [19].

Справжнім скарбом у контексті мистецтва давньоруського періоду на Волині є ікона „Богородиця Одигітрія” XIII ст. із с. Дорогобуж. Ця унікальна пам’ятка іконопису цікавила і досі є предметом особливої уваги багатьох дослідників. Про неї написано чимало праць.

У цьому зв’язку цінним джерелом нам слугує дослідження З. Отковича „До питання атрибуції, датування та реконструкції ікони „Богородиця Одигітрія” XIII ст. із села Дорогобуж” [20].

Однією із яскравих форм реалізації мистецької думки є, безперечно, архітектура. І саме в період Київської Русі розпочинається активне будівництво храмів, у тому числі й на території Волині. Центром Волинського князівства стає місто Володимир, де в основному й зосереджується активне будівництво храмів. Руїни деяких із них дійшли до нашого часу і викликають неабиякий інтерес науковців та дослідників.

Продовжуючи аналіз теми, наголосимо що чимало наукових праць присвячено архітектурі м. Володимира. Це, перш за все, роботи М. Каргера „Вновь открытые памятники зодчества XII-XIII вв. во Владимире-Волынском” [9], М. Малевської „Раскопки архитектурных памятников в Любомле и Владимире-Волынском” [18], „Архитектурно-археологические исследования во Владимире-Волынском” [16], А. Песковой „Раскопки памятников архитектуры XII вв. в г. Владимире-Волынском” [24], П. Раппопорта „Раскопки древнерусской церкви „Старая кафедра” во Владимире-Волынском” [30] та „Мстиславов храм во Владимире-Волынском” [29]. Цьому ж питанню присвятив чимало праць відомий дослідник із Луцька М. Кучинко [13, 14, 15].

Для дослідження архітектури краю в XI-XIII ст. велике значення мають праці згаданих вже нами М. Малевської, А. Песковой „Древнерусская Успенская церковь в Дорогобуже Волынском” [17], а також розвідки С. Панишка „Дослідження оборонних споруд на давньоруських городищах Волині” [21], С. Безносова „Архитектура Западной Украины” [3].

Завершуючи свій розгляд, підкреслимо, що ще обов’язково будуть з’являтися наукові дослідження в цій галузі, які доповнять історіографію давньоруської культури Волині.

На нашу думку, історія культури давньоруської Волині достатньо висвітлена лише в літературних джерелах, але деякі питання тут ще не достатньо вивчені. Це зокрема стосується рівня політичної культури населення, князівської верхівки, регіональних та етнічних особливостей краю, загалом окремих граней мистецького життя, життєдіяльності окремих діячів культури тощо.

Тож, треба думати, й надалі будуть з’являтися дослідження різнобічних сторін розвитку суспільно-культурного життя та мистецького світогляду давніх русичів, що дозволить підготувати врешті-решт повноцінну історію культури нашої держави.

Джерельні приписи

1. Александрович В. Мистецтво Галицько-Волинської держави / Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Львів, 1999. – 132 с.
2. Ауліх В.В. До питання про місцезнаходження літописної Пересопниці // Середні віки на Україні. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 168-176.
3. Безносов С. Архитектура Западной Украины. – М., 1946. – 95 с.
4. Войтович Л.В. Волинська земля – князівських часів (X-XI ст.) // Проблеми історичної географії України. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 10-23.
5. Генсьорський А.І. Галицько-Волинський літопис / Процес складання; редакції і редактори. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 101 с.
6. Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью Йорк, 1958. – 176 с.
7. Ісаєвич Я.Д. Галицько-Волинська держава. – Львів, 1999. – 40 с.
8. Історія української культури. Енциклопедія у 5-ти т. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1. – 1136 с.
9. Каргер М.К. Вновь открытые памятники зодчества XII-XIII вв. во Владимире-Волынском // Ученые записки ЛГУ. – 1958. – Вып. 29. – № 252. – С. 3-33.
10. Котляр М.Ф. Формування Волинської землі // Волинь. – 1995. – № 2. – С. 36-54.
11. Крип’якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.: Наукова думка, 1984. – 174 с.
12. Кучинко М.М. Волинська земля X – середини XIV ст.: археологія та історія. Навч. посіб. – Луцьк: Вежа, 2002. – 314 с.
13. Кучинко М.М. О работах во Владимире Волынском // АО 1976. – М., 1977. – С. 322-323.
14. Кучинко М.М. Раскопки древнего Владимира-Волынского // АО 1975. – М., 1976. – С. 349-350.
15. Кучинко М.М. Стародавній Володимир-Волинський. – Луцьк, 1987. – 20 с.
16. Малевская М.В. Архитектурно-археологические исследования во Владимире-Волынском // АО 1976. – М., 1977. – С. 327-328.
17. Малевская М.В., Пескова А.А. Древнерусская Успенская церковь в Дорогобуже Волынском // Проблемы изучения древнерусского зодчества. – С-Пб, 1996. – С. 57-60.
18. Малевская М.В., Шолохова Е.В. Раскопки архитектурных памятников в Любомле и Владимире-Волынском // АО 1975. – М., 1976. – С. 354-355.
19. Михайлова Р. Художня культура південно-західної Русі X – першої половини XIV ст.: Автореф. дис... канд. іст.

- наук. – К., 1994. – 22 с.
20. Откович З. До питання агрибуції, датування та реконструкції ікони „Богородиця Одигітрія” XIII ст. з села Дорогобуж // Родовід. – №8. – 1994. – С. 52-58.
 21. Панишко С.Д. Дослідження оборонних споруд на давньоруських городищах Волині // Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-их років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки. – К., 1992. – С. 111-119.
 22. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.: Изд-во АН СССР, 1950. – 330 с.
 23. Петегрич В.М. Муравица // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К., 1990. – С. 143.
 24. Пескова А.А. Отчет о работе отряда архитектурно-археологической экспедиции 1988 г. в с. Дорогобуж Гоцанского р-на Ровенской обл. УССР. – Фонды РКМ, доп. № 17544. – 25 с.
 25. Пономарьова Т.О., Виткалов В.Г., Мельник Я.М. Пересопниця: історико-краєзнавчий нарис. – Рівне, 1999. – 42 с.
 26. Пономарева Т.А., Никольченко Ю.М., Загоруйко Н.И. Исследование летописной Муравицы // АО 1978. – М., 1979. – С. 389-390.
 27. Прищепя Б.А., Нікольченко Ю.М. Муравицьке городище. – Маріуполь: Рената, 2001. – 80 с.
 28. Прищепя Б.А., Нікольченко Ю.М. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. До історії населення Західної Волині в X-XIII століттях. – Рівне: Держ. ред-вид. підпр., 1996. – 246 с.
 29. Раппопорт П.А. Мстислав храм во Владимире-Волынском // Зограф. – Белград, 1977. – № 7. – С. 17-22.
 30. Раппопорт П.А. Раскопки церкви „Старая кафедра” во Владимире-Волынском // АО 1975. – М., 1976. – С. 384-385.
 31. Свешніков І.К., Петегрич В. М. Археологічні дослідження в Муравиці // Археологія. – 1978. – Вип. 28. – С. 79-86.
 32. Свешніков І.К., Нікольченко Ю.М. Довідник з археології України. Ровенська область. – Маріуполь: Рената, 2001. – 80 с.
 33. Терский-Шеломенцев В.С. Пересопниця // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К.: Наукова думка, 1990. – С. 124-126.
 34. Черепнин Л.В. Летописец Даниила Галицкого // Исторические записки. – 1941. – №12 – С. 230-252.
 35. 900-річчя православ'я на Волині (992-1892). – Житомир, 1892. – 619 с.

УДК 63.3(0)б73. Р-85

Шевчук О.В. – ст. II курсу
 спец. „Культурологія” РДГУ
 н.к. – канд. пед. наук, доц. Забута Т.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З МОЛОДДЮ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ РІВНЕНСЬКОЇ „ПРОСВІТИ”

Рівненська культурно-просвітницька організація „Просвіта”, яка з перервами існує вже 89 років, була створена у листопаді 1917 року. Майже дев'яносто років самовідданої праці просвітян – ціла епоха в літописі національного пробудження. Жорстоко переслідувана польською владою, рівненська „Просвіта” вже у періоді становлення і розвитку діяльності (1917 – 1939 рр.) створила сотні хат-читалень, драматичних гуртків, рільничих об'єднань, залучила до просвітницької діяльності селян, робітників, інтелігенцію, молодь. Пробуджуючи національну свідомість, захищаючи мову, культуру українського народу, „Просвіта” організувала курси для вихователів дитячих садків, диригентів, режисерів, керівників кооперативів, молодіжних спілок. Не менш славними і складними були і подальші сторінки життєдіяльності обласної організації Товариства „Просвіта”.

Історіографія рівненської „Просвіти” знаходиться у стані становлення. Періодизацію процесу її становлення і розвитку здійснено Є.Гладуною, авторкою численних публікацій у періодичних виданнях, активісткою рівненської обласної організації Всеукраїнського товариства „Просвіта” ім. Т.Г.Шевченка. Окремим сторінкам діяльності рівненської „Просвіти” присвячені нариси, наукові розвідки Оксани Тимошук, Мячеслава Хоронжевського, Миколи Хапатья, Світлани Наконечної, Валентини Ярошук, Євгена Цімка, Олега Гриніва, Михайла Назарука, книжки Бориса Степанишина.

У контексті багатозмістовної діяльності рівненської „Просвіти” виразно прослідковується її стратегічна мета – виховання фізично і морально здорового, духовно збагаченого молодого покоління. Саме такою прагнули бачити молодь фундатори рівненської „Просвіти” адвокат Федір Сумневич і сенатор Олександр Карпинський [1]. Діяльність рівненських просвітян вже згаданого вище першого періоду не подобалась польським урядовцям. Особливу лють викликала так звана Шевченківська академія, яка відбулась у міському театрі 11 березня 1930 року. Тут українська громада, а це була в основному молодь, заспівала „Ще не вмерла Україна” замість польського державного гімну. Поліція заарештувала понад 200 учасників академії, багатьох судили і посадили за ґрати. Тому одним із завдань нашого подальшого дослідження проблеми є пошук імен перших молодих активістів рівненської „Просвіти”.

Польська влада закривала рівненську „Просвіту” як небезпечну для себе у 1922, 1926 і, остаточно, у 1928 роках. Однак „Просвіта” проіснувала ще у вигляді споріднених товариств „Рідна хата”, „Союз українок”, „Рідна школа”, „Клуб української молоді”, „Пласт” до 1939 року. Останні три із зазначених товариств поширювали свою діяльність на підлітків та молодь, дбаючи про їх спортивний гарт, а ще більше – про духовне збагачення, християнську мораль, збереження національних традицій.

Другий період діяльності рівненської „Просвіти” (1942 – 1943 рр.) припадає на час німецької окупації. Тоді були відновлені всі 22 філії обласної організації у містах і селищах міського типу Дубні, Корці, Гощі, Здолбунові, Острозі, Березному та селах. Запрацювали гуртки, хори, кооперативи, клуби, читальні, видавництва. Головою „Просвіти” став професор Неофіт Рибалюк, її діяльність активно підтримували Степан Скрипник, Улас Самчук, Олена Теліга, Іван Тиктор. Великий резонанс мали організовані молодим крилом „Просвіти” вечори, присвячені творчості Миколи Лисенка, пам’яті Тараса Шевченка, виставки народних ремесел.

З поверненням радянської влади діяльність просвітянських осередків та закладів була припинена. У публіцистичних доробках зустрічаються дані щодо репресій по відношенню до активістів „Просвіти” другого періоду її діяльності [1, с.2].

Третій період діяльності рівненської „Просвіти” – а фактично її відродження, почався у 1988 році, коли було створене рівненське міське об’єднання Товариства української мови і культури ім. Тараса Шевченка. Першою акцією Товариства став збір підписів на підтримку визнання української мови державною. Товариство започаткувало публічні лекції з історії України, літератури, мови, проводило інші соціально значущі заходи. У 1992 році Товариство оголошує себе правонаступником культурно-просвітянської організації „Просвіта” і затверджує свою сучасну назву – Рівненська обласна організація Всеукраїнського товариства „Просвіта” ім. Т.Г.Шевченка (Товариство „Просвіта”).

І знову в центрі уваги „Просвіти” робота серед молоді. У ЗОШ № 12 створюється народознавчий учнівсько-вчительський клуб „Калина”, розпочинає діяльність народознавчий пошуковий осередок старшокласників „Світанок” у ЗОШ №13, функціонує музей історії української мови у ЗОШ №19. Започатковується обласний конкурс колядок і щедрівок, в якому найактивнішу участь беруть учні загальноосвітніх шкіл, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів. У 1990 році на базі вечірніх курсів професором Борисом Степанишиним створено університет „Просвіти”, де організовується вивчення історії козаччини, історії України, української культури, культури поведінки, національних традицій тощо. Оптимізації навчального процесу університету „Просвіти” сприяла низка наукових праць Бориса Степанишина, серед них спеціально для молоді були видруковані підручник для 9 класу „Українська література”, книга „Література – вчитель – учень”.

Великою популярністю серед підлітків і молоді з перших днів функціонування користувався музичний факультет університету „Просвіти”. Тут вивчалися колядки і щедрівки, веснянки і гаївки, патріотичні, жартівливі, побутові пісні, гра на сопілках і бандурі. Для слухачів музичного факультету організовувалися концерти капели бандуристів дитячої

РОЗДІЛ II. ДИНАМІКА КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

УДК 37:03437.018

Шевчук К.С. – викладач кафедри філософії
і економічної теорії РДГУ,
аспірантка Університету ім. М.Кюрі-
Складовської (Польща)

ЕТИЧНИЙ ВИМІР ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Проблема відповідальності, котра завжди була ключовою в колі етичних питань, нині набуває нового виміру. Пов'язано це зокрема з переосмисленням людиною меж власного буття в контексті екологічної кризи. З критикою європоцентризму сьогодні пов'язана відповідальність за накидання світові західного способу мислення. Гостро також постає і проблема відповідальності політиків перед своїм народом та перед майбутніми поколіннями. Можливість підтримання життя, як відомо, залежить від розвитку медицини і технологій. Проблема евтаназії, генетичний контроль майбутніх поколінь, клонування і трансплантація штучних органів – це коло проблем, яке не вичерпує всього загалу питань, що безпосередньо перетинаються з поняттям відповідальності.

Сьогодні до теми моральної відповідальності звертаються також з огляду на споглядання наслідків гуманітарних катастроф ХХ ст., таких, як геноцид вірмен (1909-1918 рр.), Голодомор 1932-1933 рр. в Україні, Голокост у часи Другої світової війни. Актуальною стає також проблема відповідальності кожного члена громадянського суспільства.

Як писав М. Мамардашвілі, „те, що відбувається сьогодні, подібне за своєю природою до того, що продемонстрували нам перша і друга світові війни: ми у тій самій точці, що зродили ці катастрофи в надрах європейської культури; перед нами та ж небезпека і та ж відповідальність”. В історії ідеї, що формувалися в інтелектуальному середовищі, згодом змінюються та набувають форму, яка стає доступною для маси. Але, як зазначає засновник соціальної психології Г. Лебон, у зв'язку з повільним темпом психічних змін у людині потрібно ще багато поколінь, щоб запанували нові ідеї. Тому проблема відповідальності, що сьогодні є предметом обговорення у колі інтелектуалів, на жаль, ще не стала провідною темою широкого загалу. Н. Голік із цього приводу пише: „Банальна на словах і така, що не стала реальністю, ідея відповідальності не вкорінилася в сфері несвідомого, ... де формуються мотиви вчинків. Вона не стала „форпостом”, не набула того необхідного ступеня неприступності, за якого розсудок втрачає владу над ним і стає фундаментальним підґрунтям..., що визначає поведінку людей” [5, с.40]. З огляду на це надзвичайно важливим нині є винесення дискусій навколо проблеми відповідальності на загал, адже лише у полі відкритого дискурсу можливою є спроба розв'язання основних завдань, які ставить перед суспільством сучасна етика відповідальності.

В етичній думці традиційно розрізняють відповідальність людини за: 1) саму себе (єгоцентризм); 2) своїх близьких (непотизм, тобто мораль роду); 3) далеких у своїй країні (націоналізм); 4) сучасне людство як спільноту людей; 5) людство як таке (антропоцентризм); 6) вищих тварин (мамалізм); 7) живих істот (біоцентризм); 8) світ як цілісність (фізіоцентризм). Отже, людина має відповідати за всі речі, створені і нестворені нею, оскільки „не людина є мірою всіх речей, а все, що нас оточує, є мірою нашої людяності” [10, с.96].

Ніщо не може уникнути відповідальності, що нерозривно пов'язана з самим існуванням, яке мислиться як абсолютне з огляду на те, що жоден з авторитетів чи влада, жоден показник сенсу чи безсенсовності не підвладний долі, у відповіді за існування. Іншими словами, немає такого приладу, завдяки якому можна було б виміряти нашу відповідальність, окреслити її межі та визначити об'єм.

В історії етичної думки проблема відповідальності була однією з центральних. Можемо згадати роздуми Арістотеля про те, що діяльність завжди має йти в парі з відповідальністю. Це можна розвинути тезою Гете: „той, хто діє, завжди безсовісний”. Ідеться про те, що у зв'язку з надзвичайним переплетенням людських обставин і речей загалом важко уникнути ситуації, коли моя діяльність торкається інших людей, тому те, що ставиться на карту як моє, водночас належить іншому. Ставити на карту те, що нам не належить, ми не маємо права [8]. Елементом провини, як твердить Г. Йонас, повинна перейматися будь-яка діяльність. Мовиться не лише про невідому нам провину (про її неминучість ми не повинні забувати), але передусім про відому і передбачувану провину.

Відповідальність є передусім зобов'язанням повернути те, що нам доручено або чим ми зобов'язані світу та іншим. При цьому в міжлюдській перспективі *моєї* відповідальності за іншого не йдеться про взаємність, тобто взаємини між суб'єктами в контексті відповідальності є асиметричними [9, с.177]. М. Рідель зауважує, що на відміну від поняття обов'язку, з яким пов'язаний категоричний імператив і виражається у формулі „ти повинен”, поняття відповідальності охоплює взаємні відносини та вимоги, які вважаються первинними моральними феноменами. Коли хтось „відповідає”, то робить це для інших, іноді не маючи для цього власної внутрішньої потреби. Відповідальність є справжньою лише тоді, коли йдеться про, як каже Рідель, „внутрішню потребу” [9, с.81]. На цьому полягає вимога комунікативної етики.

Поняття відповідальності ще з часів Арістотеля розглядалося в контексті проблематики практичної філософії. Як говорив Стагірит, найкраща людина не та, яка чинить згідно з благими намірами щодо себе, а та, яка чинить так щодо інших, а це – важка справа. Стагірит стверджує, що людина є відповідальною за свою долю та добробут. Арістотель зауважує, що у понятті відповідальності ключовою є міра здійснення морального обов'язку у вчинках. Цей обов'язок полягає у тому, що людина має народитися вдруге – повинна почати мислити про начала людського буття і про своє становище у світі. Має прагнути здійснити благо, яке мислиться метою людської діяльності [3, с.68]. Народитися вдруге – означає народження суб'єкта, здатного до осмислення власного буття, до здійснення відповідальних вчинків.

Людина повинна бути відповідальною не лише за вчинки, важливою є також мотивація: вчинок є чеснотою лише тоді, коли людина, яка його реалізує, має відповідну моральну мотивацію. Етика відповідальності – це етика, яка прагне, щоб на кожному кроці, необхідному для виконання вимог обов'язку, справедливості, зважати на наслідки цього кроку, ніби він уже був зроблений. Йдеться про узгодженість мети, наміру та образу нашої діяльності [1, с.185].

Отже, відповідальність Арістотель розглядав у площині людської волі. Тому вслід за Стагіритом, відповідальність у традиційній етиці пов'язували зі свободою вибору, яка є осереддям моралі як способу соціальної регуляції.

Поняття відповідальності у традиційній етиці розглядалось у зв'язку з уявленням про свободу людини. Адже не маючи свободи, людська особистість не була б у змозі відповісти за свої вчинки. Вважається, що людині притаманна свобода волі, свобода дії та свобода вибору, тобто людина осмислено обирає той чи інший варіант поведінки, а тому має відповідати за свій вибір і вчинок. При цьому свобода волі розглядається як умова притомності; свобода дії – вираження відповідальності людини за вибір своїх бажань і спосіб самоствердження як природної істоти; свобода вибору – вираження відповідальності людини за самі бажання людини як істоти метафізичної (абсолютної, безсмертної). Отже, лише маючи свободу, людина може бути відповідальною. Свобода, таким чином, визнавалась умовою постання відповідальності як „особливої моральної скерованості людського суб'єкта, онтологічний виток якої існування у стані відповідання за неповторний дарунок буття” [11, с.191].

Критику класичного розуміння співвідношення свободи і відповідальності знаходимо в концепції Еманюеля Левінаса, котрий на протигагу до І. Канта вважає, що відповідальність не можна вільно прийняти. Тому відповідальність покладена на людину до набуття нею свободи. На думку Е. Левінаса, відповідальність є первісна простота і безпосередність, їй протистоїть свобода, яка є чимось штучним. Тому не свобода є передумовою відповідальності, а навпаки, – відповідальність закладає простір для реалізації свободи людини. Людина не є приречена на свободу, як вважав Ж. -П. Сартр, а на те, щоб брати на себе відповідальність. Без останньої свобода не є можливою.

Наприкінці XIX – початку XX ст. філософія оцінювалась як „абсолютна відповідальність”. Таку думку висловлювали А. Шопенгауер, С.К'єркегор, К. Маркс, Е. Гуссерль та інші. Після Другої світової війни проблема відповідальності стала надзвичайно актуальною у європейському інтелектуальному середовищі. У цьому контексті можна звернутись до міркування Ж. -П. Сартра, який проголошував вимогу „стати відповідальним за світ так, ніби він був би нашим творінням”.

Сьогодні відповідальність стала не лише принциповою і навіть онтологічною темою, – їй надається основне значення. Говориться про відповідальність усієї історії, природи, культури і навіть Бога (як у концепції Г. Йонаса). Поль Рікер говорить про відповідальність у контексті етичного аналізу, що веде від етики через моральне Я до практичної мудрості [15, с.279]. Отже, відповідальність в умовах кризи сучасного суспільства постає новим і більш важливим феноменом, ніж поняття розсудливості, яке було ключовим у традиційній етичній думці.

У сучасній етиці існує твердження, що відповідальність людини за свої вчинки – це умова можливості комунікативного ладу, який своїм підґрунтям має спільну практику та форми життя. Те, за що людина „відповідає”, є завданням, що випливає зі спільного буття людини як „особи” з іншими людьми: у сім'ї, в колективі, школі, університеті, державі, партії та церкві.

У комунікативній філософії відповідальність є поняттям, у якому перехреснюються мовні та реальні стосунки особи. „Відповідальним” є кожен, хто вступає в ситуацію промови та відповіді. Здатність відповідати комусь має свої корені у загальній здатності людини говорити, що базується на взаємній грі звертання та відповіді. У цьому розумінні відповідальною можна назвати людину, яка може говорити з іншими людьми [14, с.82].

У наш час гостро постає проблема відповідальності за прийдешні покоління. Як стверджував Ф. Ніцше, людство стає само-обіцячкою, стосується це його сучасної історії чи світу, який проходить становлення. Людина здатна відповідати за себе як за майбуття.

Як зазначав Р. Інгарден, кожна людина є тілесно-духовною істотою, якої Я в особливий спосіб заангажоване у відповідальності. Ідентичність особи ще не є достатня, натомість її поведінка є необхідна для несення відповідальності. Звісно, йдеться не про патологічні випадки, а саме про роздвоєння свідомості. Ідентичність діючої особи є онтичним фундаментом відповідальності. При цьому наш потік свідомості містить не лише переживання, які пов'язані з актуальними фактами у нашому тілі і в зовнішньому світі, але також так звані пригадування або тримання в пам'яті фактів, які належать до минулого чи майбутнього [18, с.141]. Ще наприкінці 60-х років XX ст. Р. Інгарден зауважував, що важливою справою є звернення до фактів існування, які можна передбачити в майбутньому, тому що при відповідальній діяльності особливо важливою є постава щодо того, що стане фактом у майбутньому.

Ганс Йонас у праці „Принцип відповідальності” ставить риторичне питання: Чи можна створити організацію, котра взяла б на себе захист ще ненародженого покоління людей [8]. З огляду на те, що, як зауважують теоретики, ми вступили сьогодні у нову етичну епоху, де найвищою цінністю є відповідальність, це запитання Г. Йонаса перестає бути абсурдним. Відповідальність стала осереддям нової етичної парадигми, необхідної з огляду на кардинальні зміни, яких

зазнала людська діяльність під впливом технологічного фактора. Раніше в центрі уваги традиційних етичних вчень були явища, що належали до одного й того ж часового проміжку. Проблемами майбутнього мислителі не займалися, а тим більше не передбачали того, що людина, яка діє і ще не знає наслідків своєї діяльності, виявляється істотою, яка лише одна здатна гарантувати життя наступним поколінням або знищити його.

Ми повинні усвідомити, що своєю діяльністю „готуємо” майбутнє, про яке ще нічого конкретно не знаємо, але саме через це несемо за нього відповідальність. Ми маємо попиклуватись, аби зробити можливе майбутнє гідним самому життю. Таким чином, категоричний імператив І. Канта, який вимагає чинити так, як ніби ти хотів, щоб твоя максима стала універсальним законом, трансформується у контексті сучасної парадигми відповідальності у наступний імператив: „Чини так, щоб результати твоєї діяльності не виявилися згубними для самої можливості майбутнього життя на Землі”, або ж „Здійснюючи вибір сьогодні, думай про майбутнє людини, яке залежить від твого вольового рішення” [15, с.266].

Майбутнє зобов’язує нас, воно дивиться нам в обличчя, це зміна формули Е. Левінаса („Інший дивиться мені в обличчя”) [9, с.119]. Мова йде про онтологічну відповідальність за майбутнє людства. Як пише Е. Левінас: „Ми є відповідальними по той бік наших намірів” [9, с.8]. Філософія існування поступається онтології. Це факт втягнутого, зацікавленого буття, де Я є учасником подій. Онтологія при цьому мислиться як сутність усіх взаємин із буттям і відношень у бутті. Ключовим поняттям онтологічної відповідальності є поняття розуміння.

Як суб’єкт етики є відповідальним за все і всіх, його відповідальність не має меж [9, с.237]. Онтологічну відповідальність за майбутнє людства можна подати у формі категоричного імперативу: „Слід піклуватись про те, що дасть можливість не обірватись людському існуванню”. При цьому необхідно забезпечити існування людства як такого і зберегти його таким, яким ми знаємо його сьогодні.

У праці „Дискурс і відповідальність. Проблема переходу до постковенційної моралі” К.-О. Апель ставить питання: чи може вижити індустріальне суспільство без етики розумного самообмеження, що перегукується з низкою проблем, які підіймає Г. Йонас у праці „Принцип відповідальності”. Апель розглядає проблему відповідальності в контексті філософії комунікації. Він стверджує, що ми завжди у своєму мисленні претендуємо на інтерсуб’єктивну обов’язковість, цінність своїх роздумів. При цьому визнаємо солідарну відповідальність за розв’язання проблем та рівноправність у розв’язанні проблем усіх членів реальної комунікативної спільноти (нині існуючих людей), а також припускаємо необмежену ідеальну комунікативну спільноту. Йдеться про те, що відповідальність реальної комунікативної спільноти поширюється також на ті можливі проблеми, які нині навіть ще не дискутуються, але очікуються незабаром, тобто постануть перед членами необмеженої комунікативної спільноти в майбутньому [2, с.151]. Отже, обґрунтування етики дискурсу пов’язане також з раціональним обґрунтуванням тези Г. Йонаса, що людство має існувати і в майбутньому.

В етиці дискурсу Апеля йдеться загалом про раціональне обґрунтування відповідальності взагалі як формально-процедурного принципу дискурсу організації колективної відповідальності. Говорячи про передумови фундаментального принципу колективної відповідальності, слід визнати, що необхідність обґрунтування зумовлених обставинами матеріальних норм має вирости із відношень фактичного буття з наших можливостей, а також з нашої технологічної та політичної влади. Важливо звернутись до, як каже Апель, нагального сьогодні співвідношення між охороною та прогресом. Адже підґрунтям головної вимоги етики дискурсу (дискурсивно організованої солідарної відповідальності людей за їхні колективні дії) є покладання необхідного зв’язку між вимогою охорони буття та гідності людини і соціальним імперативом прогресу у здійсненні гуманності [2; 59]. Серед найважливіших і водночас найскладніших проблем, які мають бути розв’язані у вимірі етики відповідальності за майбутнє людства є, наприклад, проблема врегулювання міжнародних конфліктів у контексті сучасних глобалізаційних процесів, міжнародних конфліктів у вік ядерної загрози і міжкультурних конфліктів у контексті сучасного діалогу цивілізацій.

Нині актуальним є питання: наскільки за теперішнього стану людського самоствердження інші живі істоти також можуть знайти своє місце на землі, адже тривалий час не природа загрожує нам, а ми – їй. Ми можемо протиставляти іншим істотам і стихіям, але не природі, як певній цілісності загалом. Ми можемо втручатися у світ, але маємо відповідати за це перед цілісністю [10, с.59].

Прагнучи до кращого життя, людина застосовує новітні технології, які використовуються не для порятунку існуючого, тобто не виходять з життєвої необхідності, але для досягнення раю на землі, коли необхідне підкорюється марнославству. Сучасні глобалізаційні процеси пов’язані з прогресом технологій (цифрові, мережеві), поглибленням об’єднавчих процесів (створення всесвітніх економічних, політичних організацій тощо) і мають накопичувальний глобальний характер, але водночас мають наслідки глобального масштабу, постають загрозою існування людини і світу. Г. Йонас у цьому контексті зазначає, що людство не має права себе знищити. Людина як частина буття (Da-sein) повинна також берегти світ від Ніщо. Лише людина здатна взяти на себе відповідальність за буття.

Г. Йонас говорить про необхідність перегляду засад традиційної етики у зв’язку зі зміною характеру людських діянь. Одним з основоположних принципів традиційної етики був антропоцентризм. Вважалося, що природа як незмінна і вічна попиклується про себе сама. Сфера етики обмежувалася питаннями людської буттєвості, сферою спілкування з людьми. З розвитком техніки людина відвойовує у природи все нові простори, розширює штучне середовище перебування. Внаслідок цього порушується космічна рівновага. Людство усвідомило обмеженість природи у її здатності до самовідновлення. Природа тепер залежить від нас і стає предметом піклування та відповідальності людини.

Ще однією засадою класичної етики, яка має бути переглянута, є те, що вона не бере до уваги віддалені ефекти людської діяльності. Золоте правило поведінки та категоричний імператив І. Канта передбачають упевненість у тому,

що природа людини, її місце в суспільстві – константи незмінних сутностей. Щоразу починаючи діяти, людина починає начебто „з нуля” (як цього вимагає І. Кант) і не зважає на можливі наслідки цієї дії у майбутньому.

Г. Йонас підкреслює, що ніякі обіцянки майбутніх благ та поліпшення якості життя не можуть виправдати навіть найменший ризик, а тому він критикує утопічні конструкції марксизму та етику надії Е. Блоха, у яких теперішнє є перехідною сходинкою до майбутнього ідеального стану людства, тобто має цінність лише порівняно з цим ідеалом. Неконтрольована технологічна потужність перетворює утопію як проекцію наших надій на майбутнє в найнебезпечнішу спокусу сучасної людини. Подолати цю спокусу покликаний принцип відповідальності. Не бажання і надії доцільні у майбутньому, а страх та піклування.

Кантівський імператив оцінює тільки суб'єктивні максими вчинку, а не їхній предметний зміст. Тому зважаючи на імператив І. Канта, важко обґрунтувати відповідальність за результати наших дій і співвідповідальність за віддалені наслідки колективної діяльності.

Відповідальність передбачає наявність у людини почуття обов'язку та совісті, вміння здійснювати самоконтроль. Здійснений вибір людини, прийняте нею рішення означає, що людина готова на себе взяти всю відповідальність і навіть за те, що не змогла передбачити. Неунікність ризику зробити щось „не те” передбачає наявність у людини мужності, необхідної на всіх кроках її діяльності: під час прийняття рішення, у процесі його реалізації, а також у випадку невдачі.

Визначаючи поле відповідальності, Г. Йонас зосереджується на проблемі переходу від воління, яке приводить у рух природну доцільність і є „благом” саме по собі, до належності, яка тільки й може приписувати чи забороняти волінню ту чи іншу мету. Перехід, що опосередковує воління і належність, пов'язаний з феноменом могутності як активною цілеспрямованою силою, що об'єднує знання та свободу. Лише в людині з воління виникає належність як самоконтроль над своєю усвідомленою могутністю, своїм власним буттям. Могутність, яка, як говорить Г. Йонас, об'єднує воління і належність, є те, що ставить відповідальність у центр моралі.

У передмові до українського видання праці „Повстання на захист природи. Від довкілля до спільносвіту” К. М. Майер-Абіх зазначає, що Україна, яка у зближенні з Європою розвивається шляхом побудови сучасного індустріального суспільства, не повинна повторювати у майбутньому західних помилок.

Майер-Абіх говорить про духовні передумови, на основі яких сучасне індустріальне господарство країн Заходу розвивається за рахунок країн „третього світу”, світу прийдешніх поколінь і природи загалом. Автор намагається відповісти на питання: Чому руйнація довкілля прогресує, хоча вже відомі її наслідки? Причиною цього парадоксу є те, що ми не тільки хибно діємо, але й мислимо, тобто проект Просвітництва, за яким ми живемо, ще й досі не завершено. А тому необхідно врятувати розум від нерозумної раціональності. Виконати це можна завдяки ще одному Просвітництву, яке прояснюватиме значення нашого життя в природі.

Автор книги „Повстання на захист природи. Від довкілля до спільносвіту” твердить про хибність протистояння культури та природи у сучасному світі, адже культура пов'язана з внеском людини в історію природи. Підкреслює при цьому, що світ із людьми може бути кращим, ніж світ без людей, коли поважатиметься самоцінність природного спільносвіту в природі і загалом [10, с.11]. Для цього антропоцентрична етика має поступитися голістській, згідно з якою ми є відповідальними за інше життя, з яким живемо поряд. Варто згадати, що термін „голістська етика” походить від грецького „holos” – цілий, весь. Таким чином, голістська етика є складовою голістської філософії як філософії цілісності. Майер-Абіх закликає нас інакше мислити та інакше діяти.

„Повернутись” до природи ми можемо завдяки розуму і культурі. Хоча починаючи з часів Відродження, людина все більше прирівнює себе до Бога. Декартівський поділ на річ мислячу (людина) і річ протяжну (природа) перетворює останню на засіб, а тому природа втрачає свою самоцінність, яку мала за античності. У Гегеля, як відомо, природа була лише сходинкою до історії духа, що легітимізує стан, коли захищено права людини щодо природи, але незахищено права природи. Останнім часом однак з'явилися праці з практичної філософії природи Й. Лаймбахера „Права природи” і „Гідність людини і природи неподільні”. Майер-Абіх зі свого боку говорить про необхідність впровадження змін до законодавства, зокрема Конституції Німеччини, спрямованих на врегулювання взаємин людини та природи у спільносвіті [10, с.145].

Філософ пропонує конкретні заходи, спрямовані на поліпшення взаємозв'язків людини зі світом у спільносвіті загалом, а саме: обмеження кількості поїздок автомобілем, зменшення споживання м'яса. Звертається також до вирішення проблеми економічного та правового характеру: говорить про необхідність доповнення ідеї соціальної відповідальності власності (у західному розумінні приватної власності) ідеєю відповідальності за природу, що допомогло б подолати несправедливість у підході людини до природи.

В умовах розвитку громадянського суспільства актуальною є також проблема політичної відповідальності. Поняття політичної відповідальності охоплює відразу дві сфери: політики та етики. Реальна політична відповідальність є як мінімум триєдина: це відповідальність за чуйність до викликів часу, суспільства (відповідальність за своєчасну постановку проблем); відповідальність за прийняті рішення, що мають поставати як результат суспільного обговорення; відповідальність за сам політичний дискурс, а також відповідальність за „обличчя влади” [16]. Політична відповідальність пов'язана з громадянською. Політик водночас є громадянином. Він бере участь у відповідальності своєї нації – і в цьому сенсі сприяє національній самосвідомості. Це означає, що він поділяє і національну вину, яка теж входить у поняття відповідальності (прикладом може бути в цьому відношенні Німеччина, уряд якої визнав вину нацистського режиму і взяв на себе відповідальність за скоєні проти людства злочини в період Другої світової війни).

Позбавлена політичної відповідальності людина зі статусу суб'єкта політики переходить у статус „політичного об'єкта”, яким можна маніпулювати. Внаслідок цього політика зводиться до виміру змагання (боротьба за владу) і виставу (громадяни є одночасно глядачами і ляльками у театрі політики). У результаті виникає почуття соціального безсилля, що підриває політичну відповідальність. Хоча при досягненні певної критичної точки це безсилля може також її пробудити.

Низький рівень політичної відповідальності на всіх рівнях, який ми спостерігаємо, пов'язаний з низьким рівнем політичної культури, слабкістю громадянського суспільства, редукцією поля політичних дискусій і є у випадку України наслідком системної кризи нашого політикуму. Тому, хоча географічно ми знаходимося у центрі Європи, то у політичному плані перебуваємо на її маргінесі [16]. Таким чином, наша відповідальність полягає у тому, щоб чинити супротив застійним процесам політики, а також боротьбі за приватні інтереси й особисту владу.

Г. Йонас зосереджується на проблемі політичної відповідальності, яка сягає в майбутнє. Зазначає, що політична відповідальність не має свого, обумовленого природою предмета, терміну завершення. Але з огляду на те, що радіус практичної дії переважає радіус її передбачення, відповідальність у великих справах виходить далеко за межі того, що формально можна поставити в обов'язок суб'єктові діяльності.

Ключовим у контексті політичної відповідальності є положення про необхідність політичної свободи. Імператив для політика, діяльність якого свідомо спрямована на переобтяжене невідомим майбутнє: не роби нічого такого, що стане перепоною появі інших політиків. Отже, не можна перепиняти для цього необхідне й одвічне джерело свободи в суспільстві, що є важливим для появи майбутніх політиків. Звідси відповідальність політики полягає у тому, щоб лишалася можливість для майбутньої політики [8]. Цей принцип полягає в тому, що будь-яка всеосяжна відповідальність, хоч які будуть її прояви, є відповідальною за те, щоб завдяки її здійсненню залишалась можливість відповідальності і в майбутньому.

При цьому варто зауважити, що окреслення близького горизонту майбутнього криє певний парадокс: з одного боку, ми знаємо про майбутнє більше, з іншого – менше, ніж наші пращури. Більше – оскільки розширилися наші можливості проєкції майбутнього з огляду на методичне застосування знання, що ґрунтується на встановленні причинно-наслідкових зв'язків; менше – оскільки в минулому світ сприймався як відносно стабільний, а сучасність характеризується конститутивними змінами. Колись можна було бути певним, що погляди, звичаї, також відносини владарювання і форми господарювання, способи збереження миру не зміняться суттєво у наступних поколіннях порівняно з теперішніми. Сьогодні ж ми свідомі того, що більшість речей стане іншою. Тому динаміка є нашою долею [8].

Важливою у цьому контексті є проблема завбачення, яке перетворюється на практичну політику. Зумовлена передбаченнями діяльність повинна сприяти або завадити тому, щоб ці передбачення виправдалися. Державна політика має скеровуватися на те, щоб уникнути катастрофічного напрямку розвитку людства.

Розв'язання проблем відповідальності та розробка принципів керування нею в сучасному світі дозволяє вирішити цілий ряд глобальних проблем. Принципи відповідальності створюють фундамент нашого ставлення до природи та інших людей. Найважливіше, однак, значення розгляду цієї проблеми однозначно пов'язане із перспекцією в майбутнє. Глобалізаційні процеси, що відбуваються сьогодні, спрямовують людство до планетарної цивілізації. Разом із тим вони вимагають „обережного поступу”, який би зберіг для майбутніх поколінь природний та людський потенціал нашої планети. У минулому столітті мало місце чимало випадків гуманітарних та екологічних катастроф, які сформували гіркий досвід людства. Цей досвід став підставою обговорення проблеми відповідальності, яка у свою чергу спрямована на запобігання трагедіям.

Джерельні приписи

1. Адорно Т. Проблемы философии морали. – М., 2000.
2. Апель К. О. Обґрунтування етики відповідальності // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С.46-60.
3. Аристотель. Никомахова етика // Аристотель. Сочинения в 4-х тт. – М., 1979. – Т. 4. – С.53-295.
4. Гаджикурбанова П. Страх и ответственность. Этика технологической цивилизации Ганса Йонаса. – <http://www.ethics.iph.ras.ru/em/em4/10.html> (31. 10. 2006).
5. Голик Н. К истокам идеи ответственности // История философии, культура и мировоззрение. К 60-летию профессора А. С. Колесникова. – Спб., 2000. – С.40-46.
6. Грейш Ж. Ответственность за будущие поколения: этический смысл трансмиссии // История философии. – М., 1997. – № 1. – http://www.philosophy.ru/iphras/library/i_ph_1.html#12 (31. 10. 2006).
7. Ермоленко А. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия). – К., 1994. – 200 с.
8. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
9. Левінас Е. Між нами. Дослідження думки-про-іншого. – К.: Дух і Літера, 1999. – 291 с.
10. Маєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від доквілля до спільносвіту. – К.: Лібра, 2004. – 293 с.
11. Малахов В. Етика: курс лекцій. – К.: Либідь, 2004. – 384 с.
12. Нанси Ж. -Л. Душа и образ. – <http://www.philosophy.ru/library/intent/09nancy.html> (31. 10. 2006).
13. Ницше Ф. Генеалогия морали // По ту сторону добра и зла: В 2 кн. – Л., 1990. – Кн. 2. – С.67, 71.
14. Рідель М. Свобода і відповідальність. Два засадничих поняття комунікативної етики // Ситниченко Л. Першоджерела

комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С.68-83.

15. Пікер П. Етика і мораль // Пікер П. Навколо політики. – К.: Дух і Літера, 1995. – С.265-283.
16. Семенов Н. О политической ответственности. – <http://www.nmnb.org/pub/050905/respon.html> (31. 10. 2006).
17. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 174 с.
18. Ingarden R. O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych // Ingarden R. Księżeczka o czowieku. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1989. – С.71-169.

УДК 379.8.,7124”

Виткалов С.В. – ст.ІІІ курсу
факультету ДКМ РДГУ
н.к. – доц., канд. мист-ва **Граб О.В.**

МОЛОДЬ У КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Сучасне українське суспільство ставить перед молоддю людиною розмаїття культурно-духовних, соціальних, політичних, психологічних протиріч та проблем, наявність яких стимулює цю категорію населення країни усіма силами й засобами розібратися із причинами їх виникнення та шляхами подолання. Зрозуміло, що викорінення негативних тенденцій у соціокультурному просторі залишається складним поступальним процесом, який не може відбутися без участі активних, рішучих, освічених осіб. Тому вкрай важливим завданням сьогодні залишається не лише осмислення становища вітчизняної молоді та рівня її особистої культури, але й готовності динамічно реагувати на конкретні явища, що відбуваються у нашій повсякденній практиці.

Актуальністю цієї проблеми переповнені й численні планові та звітні документи відповідних державних установ, статистичні дані соціальних служб, медичних закладів тощо [Результати моніторингового опитування населення України стосовно соціального становища молоді / Український інститут соціальних досліджень; Центр „Соціальний моніторинг”. – К., 2000; Молоді люди, які вживають ін’єкційні наркотики: поінформованість, усвідомлення ризику ВІЛ-інфікування, поведінка. – К.: Представництво ЮНІСЕФ в Україні, Державний центр соціальних служб для молоді, Український ін-т соціальних досліджень, 2001; Протидія епідемії ВІЛ/СНІД у сучасному молодіжному середовищі. – К.: Представництво ЮНІСЕФ в Україні, Державний центр соціальних служб для молоді, Український ін-т соціальних досліджень, 2001; Формування здорового способу життя молоді: стратегія для України. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001 та ін.].

Як бачимо, розв’язання проблеми кризи духовності в молодіжному середовищі фактично зрушилося з місця; над ним працюють широкі кола зацікавлених осіб, як теоретиків, так і чималої групи фахівців-практиків на місцях. Зазначену проблематику у своїх працях логічно обґрунтовує низка дослідників, зокрема В. Кулік, Т. Голобуцька, О. Голобуцький [1], О. Балакірева, О. Яременко [2], М. Перепелиця [3], І. Пінчук, С.Толстоухова [4], Х. Чушак [5], І. Гайванович [6], Б. Трегубов [7] та ін.

Ще важливішою постає потреба звернення уваги молоді на все більшу деформацію ціннісних орієнтирів, які в такому разі деморалізують життя суспільства, змінюють гуманістичні ідеали, усталені стандарти стосунків між людьми. Нині політико-правова, моральна наївність, соціальний інфантилізм, маргінальність, а іноді й просто невігластво та невихованість характеризують поведінку чималої кількості молодих осіб. А звідси й прояви наркоманії, алкоголізму, жебрацтва, проституції тощо. Такі антицінності, як гроші, сексуальна розбещеність тощо вже стали домінуючими факторами в житті окремих наших співгромадян. Відтак їх інтелектуальний вакуум поступово заповнюється сірістю і банальністю. Наслідки зазначеного й налаштовують на необхідність боротьби за гармонійний розвиток молоді засобами науки, культури, мистецтва, релігії тощо задля формування у неї відповідних установок, понять, принципів, необхідних для всебічного подальшого розвитку, підготовки до суспільного життя і майбутньої професійної діяльності. Адже лише молоді належить майбутнє. І від того, якою зростає сьогодні ця молодь, залежатиме культурний рівень нашої країни, її становище на міжнародній арені, матеріальний добробут і спокій її громадян.

Відомо, що на межі ХХ-ХХІ століть в Україні відбувся значний розрив між духовністю, освітою, традиціями, що й призвів до глобальної кризи культурних цінностей. Її характерними ознаками визначаємо:

- орієнтацію сучасної молоді на суто матеріальні цінності, нівеляцію духовних інтересів;
- появу маргінальної людини, яка не належить до жодної культури і не визнає загальнолюдських цінностей;
- свідому адаптацію населення до негативних явищ у суспільному житті;
- орієнтація естетичних уподобань молодих осіб на цінності, що нав’язуються ЗМІ;
- відсутність моральних мотивів у поведінці як наслідок несформованості моральної сфери особистості;
- віртуальність свідомості, життя в нереальному світі, що створюється засобами масової комунікації та пересічною міфологізованою свідомістю тощо.

Тож усунення наведених факторів повинно відбуватися, на нашу думку, саме через становлення гуманістичної культури, розвиток творчого потенціалу молоді, оновлення змісту її світогляду. За таких умов реальним стане й особистісне самоусвідомлення кожною індивідуальністю свого духовного потенціалу, волюве, дієве самовизначення в житті, адекватна побудова і виконання своїх соціальних ролей.

На виведення молодіжного середовища із кризової ситуації спрямована й відповідна державна політика, що

фіксується у певних нормативних документах і Програмах. Головними серед них назвемо Закони України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” та „Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки”; Постанови Кабінету Міністрів України „Про комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні („Молодь України”), „Про стан реалізації державної молодіжної політики”, „Про затвердження Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року” тощо.

Проте гостро сьогодні постає проблема реалізації ухвалених законодавчих документів у різних регіонах України, де становище й освітньо-культурний рівень цієї молоді суттєво відрізняється. Ці відмінності полягають перш за все у можливості (або неможливості) кожного молодого громадянина здобути вищу освіту (бажано у провідному навчальному закладі), реалізувати свої професійні здібності на відповідних робочих місцях, умінні якісно й цікаво заповнити свій вільний час та ін.

На регіональному рівні вирішення основних проблемних питань стосовно реалізації молодіжної політики країни забезпечують, як правило, відділи у справах сім’ї та молоді при обласних державних адміністраціях. Саме ці структури контролюють увесь процес функціонування системи центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді; на них лягає відповідальність у питанні оздоровлення дітей, забезпечення їм змістовного відпочинку тощо. Ці структури є також провідними в організації інформаційно насиченого дозвілля в регіонах. Вони намагаються й усіляко стимулювати участь молодих осіб у будь-яких організаційно-культурних заходах. І саме вони, на нашу думку, потребують значної фінансової підтримки не лише з боку держави, але й місцевих органів влади, бізнесових структур, засобів масової інформації тощо.

Так, приміром, Рівненська соціальна інфраструктура, якою опікується відділ у справах сім’ї та молоді місцевої ОДА, нараховує 1 обласний, 16 районних, 4 міських, 285 сільських, селищних центрів. Їхня загальна кількість (308 осередків) є найбільшим показником в Україні [8].

В області при цих же відділах працює також 68 підліткових клубів за місцем проживання, у яких функціонують 361 об’єднання, що заохочують до активної творчої діяльності 6091 дітей і підлітків [8, с.1]. Характерно, що із цих 65 одиниць 25 таких клубів знаходяться у сільській місцевості, де, як відомо, ситуація з покращенням соціального рівня життя населення, підвищенням духовних запитів молоді, можливістю останньої реалізуватися творчо є надзвичайно складною. І така ситуація притаманна не тільки Рівненщині.

Для вирішення проблеми працевлаштування та організації вторинної зайнятості молоді тут діє обласний молодіжний центр праці (МЦП), до якого, зокрема впродовж минулого року, звернулися по допомогу 3941 особа, з яких 32% було працевлаштовано. До речі, згідно зі статистичними даними основною категорією молоді, яка звертається за послугами до МЦП, є молоді люди без досвіду роботи (56%), переважну більшість яких становлять випускники навчальних закладів. Щорічна динаміка звернень молоді до МЦП також демонструє постійне збільшення чисельності осіб, які не можуть самостійно працевлаштуватися. Зокрема порівняно із 2004 роком вона зросла на 2579 осіб. Такий показник є невтішним і заслуговує на особливу увагу як керівників організацій, установ, виробництв, так і очільників навчальних закладів усіх рівнів акредитації, де готуються, як бачимо, не зовсім потрібні державі кадри. Або ж питання професійної орієнтації реалізується в цих закладах винятково під час лише вступної кампанії, коли потрібно здійснити лише прийом молодих осіб до закладу, забуваючи про те, що основний акцент у цій діяльності потрібно здійснювати саме під час навчального процесу у самому закладі, що дасть можливість молоді більш цілеспрямовано навчатися і вже під час цього навчання поступово орієнтуватися на обрану професію. Та й контакти МЦП із навчальними закладами, треба думати, повинні бути теж більш тісними й обопільно корисними. Проте продовжимо аналіз діяльності цих регіональних служб.

Дещо кращим у сенсі працевлаштування молоді виявився початок 2006 року, адже тільки впродовж першого кварталу Рівненським обласним молодіжним центром праці було працевлаштовано 164 молоді особи, з яких студентів – 40, випускників навчальних закладів різних рівнів акредитації – 67, безробітної молоді – 57. Із них 14 осіб працевлаштовані на постійне місце роботи, 8 – на перше робоче місце, ще 142 – на тимчасову роботу. Позитивним моментом є також і той, що 57 осіб із зазначених – представники сільської місцевості області. Попередньо МЦП надав також 1234 індивідуальні й колективні інформаційно-консультативні та навчальні послуги, що теж певною мірою допомогло молодим людям у подальшій орієнтації в їх пошуку роботи [8, с.3-4].

Окрім того, у контексті реалізації обласної програми формування здорового способу життя у молодіжному середовищі ще в лютому 2005 року тут створено єдиний в Україні обласний центр організації оздоровлення та формування здорового способу життя дітей та молоді. Головними завданням його роботи є забезпечення організації, координації та фінансування відпочинку й оздоровлення осіб соціально незахищених категорій, формування якісного дозвілля молоді, пропагування здорового способу життя загалом. І знову ж таки цим відділом лише у поточному році, відповідно до листів голови правління Мінського міського громадського об’єднання українців „Заповіт” та голови Ольштинського відділу Об’єднання українців у Польщі, вирішено питання стосовно оздоровлення дітей українців, які проживають за кордоном, а згодом – і група українських дітей пройшла повний курс реабілітації у сусідній країні. Загалом лише за 2005 рік цим відділом в області було оздоровлено 86440 дітей (48, 5% від їх загальної кількості).

На Рівненщині діє 65 обласних молодіжних і дитячих громадських організацій, з них чимало всеукраїнського рівня, зокрема таких, як:

- молодіжна громадська організація „Федерація сучасної хореографії та вокалу України „Прем’ер Ліга”;
- молодіжна громадська організація „Асоціація КВК України”.

А також окремі регіональні структури:

- Рівненський обласний осередок Всеукраїнської молодіжної організації „Демократичні перетворення в Україні”;
- обласна молодіжна громадська організація „Творче об'єднання „Древлянські джерела”;
- первинна профспілкова організація студентів РДГУ;
- професійна спілка студентів РДГУ „Студентське братство”;
- громадська організація „Центр громадського партнерства”;
- обласна громадська організація „Європейський молодіжний центр”;
- молодіжна громадська організація „Суспільне народження”;
- обласна молодіжна організація „Рівненська округа Пласту НСОУ”;
- Рівненська обласна організація Української спілки ветеранів Афганістану;
- молодіжна громадська організація „Молодіжний бізнес-інкубатор” тощо.

Уже традиційним стало проведення безпосередньо у Рівному численних заходів для дітей і молоді, ініціаторами яких є самі молоді люди. Зокрема це фестиваль естрадних мініатюр „Мій вибір...”, фотоконкурс „Молоде обличчя України”, фестиваль – телевізійний конкурс молодих естрадних виконавців України „Прем'єр Ліга”, фестиваль дитячої поезії „Провесінь”, фестиваль-конкурс молодих виконавців української народної музики „З народного джерела”, а також молодіжні культурно-мистецькі акції й тематичні дискотеки в рамках обласної програми формування здорового способу життя; міжобласний молодіжний фестиваль „Купальська ніч” тощо.

Водночас популярними в області стали й масштабні фестивалі, у яких молодь бере участь і як організатор, і як учасник. Зокрема згадаємо у цьому зв'язку міжнародний молодіжний фестиваль традиційної народної культури „Древлянські джерела”, всеукраїнський молодіжний еколого-мистецький фестиваль „Біле озеро”, міжнародний фестиваль студентських театрів естрадних мініатюр „Шалантух”, міжнародний студентський фестиваль акустичної музики „Я і гітара”, що, до речі, традиційно проводиться у стінах Рівненського державного гуманітарного університету не один рік; відкритий обласний чемпіонат серед команд КВК.

Усі вище перераховані заходи реалізуються у контексті низки розпоряджень голови облдержадміністрації, а саме: „Про затвердження Програми підтримки молоді в області на 2004–2008 роки”, „Про обласну програму підтримки жінок на 2005–2006 роки” та „Про обласну програму відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року” тощо.

Таким чином, перспективу в суспільному становищі й культурному розвитку вітчизняної молоді загалом та на регіональному рівні зокрема можна, на нашу думку, сформулювати завдяки:

- обов'язковому наданню першого робочого місця молодим людям;
- розширенню можливостей працевлаштування молоді, особливо студентів, під час навчання;
- зменшенню номенклатури спеціальностей у ВНЗ (або розширенню цієї ж номенклатури в подальшій соціальній практиці), що дасть можливість молодим людям більш зацікавлено навчатися;
- збільшенню стипендії, заробітної плати до такого рівня, щоб молода людина почувала себе незалежно, відносно захищено по завершенню навчання у ВНЗ.

Життя поставить перед нами й інші проблеми, але вирішення хоча б перерахованих вище дасть можливість самій молоді повірити у її потрібність державі, а отже, навчатися і працювати більш цілеспрямовано.

Джерельні приписи

1. Кулік В., Голубицька Т., Голубицький О. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: Дослідження. – К., 2000.
2. Балакірева О., Яременко О. Молодь України у дзеркалі соціології / Заг. ред. О. М. Балакіревої і О. О. Яременка. – К., 2001.
3. Перепелиця М. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект). – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001.
4. Пінчук І. М., Толстоухова С.В. Сучасні тенденції соціально-правової освіти молоді / За ред. І. М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К.: УДЦССМ, 2000.
5. Чушак Х. „Учення – світло, а неучені – тьма”, або Полярна ніч по-українськи і методи боротьби з нею // Молода нація: альманах. – К.: Смолоскип, 2000. – С.138-150.
6. Гайванович І. Молодіжний рух України: тенденції і перспективи розвитку // Молода нація: альманах... – С.115-122.
7. Трегубов Б. Свободное время молодежи: сущность, типология, управление. – Спб., 1991.
8. Про діяльність відділу у справах сім'ї та молоді Рівненської облдержадміністрації // Поточний архів Рівненської ОДА за 2006 рік (вересень). – 5 с.

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ТВОРЕННЯ ГЛОБАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

До числа історичних тенденцій, особливо характерних для сучасної епохи, відноситься тенденція до глобалізації. Вона може бути визначена як „ряд процесів, які складають єдиний світ”. Суспільства стають взаємозалежними у всіх аспектах – політичному, економічному, культурному. І масштаб цих взаємозалежностей справді глобальний. Людство більше не розглядається як „статистична сукупність”, філософська чи ідеологічна категорія, воно перетворюється в соціологічну сутність, у соціальну цілісність і охоплює всіх людей, що живуть на землі. Сьогодні можна говорити про глобальну структуру політичних, економічних і культурних відносин, що поширюються за будь-які традиційні кордони і пов’язують єдині суспільства в єдину систему. Можна вести мову і про повернення соціології до первинних одиниць аналізу, якими є нація, суспільство і культура. Більшість соціологів поділяють думку Норберта Еліаса, відповідно до якої соціологія можлива як соціологія світового суспільства.

Глибина змін буде зрозумілішою, якщо порівняти два контрастні, полярних випадки: один – з історичного минулого, а інший – з історичного теперішнього. У минулому суспільство представляло собою надзвичайно різноманітну мозаїку, складену із ізольованих соціальних одиниць, починаючи з орд, племен, царств, імперій і закінчуючи ще відносно недавно найбільш розповсюдженою формою – національною державою.

Сучасне суспільство становить складну картину. У політичній сфері мають місце наднаціональні одиниці різноманітного масштабу: політичні і воєнні блоки (наприклад, НАТО), імперські сфери впливу (наприклад, колишнього соціалістичного табору), коаліції правлячих груп (зокрема „Велика сімка”), континентальні чи регіональні об’єднання (наприклад, Європейське суспільство), світові міжнародні організації (передусім ООН та її спеціалізовані підрозділи).

У культурі теж домінує тенденція до однорідності. Сучасні глобальні масштаби уніфікації культури визначаються, головним чином, засобами масової комунікації. Засоби масової інформації, зокрема телебачення, перетворюють нашу планету у „велике село”. Мільйони людей стають свідками подій, що виникають у різних місцях, приєднуються до одного і того ж культурного досвіду (олімпіади, рок-концерти), що сприяє уніфікації їхніх смаків, цінностей. Одні й ті ж споживчі товари поширюються повсюди (феномен „кока-колізації”), міграції, тимчасова робота за кордоном [3, с.170].

Соціальні антропологі Б. Маліновський (1884-1942 рр.) та А. Р. Редкліф-Браун (1881-1955 рр.) у ході своїх польових досліджень спостерігають феномени культурного контакту, культурного зіткнення та культурного конфлікту. Ці явища особливо характерні в ситуації, коли західна цивілізація проникає у місцеві культури колоніально залежних країн. Як зауважив Даніель Чіро, на початку ХХ століття на світі залишилося дуже небагато „традиційних” суспільств”. Практично всі жителі планети, за винятком тих, хто проживає у найбільш віддалених куточках Амазонки і в Африці, відчули на собі вплив високо модернізованого „західного світу”. Місцеві норми й цінності, звичаї та мораль, релігійні вірування, моделі сімейного життя, способи виробництва та споживання, здається, зникають під тиском сучасних західних інститутів.

Ця обставина зумовила дві протилежні реакції. Одні антропологі стали говорити про „культурний імперіалізм”, який веде до катастрофічних наслідків: знищення самотності, втрати культурної автономії залежними суспільствами. Інші почали проповідувати „етноцентризм”, звеличуючи цивілізаційну місію Заходу. Вони вітали боротьбу з варварством, язичництвом, дикунськими звичаями, руйнуванням примітивних інститутів.

У наш час ті ж реакції спричинила зростаюча вестернізація (або навіть американізація). У суспільних і наукових колах нерідко жаліються на те, що через „культурну синхронізацію”, яка не має історичних аналогів, вражаюче різноманіття світових культурних систем зменшується, а також на те, що комерціалізація культури, насадження маскультури призводить до „безкультур’я”, „нового варварства”. Правда, існує і протилежна точка зору, згідно з якою досягти рівня передових держав світу можна, лише наслідуючи західну модель розвитку. Остання розглядається як передумова соціальної емансипації, або у крайньому випадку як символ цивілізації. Такої ж думки завжди дотримувалися представники освіченої політичної та економічної еліти в колоніальних країнах. А тепер вона досить популярна й у посткомуністичних країнах (Східної та Центральної Європи), де прозахідна культурна орієнтація, яка іноді приймає форму фетишизації Заходу, спричинена перш за все прагненням „приєднатися до Європи” та „уникнути Азії” (тобто відсталості, автократії).

На думку одного із засновників світо-системного підходу, американського соціолога І. Валлерстайна, у сучасних світових економіках передують держави ядра, які є серцевиною світовою системи: „У таких країнах створення міцної державної машини в поєднанні з національною культурою... прислуговується виконанню двох функцій – механізму захисту диспаритетів, що склали в межах світової системи й ідеологічного прикриття і виправдання цих диспаритетів” [2, с.289].

Сучасна світо-система, за Валлерстайном, поділена на центр, тобто ядро, напівпериферію і периферію. Країни ядра, яким притаманні наявність сильної держави і „пролетаризованої вільної робочої сили”, домінують у світовій економіці й експлуатують інші країни за межами ядра. Напівпериферійним й периферійним країнам властиві слабка держава й переважання різноманітних форм „невільної робочої сили”, домашнього натурального господарства і виробництва. Країни периферії забезпечують сировиною країни ядра й інтенсивно експлуатуються ними. Напівпериферія посідає проміжне місце між експлуатованими країнами й країнами-експлуататорами.

До країн ядра належать високо розвинені країни Західної Європи, США, Канада, Японія, Австралія. До країн напівпериферії, тобто країн із середнім рівнем доходу на душу населення, належать ті країни, що сягнули принаймні

помірного рівня індустріалізації і загального розвитку. Розвинутими серед напівпериферійних країн вважають „чотири малі дракони” (Південну Корею, Тайвань, Сінгапур, Гонконг) і деякі інші „нові індустріальні країни” (Бразилію, Мексику, Малайзію тощо). Периферійні країни – це найбідніші, найслабші і найменш індустріально забезпечені країни, переважно зосереджені в Азії, Африці та Латинській Америці.

Напівпериферія, вважає І. Валлерстайн, може утворюватися і внаслідок витіснення окремих країн із ядра, і через піднесення їх із периферії в результаті геополітичних і геоekonomічних змін. Контрольні, напівпериферійні й периферійні „нації-держави” в межах глобального капіталізму мають трикласову структуру: панівний капіталістичний клас, соціально вилучений „андерклас”. Співвідношення між ними залежить від ступеня розвитку певної країни.

Отже, світова капіталістична система – це „система, інститути котрої покликані виокремлювати серед загальної маси тих, хто в своїй діяльності передусім накопичення капіталу, і карати тих, хто прагне наслідувати інші пріоритети” [1, с.20]. Теорія світо-системи чітко пояснює сучасний механізм експлуатації напівпериферійних і периферійних країн, який дає змогу країнам ядра підтримувати і зберігати своє багатство, вплив і владу внаслідок експлуаторських відносин, що склалися в колоніальний період і збереглися до сьогодні як нова форма пригноблення третього світу. Головним знаряддям експлуатації цих країн є ТНК. Сутність сучасної глобалізації полягає у прискоренні планетарного охоплення світової економіки ТНК.

Не менш важливу роль у розвитку глобальних процесів і змін відіграють такі багатонаціональні інститути, як Всесвітній Банк і Міжнародний Валютний Фонд, які правлять як регулюючі агентства глобально організованого капіталістичного виробництва.

Щодо так званого „благодійного” впливу зарубіжних капіталовкладень у „третій світ”, останні дослідження переконливо свідчать, що інвестиції ТНК у країни, що розвиваються, по-перше, уповільнюють темпи їхнього економічного розвитку, по-друге, знижують тут якість життя, по-третє, спричинюють посилення експлуатації робочої сили, по-четверте, поглиблюють політичну стабільність в окремих слабо розвинених країнах. Американський соціолог М. Моуделл стверджує: як альтернатива модернізації, теорія світо-системи доводить, що міжнародна торговельна спеціалізація і передача ресурсів із менш розвинених країн до країн ядра гальмують національний розвиток у менш слабких країнах, позаяк це посилює їхню залежність від розвинених країн ядра і сприяє „периферизації” їх у межах міжнародного розподілу праці.

Неоліберальна глобалізація, що сприяє концентрації багатства й бідності на різних соціальних полюсах у країнах ядра, напівпериферії і периферії, поглибленню й розширенню економічної прірви між Північчю та Півднем, загостренню та ускладненню глобальних проблем людства, засвідчує (на думку І. Валлерстайна, А. Склеяра та багатьох інших західних соціологів) вступ світової капіталістичної системи в останню фазу свого розвитку й історичну приреченість імперіалізму. Це ставить під сумнів доцільність усіх „наздоганяючих” моделей перебудови, нав’язаних глобальним капіталізмом країнам „другого” і „третього” світу наприкінці ХХ століття, перетворюючи науковий пошук альтернативної, справді ефективної, гуманної та демократичної парадигми розвитку на якнайзагальнішу потребу сьогодення.

Держави центру відіграють роль стимулятора, що сприяє збагаченню місцевих культурних цінностей. У той час вони набувають специфічних риси відповідно до місцевих умов. Розмаїття культур залишається, але і їх розвиток оживляється під впливом центру. Представники периферійної культури є посередниками: вони відбирають продукцію, що імпортується відповідно до своїх культурних смаків і потреб. Що стосується звичайних людей, у чиє повсякденне життя вплетені глибинні структури локального культурного наслідку, то вони наділяючи транснаціональний культурний потік власним змістом, істотно модифікують його. Це може відбуватися шляхом поділу привнесених культурних тем на зміст і форму. Визначення форми, стилю, техніки чи, образно кажучи, „культурної мови”, конкретного змісту, смислу і сюжету, дозволяє заповнити привнесену глобальну форму місцевим змістом. Місцеві культурні цінності можуть розширятися і збагачуватися на цій новій основі.

У всьому світі всі культури становлять собою складний синтез. Вони вже не однорідні, як колись, оскільки між центром і периферією існують історично накопичені взаємозв’язки. Відбувається не зливання культур у єдине глобальне ціле, а діалог між ними.

Розширення цивілізації створює для залучених до неї суспільств передумови у вигляді культурних символів та інститутів, відкриває нові можливості розвитку і вибору відмінностей, які, при множині загальних характеристик, все-таки існують між сучасними суспільствами та кристалізуються шляхом відбору (а відповідно, і трансформації) цієї великої кількості культурних символів, смислів та інститутів як західної, так і власної цивілізації.

Україна в сучасному глобальному і глобалізованому суспільстві теж фактично опинилася між двох вогнів. Патерналізм, закладений у свідомості пересічного українця в радянський період, суперечить із проголошеними ідеалами ринкової економіки та індивідуалізмом. Рушієм перетворень у таких процесах є молодь. Лише їй під силу подолати нав’язані стереотипи та прокласти шлях собі та своїй країні до світлого майбутнього.

Джерельні приписи

1. Валлерстайн І. Социальное изменение вечно? Ничто никогда не изменяется? // Социологические исследования. – 1997. – № 1. – С.8, 9, 11, 13-14, 17, 20.
2. Фролов С.С. Социология. – М., 1996. – С.268-270.
3. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 1996. – С.12-44, 170-179.
4. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Пер. с польск. – М.: Прогресс, 1969. – С.193-203, 224-227.

УДК 316. 42

М'якота І.В. – ст. IV курсу
спец. „Образотворче та декоративно-
прикладне мистецтво” Рівненського
інституту слов'янознавства Київського
славістичного університету
н.к. – канд. іст. наук, доц. **Шеретюк Р.М.**

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕЛІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ЇЇ РОЛЬ У СУСПІЛЬСТВІ

Сучасна маса – це насправді примітиви, що через
лаштунки

закралися на старовинний кін цивілізації.

Х. Ортега-і-Гасет

Ще Шпенглер у своїй праці „Занепад Європи” розмірковував про те, чи збереже європейська цивілізація принцип „вищої” і „нижчої” дистанцій між людьми, а саме про поняття елітарності та масовості. До сьогодні це питання залишається відкритим і хвилює культурологів, філософів, соціологів усього світу. Та й нас, українців, не залишає байдужими.

По-різному до питання поділу культури на масову й елітарну та до проблеми елітарності суспільства в цілому ставляться культурологи різних країн, але незмінним є запитання „Чому масовість бере верх?” Це питання стало визначальним і в нашому дослідженні.

Серед нинішньої молоді тенденція масовості проглядається у всьому. Сучасне європейське суспільство, зокрема й український народ, знаходиться у серйозній кризі. Ця криза наступила саме тоді, коли світ переконань попередніх поколінь втратив для нового покоління людей свою значущість. Людина залишилася без власних ідей, без свого світу.

Про кризу, яка охопила Європу ще на початку ХХ століття висловлював свої думки в есе „Бунт мас” відомий культуролог Хосе Ортега-і-Гасет. Він же зібрав у єдину концепцію ідеї А. Шопенгауера та Ф. Ніцше. Ортега зазначає, що європейське суспільство тоне в масовій культурі: „В суспільстві маси взяли повну владу. Переповнення міст людьми. Одиниці, що утворюють ці юрби, існували і раніше, але не як юрба... Юрба стала раптом видима і влаштувалася на кращих місцях у суспільстві” [14].

Якщо поглянути на наше суспільство, на українську молодь зокрема, кризь призму культурних засад, то загалом усіх нас можна поділити на дві групи. До першої групи відносять так званих „трудоголиків”, котрі ставлять перед собою певну мету, прагнуть досягти її шляхом кропіткої праці, долаючи безліч труднощів і перешкод, беручи на себе обов'язки інших та вимагаючи від самих себе щоразу більшого. До другої групи належать ті, хто приймає життя таким, яким воно є, вважаючи себе гідною особистістю, не вдосконалюючись, не працюючи над собою. Вони, на жаль, становлять переважну більшість. Масовість панує усюди і скрізь. Нинішнім суспільством керують маси, а не окремі талановиті та неординарні особистості.

Найбільшою проблемою сучасної молоді є надмірна самозакоханість, упевненість у собі, певною мірою – нарцисизм. Це призвело до того, що „безпардонність” і простота розуму не лише мають право на існування, а й стають предметом гордості молодих людей.

Але що ж стало причиною цієї затяжної кризи? Чому на п'єдесталі, де колись стояв найкращий, тепер стоять усі? Чому масовість вважається нормальним явищем?

Здається, Ортега вже у ХХ столітті частково дав відповіді на ці запитання. Першим впливовим фактором, на його думку, є процес виробництва книжкової продукції. Як тільки він став прибутковим та престижним, якість літератури значно знизилась. Ринок перепопнений низькопробною літературою. Унаслідок цього основні маси отримують багато „фальшивого”, „неякісного”, та „шкідливого” матеріалу. Це легко перевірити, зайшовши до книжкової крамниці. Варто підійти до будь-якої полиці – і в очі одразу „впадають” досить сумнівні книги – література, яка не розвиває, а пригнічує інтелект.

Іншим чинником є розвиток такого явища, як „професіоналізм”. Це типова риса американського суспільства, яка переростає у тенденцію всього світу. Цей так званий „професіоналізм” полягає в обмеженні розуму та культури сферою професійних знань, професійної діяльності. Культура та духовні принципи відходять на задній план. „Професіонал” присвячує своє життя промислового виробництва, матеріальному достатку. Він повністю звернений у зовнішній світ. Водночас внутрішній світ цієї людини поступово спустошується.

Сучасна доба, на думку філософа, унікальна тому, що вона відкидає поняття елітарності. Провідними соціальними принципами є конформізм, терпимість і невихованість. Аристократія стає значною меншістю, масова людина – значною більшістю. Найстрашніше те, що масова культура пропагандує хамство, ненависть та аморальність. Спостерігається навіть тенденція, що серед більшості молодих людей хамом бути модно. Сукупність таких псевдоідей

про світ створила „масову” культуру. Тоді ж на місце проблеми культури висувається проблема політичної влади, утримання в покорі неосвічених мас.

Як антипод масової культури, сучасні вітчизняні та зарубіжні культурологи розглядають елітарну культуру. „Виробником” і „споживачем” цієї культури є вищий привілейований прошарок суспільства, вибрана верства інтелектуалів – еліта. Що ж це за люди? Спробуємо з’ясувати.

Загалом слово „еліта” має подвійне походження – від латинського *eliquere* і французького *elite* – краще, відібране, вибране, меншість суспільства, що становить достатньо самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену особливими психологічними, національними і політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов’язаних із функціями управління, розвитку науки і культури (тобто творчі функції).

Дивна ситуація склалась в Україні. В усіх сферах суспільної діяльності представники масової культури становлять більшість, а освічена верхівка, культурна та політична еліта, яка веде націю до активного розвитку – меншість! Чи доцільним є у такій ситуації запитання „Чому ми так живемо?” у повному значенні та безумовному розумінні кожним українцем слова „так”?

Та повернемося до еліти. У сучасній культурології немає однозначного тлумачення цього поняття. Як правило, до еліти відносяться люди, які мають найбільшу кількість певних позитивних якостей, цінностей та пріоритетів (влада, багатство, культура, професіоналізм, компетентність, сила волі). Еліта зазвичай займає впливові позиції в ієрархії суспільства, її роль багатогранна. За функціями цю верству поділяють на певні класи і типи. Так, за К. Манхеймом, еліта поділяється на політичну, організаторську, інтелектуальну, художню, моральну та релігійну. Д. Ласуелл та А. Каплан запропонували досить цікаву класифікацію типів еліт за її роллю в суспільстві. Це – ті, хто реалізує офіційну владу, шляхетні, „справедливі”, „популярні”, „мужні”, багаті, спеціалісти та ідеологи. Існує безліч таких класифікацій, але слід зауважити, що всі вони сформульовані соціологами, політологами та культурологами для стабільних суспільств. Для перехідних суспільств, зокрема для України, такі визначення не зовсім підходять. Адже ці країни перебувають у стані трансформації від тоталітарного (через демократизацію) до громадянського суспільства. В Україні є своя специфіка. Пов’язана вона з такими чинниками, як ментальність, історичні традиції, стан розвитку демократії, економічна політика тощо.

Слід зауважити також і те, що еліта є невід’ємним фактором повноцінного життя нації. Вона є духовно-органічною частиною народу, серцем суспільства, що розвивається, рухається вперед. Вона формує концепцію самоідентичності. Без неї національна свідомість деградує. Через еліту нація усвідомлює себе, організовує, вчить і захищає, пізнає себе і закони навколишнього світу, вивчає інші цивілізації, форми їх існування та суть, переваги і недоліки, виробляє орієнтири у світі, знаходить у ньому своє місце.

Нині настав час, коли повністю відпали колишні ідеологічні табу та різноманітні політичні ярлики, переосмислено всі історичні події і український народ має нагоду об’єктивно оцінити свою сутність, замислитися над тим, як він служить своїй нації.

Історична пам’ять, правда про світ і про себе потрібні українцям для того, щоб правильно орієнтуватись у світі. Реальне та правдиве усвідомлення своєї особистості та свого місця у світі, прагнення до правди є умовою виведення України як держави у світ. Це і є завданням нашої елітарної, освіченої, інтелектуально розвиненої молоді. Адже як держава, Україна все починає творити з нуля. Та насправді формування молоді національної еліти для України на сьогодні є болючим питанням. Вона повинна не лише поєднувати в собі інтелект, патріотизм, духовність, а й бути взірцем і лідером для загалу. До цих рис слід додати і багатство. Воно, зрештою, допомагає отримати високі посади. Не менш важливою є вимогливість до себе та невичерпне бажання вдосконалюватись. Це допомагає еліті стати взірцем для суспільства.

Наш співвітчизник В. Липинський називає еліту „національною аристократією”, „групою найкращих у даний момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даний момент являються організаторами, правителями і керманічами нації”. На його думку, еліта має володіти „матеріальною силою” та „моральним авторитетом у своєї нації” [6, с.131].

Еліта – це особлива частина суспільства, наділена специфічними духовними здібностями, найбільш здатна до духовної діяльності, обдарована високими етичними й естетичними задатками. Оскільки вона забезпечує суспільний прогрес, то мистецтво повинно бути орієнтоване на задоволення її запитів і потреб.

Основним елементом елітарної концепції культури є поділ людства. А. Шопенгауер поділяє його на „людей генія” (здібних до естетичного сприйняття творчої діяльності) і „людей користі” (орієнтованих на практичну утилітарну діяльність). Ф. Ніцше розвивав ідею так званої „надлюдини”, що має привілейований статус у суспільстві. Значний внесок у розвиток цієї концепції зробив Х. Ортега-і-Гасет. Він ставив питання про подальшу долю культури в умовах масового суспільства, а отже, про долю культурної еліти.

Як замкнену модель елітарної культури, що буде протистояти „масовій”, як форму елітарної культури і приклад для культури в цілому Ортега пропонує „нове мистецтво”.

Говорячи про „нове мистецтво”, варто умовно поділити суспільство на тих, хто розуміє це мистецтво, і тих, хто не розуміє його. „Нове мистецтво”, на думку Ортеги, повинно викликати не естетичні, а соціальні емоції. Воно звертається лише до особливо обдарованої меншості й об’єднує її в еліту. Це мистецтво пов’язане в музиці з постаттю Дебюсі, у поезії – з Маларме, у живописі – з Пікассо, у драматургії – з Піранделло. Культуролог протиставляє елітарний тип сприйняття масовому як спосіб дегуманізуючої тенденції, що руйнує гуманістичну традицію художньої культури. Мистецтво у нього набуває специфічного елітарного змісту.

Ортега також стверджує, що культура є чимось випадковим та незрозумілим для масової людини. Нав'язана, отримана ззовні, вона не переосмислюється, не інтерпретується і не асимілюється людиною, а тому й не вражає її. Ця ситуація – наче своєрідний „парадокс останніх десятиліть”, коли „гігантський прогрес культури створює тип людини, яка є більшим варваром, ніж вона була сто років тому” [16].

Та не варто ігнорувати й інші думки з цього приводу, бо з ними теж складно не погодитись. Якщо говорити про поділ на елітарне та масове мистецтво загалом, то треба сприймати його у більш широкому розумінні – поділ на високе та низьке. Насправді це те ж, що й елітарне та масове, просто трансформація історичних епох зумовила певну трансформацію понять. Наприклад, якісна література як різновид культури існувала завжди. Поділ виник тоді, коли з'явилися альтернативні способи проведення дозвілля та „забивання мізків”, зокрема телебачення. Відтак людина вже не може і не хоче сприймати щось більш-менш інтелектуальне, а тільки винятково розважальне і примітивне як за змістом, так і за формою. Уявлення про високе та низьке в різні часи були різні. Та елітарне – це не те, що не сприймається. Адже і розважальна, й інтелектуальна література мають свою читацьку аудиторію. Інша справа, що несе у собі культура і в яке суспільство.

Та скільки б ми не говорили про елітарне й масове як про високе та низьке, слід визначити, що ці два напрями чудово співіснують, і більше того – не можуть існувати один без одного. Скільки завгодно можна ганьбити масовість, але без неї не було б і еліти. Хоч поділ цей з'явився лише на початку ХХ століття. Заглянувши уважніше в історію, побачимо, що він існував завжди, просто не так контрастно і не формально.

Елітарна культура – це справді пошук і твердження особистісного начала. Вона складна, серйозна, вишукана, має новаторський характер. Її продукція розрахована на витончену й інтелектуальну еліту суспільства, спроможну зрозуміти й оцінити майстерність, віртуозність новаторського пошуку її творців.

Приємно не лише вірити, а й знати, що молодь нашого міста також не байдужа до питань розвитку елітарної культури. У Рівному діє досить потужна організація, що має назву „Клуб української елітарної молоді”. Вона почала формуватися ще у 1991 році. Офіційно була зареєстрована 4 червня 1993 року й досі знаходить сили боротися за свої права. Клуб створений з метою підготовки національно свідомих інтелектуалів, які будуть здатні в майбутньому працювати в галузях економіки, науки, культури, у політиці, у військовій та правоохоронній сферах. Основними формами роботи клубу є пошук та відбір найздібніших, фахова орієнтація молоді з основ ринкової економіки, історії України, іноземних мов, організація туристичних подорожей, спортивно-оздоровчий гарт, налагодження контактів з ровесниками в Україні та за кордоном.

І коли довелося стати на межі розпаду та виживання (у 2003 році), члени КУЕМу не злякались, не опустили рук і не відступили назад. Вони боролись і досягли свого. Ось що пише член організації Святослав Клічук у відкритому листі з проханням не відбирати у них приміщення: „Метою нашої організації є дати можливість молоді розвиватись в нормальній атмосфері... Ми намагаємось показати нашим членам життєві орієнтири – професійність, порядність, патріотизм, тощо – і дати змогу спілкуватись з носіями цих якостей... прийшовши в КУЕМ, я потрапив в цікаву та морально здорову молодіжну атмосферу... тут цінують не гроші чи власне благо, а такі, здається і на жаль, архаїчні для сучасності речі як знання, патріотизм, праця на благо спільноти” [15].

Приємно, що все це існує не лише формально, на словах та в документах. Адже еліта – це духовне здоров'я нації, наше національне багатство, наша гордість.

Дослідивши проблему елітарності та її сучасний стан, з упевненістю можна стверджувати, що еліта – це вища верства населення, яка переймається не лише особистим життям, а й відіграє неабияку роль у становленні України як європейської держави і виводить її на світову арену культури, мистецтва, політики, економіки тощо. Основні риси молоді еліти: обдарованість, інтелект, талант, високі прагнення та почуття, патріотизм, освіченість і певною мірою матеріальний достаток. Елітарна культура – це антипод „масовості”, потужна зброя у боротьбі з нею. У цій культурі закладено духовне та інтелектуальне начала розвитку молодого населення нашої держави, яка лише починає своє сходження на олімп слави та величі.

Джерельні приписи

1. Богуцький Ю. Проблеми і перспективи української культури // Українська культура. – 2002. – №1. – С.2-3.
2. Богуцький Ю. Нація, високодуховна споконвіків // Культура і життя. – 2003. – №37. – С.6-12.
3. Греченко В., Чорний І. та інші. Історія світової та української культури: Навч. посібник. – К.: Літера. – 2000. – С.431-444.
4. Гриненко Г. Хрестоматія по истории мировой культуры. – М.: Юрайт, 1998. – 669 с.
5. Ерасов В. Социальная культурология: Учебник для студентов высших учебных заведений. – 2-ое изд. испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 591 с.
6. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – К., 1995.
7. Ортега-і-Гасет Х. Естетика. Філософія культури. – М., 1991. – 586 с.
8. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – 420 с.
9. Сохань Л. Громадянське суспільство та еліта – два полюси // Актуальні проблеми державного управління: Наук. збір. – К., 1999. – №2. – С.55.
10. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1993. – 390 с.
11. Шульга М., Потехін О., Бойко Н., Порохонська О., Шульга Т. Правляча еліта сучасної України // Аналітична доповідь №10. – К., 1998. – С.64.

12. <http://vuzlib.net/filosofy/09.htm>
13. http://www.franko.lviv.ua/faculty/geologyEducation/Progr_kursiv/History
14. http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Gileja_1_web.htm
15. http://www.ngodevelopment.org.ua/pdf/rivne_social_services_yp_ua.pdf
16. <http://www.ronl.ru/filosofiya/7492.htm>

УДК 008 „316. 61”

Шуба А.І. – ст. II курсу спец. „Менеджмент організацій” Хар.ПІ НАДУ при Президентіві України

н.к. – канд. іст. наук, доц. **Козуб В.П.**

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РІВНЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УТВЕРДЖЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Перехід України до сучасного ринкового господарювання, входження її інституцій у європейський освітній і культурний простір неможливе без участі у цих процесах освіченої студентської молоді. Якість вищої освіти залежить насамперед від культури молодого покоління, але сучасна соціокультурна практика свідчить, що студентство ще знаходиться у пошуку оптимальних шляхів підвищення свого культурного потенціалу. Отже, євроінтеграційні перетворення можуть суттєво вплинути на усвідомлення студентами свого соціокультурного рівня.

Останні дослідження проблеми формування культурного рівня студентів в умовах трансформації українського суспільства провели В. Журавський, А. Похресник, О. Стоянов, Н. Чибісова, А. Яковенко та ін. На теоретико-методологічному рівні психологічний та педагогічний аспекти формування соціокультурного студентства знайшли своє втілення в працях Л. Божовича, О. Леонтєва, І. Лернера, А. Люблінської, Л. Романюка, М. Скатіна. Значний внесок у теорію євроінтеграційного розвитку вищої освіти зробили В. Байденко, Я. Болюбаш, Н. Головатий, С. Гончаров, В. Кривцова, В. Мошинський, А. Підаєв, М. Степко, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін.

Разом із тим залишається відкритим питання щодо шляхів формування високого соціокультурного рівня студентів саме у період поглиблення євроінтеграційних процесів, що є досить актуальними для сучасної України. Тому метою цієї роботи є визначення того, як організаційні зміни в українській вищій освіті можуть вплинути на розвиток соціокультурної складової студентської молоді.

Серед соціальних інститутів культура є важливим інститутом соціалізації особистості, матеріалізованою формою колективної свідомості (ідеології та психології). Під культурою ми розуміємо спосіб людського існування, форму, за допомогою якої все соціальне набуває змісту людської самовизначеності, плекання „людського в людині”. Соціалізуюча функція культури зорієнтована на передачу і засвоєння культурного спадку [5].

Необхідною передумовою формування духовного світу студентської молоді є наявність вільного часу та усталені навички і можливості його проведення у той чи інший спосіб. У сучасних умовах ринкові відносини у сфері культури обернулися великими негативними наслідками для молоді:

- суттєво зменшилась кількість джерел, за допомогою яких забезпечується передача культурних цінностей;
- різко скоротилася сфера професійної та аматорської творчості (гуртки художньої самодіяльності, прикладного мистецтва тощо);
- відбулися зміни в ієрархії термінальних та інструментальних цінностей молодих людей тощо.

Наведене вище надає підстави вважати, що такі зміни прискорили підписання Україною Болонської декларації на Бергенській конференції 19 травня 2005 року, яка у свою чергу стала поштовхом до реструктуризації вищої освіти – формування сучасного менталітету українського студентства.

Застаріла система викладання в професійній освіті України більше не зацікавлює молоде покоління, не є активізатором його діяльності, не приваблює своїми перспективами. Звідси, 70 % випускників шкіл, які вступають на навчання до ВНЗ (тоді як у Європейському Союзі лише 15-25 %), мають на меті отримати не високий культурно-освітній рівень, а лише документ про вищу освіту. Зменшення кількості вищих навчальних закладів (з 300 до 40-50 ВНЗ) дозволить зосередити науковий потенціал [2, с.115].

Болонський процес має на меті активізувати мобільність викладацького складу, науковців і, найголовніше, студентів, які презентують різні європейські країни, з метою забезпечення обміну освітнім та культурним досвідом. Це, на нашу думку, стане українському студентові стимулом до вивчення іноземних мов, культури європейського простору. Молода та перспективно-активна людина вільно розпоряджатиметься своєю культурно-дозвіллевою формою навчання, організовуватиме свій розклад занять, що свідчитиме про свідоме та зважене рішення про формування дорослої та впевненої в собі особистості, яка у майбутньому зможе вивести Україну на міжнародну світову платформу.

Деякі вчені стверджують, що створення єдиного освітнього простору спричинить масовий відтік української талановитої молоді, загибель та знищення української нації [6, с.96]. У свою чергу можна сказати, що формування у молодого покоління високого соціокультурного виховання, плекання найкращих українських традицій та патріотизму

змолоду назавжди залишиться у серці молодої людини і, навпаки, стане поштовхом до збереження української державності.

Соціокультурність передбачає, що студент із якісною вищою освітою несе соціальну відповідальність перед суспільством, громадянами, людством. Що це означає? Обіймаючи ту чи іншу посаду, людина, керівник не має права забувати про інших, дискредитує їх своєю діяльністю. Такі цінності повинні закладатися під час становлення самої особистості. Мається на увазі, що навчальні програми сучасних навчальних закладів не є достатньо соціально орієнтованими, не наповнюють життя студента наявними суспільними проблемами, що ще раз підкреслює необхідність змін у системі вищої освіти України.

Саме під час реформування української освіти можна закладати такі підвалини, на яких буде побудовано багатоповерхову споруду, що має назву висококультурне суспільство.

Болонський процес має на меті запровадити так звану Європейську систему перезарахування кредитів ECTS, зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в межах концепції „навчання впродовж усього життя”. Система перезарахування кредитів за наявності відповідних договорів дозволить українським студентам навчатись у провідних вищих навчальних закладах Європи, що допоможе отримати можливість заявити про себе у європейському масштабі.

Запровадження кредитної системи обумовлює кредитно-модульну організацію навчального процесу. Кредитно-модульна система організації навчального процесу – це модель організації навчального процесу, яка базується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів). Вона зменшує навантаження на студентів, оскільки за умов її впровадження відсутні сесії. Протягом навчального семестру студенти, як відомо, складають два модульні контролю під час тижнів, вільних від аудиторних занять, а їхні знання оцінюються за 100-бальною шкалою. Студент таким чином може проявити свою індивідуальність у навчанні та матиме простір для постійного розвитку своєї особистості, своїх соціокультурних якостей.

Як уже згадувалось, в країні ліквідовуються або самоліквідовуються різноманітні аматорські гуртки, об’єднання, секції. Через високі ціни на книжки, часописи та пресу вони стали важкодоступними для пересічних громадян. Спроба спиратися на приватний капітал, незалежні фонди, меценатство поки що не дає позитивних результатів. Усе це дуже загострює проблему доступу громадян України, особливо молоді, до культурно-комунікаційного продукту в цілому. Зважаючи на це, формування соціогенних потреб і настанов особистості в культурно-комунікаційній сфері стає проблематичним [3]. Євроінтеграційний процес дозволить студентській молоді брати участь у міжнародних конференціях, форумах, з’їздах, бути членом багатьох об’єднань, мати доступ до світових пам’яток культури.

Система соціалізуючого впливу радянської доби ставила завдання сформувати людину за певним стандартом: із належними марксистським світоглядом, поведінкою, комуністичними переконаннями. Освіта, виховання, заклади культури були зорієнтовані на людину середніх здібностей. Це породило глибокий дефіцит духовності, формування двоїстої моралі, яка втратила зв’язок із загальнолюдськими цінностями. Формувалась пересічна особистість, збіднена на гуманізм, справедливість, совісність, інтелектуальну культуру, культуру світосприймання і культуру почуттів, позбавлена свободи вибору. Наше завдання докорінно винищити радянське спрямування і відкрити шлях до нового.

Соціальний досвід молоді утворюється на трьох рівнях:

- мікрорівень – відбувається становлення самосвідомості (культурний простір духовного життя);
- мезорівень (середній) – безпосередньо впливає на форми культурного досвіду (багаточисельні культурні практики спілкування, найближче коло культурного саморозвитку);
- макрорівень – умови, де проходить життєдіяльність студентів (широкий соціокультурний простір) [4].

Враховуючи те, що кожна особистість проходить через усі ці рівні та вбирає в себе культурне середовище, можна наголосити, що саме багатоукладність культури спонукає до більш широкого самовизначення та самоідентифікації. Різноманітність культурних просторів надає можливість студентській молоді збагачувати свою самосвідомість, створює умови для формування культурного потенціалу.

Процес засвоєння культурних цінностей проходить через знайомство з різноманітністю звичаїв, норм поведінки, традицій, тому це дає молоді право вибору в процесі інкультурації.

Болонський процес було проголошено добровільним, полісуб’єктним, таким, що ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури, таким, що не нівелює національних особливостей освітніх систем різних країн Європи. Це ще раз засвідчує, що зміни у системі освіти адекватно та позитивно вплинуть на саморозвиток культури сучасного студентства.

Сьогодні культурні потреби і запити здебільшого зводяться до найбільш простих та невимогливих проявів, задоволення чого не потребує організаційних, інтелектуальних чи вольових зусиль (відвідування дискотек, клубних вечірок, перегляд телепрограм тощо), до того ж перевага віддається пасивним формам проведення дозвілля. Водночас відвідування концертів класичної музики, музеїв, виставок (це з легкістю може організувати студентська організація у ВНЗ), що потребує певного рівня компетентності, не є поширеним способом проведення дозвілля серед опитаних студентів. Відбувається прагматизація свідомості молоді, нехтування зверненням до духовно-культурної спадщини і цінностей вітчизняної та світової культури. Водночас проведені Інститутом молоді дослідження культурної соціалізації молоді України свідчать, що переважна більшість студентів має бажання освоювати національну культуру [1].

Відтак основні проблеми потрібно вирішувати через запозичення і творче використання досвіду європейських країн, адже українське студентство має дуже великий інтелектуальний потенціал, добру освітню базу для

соціокультурного розвитку. Такий підхід дасть змогу в майбутньому побудувати провідну соціально-економічну державу зі сталою національною культурою та традиціями.

Еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства. Вона повинна розвиватися в гармонічному взаємозв'язку із суспільством у цілому, беручи на себе роль його провідника.

Таким чином, застаріла система навчання у вищих навчальних закладах України не є перспективною поза країною, не відповідає Європейським стандартам, не є цікавою для студентів, тому не спонукає українську молодь саморозвиватися, підвищувати свій культурний рівень. Нині з'явилась можливість оновлення системи освіти – це реалізація Болонської декларації. Болонський процес має на меті активізувати мобільність викладацького складу, учених, студентів, створити єдиний освітній простір. Отже, студенти отримають можливість вивчати досвід формування соціокультурних цінностей в інших країнах та обмінюватись позитивними напрацюваннями у цій сфері з молоддю будь-якої країни Європи та світу.

Джерельні приписи

1. Янковий В. В. Болонський процес: шляхом європейської інтеграції // Дзеркало тижня. – 2003. – № 40. – 18-24 жовт. (Інтерв'ю М. З. Згуровського).
2. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: Вид. дім „Ін Юре”, 2003. – 416 с.
3. Гончаров С.М., Мошинський В. С. Вища освіта України і Болонський процес. – Рівне: НУВГП, 2004. – 142 с.
4. Крылова Н. Б. Культурология образования. – М.: Народное образование, 2000. – 272 с.
5. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз). – К.: МАУП, 2000. – 320 с.
6. Товажнянський Л. Л., Сокол Є. І., Клименко Б. В. Болонський процес: цикли, ступені, кредити. – Х.: НТУ „ХПІ”, 2004. – 143 с.

УДК 378.14:005

Кучина Н.І. – здобувач КНУКіМ
н.к. – проф. Виткалов В.Г. РДГУ

СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Сучасний етап розвитку цивілізації називають постіндустріальним, глобальним, відкритим, мережевим, суспільством третьої хвилі технологій, інформаційним (це тільки кілька з багатьох назв для тієї форми суспільного життя, що народжується в останні десятиліття), тобто суспільством, заснованим на знаннях. Справді, ми є свідками того, як масове виробництво і розповсюдження знань, масове використання засобів роботи з інформацією обіцяє змінити його за історично короткий період, ймовірно, за життя кількох поколінь. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій як потужних інструментів для роботи з інформацією та знаннями суттєво прискорює такі зміни.

Розбудова „інформаційного суспільства” є особливо актуальною, для України, яка потребує інтелектуального забезпечення у всіх сферах життя людини, суспільства, економіки, держави з огляду на світові тенденції. Відомо, що освіта й наука – надзвичайно важливі інструменти суспільної трансформації. В останні роки в Україні ухвалено чимало документів, що мали би сприяти розвитку науки, освіти, виконанню Національної програми інформатизації тощо. А в березні 2006 року Верховна Рада України навіть затвердила Національну стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2015 року. Здавалося б, створені всі умови. Проте це далеко не так. І хоча ніхто не заперечує, що науково-технічний потенціал України є потужним ресурсом розвитку країни, однак, що стосується освіти, новітні технології та потенціал відстають від світового кращого. Слід зазначити, що освіта – процес, який розробкою єдиної системи освіти приєдналася й Україна, освіта безумовно наукового забезпечення.

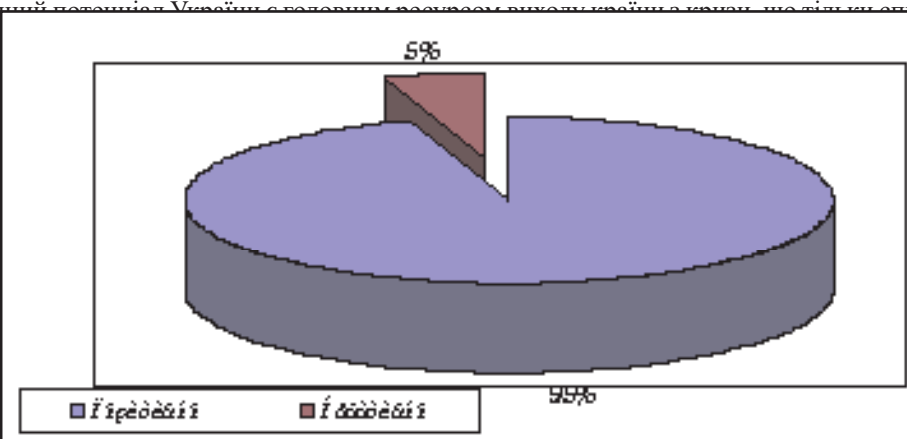
Третьою проблемою, яка знаходить своє відображення в політичній діяльності, є ставлення молоді до електронних видань. Згідно з дослідженнями, проведеними в Україні, більшість молоді не користується електронними виданнями, хоча більшість з них вважає їх корисними. Це свідчить про те, що молоді не отримують належної освіти та не використовують електронні видання, хоча більшість з них вважає їх корисними. Це свідчить про те, що молоді не отримують належної освіти та не використовують електронні видання, хоча більшість з них вважає їх корисними.

Третьою проблемою, яка знаходить своє відображення в політичній діяльності, є ставлення молоді до електронних видань. Згідно з дослідженнями, проведеними в Україні, більшість молоді не користується електронними виданнями, хоча більшість з них вважає їх корисними. Це свідчить про те, що молоді не отримують належної освіти та не використовують електронні видання, хоча більшість з них вважає їх корисними.

Третьою проблемою, яка знаходить своє відображення в політичній діяльності, є ставлення молоді до електронних видань. Згідно з дослідженнями, проведеними в Україні, більшість молоді не користується електронними виданнями, хоча більшість з них вважає їх корисними. Це свідчить про те, що молоді не отримують належної освіти та не використовують електронні видання, хоча більшість з них вважає їх корисними.

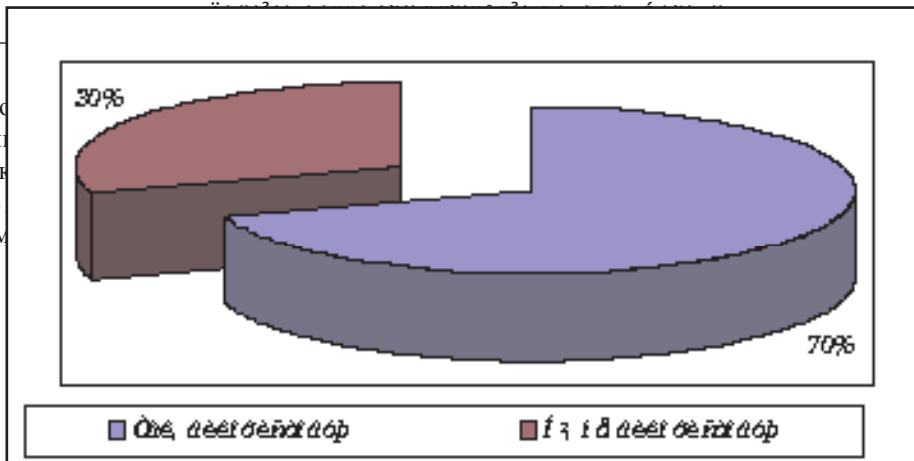
Третьою проблемою, яка знаходить своє відображення в політичній діяльності, є ставлення молоді до електронних видань. Згідно з дослідженнями, проведеними в Україні, більшість молоді не користується електронними виданнями, хоча більшість з них вважає їх корисними. Це свідчить про те, що молоді не отримують належної освіти та не використовують електронні видання, хоча більшість з них вважає їх корисними.

Третьою проблемою, яка знаходить своє відображення в політичній діяльності, є ставлення молоді до електронних видань. Згідно з дослідженнями, проведеними в Україні, більшість молоді не користується електронними виданнями, хоча більшість з них вважає їх корисними. Це свідчить про те, що молоді не отримують належної освіти та не використовують електронні видання, хоча більшість з них вважає їх корисними.

Третьою проблемою, яка знаходить своє відображення в політичній діяльності, є ставлення молоді до електронних видань. Згідно з дослідженнями, проведеними в Україні, більшість молоді не користується електронними виданнями, хоча більшість з них вважає їх корисними. Це свідчить про те, що молоді не отримують належної освіти та не використовують електронні видання, хоча більшість з них вважає їх корисними.

мережі Інтернет.
З цією метою
інституту слов'ян
– представники ек
„Як Ви ставитесь
дослідження схем

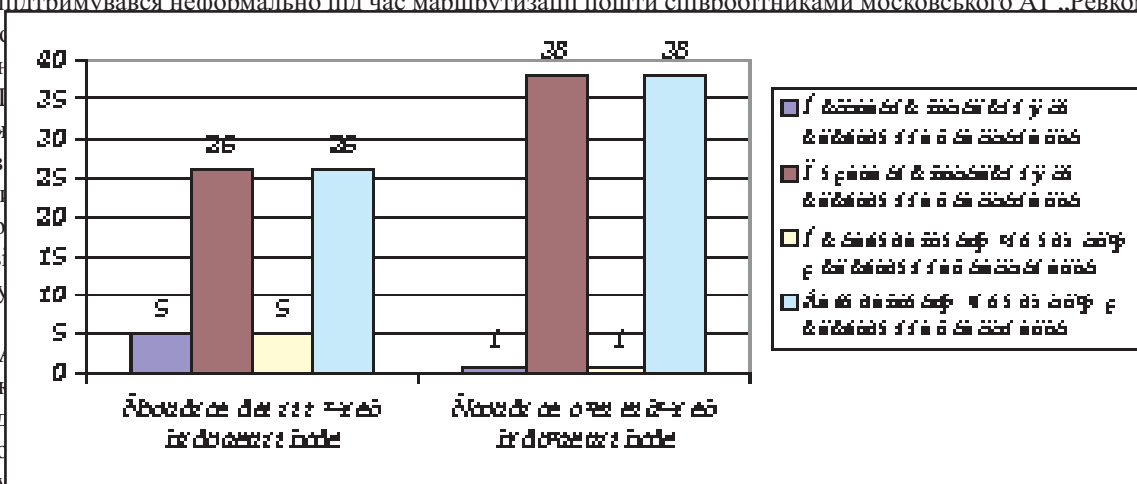

ентів Рівненського
осіб, із них 50%
но такі запитання:
ьтати проведеного

Рисунок 1. Згруповані дані проведеного опитування стосовно відповіді на запитання „Як Ви ставитесь до глобальної мережі Інтернет?“

Рисунок 2. Згруповані дані проведеного опитування стосовно відповіді на запитання „Чи використовуєте Ви ресурси Інтернет?“

Тобто наші дані фактично корелюються із загальноукраїнськими. Задля того, щоб мати більш повну інформацію стосовно обраної нами проблеми, здійснимо невеликий екскурс в історію. Перші користувачі мережі Інтернет з'явилися на території України ще за радянських часів. У 1990 році було створено перші три вузли доступу до цієї мережі. У тому ж році розпочато деяку підтримку української частини доменного простору мережі Інтернет – домену .ua. Спочатку домен підтримувався неформально під час маршрутизації пошти співробітниками московського АТ „Ревком”, на той час відомого як РІА „Росінформкомінет”.

час відомого
офіційно
сфери ж
рази – з
України
соціоло
віком в
користу
і ще 13
і 39% ж
від 18 д
освітної
користу
непрацевлаштованих [12, с.3-4].

на було
рнет.
ти на всі
півтора
селення
титумом
ндентів
льшість
а роботі
оловіків
ди віком
вищою
доючих
оти або

За родом занять опитані розподілилися таким чином: 55% – фахівці різного профілю, 21% – керівники різних рівнів, 12% – службовці і лише 6% – робітники. Показник добробуту користувачів Інтернету (також за результатами проведеного дослідження) відображає вельми позитивну картину: 43% респондентів – люди забезпечені, 16% – добре забезпечені, 20% – люди із середнім достатком і лише 5% – незаможні. Зіставивши загальноукраїнські дані з місцевими, можна побачити, що вони теж досить строкаті: студенти економічних спеціальностей більш заможні. Студенти гуманітарних (філологія) спеціальностей, де навчаються переважно діти шкільних учителів, інтелігенції тощо мають менший достаток. Отже, із першої частини проведеного опитування видно, що лише 70% (або 70 осіб) беруть участь у другій його частині, яка має на меті визначити ставлення молоді до розвитку електронних видавництв в Україні. Задля того, щоб це визначити, нами було запропоновано дати відповідь на таке запитання: „Яке Ваше особисте ставлення до електронних видавництв і чи користуєтесь Ви ними в даний час?” Отримані результати були згруповані і схематично подані на рис.3.

Рисунок 3. Згруповані дані проведеного опитування стосовно відповіді на запитання „Яке Ваше ставлення до електронних видавництв і чи користуєтесь ви ними в даний час?”

Із проведеного опитування можемо зробити висновок про те, що переважна більшість молоді (опитаних нами студентів) – 64% – позитивно ставляться до електронних видавництв і використовують інформацію з них.

Спробуймо ж розібратися, що, власне, можна назвати „електронним видавництвом” та „електронною книгою” і розглянемо основоположні особливості електронних видань, які відрізняють їх від видань традиційних.

Електронне видавництво (е-видавництво, e-publishing house) охоплює всі форми публікації і наступного розповсюдження будь-яких матеріалів з використанням електронних засобів. Прикладами засобів розповсюдження є електронна пошта, факс, електронні газети, сайти [10, с.21].

Як і в традиційній видавничій справі, жорстка ринкова конкуренція вимагає постійної уваги до якості цієї продукції. Електронні видання мають чимало естетичних відмінностей від традиційних паперових, що вдало відповідає одвічному попиту на інновації, вихід за звичні межі. Незвідане безмежжя можливостей створює проблеми для майстрів з усталеним досвідом і смаком, проте приваблює і недосвідчених шукачів нового, ентузіастів самвидаву.

Часом електронним виданням дорікають убогим оформленням, низьким культурним рівнем. Однак ці вади в жодному разі не є питомими ознаками новітніх інформаційних технологій. Скоріше за все це „підліткові хвороби”, на які слабували свого часу всі нині звичні, знані й поважні галузі. Та й традиційними способами в усі часи видавалися і завжди будуть видаватися твори різних категорій якості й вартості.

До переваг електронних видавництв для користувача слід віднести оперативність підготовки та поширення публікацій; доступність 24 години на добу 7 днів на тиждень 365 днів на рік із будь-якого робочого місця в Інтернет (дослідникові немає потреби витратити час у бібліотеках); надзвичайно широкий спектр пошукових можливостей, яких просто не могло бути в друкованих журналах чи книгах; можливість налагодження інтерактивного зв’язку „автор – користувач”; можливість „скачування” публікації, адже електронний текст зручний для подальшої роботи (копіювання, замітки, конспект, реферат тощо); навігація від цитованих робіт до їх повних текстів (стандартний та найбільш поширений метод пошуку інформації у науковців є через цитування, а технології Веб мають ідеальну платформу для цього). Система персонального налаштування також дозволяє користувачеві налагодити будь-які персональні запити на пошук та отримання інформації, потрібної лише йому; важливою функцією електронних видавництв залишається також їх включення до засобів дистанційної освіти.

Але не слід забувати про те, що електронна публікація виключає витрати на друк, папір, оправу, зберігання та поштову розсилку (наприклад, якщо журнал знаходиться на Web-сайті). Однак замість одних проблем з’являються інші, пов’язані з вартістю технічного забезпечення, електронної обробки та досліджень. Окрім цього, порівнюючи вартість обох методів публікації, необхідно враховувати й високу вартість комп’ютерів, планову заміну обладнання та навчання усього персоналу. Ці витрати враховуються під час визначення ціни на електронну продукцію, адже ключовою проблемою технології електронних видань є її прибутковість, як для видавців, так і для авторів. Навіть для вже звичних мереж радіо- й телевізійного мовлення економічні аспекти часом призводять до банкрутства окремих фірм. Ще гостріше постає ця проблема для інтернет-компаній та видавництв, які зазнають значного тиску провідних зарубіжних фірм та їхніх вітчизняних попіхачів. До того ж українське суспільство надміру недовірко ставиться до

інновацій та демонізує негативні наслідки економічних коливань.

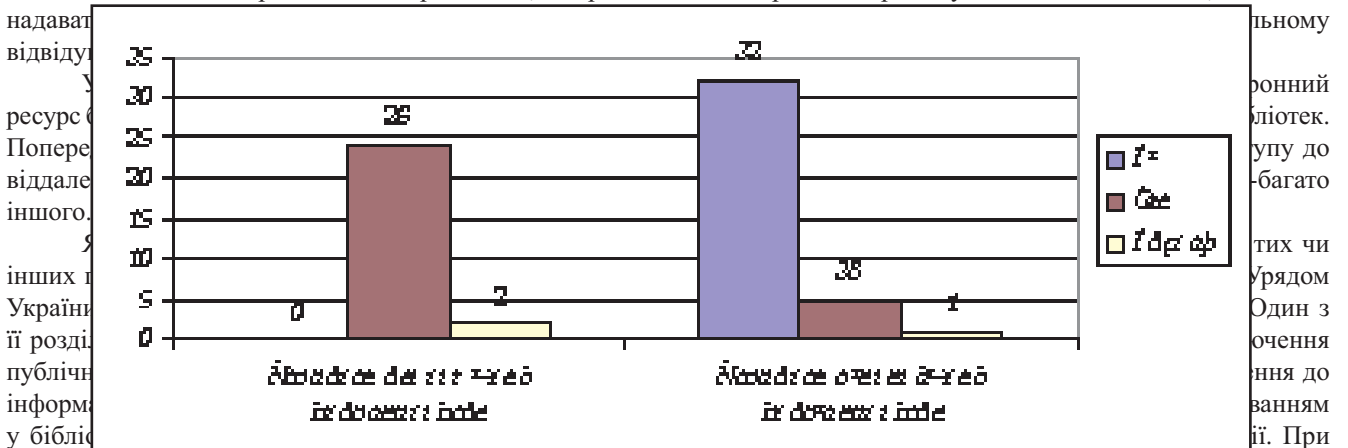
Оскільки електронні видавництва, як правило, подають свою продукцію найбільш доступним для молоді, зокрема і студентів, то їх рейтинг досить високий у студентському середовищі.

Електронна бібліотека – це система повнотекстових електронних документів, які об’єднані у певний масив із зручним пошуковим апаратом. Вимоги, що висувуються до цього масиву, аналогічні вимогам до традиційного фонду видань – універсальність за змістом та відсутність хронологічних обмежень для документів, що включаються. На жаль, не всі приватні видавництва з розумінням ставляться до створення нового ресурсу в бібліотеці (мова йде про державні бібліотеки, як правило, обласного рівня), посилаючись на те, що Закон України „Про обов’язковий примірник документів” не зобов’язує їх передавати бібліотекам обов’язковий електронний примірник видання [8, с.116].

Окрім одержання обов’язкового примірника від поліграфічних підприємств (як правило місцевих), електронна бібліотека формується з інших джерел.

Працюючи з електронними аналогами друкованих документів, які були передані для електронної бібліотеки (місцевих видань), ми повинні розуміти, що вони являють собою продукт інтелектуальної власності індивідуального або колективного автора, видавництва, організації та охороняються Законом України „Про авторське право та суміжні права” [1].

Матеріали проведеного в обласних бібліотеках України дослідження свідчать, що майже половина відвідувань бібліотечного сайту не пов’язана з пошуком інформації в електронних каталогах; 30 % відвідувачів цікавить повнотекстова інформація, зокрема про регіон; 10 % – про бібліотеку; ще 10 % – звертаються до списку посилань на інші Інтернет-ресурси. При цьому не всі користувачі знайомі з можливостями самої бібліотеки. Опитування, проведене однією з обласних універсальних наукових бібліотек [8, с.5], свідчить, що майже 150 підприємств і організацій, розташованих у цьому регіоні, прагнуть отримувати інформацію про нові надходження до бібліотеки за допомогою системи розсилки. Бібліотекою було визначено 22 теми і встановлено періодичність розсилки – 1 раз на місяць. Це виявилось досить позитивним: по-перше, користувачі почали частіше заходити на сайт бібліотеки; по-друге – до бібліотеки почали звертатися й ті організації, які раніше не підозрювали про існування цієї бібліотеки, яка може

надавати інформацію про нові надходження до бібліотеки. При цьому Урядом України розроблено й розроблено програми, які розроблено на національному рівні. Одним з елементів цього документа сприяло тому, що місцеві органи влади почали більше уваги приділяти публічним бібліотекам, забезпечувати їх технічними засобами, оплачувати канали зв’язку тощо [7, с.112].

Останнім часом відбуваються позитивні зміни й у бібліотечній галузі. Цього року побачив світ інформаційно-пошуковий тезаурус, розроблений Національною парламентською бібліотекою України. Цей інформаційний продукт є універсальним, він містить понад 35 тисяч термінів. Така праця доступна як у друкованому вигляді, так і на CD. І оскільки вона видана на кошти Міністерства культури і туризму України, великі відомчі й регіональні бібліотеки отримали її безкоштовно. Це перша версія тезауруса – початок покладено, але така праця повинна постійно підтримуватися та доопрацьовуватися.

Фахівці Національної бібліотеки ім. В. Вернадського закінчують розробку Національного формату бібліографічних даних – УКРМАРК. У рамках державної „Програми збереження бібліотечних і архівних фондів” 5 найбільших бібліотек України придбали комплекти технічних засобів для переведення на електронні носії рідкісних і цінних видань [11, с.10-11]. Усе це свідчить про прагнення України зробити доступними для широкого загалу надбання світової і національної культурної спадщини.

Та все ж, зважаючи на переваги електронних видавництв, чи зручні вони у користуванні? Саме таке запитання й було задано групі, у якій проводилося опитування (рис.4).

**Рисунок 4. Згруповані дані проведеного опитування стосовно відповіді на запитання
„Чи зручні у користуванні дані електронних видавництв?“**

Отримані дані вказують на значну розбіжність у відповідях студентів різних спеціальностей. Так, „економістам”, більшість яких дали позитивну відповідь, задля самопідготовки та розвитку необхідно опрацьовувати великий обсяг інформації. Також не останню роль тут відіграє процес комп’ютеризації закладу. Відповідно „філологи” здебільшого працюють із „паперовим документом”, тоді як „економісти” – з електронною його версією.

Та все ж можемо стверджувати про те, що електронна книга ніколи не замінить справжню, паперову. Хоча стрімкий розвиток науково-технічного прогресу свідчить про інше – сучасній молоді необхідно володіти електронними засобами зв’язку.

Джерельні приписи

1. Закон України „@> 02B>@AL:5 ?@02> B0 AC<V6=V ?@020” від 22 травня 2003 р. № 851–IV.
2. Загальнодержавна програма „Електронна Україна” на 2005–2012 роки
3. Додаток 2 до Загальнодержавної програми „Електронна Україна” на 2005 – 2012 роки. Перелік завдань (проектів), що підлягають виконанню за наявності фінансування у складі окремих галузевих та регіональних програм.
4. Баркова О. В. Досвід створення наукової електронної бібліотеки в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Реєстрація, зберігання і оброб. даних. – 2001. – №3, 4. – С.51-62.
5. Баркова О. В. Сетевая технология кооперативного наполнения базы данных „Рефераты научных изданий Украины” // Науково-технічні бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України: Міжнар. наук. -практ. конф. – К., 2000. – С.130-136.
6. Баркова О. В. Перший досвід оцифрування раритетів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Культура. Інформація: Наук. праці НБУВ. – К., 2000. – Вип. 5. – С.337-345.
7. Баркова О. В. Напрями розвитку технологій формування інформаційних ресурсів електронних бібліотек в Україні // Міжнар. конф. „Електронні зображення та візуальні мистецтва”: Зб. пр. першої укр. конф. сер. EVA, 22-24 трав. 2002р., Київ. – К., 2002. – С.115-124.
8. Богза Н. Електронна бібліотека місцевих видань. Перспективи її використання // http://www.nbuv.gov.ua/articles/2002/02eva_ua.pdf
9. Волосевич І. Електронні бібліотеки – знехтувані перспективи // Книжковий огляд. – 2003. -№1.
10. Гриценко В. І., Вовк М. І., Котова А. Б., Проблемно-орієнтовані інформаційні простори в глобальній моделі інформатизації // Науково-технічна інформація. – 2001. – № 1-2. – С.21-23.
11. Давідова І. О. Ринкова стратегія бібліотек з позицій інформаційного менеджменту // Бібліотечний вісник. – 2001. – №5. – С.10-12.
12. Історія розвитку Інтернет в Україні // <http://1000years.uazone.net/pub/ev-osobl.doc>
13. Лисенко В. Особливості електронних видань // <http://1000years.uazone.net/pub/ev-osobl.doc>
14. Ярошенко Т. О. Наукові комунікації 21 століття: електронні ресурси для науки та освіти України (реалізація проекту INTAS).

УДК 008 „20”

Швая Д.В. – ст. III курсу
спец. „Культурологія”
НУ „Острозька академія”
н.к. – проф. **Зайцев М.О.**

ПРОБЛЕМА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

На нашій планеті існує приблизно 220 держав, де населення спілкується на шести тисячах мов. Світ, у якому ми живемо, надто суперечливий. Він – багатогранний і динамічний. Специфічна риса його розвитку – процес глобалізації (слово походить від французького global – світовий, всесвітній) – загальноцивілізаційний процес, який має значний вплив на політичну та інші сфери людського буття. Цей термін у шістдесяті роки ХХ століття запровадили в науку відомі теоретики Римського клубу, а саме Є. Ласло, Д. Медоуз, М. Месарович, А. Печей та інші [5, с.177]. Вони є засновниками концепції глобалізації, яка сьогодні перетворюється на метатеорію, що розглядає процеси поширення єдиних, загальних для всього людства, технологій, культури, ідей та ціннісних орієнтирів.

Завдання глобалізації на сучасному етапі полягає в тому, як зазначає відомий японський філософ та громадський

діяч Д. Ікеда, щоб „переорієнтувати стихійну глобалізацію у керовану цивілізаційну форму” [5, с.178]. А в такому випадку надзвичайно важливим є вивчення усього кола проблематики, яка тим чи іншим чином стосується питання глобалізації.

Процес глобалізації спричинює потужний вплив на всі сфери людського буття. Сьогодні все більше домінують в інформаційному просторі планети нові технології – телебачення, Інтернет, навіть космічний зв’язок.

Сучасний глобалізований світ розвинув здатність нагромаджувати інформацію й миттєво надавати її у різних формах тому, хто цього потребує. Світ став „велетенським обмінним пунктом інформації” [9, с.3].

На початку 1990-х років у користуванні людства було щонайменше 250 мільйонів комп’ютерів, до кінця 2005 року їх кількість сягала вже близько мільярда. Сам по собі комп’ютер – просто річ, але поєднання всіх цих машин мережею Інтернет створює „нервову інтелектуальну павутину, яка сукупно володіє приголомшливим потенціалом” [там же].

Наприкінці ХХ століття розвинені країни світу поставили собі на меті прискорений перехід від постіндустріалізму до нового етапу розвитку людства – інформаційного суспільства, основними ресурсами якого є знання та інформація.

Одним із головних завдань в умовах розвитку інформаційного суспільства стає необхідність навчити учнів та студентів використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології. Від вирішення цього завдання, як вважає міністр освіти і науки України С.Ніколаєнко, буде залежати майбутній розвиток нашої держави [9, с.4]. Інтернет став однією з нових технологій, яка об’єднує форми культури і мистецтва. І цей синтез, безумовно, взаємопов’язаний з глобалізацією, яка впливає і на розвиток того ж мистецтва й інших форм масової комунікації.

Розпочавши характеристику поняття глобалізації, ми мимоволі дійшли до аналізу освітнього процесу (зокрема в Україні). Це цілком закономірно, оскільки глобалізація як явище культурне передбачає свій вияв у технічній, економічній, політичній та науковій сферах. І місце освіти та науки у глобалізаційному процесі далеко не останнє.

Ще з моменту свого заснування у ХІІ столітті й до нинішнього часу європейські університети, крім надання знань, виконували й продовжують виконувати важливі функції єднання людей, особливо молоді, служіння ідеалам добра, справедливості та честі. Без усього цього наукове знання втрачає конструктивний та гуманістичний сенс, як вважає член-кореспондент АН О. Голубченко [3, с.10]. Яскравим прикладом об’єднувальної функції університетів, їхнього внеску у створення єдиного європейського освітньо-наукового простору є Велика хартія університетів (Magna Charta universitatum), прийнята в італійському місті Болоньї ще в 1988 році ректорами провідних університетів Європи. Нині процес її реалізації триває.

У зв’язку з глобалізаційними світовими процесами в галузі освіти в цілому, і входженням пострадянських країн у Болонський процес зокрема, аналіз цієї проблеми і перспективи її розвитку набувають особливої актуальності.

У ході реалізації Болонського процесу робляться кроки для досягнення кінцевої мети – створення Загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Таке „узагальнення” освітянського простору є прямим приводом (або наслідком) глобалізаційних процесів.

У комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти (м. Берген, 19-20 травня 2005 року), було відзначено широкомасштабність впровадження дворівневої системи ступенів. Це при тому, що в більшості країн нею вже охоплено більше, ніж половину студентів [4, с.20].

Майже всі країни вжили заходів для впровадження системи забезпечення якості, що базується на критеріях, визначених у Берлінському комюніке, і передбачає широку співпрацю, зокрема мережеве співробітництво. Проте все ще нагальним є досягнення більшого прогресу, зокрема щодо участі студентів у міжнародних програмах.

Поширення Болонського процесу є справді інтенсивним явищем за кількісним критерієм. „Експансія” елементів цієї системи освіти на широких територіях набирає обертів. Сьогодні 36 із 45 країн-учасниць процесу ратифікували Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, отриманих у вищих навчальних закладах цих держав [4, с.22].

Ставлення до Болонського процесу в Україні неоднозначне. Навколо цього точаться жваві дискусії, висловлюються думки та погляди як щодо майбутнього вітчизняної освіти, так і науки загалом. Проте сама Болонська декларація стосується насамперед сфери освіти, хоча, як відомо, будь-яка освіта має своє логічне продовження в науковій діяльності, специфіка якої полягає не стільки у відтворенні, скільки у виробництві нових знань і продукуванні ідей. І логічно, що роль її у розвитку будь-якої країни насправді вагома.

Серед пріоритетів експерименту впровадження Болонської системи в різних країнах – побудова європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування та підвищення ролі університетів у розвитку національних та європейських культурних цінностей. З огляду на це такі традиційні для Європи вищі навчальні заклади, як університети розглядаються як носії національної та європейської свідомості [10, с.62]. Проте в такому випадку уподібнення вищих закладів освіти усіх країн веде до культурної і ціннісної асиміляції, оскільки носії національної свідомості – університети – стають шаблонними, загальноєвропейськими. І глобалізаційне стирання меж різних культур у цій ситуації є досить небезпечним.

Самі ж країни-учасниці Болонського процесу вбачають у Загальноєвропейському просторі вищої освіти партнера систем вищих навчальних закладів інших регіонів світу, що стимулює збалансований обмін студентами і працівниками, а також співпрацю між ВНЗ. Вони наголошують на важливості розуміння і поваги до різних культур [4, с.24].

Що ж таке „національні інтереси” в галузі освіти? Абсолютне копіювання системи, моделей, підходів і принципів організації науки та освіти, прийнятих на Заході, чи, навпаки, опора лише на власні традиції та здобутки? Очевидно, що вибір між крайніми позиціями не є кращим вирішенням проблеми. Можливо, альтернатива полягає у гармонійному

послнннн набутото вїтчизняного досвїду, запозиченнї кращїх зразкїв досвїду мїжнародного, зокрема європейського [8, с.29]. Проте нїнї недоцїльно говорити про виконання цих умов в Україні. Тому до їх досягнення про Болонський процес можна говорити не як про інтеграцію через зближення, а унїфікацію системи вищої освіти як однїєї з гілок свїтового глобалїзаційного процесу.

Проте глобалїзація освіти включає не лише причетність чи нї до Болонського процесу. Можна видїлити й нншї явища в освітї, якї є певною мїрою глобалїзаційними.

Скажїмо, особливїстю нацїональних систем освіти і науки XXI столїття є академічна і наукова мобїльність, що зростає. Щорїчно на наукове і виробниче стажування, конференції, семїнари, навчання тощо у рїзнї країни свїту виїжджає декїлька мїльїонїв осіб. Це розвиває культурнї й економїчнї зв'язки мїж державами, сприяє науково-технїчному прогресу у свїтї [1, с.73]. Але з нншого боку, це спричинює стирання кордонїв у освітї (а отже, і в культурї) рїзних країн, що можна сприймати як і позитивне, так і як негативне явище. До процесу глобалїзації в освітньо-науковому планї дедалї активнїше залучаються пострадянські країни. Такї стажування розглядаються як корисний обмін науковими ідеями, дослідницьким і технологїчним досвїдом. Особливо схвалюють наявність закордонного досвїду у своїх співробітників транснацїональнї корпорації, якї мають філії і виробництва в усїх регіонах свїту.

Чимала кїлькість студентїв та випускникїв вищих навчальних закладїв самостїйно, без участї вїддїлїв мїжнародних зв'язкїв або служб мїжнародної академічної мобїльності своїх ВНЗ, розсилають заявки на гранти і навчальнї стипендії у рїзнї закордоннї унїверситети, науково-дослїднї центри і недержавнї фонди, беруть участь у рїзноманїтних мїжнародних конкурсах, оперативно отримуючи інформацію через Інтернет.

Як уже зазначалося, глобалїзаційнї процеси стимулюються НТП. Адже мїждержавнї зв'язки у сферї освіти вже не потребують і фізичного обміну освітянськими кадрами. Новим словом у сучаснїй освітї стало впровадження методу дистанційного навчання.

Режим дистанційного навчання було популяризовано пїд впливом британського „Вїдкритого” унїверситету в сїмдесятих роках XX столїття, його впровадження – імператива науково-технїчного прогресу, пов'язаного з використанням засобїв електронного зв'язку. Режим дистанційного навчання – спосїб діяльності бїльшого масштабу, ширшого розмаху, нїж традиційний навчальний процес. Години, перїоди, фази електронного контакту викладача і студента можуть бути запланованими або не плануватися; викладання модульних курсїв інтенсифїкують засобами вїдео- і телєзв'язку [2, с.59].

Отже, процес розвитку освітньої системи країн Європи цїлком можна назвати глобалїзаційним. За умов розвитку науки й технїки обмін науковими ресурсами і взаємовпливи нацїональних освітнїх структур стають простїшими й інтенсифїкуються. Обмін інформацією призводить до шаблонування і штампування цїннїсних орієнтирїв, передусїм в освітнїй сферї, а як наслїдок – і в усїх ннших. Адже наука є частиною культури народу, а якщо врахувати, що до освітнього процесу залучається молодь як потенційна основа працюючого населення, можна побачити, якї докоріннї змїни приносить країні глобалїзація у навчальному процесї.

Джерельнї приписи

1. Ареф'єв О. Зарубїжнї стажування: соціологїчний аналіз // Вища школа. – 2004. – №2-3. – С.73.
2. Воронка Г. Додипломна і післядипломна освіта в Канаді та Великій Британії: плїоралїзм навчально-освітнього процесу // Вища школа. – 2005. – №4. – С.56-60.
3. Голубченко О. Етапи інтеграції Далївського унїверситету в європейський освітнїй простїр // Вища школа. – 2005. – №5. – С.10-20.
4. Загальноєвропейський простїр вищої освіти – досягнення цїлі: Комюніке Конференції мїнїстрїв країн Європи, вїдповїдальних за сферу вищої освіти// Вища школа. – 2005. – №4. – С.26-32.
5. Ігошкіна Н. Культурологія мистецтва. – К.: МАУП, 2005.
6. Майкова Е. Соціологія освіти і Болонський процес// Вища школа. – 2005. – №4. – С.33-39.
7. Матвєєва Л. Культурологія: Курс лекцій. – К.: Либїдь, 2005.
8. Мачулїн В. та нн. ВАК України в контексті Болонського процесу// Вища школа. – 2005. – №4. – С.26-32.
9. Ніколаєнко С. Інформаційна революція в освітї // Вища школа. – 2005. – №5. – С.3-4.
10. Основнї засади розвитку вищої освіти України у контексті Болонського процесу / Упор. М. Степко та нн. – Тернопіль: В-во ТДПУ, 2003.
11. Павленко Ю. Історія свїтових цивїлізацій. – К.: Либїдь, 1999.

УДК 316.7.,7124”

Вїйтович Г. В. – викладач Рївненського державного аграрного коледжу

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Засоби масової інформації – це технїчнї засоби фіксації, копіювання, тиражування, зберїгання текстїв і системного, постїйного розповсюдження цїлїсного потоку інформації, адресованого масовїй аудиторїй.

Вплив засобів масової інформації (ЗМІ) на розвиток сучасного суспільства в останні десятиліття значно зріс. Саме під впливом засобів масової інформації відбулася зміна ціннісних орієнтирів та формування особистісної культури.

Проблема у тому, що ЗМІ не завжди мають позитивний вплив на суспільство і тому створюють одну із глобальних проблем людства. Особливо непокоїть сучасну громадськість можливий деструктивний вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів. Сучасна культура витіснила важливі для народу масові дієства, шукаючи їм заміну. Результатом такого пошуку стають неякісні теле-шоу, програми, у діяльності яких досить часто відсутні мораль, естетика і фігурує низький рівень культури. [1, с.3]. У сучасному суспільстві виникло чимало протиріч соціально-психологічного характеру, які гальмують його рух у майбутнє. Серед них:

- низький рівень усвідомлення суспільством глобальних проблем, що постали перед людством, зокрема інформаційних;
- падіння моралі на рівні особистості за умови зростання технологічної могутності людини. Тож з метою визначення шляхів вирішення цих проблем, необхідно з'ясувати:
- закономірності розвитку інформаційного суспільства й механізми впливу інформаційних процесів на розвиток сучасного суспільства;
- визначити основні принципи розроблення концепцій національної ідеї.

Сьогодні вивченням впливу ЗМІ на формування культурного потенціалу суспільства займаються соціологи, психологи, культурологи. Зокрема аспекти формування загальнолюдських цінностей аналізувались у працях М. Бережного, М. Бочарова, Ю. Шрейдера, зарубіжних філософів Г. Парсонса, Е. Фромма [6]. Чимало досліджень присвячено ролі впливу окремих ЗМІ (преси, радіо, телебачення) і розглядаються у працях А. Акоюяна, Г. Галочкіної, Б. Лозовського.

Проте, на нашу думку, ця проблема недостатньо досліджена як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

У ХХ ст. виникла розгалужена система засобів масової інформації, завдяки якій мистецтво стало більш доступним для широких мас населення; під їх впливом змінилися роль і значення традиційних форм побутування культури. З іншого боку, ЗМІ перейшли до створення власної образотворчої мови і набувають статусу мистецтва, витіснивши на друге місце роль таких центрів культури, як театри, музеї [2].

У середині 50-х років відбулася світова інформаційна революція. Основним її наслідком стала доступність величезних масивів інформації.

З кінця 60-х років теорія ЗМІ відокремлюється в самостійну наукову галузь. З теорії масової комунікації виникає комунікативний підхід при дослідженні літератури і мистецтва. Ця теорія почала застосовуватися і при дослідженні культури. ЗМІ, розповсюджуючи культуру, сприяють єднанню й інтеграції глядачів. В умовах розподілу культурних і художніх цінностей дедалі більшу роль починає відігравати телебачення, яке стає самостійним видом мистецтва. У системі видів мистецтва телебачення за своїми потребами, кількістю і швидкістю передачі стійко посідає перше місце, часто втрачаючи при цьому якісний показник.

Під кінець ХХ століття види і можливості ЗМІ значно розширились. До сфери мас-медіа належать тепер усі види телебачення разом із такими його новими технологіями, як супутникове і кабельне, радіомовлення, всі різновиди звукозапису та його розповсюдження. А комп'ютери та їх програмне забезпечення, відео, кіно, друковані видання надали людству неймовірні можливості для отримання різнобічної інформації в найкоротший термін. Винахід комп'ютера знаменував собою перехід людства від моделювання і посилення фізичних можливостей і функції людини до моделювання і посилення її інтелектуальних можливостей [5].

Наприкінці ХХ століття з'явилися віртуальні технології. Два головні різновиди віртуальної технології використовуються на телебаченні. Перший – це анімація в реальному часі, коли комп'ютерні актори грають у реальному оточенні. Другий – це віртуальні студії, де комп'ютерне оточення і живі актори. Віртуальний світ замінив реальне життя, через що люди розучуються сприймати й аналізувати реальні процеси, події [4].

Отже, поступово зникає різниця між ЗМІ і засобами міжперсональної комунікації. Концентрація влади і багатств у руках керівників міжнародних корпорацій мас-медіа може дуже швидко призвести до змін ідеологій, моральних цінностей, політики та й національного характеру.

ЗМІ – це системи, за допомогою яких здійснюється процес спілкування. Ще в 40-х роках на Заході склалися два підходи до процесу комунікації – природо-технічний і науково-гуманітарний.

Історичний розвиток ЗМІ пережив два якісні стрибки, що змінили зразок художньої культури. Перший пов'язаний з переходом від усного висловлювання думки до її письмової фіксації. Другий полягає в переході від друкованого тексту до звукового, аудіовізуального вираження художнього образу.

Отже, ЗМІ фактично маніпулюють свідомістю людей і на замовлення формують громадську думку з тих чи інших проблем. Таким чином, вони програмують не тільки сьогодення, але й майбутню політичну поведінку громадян.

Справді, небезпека інформації полягає в тому, що вона впливає на свідомість людини безпосередньо, укорінюючись у ній органічний елемент, здатний доповнити і навіть замінити функції відчуттів, сприйняття, уяви. Тобто безконтрольний інформаційний потік може як завгодно глибоко проникати в суть людини і деформувати її свідомість.

Тому в дослідженні дії моделей, поширюваних масовою комунікацією на суспільну свідомість, необхідно врахувати:

- а) наслідування, що відіграє особливо важливу роль, коли поширювані моделі торкаються наочних умов

способу життя;

б) перейняття цінностей, які на протигагу простому наслідуванню означають, що особа поводитьсь більш активно, намагаючись усвідомити і розділити в якійсь мірі, інтегрувати з своєю системою цінностей нові ціннісні елементи;

в) ідентифікація, яка ґрунтується на попередній фазі й означає емоційне і смислове ототожнення з пропагованою моделлю.

Головний критерій – здатність масової комунікації спонукати особу і соціальні групи прилучатися до діяльності всього суспільства. За допомогою цього критерію важливо знати інтегральні способи діагностики станів і соціальної якості інформаційно-пропагандистської діяльності.

Характер відносин і взаємодії сучасного суспільства і ЗМІ залежить від того, на яких базових принципах вони функціонують у конкретних політико – культурних і національно – державних системах. Аналіз організації і діяльності ЗМІ в різних країнах дозволив ученим зробити висновок, що, з одного боку, будь-яка суспільна система так чи інакше контролює ЗМІ, а з іншого – самі ЗМІ є найважливішим джерелом контролю і формування громадської думки в суспільстві.

Приміром телебачення, як й інші ЗМІ, служить політичним, соціальним й економічним інтересам тих, хто панує в суспільстві. Дехто таке служіння забезпечує відвертим втручанням уряду (за допомогою цензури й інших засобів контролю), дехто – більш тонкими економічними (комерційними) механізмами. Але, знаходячись під контролем тих або інших соціальних сил, телебачення саме виконує функцію соціального контролю, впливаючи на суспільну свідомість, формуючи громадську думку, впроваджуючи в масову свідомість певні ідеї, цінності, норми, зразки поведінки.

Сьогодні, коли змінилась основа існування і діяльності вітчизняного телебачення, його функції мають велику схожість з американським або європейським. Розглянемо основні емпіричні дослідження американських учених про вплив ЗМІ, зокрема телебачення, на суспільну свідомість.

Гербер Шиллер, автор таких відомих праць, як „Масові засоби інформації і американська імперія” (1973 р.), „Засоби масової інформації і культурне панування” (1976 р.) також розглядав американські ЗМІ як засоби маніпулятивної дії, спрямованої на підтримку і збереження статус-кво [7]. „Зміст і форма засобів масової інформації Америки, – стверджує Шиллер, – міфи і засоби їх передачі повністю спираються на маніпуляцію. При успішному застосуванні, а це, поза сумнівом, так і є, вони неминуче призводять до пасивності індивіда, до стану інертності яке запобігає дії. Саме такого стану індивіда і прагне домогтися ЗМІ і вся система в цілому, оскільки пасивність „гарантує збереження статус-кво” [7, с.47].

Оцінюючи результати досліджень Аненберської школи, можна сказати, що це була одна з перших спроб об’єднати розробку теорії впливу телебачення на процеси соціального контролю з детальним вивченням змісту масової комунікації та вимірювання ефектів їхньої дії на рівні індивідуального сприйняття.

Одним із механізмів маніпулювання суспільною свідомістю, який використовує телебачення, є залучення уваги до певних проблем. Тільки та проблема, яка освітлена телебаченням, стає надбанням суспільної уваги. Телебачення є, таким чином, ніби основним „проблематизатором” суспільства. І ця картина не обов’язково адекватна реальності.

Невідповідність між реальним і „телевізійним” світами виявляється наочно в висвітленні, наприклад, теми злочинності й насильства в програмах телебачення. Добре відомо, що насильство і злочин становлять значну частину телевізійного ефіру. Проте зображення злочинів на телебаченні не відповідає реальній статистиці злочинів. У телепередачах більше місце займають злочини проти людини, у суспільстві – злочини проти власності. На телебаченні злочини щонайменше, в 10 разів більш поширені, ніж у реальному житті [6].

Сучасний світ складний, багатоманітний, динамічний, пронизаний суперечливими тенденціями. Він суперечливий, але взаємопов’язаний, багато в чому цілісно. Розвиток суспільних відносин супроводиться поглибленням відносин спілкування і розгалуженням зв’язків людини з людиною, народу з народом, суспільства з суспільством, тобто розвитком процесів соціальної комунікації. Науково – технічна революція, виникнення і розширення впливу загальнодемократичних рухів, інтенсивність міжнародної співпраці та інші важливі чинники підвищують значення масово комунікативних процесів. Масова комунікація була вплетена в тканину сучасного суспільства: економічну, політичну і культурну, охоплює міжнародні, міжгрупові і міжособові відносини. Революційне перетворення засобів масової комунікації, що продовжується, надає зростаючу дію як на матеріально – виробничу, так і на соціально-політичну, культурно-ідеологічну галузі життя всього людства і кожної окремої людини. Щоб вижити, людство повинне виробити своє нове політичне мислення, новий погляд на відносини людини з людиною, держави з державою. У зв’язку з цим відкриваються нові можливості розширення діалогу, співпраці і взаєморозуміння з деяких важливих питань. Без такої співпраці не зберегти миру, не розв’язати глобальних проблем сучасності. Масова комунікація має пряме відношення до всіх цих проблем і її можна вважати однією з найважливіших глобальних проблем.

Тому необхідно створити і зміцнити загальнодемократичні основи сучасного суспільства, тому що в системі нерівноправних відносин неможливо вирішити глобальні проблеми людства. Такою проблемою першорядної ваги є запобігання воєн. Але належних висновків ще не зроблено: людям цей „урок” був недостатньо добре викладений, тема не була розкрита. Питання ролі засобів масової інформації на формування культури сучасного суспільства залишається актуальним, а порівняно з людством – глобальним. Від комунікативної дії ЗМІ фактично залежить майбутнє людства в цілому і кожного народу зокрема. Як без світу, так і без спілкування людство розвиватися не зможе, причому мир і спілкування становлять єдине ціле.

Джерельні приписи

1. Багацький В. В., Кормич Л. І. Культурологія: історія і теорія світової культури ХХ ст.: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2004. – 304 с.
2. Беньямин Вальтер. Произведения искусства в эпоху его технической воспроизводимости. – М., 1996.
3. Божович Л. У. Влияние средств массовой коммуникации на интересы детей и молодежи: Сб. науч. трудов. – М.: НИИОП, 1989.
4. Скурагівський В. Л. Екранні мистецтва у соціокультурних процесах ХХ ст.: Генеза. Структура. Функція: У. 2 ч. Ч. 1 – К.: Поезія, 1997.
5. Степин В. С. Научное сознание и ценности техногенной цивилизации // Вопросы философии. – 1989. – №10.
6. Філософія: Навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко, В. П. Розумний та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – 584 с.
7. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. – М., 1980. – 47с.

УДК 316.7(477)

Гумен Ю.В. – ст. 1 курсу
 спец. „Культурологія” РДГУ
 н.к. – канд. мист-ва, доц. Граб О.В.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І СУЧАСНА СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ

Після здобуття Україною незалежності вона вийшла на новий рівень соціокультурного розвитку. Становлення незалежної, демократичної держави вимагало високого рівня морального удосконалення її населення, особливо молоді, адже молодь забезпечує майбутнє нашої країни. З іншого боку саме морально-етична культура є, як відомо, критерієм поведінки, спілкування, свідомості молоді.

Важливим інструментом впливу на громадськість та формування його культури залишаються засоби масової інформації. У даний час тема впливу засобів масової інформації на формування морально-етичної культури зокрема й сучасної студентської молоді є досить дискусійною і злободенною. Існує чимало позицій і думок стосовно цього питання, що й обумовлює актуальність обраної теми.

Науковці не вперше звертаються до цієї проблеми. Зокрема її вже неодноразово досліджували такі вчені, як Борев Ю. [1], Талокова Б., Бондар Г. [2], Гонє Ж. [3], Зернецька О. [4], Кочеміровська О. [5], Тихомирова Є. [6], Чайка В. [7], Шумаєва С. [8] та ін.

У сучасному суспільстві становлення суспільної думки переважно здійснюється через засоби масової інформації (ЗМІ) – складний соціальний інститут, що містить у собі різноманітні елементи, призначені для використання насамперед завдань інформування населення про події та явища. Але лише цим не вичерпуються можливі функції ЗМІ. Американський політолог Г. Ласуел виділив 4 основні групи функцій ЗМІ, за якими розподіляється їх вплив на особу:

- Спостереження за світом (збирання та поширення інформації).
- Редагування (відбір та коментування) інформації.
- Формування громадської думки.
- Поширення культури [6, с.259].

Проте, зрозуміло, не потрібно й особливого дослідження, щоб переконатися у тому, що ЗМІ посідають особливе місце у розвитку особистості, впливають на розвиток культури, формують певні уявлення про світ, справляють значний вплив на утвердження цінностей суспільного життя та моделей індивідуальної поведінки [8, с.72]. Жодна людина сьогодні не мислить себе без використання інформації з різних джерел.

Сучасні засоби масової інформації – це найбільш широка і мобільна група засобів соціального зв'язку, проте саме ЗМІ сприяють поширенню й масової, або так званої „американської популярної культури” в сучасному суспільстві, якп своїм „примітивом” призводить й до певної нашої стандартизації. Як зазначає Є. Тихомирова „Ми живемо в суспільстві, яким керують засоби масової інформації” [6, с.258].

Але лише критикуючи ЗМІ, ми не зможемо об'єктивно дослідити цю проблему, адже людина має право сама вибирати, яким друкованим виданням, сайтам на електронних носіях чи телепрограмам надавати перевагу. Відверто кажучи нам насильно ніхто не нав'яже перегляд тих чи інших програм. Ми свідомо можемо відмовитися від так званого „примітиву”, який подають нам ЗМІ, а сприймати лише те, що слугуватиме нашому розвитку та духовному збагаченню. Тут відразу й постає питання: „Чи завжди ми охоче відмовимося від цього?”. З метою аналізу цієї проблеми нами й було проведено анкетування серед студентської молоді спеціальності „Культурологія” РДГУ, під час якого опитано 30 респондентів-першокурсників за такими параметрами:

1. Ваше ставлення до ЗМІ:
2. Чим слугує для вас Інтернет?
3. Яким телепередачам ви віддасте перевагу?
4. Чи багато часу приділяєте перегляду програм, кінофільмів?

5. Чи вважаєте Ви корисною заміну перегляду телевізора, походом до театру чи кінотеатру?
6. Ваша думка з приводу впливу ЗМІ на суспільну свідомість?
7. Як ви оцінюєте сучасне телебачення?
8. Чи відчуваєте зміни духовного розвитку після перегляду телепередач?
9. Чи довіряєте інформації, яку отримуєте зі ЗМІ?
10. Чи користувались би Ви іншими засобами здобуття інформації, якби не було основних (домашніх)?

На кожне питання можна було відповісти за допомогою двох альтернатив, або утриматись від відповіді.

Здійснивши аналіз одержаних результатів, було з'ясовано наступне:

Так, на запитання про ставлення до ЗМІ ми отримали 96% – позитивних відповідей та лише 4% – негативних, що дає можливість зробити висновок про те, що більша частина опитаних позитивно ставляться до ЗМІ.

На друге запитання: „Чим слугує для вас Інтернет?” – 54% опитаних відповіли, що він є засобом розваги і для 46% респондентів він слугує засобом пізнання.

Ще одне питання ставило за мету дізнатися яким телепередачам надається перевага? Тут відповіді розділились наступним чином: переглядають інформаційні телепрограми 37% молодих людей, що взяли участь у дослідженні; інтелектуальні – 19% і розважальні, відповідно – 44% опитаних. Отже, як свідчить опитування, більша частина молоді свідомо надає перевагу розвагам, що йдуть з телеекрану та інтернету. 36% респондентів відповіли „так” на запитання: „Чи багато часу Ви приділяєте перегляду програм, кінофільмів?” і 64% – відповіли „ні”. Тобто значна частина опитаних менше уваги приділяє перегляду телепрограм. У той же час більшість молодих людей (41%) охоче віддали б перевагу відвіданню театру, кінотеатру, аніж проведенню вільного часу перед телевізором (36% не визначилися), проте не роблять цього з різних, переважно суб’єктивних причин.

На наступне запитання анкети „Ваша думка з приводу впливу ЗМІ на суспільну свідомість має?” 67% респондентів зазначили, що ЗМІ її формують, а от 33% опитаних вважають, що цей соціальний інститут взагалі не має жодного впливу на молоду особу. Така відповідь могла слугувати або про те, що студенти не зрозуміли самого питання, оскільки вона зовсім не перегукується з наступним питанням стосовно довіри до ЗМІ. Кількість опитаних, які не замислюються над тим, як вони оцінюють сучасне телебачення, складає 64%. Ці дані теж викликають подив на тлі попередніх запитань, адже негативно його сприймають лише 9% респондентів, позитивно – 27%. Така статистика дає підстави для сумніву в тому сенсі, чому тоді так багато часу приділяють перегляду телепрограм? Що стосується відчутності змін стосовно духовного розвитку людини після перегляду передач, то 51% опитаної нами молоді відповіли на це запитання позитивно, третина (32%) – відчувають ці зміни, 9% – взагалі не відчувають зрушень у цьому напрямі.

На запитання „Чи довіряєте Ви інформації, яку отримуєте від ЗМІ?” ми не отримали жодної позитивної відповіді, а 4% опитаних відповіли, що „не довіряють ЗМІ” і 96% -дали відповідь, що довіряють не повною мірою.

Отож, наших респондентів усе-таки цікавлять додаткові засоби здобуття інформації, що ми й з’ясували з останнього питання анкети, де 97% опитуваних відповіли „так” і лише 3% – відповіли „ні” на запитання „Чи користувались б Ви іншими методами здобуття інформації, якби не було основних „домашніх” ЗМІ?”.

Підсумовуючи вищенаведене, зауважимо, що ЗМІ мають відчутний вплив на формування духовної культури, особливо серед молодого покоління. Потрібно при цьому підкреслити, що існує певна кількість інформативних, наукових, пізнавальних програм, які сприяють вихованню інтелектуально-розвиненої особистості, її компетентності в економічному, політичному, культурному, естетичному, етичному, правовому житті країни.

Проте, з метою послаблення негативного впливу засобів масової інформації потрібно також навчитися грамотно використовувати будь-яку інформацію, а з іншого боку, – вносити корективи у виховний процес, підвищувати активність студентської молоді в процесах спілкування, пізнання, естетичного та інформаційно-насиченого дозвілля тощо.

Джерельні приписи

1. Борев Ю. В. Культура и массовая коммуникация. – М.: Наука, 1986. – С.60-100.
2. Талокова Б., Бондар Г. Дозвілля, культурні запити і потреби української молоді // Демократична Україна. – 2001. – 15 липня.
3. Гоне Ж. Освіта і засоби масової інформації. – К.: К. І. С., 2002. – С.100.
4. Зернецька О. В. Нові засоби масової комунікації: соціокультурний аспект. – К.: Наукова думка, 1993. – С.90-118.
5. Кочемировська О. Вплив насильства в ЗМІ на розвиток особистості підлітка // Позакласний час.– 2004. – № 5-6. – С.17-21.
6. Тихомирова Є. Б. Зв’язки з громадськістю: навчальний посібник. – К.: НМУВО, 2001.
7. Чайка В. ЗМІ: соціально-філософські аспекти//Філософська думка. – 2001. – №2. – С.124-129.
8. Шумаєва С. Медіа і освіта: історичний та культурологічні аспекти розвитку // Рідна школа. – 2003. – травень. – С.70-72.

РДГУ

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ФІЛЬТРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Людство вступило в епоху інформатики. Інформація перетворилася в провідний соціально-економічний фактор. Крилатий вираз „Хто володіє інформацією, той володіє світом” перетворився в майже математичну аксіому, якщо тільки поняття „інформація” в цьому випадку розуміти у всій його повноті: від молитви до Бога, народної пісні й аж до опису, точної характеристики тої чи іншої технології. Причому потрібно зазначити, що ядром практично усіх технологій у XXI столітті стають сучасні інформаційні технології (ІТ). Але разом із тим ІТ посилюють переваги і послаблюють недоліки будь-якого соціально-економічного процесу у точній відповідності до відомого афоризму (який тут виступає в ролі ще однієї аксіоми сучасної інформатики): „автоматизація ефективної діяльності робить її ще більш ефективною, а автоматизація неефективної діяльності робить її ще більш неефективною” [1]. Тому ставитися до сучасних ІТ, як до тільки однозначно позитивного чинника не доцільно. Вони часто є чинником заподіяння збитків, шкоди для людства і не тільки в економічній сфері, але й у духовній.

Завдяки сучасним ІТ інформація стає доступною повсюдно, оперативність її доставки зростає. Причому може бути доставлена інформація як позитивного, так і негативного характеру. І коли релевантну доставку першої необхідно максимально стимулювати, то для другої необхідно створювати усі можливі перепони. Але в тім-то й річ, що *позитивна і негативна (за своїм ефектом на соціально-економічний організм людства) інформації ідуть у суміші, і перед нами постає воістину біблійне за характером і масштабами завдання: відділити зерна від половин, інакше кажучи запровадити в інформаційному просторі своєрідні організаційно-технологічні фільтри, які б допомогли розгорнути широкомасштабну боротьбу з моральним розтлінням суспільства, і особливо молоді. Сучасний світ з його новітніми технологіями (у тому числі ІТ) потребує, як ніколи раніше, привнесення в нього духовної компоненти як невід’ємної технологічної складової. Іншими словами, подальший прогрес цивілізації неможливий без тісної взаємодії світу економіки, техніки, інформатики з духовно-моральними цінностями, духовними надбаннями цивілізації. Причому в цьому випадку духовно-моральні цінності розуміються як поняття комплексне і гармонійне.*

Зараз, як відомо, пошукові системи Інтернету відстежують інформаційні ресурси (ІР) мережі за допомогою комбінацій ключових слів, щоб „віднайти” сайти, які ведуть пропаганду війни, насильства, тероризму з метою їх вилучення з цієї глобальної мережі. Але, судячи з того, що ні по телебаченню, ні по радіо, ні в пресі практично немає жодних повідомлень про успіх такої *фільтрації*, можна вважати, що особливих успіхів на цьому „фронті” немає. Для значних зрушень у такій справі необхідно *щонайперше сформувані дієві національні законодавства стосовно подальшої експлуатації Інтернет-мережі, а вже на основі останніх укласти необхідні міжнародні угоди.*

На конференції, проведеній Міжнародною академією керівників телевізійної галузі, знаменитий режисер і продюсер Стівен Спілберг закликав працівників телевізійних компаній із більшою відповідальністю ставитись до змісту програм і фільмів. Він вважає, що багато з тих, які демонструються в прайм-таймі, містять надмірну кількість сцен насильства. На підтвердження своєї думки продюсер назвав серіал „CSI: Місце злочину”, перенасичений занадто натуралістичними епізодами.

Є ще один аспект стосовно фільтрації інформаційних ресурсів. Назвемо його політичним. І хоча він належить до іншої, радянської епохи, проте, гадаємо, проливає світло на політичні аспекти фільтрації сучасного інформаційного простору. Якось (близько 20 років тому) автор даної доповіді надіслав у редакцію газети „Правда” коротеньку пропозицію про укладення міжнародного договору. Суть його така. У підручниках і посібниках з історії, яку, звичайно, усі народи розуміють по-своєму, *пропонувати інформацію, яка однозначно трактується у всіх країнах членах ЮНЕСКО, виділяти особливим шрифтом. Можна його було б так і назвати „шрифтом ЮНЕСКО”. Інформацію, що трактується з національних позицій, друкувати звичайними шрифтами.* У такий спосіб можна було б сформувані своєрідні острівки порозуміння між молодим поколінням різних країн. Далі за сприяння ЮНЕСКО необхідно було б домагатися зростання відсотка тексту ЮНЕСКО від загального обсягу тексту посібника. Ровесники мали б ту інформаційну платформу, з якої варто скрізь і повсюди вести діалоги порозуміння. Очевидно, аналогічна за своєю суттю до викладеної вище пропозиція з ідеологічних міркувань не знайшла свого розуміння в редакції газети „Правда”. Адже тоді вважали єдино правильною і прогресивною радянську історіографію. Аналогічні ситуації трапляються і в наш час: що не вигідно для „власть імущих” – всіяко блокується. А реалізація подібних проєктів відфільтрувала б значну частку агресивності в міжнародному інформаційному просторі.

Наведемо ідею ще одного проєкту. Нехай він буде своєрідним реквіємом славному сину Землі і Бога, незабутньому Папі Римському Іоану Павлу II. Як відомо, і це стверджував своїм життєвим подвигом Папа Римський, є багато чого спільного і в релігіях, часто антагоністичних, а насправді таких, які навчають одного і того ж, світлого і доброго. *Всесвітня Рада церков за поданням помісних церков могла б затвердити перелік моральних положень, з якими згідні всі без винятку помісні церкви. Такі положення під егідою ООН повинні бути запроваджені у педагогічні системи всіх країн членів ООН, причому під грифом „Моральні положення Всесвітньої Ради церков”. Ці ж положення повинні беззастережно використовуватися для фільтрації міжнародного інформаційного простору, зокрема Інтернету.*

Якщо дехто думає, що безлад в інформаційному просторі цілком і повністю виник і підтримується самовільно, то він помиляється. Скажімо, процеси у сфері культури, значимому сегменті інформаційного простору, певною мірою

координуються відповідними організаціями і центрами. Такі явища називають процесами культурної інверсії. „Процеси культурної інверсії не є винаходом українських психоаналітиків для свого народу, вони проходять у всесвітньому масштабі і беруть свій початок з Франкфуртської школи. Вона заснована у Франкфуртському університеті в 1923 році Лукачом і декількома членами німецької компартії, а в подальшому отримала гучну назву – „Інститут соціальних досліджень” [3].

У 1930 році колишній марксист і шанувальник маркіза де Сада Макс Хоркхаймер став директором цього інституту. Під його керівництвом марксистська теорія почала трансформуватись у культурні терміни. „Класову боротьбу” тут відкинули, а новим ворогом було оголошено культуру. Вони стверджували, що коли в душі західної людини не залишиться й частки християнства, то можна прийти до влади без революцій та інших потрясінь, шляхом культурної інверсії. Для цього слід заволодіти засобами масової інформації, суспільними інституціями, і через деякий час „держава... впаде без бою”, – так декларував свої ідеї один із ідеологів нових марксистів – Грамші”. Під удар адепти цієї школи ставили базові елементи західної культури, а саме: основи і чесноти християнства, капіталізму, авторитет сім’ї, патріархат, ієрархічної структури, традиції, націоналізм, патріотизм, консерватизм, конформізм, сексуальні обмеження [4]. Усіх, хто виступав за збереження вищезазначених цінностей, зараховували до фашистів чи антисемітів. Мета одна – перетворити нації в єдину людську масу індивідумів без роду-племіння зі споживачькими, низькодуховними інтересами на цій основі так трансформувати соціально-економічні організми націй у єдиний глобалістичний організм, щоб він став фундаментом їхньої практично неконтрольованої влади і, отже, легітимізації незаконно отриманих багатств. Одним із каналів, через який ми повинні сприйняти процеси культурної інверсії, має бути вихована всеохоплююча толерантність до всього, що в „здорових” соціальних організаціях вважалося аномальним: секс, порнографія, сексуальні збочення, культ сатанізму, заперечення національних святинь, традицій, опорочення національних провідників і т. д. Для прикладу нагадаємо літературні творіння горезвісного О. Бузини про вурдалака Тараса Шевченка, про лесбіянку Лесю Українку. Із власного досвіду спілкування з багатьма людьми вимушений констатувати, що все це ефективно діяло. Пересічний громадянин, який часто сам мав ті чи інші грішки, з ентузіазмом у це вірив, бо нічого так не потрібно для натовпу, як „пониження” великих до свого рівня. Але суть-то не стільки в тому, як той чи інший національний герой жив, а в тому, який інтелектуальний здобуток він поклав на оltар нації, що він пропагував. У наш час такого роду операції поставлені на базу комп’ютерних технологій. *Так, на сайті www.comproma.ru подається компромат на політичних діячів. Ми за те, щоб про всіх подавали винятково об’єктивну інформацію (це було б дуже корисним для так званої суспільної свідомості), а не лише компромат.* З вищезазначеного випливає, що нечистими на руку масмедіа ставиться за мету привчити пересічного громадянина звично сприймати те, що вчора було явно недопустимим („Нравы. Самые безумные законы в сексе”, „Инцидент. Выгода от изнасилования”, „Сюрприз. Бордель в подарок”, „Бизнес.Мать четверых детей ублажала педофилов”, „Дебаты. Лесбиянская любовь – измена или нет?”). А чому не сприймати цілком нормально трансляцію по телебаченню чемпіонату зі стриптизу?

Інформаційний простір, за задумом ідеологів з Інституту соціальних досліджень, необхідно наповнити такою продукцією, з дозволу сказати мистецтва, щоб „вбити в людині індивідуальність, змусити її перестати бути лояльною до сімейних традицій, національного патріотизму і релігійних зобов’язань”, а вже на основі цього „домогтися встановлення єдиного уряду над усім світом” [5].

В Україні ще є якийсь запас часу для побудови морально-духовного бастиону: оскільки, як це не звучить парадоксально, відставання нашої країни у впровадженні новітніх ІТ (за свідченням журналу „Inernetua” (№7-8 за 2006 р., с 17), в Україні лише 1, 5% користувачів інтернету від усієї кількості жителів, у той час, коли в Росії цей показник становить 16, . 5%, а у США і Західній Європі 50-80%.) є певною мірою нашим благом, бо воно гальмує й багато негативних впливів глобалізації.

Проте не слід забувати, що стрімко набувають обертів ще два канали інформації – мобільні телебачення і телефонний зв’язок. На думку дослідницької компанії ABI Research, аудиторія мобільного телебачення до 2011 року збільшиться до 514 млн. передплатників у всьому світі (на сьогодні вона нараховує 6, 4 млн.). Лавиноподібне зростання використання мобільних телефонів (у нашій країні користувачів мобільного зв’язку понад 20 млн.) перетворює суспільство в одну велику інформаційну сім’ю. З часом суспільство перетвориться у своєрідний вселенський мозок, який може бути фактично отруєним неконтрольованим поширенням негативної інформації. Проте позитивні кроки у цьому напрямі уже здійснюються.

Так, головний редактор журналу Wired. com Кевін Поулсен написав скрипт, який вираховує педофілів, зареєстрованих у соціальній мережі MySpace. com (як відомо, на долю MySpace припадає 5% усього американського Інтернет-трафіка). Скрипт, створений Поулсеном, зіставляє аккаунти MySpace з базою осіб, які здійснили сексуальні злочини, що знаходиться на сайті Мін’юсту США. За допомогою програми на MySpace було виявлено більше 700 педофілів.

Вище ми пропонували поодинокі заходи очищення інформаційного простору, так би мовити, локального характеру. Але цілком зрозуміло, що потрібні міжнародні (під егідою таких організацій, як ЮНЕСКО, Рада Європи, ООН) і національні проекти й програми зі створення морально-етичних комп’ютерних систем з проблем фільтрації інформаційного простору. Такі проекти повинні стати органічною складовою Плану дій „Україна – ЄС”, у пункті 10 якого говориться: „Забезпечити дотримання права на свободу об’єднань та залучення громадян: до процедури прийняття рішень, у тому числі через організації громадянського суспільства”. Серед таких кроків можуть бути й такі.

Від імені Верховної Ради звернутись до Ради Європи з проханням створити відповідну пошукову систему (рівня Yahoo, Google), яка відслідковуватиме сайти Інтернету із „сумнівною репутацією”, досліджуватиме їх інформаційне

наповнення, робитиме подання інформаційного фактажу до відповідних інституцій, у тому числі до відповідних комітетів Ради Європи і національних парламентів.

Якщо такі інтелектуальні системи в результаті діагностичного відстеження інформаційного простору віднайдуть сайти, що не відповідають певним визначеним критеріям, то їхнім творцям чи власникам запропонують провести відповідну модифікацію сайту і буде застосовано відповідні міжнародні санкції. Якщо все це не матиме ефекту, то відбудеться закриття сайтів і адміністративна, а можливо, і кримінальна відповідальність їхніх творців і власників.

Звісно, за чистоту інформаційного простору необхідно так само боротись, як і за екологічну чистоту довкілля. Всім нам імпонує вираз „екологія душі”. Очевидно, морально- культурологічні інформаційні фільтри зможуть відіграти не меншу роль, ніж наука „екологія”, бо якщо перепинити шлях поганим намірам, то, можливо, і не потрібно буде багатьох екологічних програм, пов’язаних із низькою морально-духовною культурою людей.

Джерелом фінансування можуть бути відрахування відсотків з прибутку шоу- бізнесу, журналів штибу „Playboy”, різноманітних казино з демонстрацією стриптизу і т. д. Сила стримувальних заходів буде адекватною до „атакувальної сили” вищезазначених закладів. У якості спонсорів можна залучити й відомих медіа магнатів, рівня Уперта Мердока. На міжнародному рівні повинна бути оголошена відповідна рамкова конвенція й ухвалена відповідна багатостороння угода про фінансування міжнародних програм з морально-етичного очищення інформаційного простору. Маємо на увазі і фільтраційні комп’ютерні апаратно-програмні комплекси, і соціальні програми, програми корекції системи нормативно-правових актів тощо.

Освіта, без перебільшення, – це супертехнологія, одна з найважливіших суспільних компонент, яка творить майбутнє в аспекті людського фактора. Але в освіті необхідно „наступати” з обох боків: *культурологізувати освіту спеціалістів з інформаційних технологій і, навпаки, забезпечити ефективне вивчення інформаційних технологій гуманітаріями, зокрема культурологами.* Основне тут – взаємопроникнення і навіть нероздільність духовного і технологічного. Потрібно зазначити, що мистецтво не заважає, а, навпаки, допомагає технологічній творчості. Адже, приміром, малювання в японських школах вивчається не факультативно, як у нас, а щоденно; випускник вищої школи повинен знати декілька десятків народних пісень. Виходить, що все це допомагає й технологічній творчості, гармонізує внутрішній світ майбутнього спеціаліста. У нашій країні такі заходи, мабуть, сприйматимуться як певне педагогічне насилля. Проте це можна розглядати і як своєрідне духовно-культурологічне щеплення однозначно позитивних звичок (подібно до того, як батьки прищеплюють дітям, часто-густо насильно, чимало корисних звичок: вимити руки, почистити зуби, тримати свої речі в порядку).

Висновок із вищесказаного, на нашу думку, повинен стати *своєрідним девізом нашої епохи: культура, духовність + сучасні інформаційні технології – повинні крокувати світом єдиним монолітним блоком, водночас будучи органічно поєднаними між собою.*

Джерельні приписи

1. Орлов П. І. Інформаційні системи та технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі: Наук. -практ. посіб. / П.І.Орлов, О.М.Луганський. – Х.: Прометей-прес, 2003.
2. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Т-во „Знання, КОО”, 2000. – 460 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
3. Сенченко М. „Культурна революція” в Україні, або управління деградацією // Вісник Книжкової палати. – 2004. – №3. – С.3-6.
4. Бьюкенен ПатрикДж. Смерть Запада. – М.: Изд-во АСТ, 2003. – С 16.
5. Brooke Tal. The Emerging Reality of a New World Order. SCP Journal, Summer 1991.

УДК 37.064.1(048)

Кравченко Т.В. – канд. пед. наук,
докторант Інституту проблем виховання
АПН України

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ

Ціннісні орієнтації – поняття, що відображає позитивну та негативну значущість для особистості предметів або явищ соціальної дійсності, які сприймаються нею як стратегічні орієнтири у власній життєдіяльності й забезпечують надання переваг конкретним поведінковим актам та видам діяльності, обумовлюють її мотивацію.

Неоднозначні процеси, що мають місце в сучасному українському суспільстві, справляють значний вплив на формування поцінувань сільської молоді, орієнтуючи її на вибір відповідних преференцій у власній життєдіяльності, зокрема й тих, що стосуються інституту сім’ї (передумови створення, особливості розвитку і виконання основних функцій, структура та розподіл ролей і т. ін.).

Згідно з результатами проведених нами наукових досліджень серед ієрархії цінностей сучасної сільської молоді сім’я посідає одне з провідних місць.

Передумовою створення сім’ї, яка базується на відносинах кохання, поваги, психологічної адаптованості подружжя один до одного, є знайомство юнаків і дівчат, яке може відбуватися за різних умов. Такі умови і місце знайомства відіграють важливу роль у розгляді юнака (дівчини) як можливого майбутнього шлюбного партнера. Згідно з результатами моніторингу сільські парубки і дівчата у переважній більшості випадків познайомилися із своїм шлюбним партнером через друзів, знайомих (43%). У місті цей показник дещо нижчий і становить 39%, однак у

відсотковому вимірі він також посідає перше місце. На другому місці йде відповідь „випадково (на вулиці, в транспорті і т. ін.)”. Серед сільської молоді її обрав 21% опитаних, у місті – 18%. Така розбіжність певним чином зумовлена тим, що сама „випадковість” має відмінний характер для кожної з означених категорій. Так, у селі поняття „ незнайомиць” („незнайомка”) найчастіше є дещо умовним. Адже особливості села, що характеризуються широкою розгалуженістю родинних зв'язків, обмеженою кількістю населення і рідкою можливістю появи „чужих” дозволяють доволі швидко пізнати соціальний стан, якості батьківської сім'ї, коло занять того, з ким довелося випадково зустрітися. Звідси і більше довіри до такого способу встановлення міжособистісних контактів. Випадкове знайомство у місті зазвичай не викликає серйозного ставлення і, що також має важливе значення, не схвалюється батьками, які намагаються впливати на соціальні зв'язки своїх дітей.

„Під час спільного навчання” – такий варіант було відзначено 12% сільських респондентів і 15% міських. Однак ці показники не є свідченням негативного ставлення до такого типу знайомства з боку сільської молоді. Вони, скоріше за все, є відображенням об'єктивної ситуації – більшим відсотком у вищих навчальних закладах міського контингенту; існуванням ВНЗ, де переважають студенти жіночої статі, що утруднює встановлення контактів у процесі навчання з представниками чоловічої статі, а також спеціалізацією навчальних закладів I-II рівня акредитації. І хоча тут за чисельністю переважає молодь із сільської місцевості, майбутня професія спричинює значне домінування у контингенті студентів юнаків або дівчат, що також знижує можливості встановлення дружніх зв'язків між представниками різної статі.

Привертає увагу той факт, що як для міської, так і для сільської молоді порада батьків щодо вибору майбутнього шлюбного партнера характеризується невисокою цінністю. Хоча у сільській місцевості ця традиція має більший вплив: на це вказали 3% респондентів (у місті їхня кількість склала 2%). Це свідчить про те, що у сільській місцевості більшою мірою зберігається традиція не лише поваги до батьківського авторитету, а й дотримання вимог, що надходять від старшого покоління, поцінування його думки.

На основі наведених вище результатів опитування доходимо висновку, що між сільською і міською молоддю існують певні відмінності щодо способу знайомства з майбутнім шлюбним партнером. В основі цих відмінностей не стільки особистісні погляди, скільки об'єктивні умови, що накладають певний відбиток на можливості кожної з категорій досліджуваних встановлювати міжстатеві їхні взаємини. В узагальненому плані можна твердити, що юнаки і дівчата, які живуть у місті, мають більш широкі можливості для встановлення знайомства, якими вони тією чи іншою мірою намагаються скористатися. Обмеженість у цьому аспекті сільської молоді спонукає її вдаватися до пошуку потенційних подружніх партнерів у колі своїх друзів, не хтувати випадковими знайомствами.

Досить звичним для України стало розповсюдження незареєстрованих або так званих громадянських, консенсуальних шлюбів, тобто шлюбів „на віру”, за згодою, за домовленістю сторін. У цілому по Україні кількість таких шлюбних пар становить 7, 0%. Найбільш поширена ця тенденція серед молоді, котра зазнає значного впливу сучасних трансформацій, що відбуваються у суспільстві, і більш відкрито, ніж люди старшого покоління, сприймає радикальну переоцінку цінностей. Найвищий відсоток означеного типу шлюбу припадає на чоловіків і жінок у віці 17-19 років.

Одержані нами дані засвідчують, що між міською і сільською молоддю у цьому аспекті майже не існує розбіжностей. Скажімо, на запитання „Чи проживали Ви спільно зі своєю/їм дружиною/чоловіком до створення Вашої сім'ї?” ствердну відповідь дали обидві категорії молодих сімей (41% – у місті, 42% – у селі). Мотивацією вступу в сексуальні стосунки виступає розгляд значної кількості молоді такого способу взаємовідносин як важливого засобу самоствердження. Досить часто міжстатеве спілкування має дозвоільно-розважальну спрямованість. 59% опитаних подружніх пар у місті та 58% – у сільській місцевості дали негативну відповідь на це запитання, що дозволяє твердити про дотримання значною часткою молоді традиційних поглядів на міжстатеву поведінку, коли вступ у сексуальні стосунки переноситься на час офіційного укладання шлюбу.

Серед 42% сільських респондентів, які дали на означене запитання ствердну відповідь, 30% молодих сімей мали дошлюбні сексуальні стосунки протягом кількох місяців, 10% – протягом 1-2 років і 1% – протягом трьох і більше років. Для міста такі показники мають дещо інший характер: 26% респондентів зазначили, що термін спільного дошлюбного проживання становив менше року, 11% опитаних назвали 1-2 роки і 4% – прожили у такий спосіб 3 і більше років. Цікаво, що позитивне ставлення до такого типу взаємин без їх реалізації виявляють у середньому 28% молодих чоловіків і жінок; погоджуються з можливістю існування громадянського шлюбу, але заперечують його стосовно самих себе 23, 8% юнаків і дівчат у 17-21 рік і 23% тих, хто має повні 28 років. Негативне ставлення до спільного проживання без реєстрації шлюбу висловили в середньому 2, 2% респондентів, незважаючи на вікові відмінності.

Показовим є той факт, що сьогодні молоді люди на селі цілком терпимо ставляться до міжстатевих відносин. Однак, на протипагу місту, вони намагаються по можливості скоротити термін співжиття без офіційної реєстрації шлюбу.

Таким чином, цінності, пов'язані із сексуальними стосунками, мають і для міської, і для сільської молоді досить вагоме значення. Однак більшість молодих людей (незалежно від місця проживання) відзначається традиційно усталеними поглядами на цей аспект міжособистісних відносин, віддаючи перевагу „узакононому” їх розвитку.

Серед сільських юнаків і дівчат, які живуть у консенсуальному шлюбі (за згодою, без офіційної реєстрації), найчастіше причиною відмови від його офіційного оформлення постає заперечення доцільності офіційного оформлення взаємин (20%). На другому місці було відзначено незадовільний матеріальний стан (17%) – нестача грошових коштів, відсутність житла тощо. Висуваються і такі причини, як необхідність краще пізнати одне одного (15%) і заперечення

важливості штампу в паспорті (12%). Поряд із цим зазначається, що офіційна реєстрація відкладена до часу здобуття освіти (6%), відзначалося небажання одного з партнерів офіційно оформляти взаємини (9%), негативне ставлення з боку батьків (5%), відсутність власного житла (4%). 12% опитаних відмовилися давати відповідь на це запитання.

Такі причини, як відкладання реєстрації до народження дитини, надання переваги кар'єрі, на відміну від міста, де вони складають до 1%, не були відзначені жодним респондентом у сільській місцевості.

Таким чином, сім'я займає важливе місце в ієрархії цінностей сучасної сільської молоді. Більшість юнаків і дівчат прагнуть офіційної реєстрації шлюбу, ґрунтуючись на традиційних нормах і поглядах стосовно одруження і створення сім'ї. Водночас існує значний прошарок молодих людей, які досить лояльно ставляться до передшлюбних сексуальних відносин, розглядаючи їх як певний етап підготовки до майбутнього подружнього життя або поцінуючи консенсуальний шлюб через наявність певних об'єктивних і суб'єктивних чинників. Як засвідчили результати досліджень, найчастіше мотивацією до створення сім'ї виступає прагнення мати офіційного батька/матір для своєї дитини, бажання утвердитися у відповідній соціальній ролі, поліпшити матеріальний стан за рахунок партнера.

Орієнтація на вінчання притаманна 52% сільських молодих сімей. При цьому 40% уже здійснили такий обряд, а 12% збираються це зробити найближчим часом.

Відомо, що успішність сімейного життя значною мірою залежить від відповідності кожного з подружжя наявним у партнера очікуванням, надання переваги певним особистісним якостям. З метою виявлення наявного у сільської молоді „ідеального образу” свого чоловіка / дружини молодим людям було запропоновано обрати із переліку якостей ті з них, які, на їхню думку, заслуговують на особливе поцінування. Одержані матеріали подаємо в порядку зменшення їх вагомості: відповідальність – 49%; доброта, чуйність – 48%; почуття гумору – 38%; цілеспрямованість при досягненні своєї мети – 36%; щедрість (бажання більше дати, ніж взяти) – 36%; рішучість, наполегливість – 34%; емоційність, вразливість – 33%; ерудиція – 29%; розсудливість – 28%; довірливість; спокійний, стриманий характер – 25%; м'якість, поступливість – 21% (загальна сума перевищує 100%, адже респонденти називали по кілька якостей).

Підсумовуючи результати дослідження ціннісних орієнтацій сучасної сільської молоді, доходимо висновку, що загалом юнаки і дівчата позитивно ставляться до шлюбу, надаючи перевагу його офіційній реєстрації. Дошлюбні сексуальні стосунки сприймаються як цілком природне явище, хоча й існує певне коло молодих людей, які, не заперечуючи їх для інших, вважають недопустимими стосовно самих себе.

Серед цінностей сімейного життя вагоме місце посідають особистісні якості партнерів, особливо їх морально-психологічний аспект. Однак наявні у молодого подружжя установки у цій сфері не мають сталого характеру і зазнають певних трансформацій мірою дорослішання.

До найвагоміших поцінувань молоді належать народження і виховання дітей, можливість жити з людиною, яка поділяє її погляди і смаки, присвятити себе іншій людині, можливість самореалізації. З-поміж інших можна назвати легалізацію сексуальних стосунків, отримання незалежності від батьків, набуття статусу одруженої людини, поліпшення фінансового забезпечення.

Між міською і сільською молоддю не спостерігається різких розбіжностей в орієнтаціях на сутність функціонування інституту сім'ї, хоча й окреслюються певні переваги. Для міста це – більша відкритість до мікро- та макросоціуму, прагнення до взаємодії з ним з позицій сімейної ролі, поцінування інтелектуальних здібностей, чітких устремлень партнера. Для сільської сім'ї характерною є тенденція поступового відмежування від традиційних поглядів на міжстатеві взаємини, способи взаємодії з партнером, прагнення до „сучаснення” шлюбу. Однак ці процеси не мають глибоко усвідомленої спрямованості, тому доволі часто їм притаманна деяка суперечливість і непослідовність.

Джерельні приписи

1. Бех І. Д. Духовні цінності розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С.124-126.
2. Вишневецький О. Система цінностей і стратегія виховання // Рідна школа. – 1997. – №7-8. – С.3-5.
3. Коваленко О. А. Формування інтелектуальних цінностей студентської молоді в піснях // Педагогічні науки: Зб. наук. праць. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – Вип. 34. – С.155-159.
4. Моральні цінності підростаючого покоління // Цінності освіти і виховання. – К., 1997. – С.19-23.

УДК 37.015.3

Вакульчук М.В. – ст. викл. кафедри
культурології РДГУ

МАЙСТЕРНІСТЬ ТА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Спілкування – це основний спосіб існування людини, умова її розвитку, виховання та засвоєння соціального досвіду. Педагогічна сфера належить до такого виду професійної діяльності, у якому провідну роль відіграє саме процес спілкування, що забезпечує реалізацію всіх функцій професійної реалізації педагога. Тож надзвичайне значення цього спілкування для підвищення професійної діяльності педагога, удосконалення організації педагогічної діяльності та навчально-виховного процесу як у школі, так і у вищих навчальних закладах зумовлює актуальність дослідження феномену „спілкування” в системі „педагог-вихованці”.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури дає підставу стверджувати, що актуалізація комунікативних знань та умінь педагога, тобто його підготовка до педагогічного спілкування, постає важливою умовою встановлення успішних взаємин педагога з вихованцем, сприяє створенню умов для повноцінного розвитку учасників спілкування.

Метою цієї статті є обґрунтування сутності педагогічного спілкування як основи професійної діяльності педагога, виявлення шляхів його актуалізації.

Методичною та теоретичною основою дослідження стали загальні положення теорії педагогічного спілкування як основи професійної діяльності педагога (Г. О. Балл, Боришевський, В. А. Кан-Калік, О. В. Киричук, Т. С. Яценко та інші).

Спілкування – складний феномен життя людини, що вивчається філософією, соціологією, психологією, лінгвістикою, педагогікою. У загальнофілософському плані спілкування визначається як процес взаємозв'язку та взаємодії суспільних суб'єктів (груп, особистостей), у якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями та навичками, а також результатами діяльності. У психолого-педагогічному контексті спілкування визначається як взаємодія між людьми, у процесі якої між ними виникають суб'єктивні міжособистісні взаємини [1, с.36].

Отже, спілкування – особистісна форма суспільних відносин. Дослідники феномену „спілкування” єдині у думці про універсальне значення спілкування для розвитку особистості, її виховання (І. Д. Бех). Тобто спілкування детермінує розвиток особистості. Від того, як організоване спілкування, залежить результат виховної роботи. Дуже важливим у цьому контексті є фундаментальне положення сучасної психолого-педагогічної науки про те, що виховання – це спеціально організована міжособистісна взаємодія педагогів та вихованців. Така взаємодія набула статусу самостійного наукового поняття „педагогічне спілкування”.

Сучасна школа покликана створити педагогічні умови для розвитку особистості кожного школяра на основі максимального врахування його особливостей, раннього виявлення здібностей та їх цілеспрямованого розвитку, самовизначення. Вона має орієнтуватися не лише на підготовку дитини до майбутнього життя, а й до забезпечення повноцінності її життя на кожному з вікових етапів. Відомий американський учений К. Роджерс визначає особистість як унікальну та безумовну цінність, в якій закладено потенціал до саморозвитку. Але основний напрям саморозвитку, за К. Роджерсом, – це зміцнення віри, довіри до себе, підвищення самоповаги та зближення з ідеальним „Я”. Предметом виховання у цьому розумінні є уявлення учня про себе та ставлення до себе, а завдання педагога – укріплення віри молодшої людини до себе, до своїх можливостей.

Характер спілкування педагога з дітьми – це фундамент, на якому будується вся шкільна діяльність. Загальноприйнятої типології спілкування „педагог – учень” не існує. Е. Берн спирається на популярну у психології концепцію внутрішніх позицій „дорослий – дитина”, „дорослий – дорослий” [9, с.76]. А. Мудрик виділяє дві характеристики спілкування: довірливість та інтенсивність. Його класифікація містить чотири типи педагогічного спілкування: інтенсивний довірливий, неінтенсивний недовірливий, неінтенсивний довірливий, інтенсивний недовірливий [10]. Н. Анікеєва пропонує ігровий стиль спілкування, який дає змогу об'єднувати ділове та особистісне спілкування.

К. Роджерс характеризує спілкування педагога з гуманістичної позиції. Це виявляється в чотирьох особливостях: емпатійному розумінні, відкритості особистісному досвідові, довірі до можливостей та здібностей вихованця, щирості у виявленні своїх почуттів.

Емпатійне розуміння передбачає налаштування педагога на розуміння як відчущання внутрішнього світу вихованця. Саме така позиція педагога забезпечує найповніше розкриття особистості кожного учня. Проблема реалізації цієї позиції у вихованні та навчанні дітей є найактуальнішою.

Відкритість особистісному досвідові – це підхід вихователя до своїх успіхів та невдач як власних проблем, які дають йому можливість учитися на власному досвіді та розуміти себе. Довіра до можливостей та здібностей вихованця – ця особливість аналогічна принципу педагогічного оптимізму А. Макаренка, В. Сухомлинського. Щирість у виявленні своїх почуттів передбачає не змінювати ознак почуттів педагога, утім, подавати їх у тій формі, яка допомагає розвивати взаємини з вихованцем [8, с.153].

Таким чином, під час спілкування педагога з вихованцями на засадах гуманності слід дотримуватися наступних правил:

- не зроби шкоди;
- поважай в учневі Особистість;
- виділяй і ґрунтуйся на позитивному;
- не порівнюй одного учня з іншим;
- оцінюй не особистість учня, не його поведінку в цілому, а конкретні вчинки.

Досягнення поставленої мети у вихованні можливе через такі форми роботи: організацію самоспостереження; тренінги спілкування; роботу з тестами; психологічні вправи на самовизнання; побудову ситуацій, які потребують творчих виявів (індивідуальних, групових, колективних); навчання засобів контролю та регулювання психологічного й фізичного стану.

Але в такому випадку увага концентрується на індивідуально-особистісному аспекті, а асоціація людини передбачає формування вміння організувати загальну працю як спільну на засадах обговорення цілей колективного планування, розподілу відповідальності, колективного аналізу підсумків діяльності, уміння будувати спільну роботу

з орієнтацією на діалог, взаєморозуміння та співпрацю.

Щоб реалізувати цю мету в навчанні, педагогу доцільно використовувати такі прийоми, як організація широкого спектра ситуацій, що потребують від школяра вибору навчального матеріалу (учень не повинен, та й не у змозі знати все з усіх предметів); рівня, на якому він збирається опанувати предмет, тему; завдання, форми (письмова, усна, тестова) та часу звіту; партнерів зі спільної праці; пропонування необов'язкових завдань. Умови, за якими навчальна ситуація перетворюється у виховну – це акцентування вчителем цінності самої можливості вибору, гарантування почуття безпеки у школяра при будь-якому самовизначенні.

Стимулювання творчої діяльності також сприяє досягненню мети. Творчість – це форма самореалізації особистості, можливість виявити власне, неповторне ставлення до світу. Саме під час навчання у школі настає критичний період дитячої креативності, тому завданням педагога є забезпечення умови для творчості, використовуючи як окремі педагогічні прийоми під час звичайних уроків, так і спеціальні уроки творчості.

Особливої уваги потребують учні з низьким рівнем навчальних досягнень. Учителю дуже важливо налагодити доброзичливі стосунки з ними. У цьому допоможуть певні прийоми:

- звернення до учня тільки на ім'я;
- схвалення, ласкавий тон, підбадьорливі доторкання під час уроку;
- акцент на позитивну побудову фраз, без загрози та наказу.

Бажано також проводити хвилинки психологічного розвантаження (жарти, загадки, легкі для запам'ятовування скоромовки), виконувати різноманітні навчальні ролі („консультанта”, „інженера з техніки безпеки”, „ілюстратора”, „рецензента”), що значно підвищує соціальний статус цих учнів у колективі.

Для учня ситуація навчання є обов'язковою, він повинен вступати у суспільну діяльність (з педагогом, іншими учнями) незалежно від того, подобається йому це, чи ні. До того ж, якщо вчитель не задоволений результатами навчальної взаємодії, він може висловлювати свою думку (оцінювання, осуд тощо), а учень перебуває в ролі суб'єкта. Ось чому успіх навчальної взаємодії залежить саме від педагога, його вміння прийняти учня таким, яким він є, із власним внутрішнім світом і власним ставленням до навколишньої дійсності. Для педагога обов'язковою передумовою та основою успішної діяльності є повага, знання та розуміння учня. Його необхідно прийняти, незважаючи на те, чи збігаються їхні системи цінностей, моделі поведінки та оцінювань, а це також передбачає знання психічних механізмів та закономірностей поведінки, спілкування. Тому студентів, майбутньому педагогові, потрібно розвивати організаторські, комунікаційні вміння для того, щоб уміти керувати процесом засвоєння учнем знань, залучаючи його до активних форм навчальної взаємодії, стимулюючи пізнавальну активність. Формування цих професійних умінь передбачає не лише глибоке засвоєння психолого-педагогічних знань, а й використання методики навчання, зануреного у спілкування. Ця методика сприяє залученню студента до активного процесу отримання та переробки знань. До таких методів належать: робота у групах, навчальна дискусія, ігрове моделювання, рольові ігри, „круглий стіл”, засідання експертної групи, дебати тощо. Такі форми навчання дають змогу долучитися до обговорення та вирішення проблеми, вислухати інші думки. Подібні заняття допомагають студентам самостійно вирішувати складні проблеми, створюють потенційно більш високу можливість перенесення знань та досвіду діяльності з навчальної ситуації в реальну, психологічно більш привабливу.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування, комунікативна взаємодія викладача із слухачами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, на психологічну оптимізацію діяльності і стосунків. Педагогічне спілкування є одним із вирішальних компонентів навчально-виховного процесу й повинно будуватись на професійній основі, тому що в протилежному випадку воно знижує працездатність, породжує невпевненість, применшує почуття радості від пізнання нового й від спілкування, породжує байдужість до проблеми й відчуженість між викладачем і слухачем. Навіть порушує динаміку мовлення викладача.

Професійне педагогічне спілкування – це багатогранний процес, який має такі аспекти: комунікативний (подання інформації викладачем і обмін інформацією); перцептивний (сприймання й розуміння партнерами один одного, адекватність цих процесів) та інтерактивний аспект спілкування (взаємодія між партнерами, спрямування викладача на співпрацю зі слухачем) [5, с.15].

Основною умовою ефективно організації педагогічного спілкування є суб'єктивний характер, який полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності викладача і слухачів, взаємопроникненні їх у світ почуттів та переживань, готовності взаємодіяти.

Головними ознаками педагогічного спілкування є:

1. Особистісна орієнтація співрозмовників – це готовність бачити й розуміти співрозмовника, урахування права кожного на вибір, а тому викладач не повинен прагнути нав'язувати свою думку. Навпаки, він має допомогти слухачеві обрати власний шлях розв'язання проблеми, що в кожній окремій ситуації реалізується за допомогою різних прийомів.

2. Рівність психологічних позицій співрозмовників – це вміння уникати домінування викладача і визнавати право слухача на власну позицію. Викладач повинен бути готовим також змінитись, уміти імпровізувати. Слухачі хочуть, щоб з ними радились, зважали на їх міркування, а тому завдання викладача – враховувати цю потребу.

3. Проникнення у світ почуттів і переживань, готовність погодитися з точкою зору слухачів, що характеризує спілкування за законами взаємного довір'я.

Залежно від того, який принцип взаємодії реалізовано (суб'єкт-об'єктної чи суб'єкт-суб'єктної), спілкування буває двох видів: функціонально-рольове, яке обмежене вимогами програми, стандартизоване, ділове, також

особистісно-орієнтоване, у процесі якого відбувається виконання запланованої програми з виявом особистого ставлення, з проявами почуттів, емоцій співрозмовників.

Психологічний портрет особистісно-зорієнтованого викладача:

- він відкритий і доступний для кожного слухача, дає можливість висловити свої думки і почуття, відвертий у своїх поглядах;
- демонструє слухачам цілковиту довіру до них, не принижує їхньої гідності;
- щиро ставиться до слухачів, не байдужий до їхніх проблем, терплячий, справедливий;
- виявляє емпатійне розуміння, намагається зрозуміти проблеми слухачів.

Як бачимо, найголовніше в діяльності педагога, за словами В. Сухомлинського, – спрямованість на людину, здатність поважати іншого, любити його [8, с.154].

Власний досвід й аналіз проведених досліджень цієї проблеми дозволяють з упевненістю говорити про необхідний мінімум знань, здібностей і умінь викладача вести спілкування в усіх ланках освітньо-виховної діяльності. Стратегічною метою при цьому є формування і розвиток не окремих комунікативних якостей, а цілісної культури професійного спілкування як важливої риси педагога.

Структура поняття „культури педагогічного спілкування” розглядається як сукупність основних компонентів: мотиваційно-ціннісний аспект: знання основ теорії педагогічного спілкування; здібності та вміння; якісні показники процесу і результатів в аналізованій сфері.

Якщо ж педагог уперше зустрічається з аудиторією, то реалізація вказаної стадії спілкування зумовлюється ще й докомунікативною атмосферою, яка створюється на основі початкової інформації педагога про учнів і учнів про педагога.

Можна погодитися з таким аналізом першої стадії спілкування, але є всі підстави запропонувати й інший підхід до розуміння її суті. Цей підхід базується на дослідженнях О. О. Леонтєва, який вводить поняття „орієнтування в ситуації спілкування”. Такий вид орієнтування, як пише О. О. Леонтєв, повинен включати три аспекти.

- орієнтування у просторових умовах спілкування і, більше того, у таких обставинах, які підлягають зоровому та кінетичному сприйманню;
- орієнтування в часових умовах спілкування (насамперед наявність чи відсутність дефіциту часу);
- орієнтування в так званій ситуації спілкування, тобто в актуальних соціальних взаємовідносинах між тими, хто спілкується.

Порівняння двох точок зору на розуміння першої стадії спілкування переконує в доцільності звернення до досліджень О. О. Леонтєва, який глибше розкриває її сутність.

Слід ще раз підкреслити, що розглянуті етапи спілкування потрібно аналізувати також і як етапи проведення, хоча вони тривають порівняно недовго, тобто припадають на короткий час спілкування з аудиторією. Проведення базується на певних вимогах до мовлення педагога, і передусім до його інтонаційної виразності.

Під інтонаційною виразністю мовлення розуміють вираження почуттів і емоцій за допомогою голосу. Із засобів інтонаційної виразності мовлення, які є найхарактернішими, увагу передовсім треба звернути на темп мовлення, паузи, логічні наголоси і дати їм стисло характеристику.

Так, темп мовлення – швидкість мови складів, слів, фраз – залежить від індивідуальних звичок людини, її характеру, настрою, темпераменту. Доречно наголосити, що темп мовлення педагога, як зазначають у своїх дослідженнях О. Ф. Бондаренко та З. Г. Зайцева, залежить від мети, вікових та індивідуальних особливостей аудиторії, характеру навчального матеріалу, міри складності його змісту.

Паузи у мовленні визначаються як тимчасові зупинки його звучання. Паузи поділяють мовленнєвий потік на складові частини і відіграють значну роль в організації сприймання та засвоєння матеріалу.

Слід зауважити, що мовлення педагога без пауз сприймається аудиторією приблизно так, як мовлення в швидкому темпі. Характерною особливістю такого мовлення є монотонність. Водночас потрібно звернути увагу на те, що велика кількість пауз уповільнює його темп, негативно впливає на ефективність сприймання матеріалу.

Практика формування педагогічного спілкування переконує, що запровадження такого технологічного прийому потребує використання логічних та організаційних пауз [4, с.31].

Логічні паузи дають змогу педагогу обдумати наступну фразу, а аудиторія в цей час осмислює те, що сказав педагог, мобілізує увагу для сприйняття нового матеріалу. Організаційні паузи у „комунікативній атаці” потрібні педагогові для того, щоб зосередитися для переходу від одного її етапу до іншого.

В організації смислової структури мовлення значна роль належить і логічним наголосам. Слід пам'ятати, що вони визначаються як довільне виділення одного з елементів висловлювання з метою збільшення його семантичного значення. За допомогою логічних наголосів виділяються слова, які несуть більше смислове навантаження. Правильне використання логічних наголосів робить мовлення зрозумілим, точним. Водночас надмірна кількість логічних наголосів збіднює мовлення, призводить до перекручення думки. З огляду на сказане, не завадить підкреслити, що спілкування буде невдалим, або взагалі неможливим, якщо мовленню педагога притаманні такі недоліки, як неправильна дикція, невміння інтонувати мовлення, неправильні наголоси, надмірна чи недостатньо голосна вимова, невиправдане уповільнення темпу.

Важливе значення мають і жести. У буденному і діловому спілкуванні за характером жестикуляції нерідко судять про людину, її культуру, вміння поводитися, її ставлення до людей. Різкі чи невиправдані грубі жести відштовхують від співбесідника, і, навпаки, стриманість і водночас виразність жестикуляції формують інтерес та повагу до нього,

надають йому ваги.

Особливу роль комунікативне жестикулювання відіграє в педагогічному спілкуванні. Точність рухів та жестів вельми важлива для вчителя, надто коли вони виступають як семантичні рухи: приміром, „зупинися”, „так”, „ні”, „прошу вас”, „тихіше”. Ці рухи нерідко взаємодіють зі словами, а іноді повністю замінюють їх. Опанування культурою жестикулювання вимагає відмови від надмірної жестикуляції, незловживання однією і тією самою групою жестів, і особливо слід позбутися жестів-паразитів: потирання долонь, хрупотіння пальцями, покручування гудзика, почухування перенісся, прикривання рота долонею та ін. Учителеві важливо віднайти найбільш точні, педагогічно- доцільні мімічні та пантомімічні, рухові засоби для передачі таких вимог: „сідайте”, „увага”, „тихо”, „йди сюди” тощо. З цією метою можна відвідати уроки своїх колег і постежити за їхніми жестами та мімікою. Слід подумки переказати словами кожний жест і вираз обличчя свого колеги, а вдома перед дзеркалом спробувати відтворити педагогічно- доцільні жести. Для розвитку міміки і пантоміміки В. А. Кан-Калік радить проводити заняття вдома перед дзеркалом, відтворюючи по кілька разів радість, гнів, сміх, іронію, здивування, хвилювання, обурення тощо. Це сприяє віднайденню педагогічно-доцільних форм передачі цих почуттів у різних комунікативних ситуаціях [2, с.191].

Педагогічна майстерність і педагогічна культура спілкування невіддільні від поняття „педагогічної інтуїції”, ідея якої висунута видатним педагогом і психологом П. П. Блонським. Уміння спілкуватися, засноване на інтуїції, передбачає врахування педагогом особливостей співрозмовника. Аби вести бесіду конструктивно, учитель повинен відчувати свого співбесідника, „бачити” внутрішнім зором те, що говорить інший, і залежно від цього перебудовувати спілкування, змінювати комунікативний стиль, який, проте, має залишатися завжди, скрізь і з усіма демократичним, діалоговим. У жодному разі не слід промовляти зарозуміло, безапеляційно чи нудно, неемоційно; не варто також підлаштовуватися під дитину чи ставитися до неї зверхньо. Треба поважати в ній особистість, яка розвивається. Приміром, у разі неприйнятної поведінки вихованця вчитель повинен будувати діалог з ним за таким сценарієм: засуджувати тільки поганий вчинок дитини, але не її особистість.

Учитель з розвинутою культурою спілкування дбає про постійне професійне й особистісне вдосконалення, запровадження сучасних технологій навчання і виховання. Він перебуває в постійному пошуку нових форм навчального і виховного процесів.

Культура спілкування визначає шанобливе і доброзичливе ставлення вчителя і учня один до одного, закладає основи взаємин співпраці і взаємодопомоги. Розв’язання проблем педагогічного спілкування, пов’язаних із підвищенням його культури, можливе лише в умовах додержання принципу спілкування вчителя „від учня”, що дає змогу точніше відображати його особистість, враховувати його потреби та комунікативні можливості.

Засвоєння вчителем розглянутих принципів і засобів міжособистісної взаємодії, творче застосування їх у педагогічній діяльності є запорукою практичної дієвості його фахової підготовки, свідченням культури педагогічного спілкування, яка вимагає гармонійного поєднання суто навчальних засобів і виховних та комунікативних зусиль педагога щодо свого вихованця.

Джерельні приписи

1. Андреева Т. М. Социальная психология. – М., 1996.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004.
4. Буяльський Б. А. Поезія усного слова. – К., 1990.
5. Куницина В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. – М., 2003.
6. Леонтьев А. А. Педагогическое общение. – М., 1979.
7. Роджерс Х. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М., 1993.
8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С.149-157.
9. Берн Е. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. – М., 1988.
10. Мудрик А. В. Общение как фактор воспитания школьников. – М., 1984. – С.18, 32-33.

УДК 371. 322 – 057. 87

Старенька О.О. – магістрантка
 спец. „Культурологія” РДГУ
 н.к. – канд. пед. наук,
 проф. Виткалов В. Г.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ (на прикладі художньо-педагогічного факультету РДГУ)

Ніколи ще в історії людства протиріччя між духовністю і бездуховністю, культурою і антикультурою не досягали такої гостроти, як в наш час. З одного боку простежується гігантський злет технологій цивілізації, а з іншого-духовне зубожіння суспільства, яке не сприяє формуванню здорової духовності культури, гуманістичних, ціннісних орієнтацій студентської молоді. Разом із тим, спостерігається ізоморфність переконань, ідеалів, світоглядних позицій, виникає загроза зникнення моральних, гуманістичних вартостей; викликає занепокоєння

активізація неорелігійних організацій, які намагаються залучити до себе молодь; знижується інтерес до класичної літератури та музики; зростає криміногенна ситуація, рівень злочинності, гостро постає проблема наркоманії, токсикоманії тощо [3, с.12]

Тому проблема культурного розвитку молоді, формування її духовності є однією з найактуальніших в наш час. Адже культура – це певний рівень розвитку суспільства, який характеризує форми людських взаємин, саму людину як суспільний суб'єкт діяльності. У її основі – духовне начало, саме тому культура виступає джерелом морального становлення, виховання молоді.

Поняття духовна культура ототожнюється з духовністю, яка в різних галузях трактується по-різному. Наприклад, у психології під духовністю розуміють специфічно людську рису. Виявляється вона у багатстві духовного світу особи, в ерудиції, розвинутих інтелектуальних й емоційних заходах, моральності.

У філософії поняття „духовне”, „духовність” завжди мали фундаментальне значення, і відіграють визначну роль у вирішенні важливих проблем, зокрема таких, як людина, її місце та призначення у світі, зміст її буття, культура, суспільне життя тощо [6, с.153]. Тоді як у релігієзнавстві духовність – це якісна характеристика свідомості людини, її вчинки життя. Існують й ще сотні визначень поняття „духовність”. Але загалом, під духовністю розуміємо внутрішній світ людини, її самосвідомість, яка спрямована на різні об'єкти, на будь-які явища зовнішнього та внутрішнього світу.

Тому одним із найважливіших завдань в нашому суспільстві є формування духовної культури молоді.

Джерелом формування духовної культури молоді значною мірою виступає вищий навчальний заклад, в якому найбільш активно відбувається процес залучення студентів до загальнолюдських моральних та естетичних цінностей. Тож з метою з'ясування сутності процесу формування цих якостей нами було проведено опитування студентів 5 курсу художньо – педагогічного факультету РДГУ, в якому взяли участь понад 164 особи, з яких 85 чоловічої статі.

Основними завданнями опитуваних було:

- з'ясувати, що розуміють під „духовністю” студенти, і в чому вона виявляється;
- розкрити вплив навчальних дисциплін на формування духовної культури студентів;
- визначити ставлення студентів до скарбниць культури.

Проаналізувавши відповіді, ми дійшли до таких результатів.

На запитання „Як ви розумієте поняття духовність?” понад 53, 6% опитаних пояснюють це як „внутрішній світ людини”; 20, 7% респондентів розуміють духовність, як „душевний спокій”; 11, 3% опитаних вважають, що це „реальність”; 9, 3% розглядають духовність „як вищі почуття”, лише 5, 1% не знають взагалі змісту цього поняття.

На запитання „У чому, на ваш погляд, виявляється духовність людини?”, 35,3% опитаних вважають, що це виявляється у добрих вчинках і намірах; 27,1% – у бажанні допомогти іншим; 30,9% – у доброзичливому ставленні до оточуючих; 16,7% – вважають сенс духовності у „знанні Божого слова”.

На запитання „Як ви підвищуєте рівень своєї духовності?”, 25,7% опитаних нами студентів відповіли, що за допомогою радіо і телепередач; 23,4% вважають, що їм допомагає у цьому відвідування закладів культури і мистецтва; 21% опитаних – відвідуванням релігійних установ; для 15,6% це стає можливим через знайомство з релігійною літературою; 15,3% – за допомогою спілкування з друзями.

На запитання „Які з навчальних дисциплін найбільше впливають на формування вашої духовної культури”, студенти виділяють такі: філософія і релігієзнавство, українська та зарубіжна культура, етика і естетика. Завдяки дисциплінам „Філософія” і „Релігієзнавство” вони ознайомилися з філософськими поняттями і теоріями, розкрили суть понять „добра” і „зла”. Під час вивчення „Української та зарубіжної культури” вивчили кращі зразки як світової, так і вітчизняної культури. З курсів „Етика” і „Естетика” ознайомилися і розкрили духовні цінності людства.

На запитання „Що, на вашу думку, є найважливішим критерієм вищої школи?”, 20,3% опитаних нами вважають набуті знання; 19,7% – уміння та навички; 43,7% – прагнення до постійного вдосконалення; 16,3% – вироблення активної життєвої позиції.

Формування духовної культури молоді здійснюється також шляхом організації виховної роботи у групах, у час, вільний від занять. Це – постановка різних вистав, організація тематичних вечорів, випуск періодичних видань у межах університету, зустріч із духовно багатими людьми. Важливе місце займає також і відвідування закладів культури.

Даним дослідженням встановлено, що інтенсивність відвідування студентами закладів культури характеризується нерівномірністю у ставленні до них. Так, якщо останнім часом найінтенсивніше відвідувалися концертні зали (16, 2%), то органу залу відвідали тільки 15, 1% опитаних. Активність відвідування музеїв та бібліотек виявилася ще меншою: виставкові зали впродовж року оглянули 6%, а бібліотеки – 7% опитаних. Вивчення мотивів відвідування закладів культури показало, що для більшості з них нерегулярність відвідування закладів культури пов'язана з відсутністю вільного часу (48, 9%); дорожнечою квитків (25, 5%); труднощами у придбанні квитків (10, 5%); а також через незадоволеність їх запитів (15, 7%) під час перегляду тієї культурної продукції, що експонується.

Отже, можна зробити висновок, що проблема формування духовної культури студентів є досить актуальною в наш час. І вища школа виступає одним із джерел формування цієї культури. Належний розвиток особистості студента під час навчання можливий за умов загального спрямування навчального процесу до мети формування фахівців з високим рівнем як професійної, так і особистої культури.

Джерельні приписи

1. Ганюков Б., Бондар Т. Дозвілля, культурні запити і потреби української молоді // Демократична Україна. -2001. –

	№1	№2	№3	№4
1. Свобода	83%	19%	-	-
2. Здоров'я	49%	40%	13%	1%
3. Друзьба	19%	38%	43%	4%
4. Кар'єра	33%	48%	39%	5%
5. Внутрішня гармонія	1%	13%	48%	38%
6. Мир і спокій в країні	1%	13%	46%	41%

У системі життєвих цінностей сучасного студентства серед 15 позицій релігія посідає дев'яту. Її важливість у своєму житті відзначили 54,4% опитаних (із 136 студентів її обрали 74) (див. таб. 2), поступаючись таким позиціям, як здоров'я (100% опитаних), дружба (87,5%), кар'єра (73,5%), внутрішня гармонія, порозуміння із самим собою (70,5%), добробут (67,6%), цікава робота (64%), самореалізація (60,3%), мир і спокій в країні (58,8%). Таким чином, у системі цінностей сучасної молоді пріоритетне місце займають цінності індивідуальної свободи та суспільного прогресу, що у свою чергу є характерною тенденцією розвитку світового співтовариства на сучасному етапі [9, с.241].

Таблиця 2

Життєві цінності студентів РІС КСУ

Отримані результати дослідження дозволяють говорити про секуляризацію сучасної студентської молоді України. Секуляризація (франц. secularisation, від лат. saecularis – світський) – процес звільнення різних сфер життя суспільства, груп, індивідів від впливу релігії [8, с.322]. Цей процес характеризується зменшенням впливу релігії на духовність та суспільні відносини. Суспільство все більше схиляється до того, аби розглядати життя у відриві від будь-якого зв'язку з Богом чи релігією. Секуляризована особистість, як і секуляризоване суспільство в цілому, може не відкидати релігію свідомо, але у повсякденному житті релігія відіграє все меншу роль. Для порівняння: 82% опитаних студентів вірять у Бога, однак лише 4% опитаних регулярно ходять до храму. Людина, яка формально відносить себе до якоїсь релігії, але не виконує її вимог, – це типова секуляризована особа [7, с.118-119].

Наступне наше питання звучало так: „Наскільки сильно наступні чинники впливають на Вашу поведінку в повсякденному житті?”

Таблиця 3

Наскільки сильно зазначені чинники впливають на Вашу поведінку в повсякденному житті?

Серед шести чинників, що мають найбільший вплив на поведінку людей у їх повсякденному житті, першу позицію посів обов'язок перед близькими – саме його відзначила переважна більшість (85%) опитаних студентів як такий, що справляє сильний вплив на їх власну поведінку в повсякденному житті. Другу позицію зайняла мораль (47% опитаних). Релігійні переконання як чинник, котрий сильно впливає на поведінку в повсякденному житті, відзначили 22% опитаних студентів. 48% респондентів визнали, що релігійні переконання час від часу впливають на їхню поведінку,

а 5% опитаних заявили, що релігійні переконання ніколи не впливають на їхню повсякденну поведінку (див. таб. 3).

Отже, проаналізувавши результати проведеного нами опитування, ми дійшли певних висновків.

У зв'язку із трансформацією українського суспільства відбувається відродження релігійного життя. Ренесанс української релігійності вбачається у зростанні кількісних показників віруючих, появи і розвитку певних конфесій, церковних будівель, видання релігійної літератури, виконання обрядів тощо. Однак цей процес в Україні позначається складними, іноді суперечливими тенденціями та рисами. З одного боку, динамічні суспільні зміни позитивно вплинули на ставлення молоді до релігії, позначилися на її релігійній ідентифікації. З іншого – особливості релігієпроцесу в молодіжному середовищі полягають у стрімкій десакралізації культури, секуляризації всіх сторін життя і сфер суспільства, частковій присутності релігії в ролі морального імперативу в сфері повсякденного життя, утвердженні цінностей індивідуальної свободи та суспільного прогресу. Ці дві тенденції й складають головну особливість релігійного життя в Україні – відродження релігійності на тлі секуляризації.

Джерельні приписи

1. Биченко А., Міщенко М. Проблема релігійного навчання та виховання дітей і молоді в Україні очима громадян // Національна безпека і оборона. – 2005. – №8. – С.3-25.
2. Гальперін Б. Досвід викладання релігієзнавства і виховання учнів на біблійних моральних цінностях у Запорізькому малому багатопрофільному ліцеї „Перспектива” / Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України: Наукові записки. Том II. Частина II. – Острого: Видавничий комплекс Острозької Академії, 1999. – С.207-214.
3. Гридковець Л. М. Роль релігійного фактора в розвитку психосексуальної культури сучасної студентської молоді // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №10. – С.17-20.
4. Гудзяк Б. Церква є та буде помітним фактором у житті українців // День: Всеукраїнська газета. – 2004. – №1. – 10 січня. – С.7.
5. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах. – Львів: СПОЛОМ, 2005. – 336 с.
6. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного і Б. Любовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
7. Суятінова Л. Молодь, релігія і трансформація суспільства // Соціальна психологія. – 2005. – №1. – С.114-121.
8. Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства. – К.: Наукова думка, 2004. – 560 с.
9. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 308 с.

*Куліда К.М. – асистент кафедри соціології
ВДУ ім. Лесі Українки,*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У сучасному суспільстві людина стає дедалі більше стає морально вільною. Тепер кожен сам має можливість створювати власний спосіб життя, керуючись особистими нормами, правилами та цінностями. Тому особливої актуальності набуває тема формування ціннісних життєвих орієнтирів у сучасній молоді, адже саме вона незабаром очолить провідні позиції в суспільстві, її ставлення до життя буде втілюватись у державних програмах розвитку та функціонування конкретної нації. Ми беремо до уваги соціально-психологічний аспект цього питання, адже це дві основні сфери, які впливають на розвиток людини як особистості.

Ціннісна орієнтація – це вибіркове ставлення до сукупності матеріальних, соціальних і духовних благ та ідеалів, що розглядаються як об'єкти мети й засоби для задоволення потреб особи чи соціальної групи [4]. Ціннісна орієнтація опосередковує вплив зовнішнього середовища, у ній акумулюється життєвий досвід людини.

Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціалізації особи та на основі її особистісного досвіду. Саме вони визначають найзагальнішу ціннісну спрямованість пізнавальної, духовно-практичної та практичної діяльності людини, її вищі цілі життя. Наявність усталених ціннісних орієнтацій свідчить про сформованість людини як особистості. Тому особливе місце повинно займати питання соціально-психологічних механізмів, закономірностей, способів формування всебічно розвиненої особистості. У цьому процесі необхідно враховувати диференційованість соціальної структури суспільства, специфічність життєвих умов людей, соціального досвіду, рівня освіти й культури, у яких взаємодіє і розвивається людина та які прямо чи опосередковано впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості. Усі ці характеристики можуть визначати спосіб життя кожної людини, вивчення якого дозволить з'ясувати його вплив на соціальні установки і системи цінностей особистості.

Основним об'єктом нашої уваги є молодь, адже молодий індивід – найбільш „м'який” у плані різноманітних впливів близького оточення та більш широкого соціального середовища. Окрім того, саме молодь представляє постійну зміну поколінь, у процесі виховання якої ми формуємо майбутній портрет нації. Тому важливо плекати високі моральні цінності у сучасній молоді.

Суспільна моральна свідомість сама по собі ще нічого не зробить. Необхідно, щоб вона була скоординована з такими внутрішніми регуляторами поведінки, як індивідуальні моральні потреби, інтереси, цінності, ідеали,

переконання, мотиви, настрої і т. д. [1]. Процес формування моральних орієнтирів здійснюється за посередництвом двох основних механізмів. Перший з них полягає в тому, що умови трудової діяльності і взаємовідносини, які склалися стихійно чи спеціально організовані вихователем, вибірково актуалізують окремі ситуативні спонукання, що при систематичній активації поступово зміцнюються і переходять в більш стійкі мотиваційні утворення. Другий процес полягає в засвоєнні вихованцями запропонованих у готовому формулюванні цілей ідеалів, цінностей, які, за задумом вихователя, повинні у них сформуватися і які вони мають поступово перетворити із зовнішньо зрозумілих у внутрішньо прийняті й реально діючі. Повноцінне формування мотиваційної системи особистості повинно включати в себе обидва процеси [1].

Використовуючи систему освіти, виховання, різноманітні засоби підтримки культурних стандартів життєдіяльності, усяке суспільство витрачає багато зусиль, щоб його члени успішно засвоювали такі культурні надбання, як норми, цінності, ідеї, соціальний досвід. Результатом цього процесу і є соціалізація, тобто входження людини в ту чи іншу соціальну групу чи спільність [3].

Так, за Т. Парсонсом, основний характер структури особистості формується в процесі соціалізації на основі структури систем соціальних об'єктів, з якими вона мала зв'язок протягом свого життя, включаючи, безумовно, конкретні цінності й норми, інституціоналізовані в цих системах.

Соціалізація здійснюється за допомогою соціальних механізмів, що забезпечують досягнення суспільних і групових цілей. Ці механізми пов'язані в основному з дією соціальних інститутів суспільства (сім'я, яка є первинним агентом соціалізації, що забезпечує засвоєння різних цінностей у дитинстві, інститути виховання (школа, університет), армія, трудовий колектив) і спеціальних засобів групового впливу і контролю [1].

Як соціальний процес, у якому беруть участь індивіди, соціалізація має певну специфіку. Але лише соціальні механізми не можуть забезпечити досягнення загальногрупових та загальносуспільних цілей. Необхідно, щоб тут спрацювали психологічні й соціально-психологічні механізми, які пов'язані з соціальною регуляцією поведінки людини, засвоєнням нею норм і цінностей.

Важливою закономірністю процесу соціального розвитку особистості є наявність у ньому двох протилежних тенденцій – типізації та індивідуалізації. Справді, з одного боку, у процесі соціалізації людина, засвоюючи цінності, норми, правила поведінки, вбирає типові елементи культурних зразків, разом з тим прийняття не відбувається механічно, кожен такий елемент проходить осмислення, усвідомлення особистістю. Будь-який процес розвитку людини, у тому числі й соціального, — це процес його індивідуального розвитку в рамках, у контексті, в умовах суспільства, соціальної групи, соціальних контактів, спілкування. Кожна людина сама індивідуально, особисто, безпосередньо проходить шлях соціального розвитку. Засвоєння знань, включених у суспільну свідомість, не може замінити людині процес її особистого соціального досвіду, який накопичується в результаті індивідуального прийняття соціальних закономірностей. Для повноцінного розвитку особистості, засвоєння нею цінностей суспільства, необхідні дві форми набуття соціального досвіду:

- організоване соціальне навчання, у процесі якого людина отримує „готові ” ціннісні орієнтири;
- стихійна практика соціальних взаємодій, що забезпечує спонтанний і активний розвиток особистості.

Найважливішим є знаходження оптимальних форм поєднання обох видів соціального навчання і виявлення їхніх специфічних закономірностей [1].

Отже, процес формування ціннісних орієнтацій особистості досить складний. Його форми та закономірності не можна окреслити лише соціальними або психологічними механізмами. Тому необхідне поєднання соціальних та психологічних чинників, які можуть здійснювати вплив у процесі становлення й утвердження ціннісних життєвих орієнтирів особистості.

Джерельні приписи

1. Социальная психология личности / Ред. А. Л. Куприянов, П. Г. Нежнов. – М.: Наука, 1979. – 344 с.
2. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Під заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Укр. центр духовної культури, 1998. – 736 с.
3. Соціологія: Курс лекцій / За ред. В. М. Пічі. – Львів: Новий світ-2000, 2002. – 312 с.
4. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1986. – 798 с.

УДК 378.011.3-057.875

Пшебільська Л.Г. – *магістр освіти, здобувач кафедри управління освітою РДГУ*

н.к. – *канд. пед. наук, доц. Колупасєва Т.Є.*

ТЕНДЕНЦІЇ В ЗМІНАХ СТРУКТУРИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Соціокультурна трансформація, яка сьогодні відбувається в Україні, актуалізує наукове дослідження ціннісних змін, що відбуваються як на рівні суспільства загалом, так і в його окремих соціальних групах. Таку ситуацію

пояснює роль, яку нині відіграють ціннісні преференції різних соціальних суб'єктів не лише в трансформації всіх сфер життєдіяльності суспільства, але й самої його структури. А отже, ціннісна динаміка – не лише показник, але й потужний фактор політичних, економічних, моральних, соціокультурних та інших змін, які є властивими як посткомуністичому простору, так і світові загалом.

Особливе місце у ціннісному дискурсі соціології посідає проблематика, пов'язана з аналізом ціннісної свідомості різних соціальних, а також соціально-демографічних груп, передусім молоді, що відіграє особливу роль у „динамічному суспільстві”. Молодь – це суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, які характеризують її біосоціальне дозрівання для здійснення самовияву її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей. Саме тому молодь, особливо студентська, є специфічною спільнотою, суттєві характеристики і риси якої, на відміну від представників старших поколінь та інших вікових груп, перебувають у стані формування й становлення. Сутність молоді та проявом її головної соціальної якості залишається міра досягнення нею соціальної суб'єктності, ступінь засвоєння суспільних відносин та інноваційної діяльності. Нині спостерігається зміна гуманістичної і духовної цілеспрямованості молодого покоління. Колишні моральні, духовні цінності замінюються цінностями матеріального комфорту. Західна масова культура тісно пов'язана з прагненням тих речей, моди, послуг, знань, які начебто визначають приналежність до вищих прошарків суспільства. Тому нерідко орієнтація на споживацтво виявляється у штучно прискореній зміні споживчих товарів, моди, стилів, що мають не стільки змістовний сенс, скільки відповідають принципу престижності. Досить часто жадоба споживання не відповідає можливостям індивідів, що спричиняє гострі емоційні стреси та зриви. Заохочуючи прагматичні погляди на життя, масова культура нав'язує думку щодо першочергового значення індивідуальних потреб, особистих інтересів над суспільними. Пропагується така цінність, як „індивідуалізм”, що визначає пріоритет прав особистості, її свободи і незалежність від суспільства й держави. Ця цінність тісно пов'язана з такими поняттями, як свобода, рівність можливостей, конкуренція, особистий успіх. З огляду на те, що у нашому суспільстві досить тривалий час домінуючими вважалися суспільні інтереси, пропагування індивідуалізму призводить до психологічної розгубленості, моральної дезорієнтації певної частини населення, особливо молоді [4, с. 153]. Динаміка ціннісної орієнтації студентської молоді, на нашу думку, зумовлена кількома причинами:

1. Ця соціальна група за характером своєї діяльності і поглядами дуже близька до інтелігенції, тому важливо досліджувати студентство як резерв формування інтелектуальної еліти і відповідно вищу школу розглядати як головний канал такого формування.
2. Динамічність і відносно високий рівень організованості студентства робить цю групу досить привабливою для різного роду ідеологів і політиків, які намагаються втягти студентську молодь у політичні ігри.
3. Демографічні та інтелектуальні характеристики студентської молоді роблять цю соціальну спільноту однією з найбільш ресурсомістких суспільних груп, оскільки вік та освіта, безсумнівно, є найважливішими соціальними ресурсами.

Відповідно до концепції нормативних років Р. Інглехарта (згідно з якою найбільш значущим періодом для формування особистості є віковий період від 12 до 18 років), аналізуються ціннісні орієнтації та порівняно аксіонормативні системи різних груп студентської молоді. На базі цього можна виділили такі її покоління (починаючи з кінця 60-х рр. минулого століття дотепер): „відлиги” (кінця 60-х – початку 70-х рр. XX ст.), „застою” (кінця 70-х – початку 80-х рр. XX ст.), „перебудови” (кінця 80-х – початку 90 рр. XX ст.), „перше покоління незалежності” (середини 90-х рр. XX ст.), „друге покоління незалежності” (кінця 90-х XX ст. – початку XXI ст.) [2, с. 64].

Безумовно, цінності є тим феноменом, котрий найтісніше пов'язаний зі сферою потреб людини, оскільки певна система цінностей втілюється в тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних з відповідними формами життєдіяльності, у яких і здійснюється оволодіння цінностями, їх поступове перетворення з явища „зовнішнього” у явище „для себе”, тобто відбувається переведення цінностей суспільних у цінності суб'єктивно значущі для самого індивіда.

У наш час „розгулу всездозволеності”, втрати старих, непридатних для життя орієнтирів і тимчасового духовного бездоріжжя важко переоцінити значення ціннісних орієнтацій як умови розвитку особистості, здатної до самостійного і відповідального вибору. З огляду на це стає очевидною нагальна необхідність створити нову систему цінностей, яка б слугувала орієнтиром у вихованні молодого покоління. Така система і кожен її структурний компонент зокрема мають становити одне ціле, у якому об'єднуючим началом є духовність. Тепер є необхідність формування нових ціннісних орієнтацій, нових ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду людини, яка буде жити і працювати в XXI столітті в Україні – незалежній європейській державі, де цільові та ціннісні орієнтації сполучатимуть творчість, нові оригінальні ідеї з народними традиціями та культурою.

Сучасні цінності – актуально ідеологічна проблема, проблема формування світогляду, що є інтегративною основою діяльності як окремого індивіда і будь – якої малої чи великої соціальної групи, колективу, нації, усього людства. Це також нова проблема, що має проростати і кристалізуватися заново, причому вибір світоглядних позицій, а отже, і цінностей покладається на індивіда як суб'єкта життєдіяльності. Це, звичайно, проблема загальної значущості, бо процес державотворення в Україні висуває на передній план такі спільні для всіх ідеологічні цінності, як патріотизм і громадянськість та їх відображення у свідомості, світогляді та поведінці. Саме тому впродовж всієї історії людства досить часто молоде покоління було невдоволене існуючими порядками, поставало проти всього застарілого, консервативного. Соціальне становище молоді, як однієї з найбільш вразливих груп населення, нині є

вкрай важким. Молоді люди дедалі частіше стали відчувати на собі вплив масової культури, наркоманії, токсикоманії, а звідси – втрачати соціальні орієнтири, вдаватися до порушення норм моралі. Зважаючи на різні обставини в суспільстві, молодь швидше, ніж інші соціальні групи викидається на узбіччя духовного життя, відчужується не лише від держави, але й усього суспільства. Тому соціалізація, входження в соціальне середовище шляхом пристосування до нього студентської молоді відбувається сьогодні в умовах появи нових ціннісних орієнтацій та формування нових ідеалів.

Процес соціалізації відбувається по-різному в сім'ях, які належать до різних верств суспільства. З поліпшенням становища в суспільстві посилюється й інтерес сім'ї (і відповідно дітей) до політики. Національні меншини, як правило, відчувають менше довір'я до політики держави і менш упевнені у своїх можливостях як-небудь вплинути на неї. Сімейні взаємини – також важливий фактор політичної соціалізації. Стабільна, спокійна обстановка в сім'ї позитивно впливає на моральний розвиток підростаючого покоління, у той час, коли сім'я, що розпадається, породжує, як правило, майбутніх „відчуженців” суспільства, які поступово перетворюються в антисоціальні елементи. Історія, філософія, соціологія і психологія переконливо доводять, що сім'я була і залишилася неминущою цінністю суспільства.

Значну роль у соціалізації відіграють також і засоби масової інформації. Вони виконують функції соціальної комунікації, інформування і виховання, формування громадянських цінностей, створюють відповідний соціально-політичний клімат. Виділяються п'ять елементів масової комунікації: хто?, що?, як?, кому?, з яким ефектом?

У недемократичних державах телебачення, радіо, преса перебувають у власності держави і під її пильним контролем. Незважаючи на демократичні зміни, діяльність засобів масової інформації в нашому суспільстві змінюється дуже поволі. Це наслідок того, що суспільство втратило вектор руху. Щоб виправити становище, потрібно створити зовсім нову „мову” засобів масової інформації. Головне їхнє завдання сьогодні – захист нових, демократичних сил і формування морального обличчя молоді, більшу частину якої становить студентська молодь.

Отже, сьогодні студентство набуває характеристик соціальної суб'єктності, визначаючи не просто сам процес переходу до іншого суспільства, але і його спрямованість. Це виявляється у процесах модернізації та постмодернізації цінностей студентської молоді, які, хоч відбуваються досить активно, як це можна зрозуміти з характеристик, усе ж є амбівалентними. Це явище – адекватна реакція на стан українського суспільства загалом, зокрема на його маргінальність та транзитивність. Тобто ціннісна свідомість сучасного студентства формується в умовах, коли в суспільстві відбуваються революційні зміни, коли воно стоїть перед альтернативою вибору подальшого шляху розвитку. Ці події і загальний негативний стан в державі призвели до того, що молодь виявилась однією з найбільш соціально занедбаних і найменш соціально захищених спільнот нашої країни, що молодіжне середовище розшарпують різні проблеми, що питома вага цих проблем уже давно перевищила критичну масу і загрожує соціальними вибухами. Наслідком цього є логічне зростання конфліктного потенціалу молодого покоління. Та результати соціологічних досліджень свідчать, що, попри популяризацію опозиційних ідей, вони мають не аномічний, а конструктивно-творчий характер.

Джерельні приписи

1. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. – Львів: Кальварія, 2004. – С.234.
2. Сокурская Л. Г., Крилова О. Н. Ценностная дифференциация украинского студенчества: кластерный анализ // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць. – Харків, 2003. – С.534-539.
3. Сокурская Л. Г. Высшее образование как модель социокультурной трансформации: институциональный аспект анализа // Проблемы розвитку соціологічної теорії. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства. – К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – С.404-409.
4. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи. /УДЦССМ, за ред. С.В. Толстоуховой. – К., 2000. – 276 с.
5. Сучасні тенденції соціально-правової освіти молоді / УДЦССМ, за ред. І. М. Пінчук, С.В. Толстоуховой. – К., 2000. – 148 с.

УДК 278. 18

Хоменко О. В. – ст. II курсу спец.

„Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво” РІС КСУ

н.к. – канд.істор.наук, доц. Шеретюк Р.М.

ЗАПИТИ І ПОТРЕБИ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (на матеріалах РІС КСУ)

У наш час надзвичайно актуальними є проблеми, пов'язані насамперед із ціннісними орієнтаціями молоді. Нині доводиться стикатися з молодими людьми, переконаними у тому, що такі вічні цінності, які так берегло і шанувало не одне покоління людей, втратили свою вартість, є застарілими і непристосованими до нинішнього ритму життя. Ціннісні орієнтації сучасної молоді формуються у досить складних умовах сьогодення. З одного боку, різнобарвний

мистецький світ, з іншого – електронна цивілізація, яка приховує можливість примноження невігластва, безкультур'я, аморальності, бездуховності. Отже, важливим є розв'язання цих проблем, тому що життєві цінності молоді „сьогодення” визначатимуть спосіб життя „завтра” [5, с.93].

Проблему ціннісних орієнтацій та інтересів молоді відображено у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (Л. Анциферової, Д. Архангельської, Л. Божович, В. Гаврилюк, А. Здравомислова, Л. Виготського, Н. Левковської, В. Лісовського, Л. Савченко, В. Сластьоніна, О. Семашко, Е. Шиянова, В. Ядова). „Світ цінностей, – пише А. Здравомислов, – це перш за все, світ культури в широкому розумінні слова, це сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, її прихильність – тих оцінок, в яких виявляється міра духовного багатства особистості” [5, с.86]. Однак ці дослідники не акцентували своєї уваги на проблемі формування художньо-естетичного сприйняття молоді як одного з важливих складових ціннісної системи загалом. Тож **мета дослідження** полягає у вивченні проблеми формування ціннісних орієнтацій, насамперед художньо-естетичного сприйняття в контексті загальної уніфікації, комп'ютеризації та технократії культури.

У наш час у період формування і встановлення нової моделі суспільства досить хвилюючою і надзвичайно важливою є проблема формування ціннісних орієнтацій молоді.

Ціннісні орієнтації розглядають як оцінку суб'єктом навколишньої дійсності відповідно до суспільних цінностей, що мають особистісну значущість для суб'єкта [8, с.30-31]. Ціннісні орієнтації відображають ідеали, характеризують інтереси, переконання, відображають потреби особистості. Тому можна сказати, що цінності сучасної молоді – це своєрідний „лакмусовий папірець”, який одразу виявляє всі недоліки та проблеми, що існують нині у суспільстві.

Але перед тим, як почати критикувати ціннісні орієнтації молоді, потрібно поставити собі таке питання: „А хто допоміг їй ті цінності сформувати?” Як зазначає В. Лісовський, „молоде покоління опинилося в ситуації, коли воно, логікою історії покликане продовжувати розвиток на базі успадкованих матеріальних та духовних цінностей, змушене, перебуваючи в стадії становлення, брати участь у виробленні цих цінностей, частіше за все самотійно” [7, с.99]. Справді, покинуте напризволяще, нове покоління України самотужки обирає для себе систему цінностей, яка далеко не містить ціннісних орієнтацій, пов'язаних із художньо-естетичним сприйняттям. Тому це покоління, на жаль, стає „втраченим”. Хоча це лише наслідок прийняття ціннісних орієнтацій, продиктованих реаліями нашого життя.

Аналізуючи реалії сучасного життя, насамперед культуру, можна з упевненістю говорити, що і нині стан культури має назву „культурного декадансу”. Адже культурний декананс – це такий стан культури, за якого відбувається деградація традиційних культурних цінностей і смислів, тобто їх глибока і системна невідповідність соціокультурній реальності, що змінилася [4, с.42].

Органічною складовою загальної культури є естетична культура. Її визначають як сукупність усіх тих сторін матеріального, духовного і художнього життя суспільства, що безпосередньо впливають на формування в його членів специфічних духовних сил, які спрямовані на створення різноманітних конкретно чуттєвих цінностей, насамперед краси. Естетична культура залишається одним із важливих стимулів людської поведінки і знаходить своє втілення в особливих естетичних потребах особистості. Це – вміння відчувати, розуміти красу навколишнього світу. Це – потреба шукати і створювати цю красу в усіх сферах власної діяльності. У наш час, час загальної уніфікації та технократії культури, естетичні потреби, на жаль, втрачають свою цінність. Поняття краси стає не таким важливим, як поняття стилю чи моди. Вічні цінності замінюються тимчасовими зручностями. Але чому це відбувається? Чому молодь захоплюється новими моделями мобільних телефонів і не звертає уваги на мистецтво? Можливо, молоде покоління втратило, так і не набувши, таку важливу для духовного і культурного розвитку естетичну проблему? А що задовольняє цю естетичну потребу? Звичайно ж, мистецтво. Адже воно значною мірою сприяє формуванню способу життя, зразків поведінки, вибору смисложиттєвих цінностей [11, с.149]. Мистецтво відображає людину, її працю, надії, мораль, природу, навколишню дійсність. За допомогою мистецтва особистість отримує різноманітні знання та інформацію про життя, культуру людини у різні часи, про навколишній світ, розвиток суспільства тощо [2, с.57].

А як повинна сприймати світ молодь, свідомість якої заангажована появою інноваційних інформаційно-технологічних можливостей? Деякі сучасні концепції дослідження інформатизації суспільства спираються на тезу, що індустріальний розвиток нині випереджає розвиток освіти, культури свідомості особи [3, с.59]. Молодому поколінню, що перебуває серед величезної кількості нових можливостей і благ, дуже важко сформувати свою систему цінностей. Щодо цього цікавою є думка В. Лісовського: „Сьогодні молоді люди перебувають у двічі екстремальних умовах: зміни в соціально-економічному складі супроводжуються кризою ціннісної свідомості. Молоді доводиться самій вирішувати, що цінніше – збагачення будь-якими засобами чи набуття високої кваліфікації, що забезпечує можливість адаптуватися до нових умов; заперечення колишніх моральних норм чи гнучкість, пристосування до нової дійсності; повна свобода міжособистісних, міжстатевих взаємовідносин чи сім'я як запорука успішного існування” [7, с.98-99].

Студентство – тривалий час не усвідомлювана як специфічна і соціально-авангардна група, характеризується особливим художнім світом. Треба сказати, що дослідження його художньої культури проводилось у багатьох вищих навчальних закладах СРСР і особливо Росії [9]. Ще у 70-ті роки проводились дослідження на базі Московського державного університету, що характеризувались визначенням рівня естетичної культури студентів. У 1964-1975 рр. в Україні О. Семашко також виконав комплекс робіт із вивчення художніх потреб студентів і формування системи їх естетичного виховання.

Студентство є найбільш сприятливою категорією населення стосовно процесів трансформації суспільства. Для нього характерна полісоціальна основа комплектування, представництво в його складі тих груп, які є в суспільстві, що зумовлює його підвищену соціальну сприйнятливості усіх проблем, що хвилюють суспільство і вразливість [11,

с.147]. Саме у середовищі студентів відбувається складна взаємодія різних культур і цінностей, яка через соціально-груповий синтез веде до збагачення соціально близького духовного світу майбутньої інтелігенції [11, с.147]. Студентство завжди відображає незавершеність і піднесеність соціальних сподівань, які проєктуються на нього громадськістю як на майбутню еліту. Йому притаманна специфічна субкультура, ядро якої становить художньо-естетичні смаки і характеристики [9, с.9].

Взагалі студентство є надзвичайно важливою соціальною групою тому, що від неї залежить світле майбутнє нашої держави. Ціннісні орієнтації у студентів лише формуються. І на їх вибір впливають такі фактори: масштабні соціальні процеси; рівень впливу соціальних норм і діяльність державних лідерів; пропаганда й агітація в ЗМІ; індивідуальний досвід людини, її життєві позиції, особиста активність тощо. Нині молодь є дуже гнучкою щодо ціннісної системи: усе, що може стати завадою на шляху до мети, досить швидко відкидається, замінюється іншим, більш необхідним або нейтральним.

У наш час домінуючою серед студентської молоді стала практично-раціональна спрямованість і створення відповідної ціннісної ієрархії, де традиційно-моральні норми втрачають свою вартість. Актуальними стають цінності, які мають більш раціональне та практичне підґрунтя.

Щоб визначити проблему формувань ціннісних орієнтацій молоді, насамперед художньо-естетичного сприйняття, було проведено соціологічне дослідження на базі Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, серед студентів I-IV курсів спеціальностей „Банківська справа” (29 осіб), „Товарознавство” (36 осіб), „Маркетинг” (16 осіб), „Країнознавство” (28 осіб), „Мова та література” (22 особи).

Поштовхом до його проведення стала ситуація, яку спостерігала дослідниця у приміщенні Спілки художників Рівненщини, де поряд із виставковою залом знаходиться місце продажу мобільних телефонів. Відвідуючи виставки творів мистецтва, неважко помітити, що більша частина молоді, обминаючи виставкову залу, прямувала до вітрини, де щодня з'являються нові моделі мобільних телефонів.

Респондентам в анкеті було запропоновано десять питань. З них п'ять пов'язані з мистецтвом, і п'ять – і з мобільними телефонами. Це дало змогу провести порівняльний аналіз відповідей студентів.

Оброблюючи результати відповідей на два перші питання, виявилось, що моделі мобільних телефонів знають 100% опитаних, а імена рівненських художників – лише 4% від загальної кількості. Із наведених даних можна зробити висновок, що незнання студентами рівненських митців – це наслідок недостатньої популяризації мистецтва як у нашому місті, так і в Україні загалом. Адже по телевізору, радіо і навіть на вулицях міста ми щодня бачимо і чуємо нові реклами мобільних телефонів та їх операторів. Свідомість студентів завантажена величезною кількістю нових можливостей, які надає нам цей засіб комунікації. Тому дуже важливим є залучення молоді до мистецького процесу в нашому місті.

Наступні питання були пов'язані із зацікавленням студентів новинками у сфері мобільного зв'язку та відвідуванням ними художніх виставок. Тож майже 92% опитаних вказали, що цікавляться новинками мобільного зв'язку. І лише 45% (це майже половина опитаних студентів) – відвідують художні виставки.

Чому це відбувається? Чому молодь відмовляється насичувати свій вільний час естетично цінним змістом? Адже дозволя молоді – важлива сфера розвитку особистості. І чим будуть займатися молоді люди у свій вільний час, залежить як від них самих, так і від держави, яка повинна забезпечити їм вибір. А молодь у свою чергу повинна розвивати у собі естетичну потребу, яка віддзеркалює естетичний смак людини.

Запропонували ми також питання, пов'язані з комунікацією студентів. 43% опитаних в основному спілкуються за допомогою мобільного телефону. І лише 21% вважає картину засобом спілкування. Відповідно 79% опитаних студентів не спілкуються за допомогою мистецтва і навіть не розуміють, як картина може бути засобом спілкування.

Під час навчання дитина повинна не лише спілкуватися з однолітками та вчителями, але й із мистецтвом, з природою, яку воно відображає.

Здійснивши аналіз відповідей на передостанні питання, ми отримали теж досить цікаві результати. Отже, 85% студентів назвали функції мобільного телефону, що для них в принципі не було надто складно. А функції твору мистецтва, котрі він може виконувати у людському житті, назвали 60% опитаних студентів. Різниця між результатами порівняно не є значною. І тому можна сказати, що молодь розуміє – в умовах науково-технічного прогресу мистецтво виконує дуже важливу функцію, воно ефективно впливає на почуття, емоції, активізує навчальну діяльність; йому також належить важлива культурно-соціальна функція, яка тісно пов'язана з проблемою вільного часу молоді [2, 5с.7].

Останні питання анкети якоюсь мірою узагальнили всі попередні. Лише 3% опитаних погодились, що мобільний телефон – найбезглуздіший винахід ХХ століття. Відповідно 97% студентів вважають, що без нього неможливо існувати в сучасному світі. З цим можна погодитись, адже ритм життя ХХІ століття значно зріс, і щоб не відставати від нього, потрібно користуватися всіма новими можливостями, які він надає.

В останньому, десятому питанні студентам було запропоновано поміркувати над таким припущенням: „Втрачаються вічні цінності, цінуються тимчасові зручності”, з яким погодились 33% опитаних, а 52% відповіли „можливо”. Отже, 85% респондентів так чи інакше згодні з тим, що вічні цінності, які формувалися у свідомості багатьох поколінь, втрачають свою актуальність і є застарілими. А найбільше цінуються речі масові, тимчасові. Але важливим моментом у цьому є те, що молодь усе ж розуміє важливість збереження справжніх цінностей. Усвідомлення цього дає надію на збереження тих вічних цінностей, які ще збереглися, і створення нової системи цінностей, у якій вони будуть поєднуватися із сучасними, пристосованими до сьогоденних реалій життя ціннісними орієнтаціями.

Таким чином, проведені нами дослідження дали змогу здійснити порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій

студентів з точки зору їх художньо-естетичного сприйняття та визначення важливості для нових технологічних можливостей. Результати такого аналізу визначили рівень естетичної культури сучасної молоді. І можна сказати, що молоді люди є далекими від мистецтва і цікавляться лише тим, що є модним, стильним, популярним. Ціннісні орієнтації насамперед художньо-естетичного спрямування не є актуальними в сучасному молодіжному середовищі. Тому потрібно створювати певні умови для того, щоб молодь розвивала у собі естетичні потреби і мала змогу їх задовольнити. Для цього і доцільно створювати художні виставки, художні галереї та заклади, де сама молодь могла б займатися мистецтвом.

У ході проведення дослідження було виявлено й чимало проблем. Насамперед проблему недостатньої популяризації мистецтва. Її вирішення ми бачимо у поєднанні мистецтва і нових технологій. Наприклад, у мобільних телефонах, які мають нині практично усі молоді люди, замість шаблонних і не надто естетичних, зробити заставкою якусь улюблену картину відомого художника. Адже пейзаж чи натюрморт у мобільному принесе не лише естетичну насолоду його власнику, але й збагатить його знання в галузі мистецтва. Також зараз дуже популярними стали чохли для мобільних телефонів. Іноді вони настільки майстерно і цікаво виконані, що з легкістю стають витворами мистецтва.

Подібна спроба вирішення проблеми поєднання мистецтва і нових технологій, зрозуміло, не є вичерпною. Тому доцільним залишається подальше вивчення художніх смаків та потреб сучасної української молоді, особливо студентства.

Джерельні приписи

1. Бокань В. Культурологія: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2000. – 136 с.
2. Залевська М. Формування особистості на основі художньо-естетичної культури // Мистецька освіта та мистецтво освіти в контексті формування сталого суспільства: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 12-13 травня 2005 р. – К., 2005. – Ч. 1. – 320 с.
3. Зубко Р. Роль інформаційної культури в сучасному світі // Мистецька освіта та мистецтво освіти в контексті формування сталого суспільства: Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ, 12-13 травня 2005 р. – К., 2005. – Ч. 1. – 320 с.
4. Корінний М., Потапов Г., Шевченко В. Короткий термінологічний словник з української та зарубіжної культури. – К.: Україна, 2000. – 184 с.
5. Кормич Л., Богацький В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття): Навчальний посібник. – Харків: Одиссей, 2003. – 304 с.
6. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді // Політичний менеджмент. – 2006. – №1. – С.85-93.
7. Лисовський В. Динаміка соціальних змін // Социс. – 1998. – №5. – С.98-99.
8. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді // Безпека життєдіяльності. – 2006. – №1. – С.30-33.
9. Семашко О. Соціологія естетичного виховання // Мистецтво та освіта. – 2003. – №3. – С.7-11.
10. Слестенин В., Чижаква Г. Введение в педагогическую аксеологию. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
11. Соціологія культури: Навчальний посібник / О. Семашко, В. Піча, О. Погорілий та ін.; За ред. О. Семашка, В. Пічі. – Львів: Новий світ, 2004. – 334 с.
12. Шевська М., Савченко Л. Студент ХХІ століття // Збірник наукових праць. – К., 2004. – №7. – С.3-7.

УДК 812765: 316723

Савич К. – ст. II курсу
гуманітарного факультету
спец. „Культурологія”
НУ „Острозька академія”
н.к. – проф. Зайцев М.О.

СЛЕНГ ЯК СКЛАДОВА МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Будь-яка національна культура стає по-справжньому значущою тільки тоді, коли переростає вузьколокальні рамки, сприймається іншими націями. Кожен розвинений індивід вивчає своє національне коріння, свою етнічну неповторність, заглиблюючись у культурні відносини своєї нації з іншими, такими ж неповторними і своєрідними.

Немає однакових людей – немає однакових культур. Тому, щоб пізнати чужу культуру, необхідно досконало вивчити культуру свого народу. А для цього необхідно заглянути в коріння української національної культури, побачити й зрозуміти її завжди суперечливий розвиток. Прагнення осмислити місце своєї культури в системі споріднених культур – це здорове національне почуття, утверджувати яке повинна українська інтелігенція.

Нелітературні форми мови тривалий час залишалися поза увагою українських учених. Проте в останні роки з'явилася значна кількість публікацій, присвячених вивченню розмовної мови, аргю, професійної та жаргонної лексики, сленгу. Адже „якщо на початку минулого століття перед українським суспільством стояло завдання виплекати оранжерейну рослину, то тепер корінь мовних проблем полягає у потребі відновити природні стихійні форми існування

мови” [4, с. 348].

Приспосовуючись до мінливих реалій життя, культура безперервно розвивається. Її розглядають як модель дійсності і як саму дійсність. Зміни в культурі виникають через взаємодії з окремими особами. Окремі особи – це творіння і водночас творці культури. У результаті переговорів суспільство досягає консенсусів щодо сенсів. Проте беруть участь у цих переговорах і впливають на зміни не конкретні особи, а підгрупи та субкультури.

Субкультури – головні складові соціальної взаємодії, на основі яких і виникає оновлення культури. Ці ідеї асимілюються суспільством у міру того, як вони отримують ширше визнання. Тож субкультури можна розглядати як властиві загальні форми ідентифікації, що перетинаються з іншими маркерами колективної ідентичності, як-от раса, стать, клас, сексуальна орієнтація. Культурний консенсус з’являється лише тоді, коли члени субкультурної групи мають спільні погляди. У широкому розумінні субкультура – це будь-яка група у складі більшої, збірної культури, члени якої мають інтереси, що відрізняються від тих, що належать до головного річища культури. У вузькому розумінні – це будь-яка відмінність за стилем та ідентичністю група.

Групи субкультур формуються через потребу втечі від загалу і намагаються знайти нове значення речей – вони постають з колективної і майже стихійної потреби по-новому визначити щось важливе для суспільства. Люди у пошуках розв’язань знаходять інших із подібними проблемами і починають усвідомлювати, з якою субкультурою вони хочуть себе ідентифікувати.

У зв’язку із утвердженням української мови як державної гостро постало питання і про вивчення мови сучасного міста. У його мовленнєвій структурі виділяється ряд складників, серед яких чільне місце займає молодіжний сленг. Актуальними у сучасному мовознавстві постають дослідження мови, у тому числі стихійних форм її побутування, у плані взаємодії з культурою.

В останні десятиріччя стійкий інтерес дослідників викликають молодіжні субкультури. Автори досліджують її з соціологічного погляду, тому природно, що сленг як лінгвістична категорія залишився поза увагою дослідників. Насамперед слід з’ясувати поняття „молодіжні субкультури”, причини їх виникнення та тенденції розвитку. На основі цього спробуємо визначити вокабуляр сленгізмів молодіжної субкультури міста.

У соціології під субкультурою розуміють систему цінностей, настанов, способів поведінки і життєвих стилів, котрі притаманні такій соціальній спільноті (у даному разі – молоді), яка просторово і соціально більшою чи меншою мірою відокремлена від решти суспільства. Субкультурні атрибути, ритуали, цінності як стійкі зразки поведінки, як правило, відрізняються від цінностей у панівній культурі, хоча і пов’язані з ними. Вони не означають відмови від національної культури, прийнятої більшістю, а лише виявляють деякі відхилення від неї. Однак більшість, як правило, ставиться до субкультури з осудженням або підозрою.

Побутує думка, що українські молодіжні субкультури – це механічне перенесення досвіду західного протесту та зразків мас-культури. Західні впливи, звичайно, мають історичне значення для формування молодіжних субкультур. Професор Р. Левенталь вважає, що старше покоління все менше може допомогти молодшому при виробленні норм поведінки, відповідних новим життєвим проблемам. Ось тому молодь прагне до самовираження власними силами, створюючи різні форми молодіжної субкультури.

Молодіжна субкультура – це не лише звичаї, життєві погляди, манера поведінки, одяг, а й своєрідна мова, яку найчастіше називають сленгом. Зазначу, що трактування терміна „сленг” є досить суперечливим у мовознавчій літературі. Можна розглядати сленг як компонент субстандартного лексичного шару в одному ряду з професіоналізмами, жаргонізмами, діалектизмами; інші вважають сленг як більш загальне поняття, часом ототожнюючи його з поняттям „соціальний діалект”; розглядають сленг також у контексті варіантів тільки англійської мови. Вважаю за доцільне використовувати термін „сленг” саме для характеристики мови молодіжної субкультури, адже у 70-х роках ХХ століття він почав уживатися, характеризуючи мову гіппі, які називали себе „системою” і відповідно сформований ними сленг – „системним сленгом”.

Особливістю вітчизняних молодіжних субкультур є те, що більшість із них орієтована або на проведення дозвілля, або на передачу і розповсюдження інформації. У другій половині 80-х рр. значної популярності серед молоді набули стійкі молодіжні самодіяльні угруповання, що виникали на основі певних музичних пристрастей. Так, у той період сформувалися різноманітні групи прихильників „металевого” року, панк-року, рок-н-ролу тощо. Це були прихильники як однієї конкретної популярної музичної групи, так і музичного напрямку загалом. У наш час на піднесенні перебувають рейвери, стабільну нішу займають репери, рокобілі та бітломани.

Отже, сленг є частиною молодіжної субкультури, як і будь-яка мова є невід’ємною частиною суспільної групи. Ніхто не говорить про повне заміщення звичайної мови сленгом, він лише доповнює її. Ці молодіжні субкультури є нестійкими і залежать від популярності тих чи інших напрямів музики, спортивних команд. Тому протягом певного періоду загального розвитку субкультур в Україні вони можуть пройти стадії від виникнення, розквіту до зникнення (за кілька років). Чи зникне разом із ними їхній сленг, чи він перейде у загальномолодіжний – покаже час.

Проте, якщо говорити про молодіжну субкультуру взагалі, то вона є природним елементом постмодерної культури. А що таке постмодерн? Це різноманіття культур та цінностей. Це робить наше життя насиченим і різнобарвним.

Людина сама виліплює візерунок свого життя. Можна жити так, як закріпила традиція, і так, як більшість вважає правильним. Але чи зробить це людину щасливою? Можна і в субкультурному середовищі почуватися впевнено і гармонійно. Це краще, ніж дотримуватися загальноприйнятих суспільних норм, почуватися спустошено. Інша справа, коли втрачається рівень особистісної культури — ось це трагедія. Але – це трагедія й суспільства в цілому.

Почуття нашого, українського, рідного стане загальним тільки тоді, коли суспільство зрозуміє, що кожна

людина – це унікальна неповторність, кожна нація – цілий світ зі своїми підвалинами, зі своїм генофондом, зі своїм своєрідним обличчям – культурою.

Джерельні приписи

1. Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: Дослідження. – К.: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000.
2. Масенко Л. Т. Мова і політика. – К., 1999.
3. Матвеева Л. Л. Культурологія. – К.: Либідь, 2005.
4. Мартос С.А. Сленг як складова молодіжної субкультури // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск XXI. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – С.111-114.
5. Чорненький Я. Я. Культурологія. Теорія. Практика. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 392 с.

УДК 130. 2: 371. 83

Карпович К.П. – *ст. V курсу спец. „Культурологія” РДГУ*
н.к. – *канд. іст. наук, доц. Черепуха Л.О.*

САКРАЛЬНА ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

XX століття завершилося секуляризацією суспільного життя, з якого витіснена релігія. Це означає, що релігія як світогляд і як інститут остаточно втратила свою роль у політичній, соціальній і культурній сферах. Вона стала приватною справою людини. Сучасне суспільство зорієнтоване насамперед на матеріальні цінності. Професійна діяльність і соціальний статус людини переважно не залежать від світогляду, релігійної віри, моральних канонів, талантів і особистих нахилів, а залежать від здатності ввійти в глобальний економічний розвиток. У досекулярний період релігія виконувала подвійну функцію. З одного боку, вона була ідеологією, і як така давала сакральну санкцію соціальному устрою, визначала мораль, мотивувала діяльність людини й одухотворяла суспільство. З іншого боку, вона вказувала людині на вічні духовні цінності, які ніколи не минають, і тим самим надавала їй існуванню на землі трансцендентну глибину, тобто потойбічне існування в іншому світі, окреслювала моральний сенс земного буття.

Сьогодні релігія перестала бути соціально корисною, вона стала непотрібною для секуляризованого суспільства. На зламі тисячоліть ми стали свідками й учасниками парадоксу: з одного боку, релігія викинута із суспільного життя, а з іншого – вона присутня в суспільстві і в історії через людину, бо має справу з вічним у людині. Місце релігії ніхто не може зайняти, тому що тільки вона може дати відповідь на запитання людини про її ставлення до Бога і до її подібних. Тому, будучи викинутою із суспільного життя, релігія все ж таки залишається в ній. Конфлікт між сакральною і секуляризованою культурами продовжується. Його сутність полягає в тому, що це є конфлікт між світом, що самоствердився, і реальністю потойбічного Буття – як в індивідуальному плані, так і в космічному, або всесвітньому масштабі. Це зіткнення відбувається у людській свідомості й душі, а значить, і в суспільній свідомості. Тому зрушення, котрі відбуваються нині, безпосередньо впливають на ціннісну свідомість молоді [4].

Проблема полягає в тому, що багато з тих цінностей, які виховувало радянське суспільство, поступово почали змінюватися, бо нові соціальні, культурні, економічні умови вимагають від людини таких якостей, як готовність до ризику й особиста відповідальність за свої вчинки, уміння швидко пристосовуватися до нового способу життя, готовність наполегливо працювати заради досягнення добробуту та успіху [5]. Тому метою роботи є визначення ролі релігії та сакральної художньої культури у формуванні цінних орієнтацій сучасної молоді.

Нині ця проблема привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема Боришевський М. і Левковська Н. у своїх дослідженнях аналізують значення духовних цінностей у встановленні та розвитку особистості й визначають динаміку ціннісних орієнтацій сучасної молоді [2, 5]. Особливої уваги заслуговує праця Єленського В., у якій досліджується релігія та її вплив на формування духовних цінностей людей [4].

Система цінностей – це результат духовної роботи суспільства та діюча сторона суспільної свідомості, узяті в єдності всіх її форм. Вона певним чином пронизує всі форми суспільної свідомості, об'єднуючи певні інтереси різними ідейними, моральними та естетичними засобами, і стає важливим джерелом безпосередніх мотивів поведінки, стимулів людської діяльності.

Ціннісні орієнтації – це „соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні та ідеологічні засади оцінювальних суджень суб'єкта про оточуючу дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості” [7, с.342]. Це явище динамічне, оскільки кожне нове покоління засвоює цінності попереднього крізь призму власного сприйняття, додаючи свої цінності. Звичайно, процес зміни ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язаний із змінами в економічному, культурному, політичному та інших сферах життя суспільства певної країни.

Стан духовної культури і моралі суспільства як у цілому світі, так і в Україні, викликає занепокоєння. Руйнування усталених духовних цінностей стало наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правовими, моральними, соціальними нормами і вирості до масштабів глобальної соціальної проблеми.

Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних та культурних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки і, як наслідок, до „втечі від реальності” в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп’ютерне середовище [1].

Побудова нового демократичного, гуманного суспільства, яке орієнтується на високі національні й загальнолюдські цінності, набуває насамперед виховного характеру. Особливо це стосується молоді, яка в недалекому майбутньому відстоюватиме та примножуватиме здобутки нашої незалежної України. Зараз, в умовах економічної і духовної кризи, відбувається інтенсивний процес соціальної й моральної деградації частини молоді, надмірного захоплення негативними формами комерційного бізнесу і низькопробною зарубіжною культурою. Відтак притуплюються природні потреби в пізнанні, втрачається інтерес до чесної праці, знецінюються духовні ідеали [2].

З огляду на це актуальним і своєчасним є формування цілісної, духовно зрілої особистості – громадянина України – шляхом пізнання й засвоєння сучасною молоддю багатовікових надбань художньої культури, зокрема сакральної.

Одну з важливих ролей у формуванні ціннісних орієнтацій сучасної молоді відіграє сакральна художня культура. Адже саме вона формує у молоді знання про розвиток української культури, кращі моральні якості, національну свідомість, виховує інтерес до мистецтва України, повагу до історичного минулого нашої Батьківщини. Сьогодні в Україні відбувається розбудова держави. Орієнтація на якісно новий стан суспільних відносин в країні призводить до культурної кризи, вихід з якої буде залежати лише від розвитку духовних цінностей [6, с.86].

До сакральної художньої культури відносяться церква, ікона, біблія, які формують ціннісні орієнтації суспільства, зокрема молоді. Церква в третьому тисячолітті не має ні політичної, ні економічної влади, вона сьогодні є всебічно ослабленою. Проте користується найбільшою довірою в суспільстві. Вона є проміжною ланкою між людиною і Богом. Безумовно, храм не є культурним і політичним інститутом, але, як свідчить історичний досвід і сучасність, досить відчутно впливає на всі сфери суспільного життя. Церква завжди закликає людство – поставити Бога в центр свого життя і діяльності, бо тільки пріоритет духовних цінностей над матеріальними може спрямувати людство на правильний шлях розвитку. Місія церкви полягає в служінні спасінню людей для вічного життя, з одного боку, а з іншого – для очищення й освячення світу.

Ікона (образ) – символ Царства Духу, Господа, божественної гармонії, світла, слави Божої і величі, устремління світу, людей до Всевишнього, святості; олюдненого образу Бога. У духовності людини ікона є чимось більшим, ніж просто образом, – вона є віддзеркаленням Божого праобразу. Суть ікони полягає в репрезентації невидимого, що нагадує нам про надприродне і зосереджує нашу увагу на молитві та роздумах [3].

Біблія – це не звичайна книга, ще одна між мільйонами книжок, які з’явилися на світі впродовж віків. Це є книга дуже особлива, книга, у якій записано Слово Боже. Бог і Його слово не є прив’язані до якоїсь однієї культури, мови, одного народу. Бог не ховається від нас за якусь одну географічну обставину чи за одну мову. Кожному з нас Він дає можливість безпосередньо в дуже зрозумілий спосіб своєю рідною мовою сприйняти Його слово. Людство увесь період свого існування сприймає і трактує всі навколишні події через Біблію. Десять заповідей, записаних у Святому Письмі, формують ті духовні цінності, що існують у суспільстві.

Пріоритет духовного, визнання його об’єктивності заперечувалися реаліями суспільного життя, офіційними, ідеологічними догмами. Суспільна система не давала соціального запиту на загальнолюдські цінності – людську культуру, людяність, що й може бути лише як результат духовного освоєння світу, як вираження кращих почуттів, найвищих прагнень згідно з критеріями духовності, морально-етичної, естетичної свідомості. Вона містила лише турботу про підготовку вузьких спеціалістів з технічною, правовою, природничою чи іншою освітою. Тому й проблема серйозних теоретичних розробок щодо формування свідомості молоді, заснованої на загальнолюдських цінностях, дієвого механізму впливу на цей процес за перехідного періоду від однієї системи до іншої потребує найпильнішої уваги та практичних дій [2].

Духовність – це втілення у світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, нації, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і зумовлює настанову на відповідний життєвий вибір. Це осмислення людиною гуманістичного сенсу людської життєдіяльності. Нині є необхідність формування нових ціннісних орієнтацій, нових ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду людини, яка буде жити і працювати у XXI столітті в Україні – незалежній європейській державі, де цільові та ціннісні орієнтації сполучатимуть творчість, нові оригінальні ідеї з народними традиціями і культурою.

Сьогодні ми є не лише свідками, але й учасниками кризи моральності і правосвідомості, соціальної нестабільності, політичної дезорієнтації та дестабілізації молоді. Важливим чинником цієї кризи є крах тоталітарної системи, яка формувала у всіх єдину систему цінностей та ціннісних орієнтацій. Пошуки нових орієнтацій ускладнені соціально – економічною кризою, але стають життєво важливими і необхідними засобами опори в життєвих колізіях. Це, звичайно, проблема загальної значущості, бо процес державотворення в Україні висуває на передній план такі спільні для всіх ідеологічні цінності, як патріотизм і громадянськість та їх відображення у свідомості, світогляді та поведінці.

Тому доцільним є сьогодні подальше вивчення ціннісних орієнтацій, а саме духовних, для створення нових підходів у рамках державної політики виховання молоді; на основі набутих знань про релігію, церкву, богослів’я та віруючих формувати власну позицію щодо проблем духовного життя; дотримуватися і виконувати норми законодавства України про свободу совісті, віровизнання та релігійні організації; підтримувати і сприяти відродженню духовно-сакральної культури України, налагодженню постійного діалогу і співробітництва віруючих різних конфесій, людей доброї волі в Україні. Усе це сприятиме розв’язанню багатьох молодіжних проблем сьогодні та проблем нашого

суспільства в майбутньому, тому що життєві цінності молоді „сьогодення” визначатимуть спосіб життя „завтра” [1].

Джерельні приписи

1. Бех І. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.116.
2. Боришевський М. Духовні цінності в становленні особистості громадянина // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.144.
3. Гуревич П. Культурологія. – М., 2003.
4. Єленський В. Релігія, демократизація та суспільний розвиток в Україні//Релігія і суспільство в Україні: фактори змін. – 1998. – №5. – С.31-47.
5. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1 (16). – С.85-93.
6. Попович М. Нарис історії культури України. – 2-е вид., випр. – К., 2001.
7. Социологический справочник / Под общ. ред. В. И. Воловича. – К., 1990.

УДК 291. 5: 37. 032

Загаєвська О. – *ст. спец.* „Культурологія”
РДГУ

н.к. – *ст. викл.* Вакульчук М.В.

ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Майбутнє нашої держави, що має багату тисячолітню християнську культуру, залежить від виховання, від змісту тих цінностей, які закладаються в серця молоді, від усвідомлення ідентичності зі своїм народом, його історією, традиціями, від мудрої книжки, рідного слова.

Враховуючи потребу духовного відродження України, школа покликана забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом, який би допомагав виховувати душу, чесні і сильні характери, формувати сумління й громадські чесноти: працьовитість, самопожертву, пошану до старших – і спонукав би школярів у єдності з Богом вирости корисними своєму народові.

В основу реформування системи освіти за Державною національною програмою „Освіта” (Україна – ХХІ ст.) покладена духовність. Сьогодні роль релігії у духовному відродженні не викликає сумнівів. Релігійне виховання у школі не суперечить її освітньому характеру і не розглядається як щось окремішне, а як складова частина національного виховання в цілому. У християнській моралі сконцентровані найвищі цінності європейської цивілізації, тому християнські аргументи залишаються найважливішими [10, с.5].

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку сучасної виховної системи, яка б сприяла вихованню високоморальних людей, здатних до міжкультурної взаємодії та співпраці, до глибокого почуття відповідальності за долю своєї країни та її соціально – економічний розквіт. Актуальним стає питання не лише про цінність виховання, а й про ціннісне навчання, що має кінцевим результатом не стільки знання, скільки формування високодуховної особистості. Тому в ситуації гострого дефіциту ціннісних настанов і орієнтацій християнські моральні цінності, які є основою гуманістичних ідеалів, починають відігравати вагомий роль у сучасному вихованні дітей та молоді. Виникла гостра потреба у визначенні основних засад, цілей, напрямків, змісту, форм і методів формування духовності.

Метою дослідження є аналіз ціннісних орієнтацій сучасної шкільної молоді, визначення та обґрунтування необхідності наповнення шкільного навчально-виховного процесу християнськими цінностями.

В останнє десятиліття ми дедалі більше звертаємося до християнських моральних цінностей як більш стійких, універсальних. Сучасна українська школа також відмовилася від старої системи виховної роботи. Ведуться пошуки нової парадигми.

У школі дитина розглядається як суб’єкт виховання, і це значно змінює ситуацію. Мусимо переосмислити всю концепцію освітньо-виховної роботи. Необхідна її модернізація, а тому і виникла ідея запровадження дисциплін релігійно – християнського спрямування, зокрема такого предмета, як „Християнська етика”, яку не слід трактувати лише як чергову дисципліну, бо хоч вона і починається з пізнання, але її покликання – посіяти в дитину зерна добра. Дух етики повинен охопити весь організм школи [4, с.123].

Сучасна дослідниця М. Швед зазначає: „Поza сумнівом, що в час перемін і пошуків вивчення предмету „Християнська етика” є вкрай актуальним, оскільки саме через опанування його основних принципів і положень ми можемо позитивно впливати на виховний процес. Спробуємо визначити основні позитиви цього процесу. Насамперед, християнська етика дає відповідь на основне питання: „У чому суть і призначення людини”. Вона пропонує чітку програму вдосконалення особистості, серцевиною якої є 10 заповідей. І найголовніше, метою предмета є: плекання духовності української нації, формування людини на засадах християнської моралі, доброти, людяності, милосердя, чесності, працьовитості, виховання духовно багатой особи, яка б усвідомлювала свою відповідальність перед Богом і народом [11, с.6].

Сьогодні наше суспільство ще до кінця не готове прийняти повноцінне релігійне виховання, але робляться певні кроки в цій ділянці.

Перші кроки впровадження в навчальний процес християнської етики відбулися у західних областях України на початку 90-х рр. На основі співпраці церков, обласних управлінь освіти та за участю науковців розроблено і схвалено „Програму предмету „Християнська етика” для 1-2 класів”. Ці розробки мають надконфесійний характер [3, с.7].

Починаючи з 1990 року, у деяких школах Львівщини, а з 1992 року у школах Галичини введено як експериментальний предмет „Основи християнської моралі”. З 1992 по 1994 рр. формуються програми цього курсу. З 1997 року християнська етика викладається як факультативний предмет практично у всіх школах Львівщини, Тернопільщини та Івано-Франківщини, а з 1999 р. – Рівненщини.

Належним чином велась підготовка вчителів християнської етики в Катехитично-педагогічних інститутах, Богословських академіях.

У 2002 р. у Львівській області дисципліною охоплено 1500 шкіл. З 1997 року опубліковано 10 методичних посібників з предмета і 3 конспекти лекцій для студентів [7, с.28].

Курс вивчення християнської етики, як вважають його автори (А. Калашник, О. Захарків, М. Забарилко та інші), добре себе зарекомендував, надійшло багато схвальних відгуків, що є підтвердженням своєчасності й доцільності його запровадження. Тепер цей предмет в західних областях не практикується як експериментальний [10, с.6].

Ця дисципліна розрахована на 30-32 години у кожному класі. Уроки християнської етики рекомендовані як обов'язкові. Тематику кожного року мають такі назви: **1 клас – „Дивосвіт”, 2 клас – „Родина, рід, народ”, 3 клас – „Добро і зло”, 4-5 клас „Світ Біблії”, 6 клас – „Христові притчі”, 7 клас – „Ісус Христос – ідеал для наслідування”, 8 клас – „Божі заповіді”, 9 клас – „Людина і світ”, 10 клас – „Етика подружнього життя”, 11 клас – „Християнський світогляд і мораль”.**

Наскрізна програма (1-11 клас) говорить, що всі ми „Господній Твір, створений на Божий взір”, нагадує дитині, що вона – дитина Бога [10, с.6].

Програма побудована на національній основі, у ній використовується педагогічно – виховний досвід українського народу, врахований його менталітет, а також відображені традиційні для українців морально – етичні проблеми, що порушувалися ще в княжі часи і показані на виховному потенціалі українських святих [2, с.13].

З 1995 року організатором християнського виховання на Рівненщині стала Острозька Академія. До 2000 року в її стінах відбулося 6 міжнародних науково – практичних конференцій під загальною назвою „Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України”. Враховуючи рекомендації цих конференцій, у Рівненській області було здійснено чимало. Зокрема:

- Адаптована навчальна програма з „Християнської етики” для 1 – 11 класів, яка розроблена фахівцями Львівщини, до особливостей Рівненського регіону.
- З 1998 р. Острозька Академія разом з Рівненським обласним інститутом післядипломної підготовки педагогічної освіти та Рівненським міським управлінням освіти розпочала підготовку вчителів Християнської етики.
- З 1999 р. вводиться як експериментальний предмет „Християнська етика” у 24 школи Рівного та Рівненської області (охопила 4000 учнів).
- З 1999 р. у Рівненській області працює методичне об'єднання вчителів християнської етики. Програма засідань методоб'єднання включає відвідування і аналіз уроків з предмета, доповіді з актуальних питань теорії та практики викладання курсу.
- У 2000 р. створено координаційну науково – методичну раду, метою якої є координація процесу вивчення християнської етики в школах м. Рівного та області.
- У бібліотеці Острозької Академії створюється фонд підручників, навчально-методичних посібників з курсу тощо.

Новим стимулом для використання християнських цінностей у навчально-виховному процесі Рівненщини стало рішення Рівненської обласної ради № 143 від 2000 р. „Про запровадження предмета „Християнська етика” у загальноосвітніх школах Рівненщини. ”

Сьогодні на Рівненщині дисципліна читається як обов'язковий факультатив майже у всіх районах області. Переважає виклад курсу в молодших класах, але є експериментальні школи у Мізочі, Здолбунові, Гоцанському районі, м. Рівному, де християнська етика читається з 1 по 11 класи [5, с.8].

Під час дослідження цієї теми, окрім використання періодичних видань („Директор школи”, „Пам'ять століть”, „Мандрівець”, „Шлях освіти”, „Освіта” й інших), нашим були використані дані соціальних та психологічних досліджень проведених у 1999 р. в Мізочській ЗОС та ЗОШ №12 м. Рівного. Під час опитування школярів було виявлено, що християнську етику учні вважають своїм улюбленим предметом і відносять до 3-х найголовніших предметів шкільного циклу. Діти визнають, що християнська етика допомагає їм позбутися багатьох негативних рис характеру. 75% учнів, що вивчали цю дисципліну, заявляють про зміну своїх моральних понять, а саме: у них поліпшилась поведінка, ставлення до батьків, друзів, учителів.

Ці зміни підкріплюються й отриманими результатами дослідження стану ворожості й агресії за методикою Басса-Даркі. Опитуванням були охоплені учні 6-х класів ЗОШ № 12 м. Рівного, які вивчали християнську етику і які не вивчали. Результати аналізу психологічного дослідження показали, що в 6 класі де не читався предмет, лише 25% відповідають нормі, а в 75% дітей рівень ворожості перевищує норму. У класі, де вивчався курс, нормі відповідає 46%, отже, різниця 21 %. Враховуючи те, що предмет у 1999 р. читався в ЗОШ № 12 лише 1 рік, то можна говорити про його позитивний вплив на психологічну структуру особистості.

З'ясовуючи ставлення дітей до вивчення християнської етики, ми дійшли висновку, що 93% учнів подобається вивчення предмета, а 89% школярів бажають вивчати дисципліну в майбутньому.

Разом із тим варто зазначити й те, що деякі учні (за результатами соціологічного дослідження) почуваються дещо дискомфортно на окремих уроках християнської етики, оскільки вони мають виражену конфесійну спрямованість.

Найактуальнішим завданням для вдосконалення викладання курсу християнської етики на Рівненщині є підготовка кваліфікованих учителів, удосконалення навчальних програм, створення підручників, інформування громадськості про результативність і виховний потенціал цієї дисципліни.

На 2005 р. відомо, що в школах 19-ти регіонів України вивчається приблизно 10 предметів духовно-релігійного спрямування, їхнім вивченням охоплено близько 356 тисяч учнів (що складає 7 % від загального контингенту).

Цікаво, що динаміка цього процесу висхідна, що свідчить про нову потребу суспільства у включенні нових потужностей у співпраці школи з церквою.

Щодо особливостей та основних вимог до викладання християнської етики, то її уроки мають освітньо-виховний характер, підкріплений прикладами, на які багата наша історія, література і культура. Одна з найважливіших вимог – не обмежуватися суто текстуальним ознайомленням з біблійним сюжетом, а на його підставі вміло дати оцінку вчинкам з точки зору етичної вартості, моральної правди і впровадження цих вартостей у життя.

Враховуючи те, що на уроках християнської етики дітям прищеплюється чимало почуттів: співчуття, жалість, милосердя, любов – учитель на уроці послуговується різноманітними формами навчання: читанням Святого Письма, слуханням духовної музики, ознайомленням з основами іконографії, співом, малюванням, поезією, конкурсами, вікторинами, кросвордами, дискусіями, інсценізаціями [10, с.7].

З огляду на специфічність предмета слід мати на увазі, що вчитель християнської етики має бути для школярів живим прикладом і носієм високих етичних моральних якостей. Такий підхід до добору кадрів є загальнопедагогічним завданням [11, с.6].

Вплив учителя на учнів визначається його особою. Він зобов'язаний бути справедливим, лагідним і привітним. Між учнем і вчителем повинна панувати взаємна довіра і любов, і як наслідок – слухняність учнів, але вільна, непримусена. Сучасний учитель повинен бути також різнобічною, вільною, творчою і, як уже було сказано, духовно багатою особою.

Відтак учитель – взірць, носій духовної культури, в основі якої лежить релігійність і джерелом якої є жива віра. До цього спонукає нас відчуття нашої виховної традиції, наша історична пам'ять, адже українська освіта й виховання завжди були глибоко християнськими.

З першою особливістю – введенням основ християнської етики до школи – пов'язана й друга – підготовка кадрів.

Тобто ідеться про запровадження цілісної системи підготовки та перепідготовки кадрів, створення підручників, навчальних програм і таке інше, що необхідне для запровадження курсу духовно – морального виховання. Вочевидь, тут втрачено багато часу і згаяне доведеться надолужувати. На сьогодні існує ряд ВНЗ, які є наближеними до виконання завдань, що постають. Опорними ВНЗ тут можуть стати ті, у яких уже готувались фахівці з релігієзнавства (Києво-Могилянська та Острозька Академії, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова і т. д.). Зрештою цю проблематику повинні освоїти усі без винятку педагогічні навчальні заклади країни, оскільки потреба в таких фахівцях величезна.

Водночас і в самій справі викладання предмета є певні проблеми (на них вказує дослідник О. Вишневський [4, с.128]). По – перше, не маємо досі чіткого уявлення, що власне, розуміємо під християнською етикою – предмет релігійний, що орієнтується на катехизацію дитини, чи предмет філософський, який у Польщі, наприклад, називається просто „Етика” і викладається поруч з релігією – як предмет світський, але християнський за своїм підґрунтям.

По-друге, очевидно, що за будь – яких трактувань християнська етика є лише навчальним предметом (не обов'язковим), з яким діти мають справу протягом 1-го уроку на тиждень. Він не тотожний поняттю „системи виховання” і навіть не є складовою якоїсь системи, а тому виглядає штучно привнесеним, „пришитим” до навчального процесу, на відміну, скажімо, від польської школи, де релігія й етика вписуються у загальну систему виховної роботи.

По-третє, невпевнено почуває себе в школі також учитель християнської етики, оскільки предмет є новим і не всіма належно сприймається.

По-четверте, ні програми, на посібники не є настільки досконалыми, щоб дати можливість учителеві методично, повноцінно розгорнути процес навчання християнської етики.

За нашими спостереженнями, лише за умов подвижницьких зусиль талановитого вчителя та постійної допомоги з боку досвідчених теологів (як це засвідчує, наприклад, досвід роботи шкіл Дрогобича) ці уроки матимуть повноцінний характер. У деяких випадках стикаємося з фактами спрощення і навіть профанації складних духовних понять, що суперечить і завданням церкви.

По-п'яте, якщо зміст християнської етики полягає переважно в релігійному трактуванні, то він зорієнтований, головним чином, на цінності морального виховання і неспроможний достатньо глибоко охопити і репрезентувати всю палітру соціальних цінностей, зокрема національно – патріотичного життя, ставлення людини до державного устрою, розвиток у ній ясностей, що впливають із потреб господарського життя, її ставлення до природи тощо. Характерні для теперішніх курсів християнської етики намагання все ж охопити всю систему цінностей виглядає іноді штучно.

Реальна ситуація у виховній діяльності вимагає нових підходів, – власне, таких, які дали б можливість, з одного боку, створити цілісну систему виховання, у якій християнська етика зайняла б належне місце й утвердила б свою

чітку роль [4, с.128].

Сучасний дослідник В. Баранівський вважає, що причиною проблем, які постають перед запровадженням та викладанням духовно – релігійних предметів, є відсутність єдності українських політичних, релігійних та державних структур [1, с.44].

У формуванні духовності дітей не слід орієнтуватися на швидку віддачу, а результати, можливо, не відразу яскраво помітні, але обов'язково будуть. Учитель „християнської етики” не „жнивує” – про епілог буде говорити саме життя.

Сучасні культурні та політичні діячі покладають великі надії на дисципліни духовно – релігійного спрямування, зокрема і курсу „християнська етика”, та висловлюють сподівання, що вони допоможуть підвищити духовність народу, допоможуть нашій молоді дотримуватись морально доброї поведінки у щоденному житті та бути вірною Богові, Україні, народові [7, с.28].

Молодь України, вихована на християнських цінностях, у кінцевому рахунку сприятиме одвічній історичній мрії Українців – збудувати міцну, процвітаючу державу, засновану на високій духовності, позитивних моральних цінностях.

Джерельні припаси

1. Баранівський В. Релігійні чинники в системі духовної культури та освіти // Освіта і управління. – 2005. – № 2.
2. Бондаренко В. Світська школа і Церква в сучасній Україні: у пошуках співпраці // Освіта. – 2005. – № 45. – С.12-13.
3. Вишневський О. Релігія і деякі проблеми релігійного виховання в школі // Рідна школа. – 1999. – № 4. – С.3-7.
4. Вишневський О. Християнізація виховання // Пам'ять століть. – 2004. – № 5. – С.128, 123.
5. Жуковський В. Викладання предмету „Християнська етика” у загальноосвітніх школах Рівненщини / Християнська етика і педагогіка: статті та уроки: Навчально-методичний посібник. – Острог, 2000. – С.8-13.
6. Іванюк І. Ціннісні орієнтації у світлі концепції інтеркультурної освіти // Шлях освіти. – 1997. – № 3. – С.26.
7. Огірко О. Християнська етика – могутній засіб педагогіки // Мандрівець. – 2002. – №4. – С.28.
8. Сухомлинська О. Формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Директор школи. – 2003. – № 1. – С.4-6.
9. Хайруліна В. Основи християнської етики як засіб відродження духовності // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – №1. – С.36-40.
10. Християнська етика: методичний посібник / За ред А. Калиник. – 2-ге видання, доопрацьоване. – Львів: Свічадо, 1998. – С.5-8.
11. Швед М. Християнська етика – важлива складова національної освіти // Освіта. – 2002. – № 27. – С.6-8.

УДК 371. 329 – 062. 89

Ковальчук Л.М. – ст. V курсу
 спец. „Культурологія” РДГУ
 н.к. – канд. іст. наук, доц. Черепуха Л.О.

ХРИСТІЯНСЬКА МОРАЛЬ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ТА ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Умови часу викликали потребу відродження зруйнованої економіки, налагодження всебічних зв'язків з іншими країнами, утвердження України на міжнародній арені з найактуальніших питань: відродження духовності народу, усвідомлення своєї національної незалежності та виховання почуття національної гордості, примноження духовних і матеріальних надбань етносу.

Серед основних проблем відродження духовності, що потребують розв'язання в Україні, є: загальне моральне зuboжіння; поширення зневіри, зниження загального рівня культури у значній частини населення; безвідповідальність за свої вчинки; нехтування принципами гуманності; пропаганда культу наживи і збагачення будь-якою ціною за будь-яких умов; зростання злочинності; загострення міжконфесійних та політичних протистоянь; зниження рівня освіти; низька національна свідомість; зневажливе ставлення до релігійних святинь; погіршення сімейно-родинних взаємин тощо.

Над цією темою працювали такі відомі науковці, як Г. Ващенко, Е. Митрофанова, Д. Дьобі, В. Зеленковський та інші.

Вибрана нами тема є досить актуальною, тому що в сучасних умовах розвитку людської спільноти надзвичайно гостро відчувається занепад і навіть пустота у сфері моральної свідомості. Тому і зростає потреба кардинальної зміни ставлення людства до духовності, моральності, моралі. Моральна свідомість особистості найбільше проявляється у її активній життєвій позиції. Чим вища зрілість особистості, тим міцніша її моральна свідомість і самосвідомість, чим глибший, багатший моральний світ людини, тим вища її громадянська відповідальність.

Мораль не існує в суспільстві сама по собі – вона взаємопов'язана з іншими культурними феноменами, є всепроникаючою формою духовної культури, оскільки без неї будь-яка діяльність людини і суспільства стане

саморуїннвою. З цього приводу відомий філософ І. Ільїн писав, що на початку ланцюжка причинно-наслідкових зв'язків, які ведуть до загибелі культури і держави, лежить духовна криза особистості й суспільства.

Для народу України є дуже близьким поняття „християнська мораль”, оскільки вона сповідувалася східнослов'янськими народами ще з часів Київської Русі. У період з ІХ по ХІІІ століття християнство об'єднувало під своєю егідою майже всі галузі культури. Саме храми та монастирі були одночасно й осередками освіти, бібліотеками, центрами творення культурно-мистецьких цінностей.

Шкільна освіта з ХІV по ХVІІ століття тісно пов'язувалася з церквою, навчання було просякнуте християнським віровченням. У школах, що існували при монастирях, церквах та благодійних установах, дітей намагалися виховувати в дусі християнської моралі [5, с.130].

В українській освітній традиції формування релігійного світогляду значною мірою розвинулося завдяки діяльності культурно-освітніх закладів ХVІІ – ХVІІІ століть. Тривалий час вони були провідниками й охоронцями морально-християнських цінностей, а також проводили просвітницьку роботу. У славетній Києво-Могилянській академії закладалися основи поєднання європейського рівня освіти з християнським вихованням православної традиції.

У подальшій історії України осередком релігійного виховання дітей стали церковні школи, які почали створюватися та бурхливо розвиватися після реформи 1861 року. Завдання формування у дітей християнських ціннісних орієнтацій у церковних школах покладалося на парафіяльних священиків, а до навчання залучалися вчителі, які мали належну духовну підготовку.

Філософ-мислитель ХХ століття Г. Ващенко розробив національну систему освіти, головним елементом якої є християнська мораль. Він осмислив виховний ідеал як образ ідеальної людини у співвідношенні взаємозв'язку з християнським, західноєвропейським виховним ідеалом. Він вважає, що лише на основі християнської моралі можна побудувати таку виховну систему, яка своїм корінням сягає глибини віків і може пробудити до життя те незнищенне, що закодоване в духовних генах людського роду [1, с.98].

Дбаючи про те, щоб розширити дидактичні можливості для виховання молоді, слід усе-таки пам'ятати, що головне в цій справі – це справжнє прилучення до християнських моральних норм і цінностей.

Оскільки система освіти тісно пов'язана з державним устроєм і соціально-економічним ладом, то, зважаючи на найвищі світоглядні основи, в Україні може бути тільки такий державний устрій, який засуджує насильство і деспотизм та забезпечує свободу кожного громадянина. Межі тієї свободи є тільки у свободі і правах інших громадян. Г. Ващенко наполягає на тому, що суспільно-економічний лад мусить базуватися на любові до ближнього і на справедливості, а це виключає експлуатацію людини людиною. Без навчання релігії в школах не можна мати християнської моралі, а без тієї моралі не може бути ні свободи, ні любові, ні справедливості [4, с.115].

„Дайте мені точку опори і я переверну весь світ”, – сказав задовго до нашої ери давньогрецький учений Архімед. Саме сьогодні гостро відчувається потреба віднайти ту точку опори, яка стане основною складовою у формуванні освітньо-культурного та виховного процесу в Україні.

Є чимало причин, що свідчать про необхідність введення основних тенденцій християнської моралі в процес розвитку Української держави. Це:

- необхідність ефективного соціально-економічного розвитку України;
- інтеграція в європейський світовий простір;
- духовно-моральна криза в українському суспільстві;
- криза основних виховних інституцій – сім'ї, школи, громади;
- різке погіршення духовного і фізичного здоров'я української молоді;
- прагнення до використання перевірених вітчизняним і зарубіжним досвідом християнських цінностей.

Відомим є той факт, що 8 липня 2005 року Президент України звернувся до Міністерства освіти і науки з дорученням про подолання морально-духовної кризи суспільства.

Відповідно 26 липня 2005 року Міністерством освіти і науки України був виданий наказ №435, яким передбачено „ведення курсу „Основи християнської етики” для 2-11 класів, починаючи з 2005/06 навчального року, або факультативних курсів морально-етичної проблематики. Наприклад, „Основи православної культури”, „Християнська етика”, „Християнська культура”. Тим самим наказом для впорядкування та вирішення комплексу питань, пов'язаних з морально-етичним вихованням молоді, створено спеціальну комісію за участю науковців, представників освіти та релігійних організацій.

Головною метою цього наказу було ознайомлення учнів із цінностями християнської моралі, заснованої на традиційному розумінні моральності як благочестя, а також сприяння формуванню цілісної, духовно зрілої особистості.

Динаміка розвитку сучасного світу надзвичайно загострила справу виховання та формування світоглядних засад підростаючого покоління. Криза техногенної цивілізації, новітні виклики часу змушують освітян продукувати оптимальні механізми впливу на процес духовного становлення молоді [6, с.78].

Християнська традиція і мораль – це фундамент сучасної цивілізації та системи загальнолюдських морально-етичних цінностей.

Сьогодні українське суспільство потребує повернення до джерел виховання молоді на засадах християнської моралі. Запровадження християнських цінностей у навчально-виховний процес є реальною альтернативою бездуховності, моральній кризі, псевдоцінностям сучасної масової культури.

Джерельні приписи

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
2. Дьюї Д. Моральні принципи в освіті / Пер. з англ. М. Олійник. – Львів, 2001.
3. Гуревич П. С. Культурологія. – М., 2003.
4. Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення. – Львів, 2002.
5. Зеленковский В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М., 1993.
6. Митрофанова Э. О. Християнська етика і педагогіка: Статті та уроки. – Острог, 2001.

УДК 061. 213 (477), „7124”

Миркевич О.В. – ст. IV курсу
 спец. „Культурологія” РДГУ
 н.к. – канд. пед. наук, викл. Тюска В.Б.

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ОСНОВА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РУХІВ

Значення молоді у поступовому розвитку людської спільноти важко переоцінити. За будь-яких часів, ледве людство стало усвідомлювати себе творцем власного буття, його найкращі сподівання неодмінно пов'язувалися з молоддю, прийдешніми поколіннями.

Можна пишатися молоддю, гудити її чи взагалі не помічати її існування. Однак не можна не зважати на молодь, її потенції, ідеали, інтереси, сподівання, її радикалізм і нетерпимість до всього оманливого й хибного, її відвертість та прямоту, її безапеляційність та невміння часто уважно прислуховуватися до старших. Молодь стає і суб'єктом і об'єктом суспільних перетворень, адже самі молоді люди, з метою підвищення ефективності їх впливу на суспільне життя, намагаються об'єднатися, зорганізуватися в громадські структури для того, щоб на вищому рівні лобювати свої інтереси. Об'єднуючись, вони стають спроможними вирішувати різні питання.

Найефективнішим механізмом взаємодії нових поколінь із суспільством є молодіжний рух – форма вияву соціальної активності юного покоління. Адже в рамках молодіжного руху людина не лише проходить соціалізацію, здобуває необхідний досвід, але й самореалізується.

Вивчення історії молодіжного руху України в XXI столітті потребує вирішення деяких теоретичних, концептуальних проблем. Нечіткість уявлень щодо внутрішнього стану, організаційної структури молодіжного руху як у цілому, так і українського його аналогу зокрема, відсутність домовленості щодо суті термінології, якою користуються в політичних документах, наукових дискусіях, публіцистиці часто призводять до неоднозначності, а інколи й помилковості в його оцінках, дослідженні місця і ролі цього складного соціального явища в житті суспільства.

Про неповноту досліджень проблеми може свідчити й те, що вчені поки що не дійшли до єдиної думки в тому, яка наука має займатися цією проблематикою. Серед науковців існує дві точки зору: одні вважають, що повинна бути особлива наука про молодь і її фундації – „ювенологія” чи „юнологія”, а інші – що молодіжна проблематика у своїй сукупності складає наукову дисципліну міждисциплінарного характеру [1, с.12].

Можна стверджувати, що ця проблематика є надзвичайно актуальною в наш час. Глибоке її дослідження дозволяє відкрити нові шляхи у розв'язанні певних проблем молоді та спрямувати розвиток молодіжних рухів у якісно нове русло.

Ця тема стала предметом уваги багатьох учених, зокрема таких, як В. А. Головенько, М. Ф. Головатий, В. М. Бебик, М. П. Перепелиця, В. А. Ребкало, О. А. Корнієвський, О. О. Яременко, М. Ю. Пашков, Е. Косенко та інші.

Однак для нас, зважаючи на тему дослідження, одним із головних завдань є визначення базового поняття „український молодіжний рух”. Слід зазначити, що на сьогодні не існує єдиного визначення цього терміна. Так, найбільш відомий дослідник у цій галузі В. А. Головенько вказує на те, що поширення отримали декілька точок зору, а саме:

1. Поняття молодіжного руху пов'язується зі світовим революційним процесом, як відображення участі в ньому молодого покоління.
2. За радянської доби багато спеціалістів молодіжний рух ототожнювали лише з комсомолом.
3. Існує думка, що молодіжний рух – це сукупність лише молодіжних організацій.
4. Деякі дослідники визначають молодіжний рух як громадсько-політичну активність молоді [1, с.14].

Однак, на думку В. А. Головенька, усі ці визначення не в повному обсязі оцінюють таке явище. Необхідно врахувати те, що всі структури молодіжного руху на різних історичних етапах розвивалися по-різному: по-перше, певний час існував цей рух лише у формі громадських самодіяльних молодіжних об'єднань, і, по-друге, громадська активність юні в різні періоди неоднаково проявлялась.

Стає очевидним, що молодіжний рух як соціальне явище має певні функціональні закономірності та механізми власного розвитку, враховуючи те, що умови функціонування цього руху в суспільстві конкретизуються у сферах суспільного життя: соціально-економічний, політичний, ідеологічний, культурний. Інтеграційні процеси в молодіжному середовищі на тому чи іншому відтинку часу мали різний історично-обумовлений функціональний вияв [5, с.5].

О. Корнієвський розглядає молодіжний рух: 1) як одну з більш рухливих форм соціальної активності молоді, прояву

та реалізації соціально-політичних ініціатив; 2) як один із засобів участі молоді у суспільних процесах через колективні (організовані, неструктуровані) форми прояву молодіжної самодіяльності на засадах спільних інтересів [3, с.20].

Найповніше, на нашу думку, визначає молодіжний рух Є. Косенко, стверджуючи, що під цим поняттям, як правило, розуміють масову організовану соціально-політичну активність, спрямовану на реалізацію як специфічних вимог і цілей молодого покоління, так і цілей інших громадських груп, об'єктивні інтереси яких відповідають інтересам молоді.

Однією з найважливіших проблем вивчення українського, як і будь-якого іншого, молодіжного руху є питання його періодизації, під якою розуміється "умовний поділ будь-якого історичного процесу на хронологічні періоди відповідно до їх відмітних особливостей, що відзначаються в залежності від обраних критеріїв" [1, с.25]. Здійснюючи періодизацію історії молодіжного руху, слід враховувати, що її критерії складаються з двох взаємозв'язаних елементів. Перший з них характеризує зовнішні, об'єктивні умови розвитку цього процесу. Другий елемент розкриває зміст процесу шляхом аналізу діалектики розвитку складових частин самого молодіжного руху.

Головенько В. А. виділяє в історії українського молодіжного руху такі три основні періоди:

– перший (початок XX століття – середина 20-х років для Радянської України і кінець 30-х років XX століття для Західної України) – період становлення і масового розвитку різноманітних громадських структур українського цього руху, зародження молодіжної преси, появи перших законодавчих актів, що стосуються проблем молодіжного руху в цілому тих країн, до складу яких входили українські землі;

– другий (із середини 20-х років для УРСР і з початку 40-х років для Західної України, Буковини, Закарпаття – до середини 80-х років XX ст.) – період діяльності в молодіжному русі лише двох організацій – комсомольської та піонерської, які виконували в молодіжному середовищі роль громадської молодіжної організації, філії комуністичної партії та здійснювали державні функції;

– третій (із середини 80-х років і до сьогоднішнього дня) – це період відродження в українському молодіжному русі різноманітності громадських об'єднань, становлення державних структур, що займаються виробленням та реалізацією молодіжної політики, впровадження необхідної правової бази розвитку молодіжного руху [1, с.29].

Разом із тим, не зважаючи на існуючу періодизацію не можна сказати, що це є остаточним поділом, оскільки відродження та становлення нового молодіжного руху України продовжується і потрібне глибоке об'єктивне вивчення історії молодіжного руху на всіх етапах його розвитку.

Багатий історичний досвід організації молодіжних об'єднань є зокрема й на Рівненщині. Прообразом для створення молодіжних організацій стали відомі ще з XV століття православні братства-союзи мирян та духовенства, покликані оберігати християнську віру православного обряду. „Молодіжні організації” на Волині, зокрема на Рівненщині, у другій половині XIX століття вже були значною мірою орієнтовані на громадські та політичні сили суспільства царської Росії. Це були теж церковні братства, що створювалися для суспільного впливу російської православної церкви в Україні. У 1864 році було видано основні правила для цих братств, які мали стати громадськими об'єднаннями у пропаганді російського православ'я. Такі церковні братства виникають по чергову в Острозі, Дубно, Рівному, Здолбунові тощо.

12 квітня 1912 року було засновано абсолютно відмінну молодіжну формацію, яка вже набула власної атрибутики, а головне, окрім символіки, виробила методику для змістовного виховання. Основою дії для цієї організації стала робота з молоддю офіцера розвідки Великобританії Роберта Баден-Пауела – скаутинг. В Україні скаутська організація набула, крім патріотичного, національного змісту й отримала назву „ПЛАСТ”. У 1922 році ПЛАСТ з'являється на Волині, оформлений як спортивні гуртки при громадському об'єднанні „Просвіта”. Перший осередок ПЛАСТу на Рівненщині постав у с.Олександрії близько 1922 року з ініціативи В. Боровського, Т. Довгалюка, Т. Семенка.

20-30-ті роки на Рівненщині були також часом розквіту й інших молодіжних організацій, які вирізнялися за національним та політичним принципами. У Рівному існували польське скаутське об'єднання *harcerstwo*, молодіжні організації спортивного й напіввійськового спрямування „Sokyl” та „Strzelcy”.

З приходом радянської влади (від 1939 року) діяльність існуючих раніше молодіжних організацій було припинено. Натомість рівненській молоді було запропоновано єдину для вступу організацію – комуністичну спілку молоді, яка виховувала нову зміну для КП (б)У.

1941 року в Рівному та повітових центрах уже нового окупаційного утворення – Рейхскомісаріат „Україна” – німецька влада дозволила існування лише спортивних клубів – Рівненського футбольного „Горинь”, Здолбунівського „Гарт” та інших [2, с.42].

Якщо вести мову про молодіжні нелегальні організації, то варто згадати підпільну „Юнацтво ОУН”, очолювану Уляном Белешком, яка нараховувала 6 осіб і діяла на території Мізоцького та Острозького районів наприкінці 40-х років (більшість учасників було заарештовано у 1947 році). Рівненська націоналістична група студентів, яка складалася з 4-х осіб, діяла в педінституті й була ув'язнена на різні терміни наприкінці 60-х років.

Однією з найперших, справді громадських організацій, що відновили свою діяльність наприкінці 80-х рр. у м. Рівному став ПЛАСТ – Українська Скаутська Організація. Потім була черга Клубу Української Елітарної Молоді (КУЕМ)-1991 р., Спілка молоді Рівненщини (СМР – правонаступник комсомолу в області), Клуб Українського Юнацтва „Білий хрест” (м. Здолбунів) – 1992 р., Дитяче козацьке товариство Рівненщини „СІЧ”, Спілка Української Молоді (СУМ) – 1993 р., а також інші громадські та громадсько-політичні організації.

Нові віяння на рівненську Волинь дійшли з Києва наприкінці 1996 року за посередництва лідера Спілки Української Молоді Олександра Задорожного. У грудні того ж року такі різні й водночас схожі між собою молодіжні

громадські організації у кількості 12-ти (серед яких-СУМ, КУЕМ, Еко клуб, ДКТР"СІЧ", Клуб"Гармонія" та інші) ухвалюють рішення про заснування справді демократичного за участі кожної з організацій молодіжної формації Рівненського обласного комітету молодіжних організацій (РОКМО). У цей же час на Рівненщині, як і по всій Україні, з'являється нова тенденція в ювенальному русі – в область приходять молодіжні організації, що є опосередковано частиною політичних партій: „Молодий РУХ” (НРУ), Ліберальна молодь (ЛДПУ), Молоді республіканці (УРП), Демократичні перетворення України (Дем ПУ), Молодіжний Конгрес Українських Націоналістів (КУН) тощо.

Саме представників такої молодіжної формації – голові Української соціал-демократичної молоді (СДПУ (о)) Рівненщини – Андрію Міщені вдається зареєструвати у 1999 році „старе”, „добре” РОКМО. З цієї позначки розпочався новий етап у діяльності молодіжних організацій на Рівненщині.

Нині в Рівненській області офіційно зареєстровано та легалізовано понад два десятки молодіжних угруповань різного спрямування. Про кількість реально існуючих, але не зареєстрованих, можемо лише здогадуватись. Переважна більшість із них – це молодіжні секції, відділи, групи політичних партій тощо. Тут і Зелена молодь, і ЛІМО (ліберальна молодь), і МОДЕМ (молоді демократи), і всім відомі ПЛАСТ, Козачата, УНА-УНСО, що мають у своїх лавах шкільну, студентську і робітничу молодь, службовців і підприємців.

Ще один потужний загін молодіжних об'єднань становлять суто студентські організації, не заангажовані тією чи іншою стабільною політичною ідеєю. Це різноманітні органи студентського самоврядування і самоорганізації – від рад гуртожитків і деканатів до парламентів і Всеукраїнської спілки студентів. Як правило, ці організації не є самостійно діючими і перебувають під впливом офіційних (державних) структур [4, с.51].

До особливостей культурного простору треба віднести також досить потужну мережу різноманітних релігійних общин, які останнім часом значно активізувалися. У пошуках шляхів творчої самореалізації все більше молоді звертається саме до них. Виникають цілі молодіжні общини, що діють за принципами клубів. Так, у Здолбунівській євангельській церкві „Джерело життя” діють і музичні програми, і проводяться заняття з читцями, і здійснюються театральні постановки. Загальний середній вік цієї общини не досягає й 30 років.

Нині, у так званий перехідний період, конче важливим є створення умов для самодіяльності, саморозвитку громадян і молодь потребує першочергової уваги стосовно відповідних стартових умов, авансування свого розвитку та життєвого становлення. Отже, державні інституції, громадські структури повинні підтримувати інноваційну, творчу діяльність молоді, її громадські організації й об'єднання.

Молодіжні організації є основою соціокультурних рухів, які сприяють формуванню у молоді активної громадської позиції, відчуття своєї значущості для суспільства, високої культури, самореалізації.

Джерельні приписи

1. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз основних періодів. – К., 1997.
2. Громадська діяльність для новачків. – Рівне, 2001.
3. Корнієвський О. А. Сучасний стан молодіжного руху та його оцінка молоддю // Політологічні читання. – 1993. – №2. – С.20.
4. Опанасюк В. Деякі проблеми молодіжних об'єднань Рівненщини як напрямки інтеграції в світову культуру // Культура України ХХІ століття: діяльність культурологічних закладів в сучасних умовах: Збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції 30 листопада – 1 грудня 2001 року. – Київ-Рівне, 2001. – С.51.
5. Черній А. Л. Історія діяльності дитячих організацій: Навчальний посібник. – Рівне, 2002.

УДК 016. 213

Кузіч Р.С. – ст. IV курсу спец.

„Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво” РІС КСУ

н.к. – канд. іст. наук, доц. Шеретюк Р.М.

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ

На сьогоднішній день молодь розділена на дві основні соціальні групи. До першої групи належить молодь, яка чітко розуміє своє місце і роль у суспільно-культурних умовах життя. До другої – молоді люди, які ще не ствердилися у суспільстві та не мають чітко визначеної ролі у соціумі. Свідома молодь – це суспільний прошарок суспільства, що займає окреме місце у соціальній культурі та відіграє особливу роль у суспільстві. Він спрямовує свої сили на розвиток країни та вирішення важливих проблем суспільства, виступає провідником духовного відродження та вимагає від суспільства постійної уваги і сприяння його адаптації. У результаті цього молоді люди об'єднуються в окремі групи та організовуються в громадські структури. Одним з дієвих механізмів суспільного перетворення є молодіжний рух, який можна прирівняти до політичної системи такої категорії суспільства, як молодь.

Молодіжний рух виникає в процесі соціально – економічного, соціально-культурного розвитку і є формою вияву соціальної активності юного покоління, що є найефективнішим механізмом взаємодії нових поколінь із суспільством.

Ці рухи є осередком формування молодіжних культур і стилів життя. Вони є найбільш динамічною формою соціальної активності молоді та способів вираження її соціально-політичних і культурних громадських ініціатив. Зародження українського молодіжного руху відбувалося в процесі формування його громадських структур, що з'явилися досить давно. Так, у XVI-XVIII століттях у період активної діяльності на українських землях церковних братств існувало чимало „молодечих”, або „младенческих”, братств [3, с.34]

Початок XVIII-XIX століть – це період в історії українського молодіжного руху, пов'язаний з відродженням національної свідомості в Україні, яка розвивається під впливом західних філософських систем. Саме в другій половині XIX століття відбувається активне зародження молодіжних структур, так званих громад. Наприкінці століття такі громади мали велике значення в багатьох містах України.

Друга половина XIX ст. відзначилася масовим становленням „земляцтв”- територіальних гуртків для самопомогової й культурної праці, які гуртували студентів усіх вищих закладів того чи іншого міста.

Процес зародження та становлення українського молодіжного руху й молодіжних організацій розпочався ще з XVI ст. і продовжує розвиватися до сьогодні. Його формування як складного соціального явища, як своєрідної політичної системи молоді набувало високої активності, масштабів та форм діяльності. Упродовж XX ст. український молодіжний рух пройшов складний шлях свого внутрішнього розвитку, що був пов'язаний із трансформаціями, котрі відбувалися у світовій спільноті в цілому.

Історія молодіжного руху – нерозривна складова частина загальноісторичного процесу як у світі, так і в кожній країні зокрема. Ось чому періодизація історії цього руху невіддільна від періодизації загальноісторичного процесу [3, с.27].

Внутрішнє життя молодіжного руху має свій поділ на етапи і рубезі. Важливою складовою періодизації молодіжних організацій є їхній вплив на розвиток молодіжного руху, що пов'язаний з міжнародним впливом цих структур і позначається на його періодизації.

Гене́за, або розвиток, молодіжного руху є надзвичайно складним процесом в історії суспільства. У дослідницькій літературі немає єдиної думки щодо трактування співвідношення таких вихідних для періодизації XX століття понять, як „етап” і „період”.

Провідний вітчизняний дослідник молодіжного руху в Україні В. Головенько вважає, що здійснюючи періодизацію історії молодіжного руху, необхідно враховувати, що її критерії складаються з двох взаємопов'язаних елементів. Перший характеризує зовнішні, об'єктивні умови розвитку цього процесу – рівень демократизації державного будівництва, розмах і форми громадянського руху взагалі, зміни політичної ситуації, у якій розвивається молодіжний рух, ставлення суспільства до юного покоління тощо. Другий елемент критеріїв періодизації з'ясовує зміст цього процесу шляхом аналізу діалектики розвитку складових частин самого молодіжного руху, їхнього впливу на життя суспільства загалом, вирішення проблем молоді зокрема, визначення місця цього руху в політичній системі суспільства тощо.

Аналізуючи головні етапи, можна простежити співвідношення розвитку партійної системи та організованого молодіжного руху. Тому деякі політологи, розглядаючи сучасний організований молодіжний рух, звертаються в першу чергу до періодизації розвитку партійної системи України, тим самим ігноруючи суто молодіжну специфіку явища. Цікаву періодизацію українського молодіжного руху запропонували фахівці УкрНДІ проблем молоді. Так, історія українського молодіжного руху умовно поділена на чотири періоди:

- перший – з часу появи молодіжних об'єднань і до кінця XIX ст. У той час молодіжний рух в Україні лише зароджувався;
- другий – з кінця XIX століття до середини 20-х років XX ст. – період становлення молодіжного руху України, що складався тоді з десятків молодіжних об'єднань, різноманітних за політичними та іншими уподобаннями;
- третій – з кінця 20-х до початку 80-х рр. XX ст. Протягом цього періоду молодіжний рух Радянської України був представлений лише комсомольською та піонерською організаціями. Більш різноманітним він був до 1939 року в Західній Україні. Традиції українського молодіжного руху частково розвивалися в українській діаспорі;
- четвертий – з середини 80-х рр. XX ст. і донині – період відродження молодіжного руху України, його становлення як складного явища, різноманітного за політичними структурними ознаками і формами роботи з молоддю.

Ця періодизація охоплює увесь період розвитку молодіжного руху в Україні і подає його в розгорнутій історичній ретроспективі. Слід зазначити, що більшість науковців визначають початком сучасного організованого молодіжного руху середину 80-х років XX століття. Хронологічна різниця у визначенні точки відліку в різних авторів полягає у „міфологізації” певної історичної події. Так, науковці, представники української західної діаспори, початком сучасного організованого молодіжного руху в Україні вважають утворення Українського культурологічного клубу та Товариства Лева (1987 рік). Цієї думки дотримуються А. Камінський, О. Закидальська та ін. Н. Косарев та І. Іванишин запропонували датувати початки сучасного організованого руху значно раніше. Власну думку стосовно цієї проблеми мають дослідники О. Єригін, І. Коляка, О. Громов, О. Корнієвський, А. Кузін, В. Чурбанов, О. Нелюбин та інші.

Молодіжний рух поділяється на такі категорії: громадські молодіжні фонди, релігійні об'єднання, молодіжні філії при „дорослих” громадських об'єднаннях та партіях, молодіжні підприємства, що займаються виробничою комерційною діяльністю, неформальні групи. Найбільш популярними є молодіжні організації, спілки, союзи, асоціації, рухи тощо. Молодіжні організації – це об'єднання молодих громадян, які згуртовуються і спрямовують свої сили на вирішення важливих проблем у суспільстві. Необхідною умовою для таких організацій є правові норми, що складають її нормативну основу. Національне право – це головна її складова. Це право закріплене в

конституційних законах та інших нормативних актах держави.

Правова регламентація молодіжного руху існує з 4 березня 1906 року, коли законодавством царської Росії стосовно громадських об'єднань у цілому і молодіжних зокрема було прийнято закон „Тимчасових правил про товариства і спілки”, які на той час були досить прогресивними. На сьогодні молодіжні організації захищені Законом України: Стаття 2. Закону України „Про молодіжні та дитячі організації” визначає молодіжні громадські організації як об'єднання громадян віком від 14 до 28 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів”.

Молодіжні організації – це добровільні об'єднання, що формуються для захисту певних спільних інтересів чи вирішення проблем. Такі об'єднання можуть бути і вузькопрофільними, і великомасштабними.

Повертаючись до проблеми уточнення понять, слід нагадати, що за допомогою організації молоді люди мають можливість повніше реалізувати свої інтереси, запити та потреби, тобто самореалізовувати відносини молоді з державою, її інститутами. Вважається, що саме молодіжні організації є інструментом найбільш дієвої соціалізації юного покоління.

Нині в Україні діє понад п'ятдесят громадських молодіжних організацій, які претендують на статус всеукраїнських, і кілька сотень регіональних об'єднань. Дуже часто трапляється так, що потужний вагомий вплив молодіжних організацій та рухів стає вирішальним у переломні моменти історії. Зрештою, ми в цьому переконалися на власному досвіді, коли студентство та молодіжні організації мали чи не вирішальний вплив на долю демократичної країни під час виборів Президента в 2004 році.

Сучасний молодіжний рух є дуже прогресивним явищем серед української молоді. У Рівному на сьогодні зареєстровано близько п'ятдесяти різних за профілем молодіжних організацій, і можемо тільки уявити, скільки є неформальних об'єднань. Однією з найактивніших у суспільно-культурному житті нашого міста є рівненська молодіжна громадська організація „Фундація регіональних ініціатив”.

Метою діяльності МГО ФРІ є задоволення і захист прав та інтересів її членів, залучення молоді до участі у громадському житті, сприяння позитивним перетворенням у нашому суспільстві, пропаганда і поширення прогресивних ідей та світогляду серед молоді. Головні завдання МГО ФРІ полягають у:

- сприянні підвищення суспільної, політичної, культурної та наукової активності молоді, активізації участі юного покоління у процесах державного життя України;
- розвитку та активізації, сприянні підвищення освіченості та моральності своїх членів та молоді;
- самоврядуванні за одержанням допомоги та інформації, необхідної для реалізації статутної мети й основних завдань діяльності.

МГО ФРІ розпочала свою діяльність у вересні 2006 року, однак за цей досить короткий час реалізувала декілька масштабних проектів, які радикально вплинули на культурно-суспільне життя міста. Однією з перших було проведено благодійну акцію „Почуйте всі” (24 вер. 2006 р.). Завдяки цій акції отримали допомогу немовлята з вадами слуху. Фундація регіональних ініціатив зібрала 9229, 67 гривень. Рівняни відгукнулися досить активно.

Серед значимих проектів було також влаштування зустрічі студентів з ESIB (Об'єднання національних студентських організацій) і ВСР (Всеукраїнська молодіжна організація), на якій були вирішені суспільні питання, що турбували студентів.

Нещодавно введений у дію проект для активної та обдарованої молоді „Студент року-2006”, переможці якого отримають злиток золота вагою 5 грамів. МГО ФРІ також активно залучає молодь до української культури. Фундація розробляє новий задум, який пропагандує та ознайомлює з українською сучасною культурою, зокрема з музикою та фільмами українською мовою. МГО ФРІ готує збірку сучасних фільмів та музики, якою молодь зможе користуватися безкоштовно.

Важливий проект відбудеться 25 листопада 2006 року – зустріч рівнян із молодими письменниками Сергієм Жаданом та Іреною Карпою. Таким чином, відбувається залучення молоді до сучасного культурного життя України.

ФРІ намагається піклуватися про життя молодих людей, допомагати в лікуванні важких хвороб (збирає кошти), а також активно залучає юне покоління до культурного життя, знайомить із сучасними вітчизняними письменниками, художниками, музикантами, артистами.

Ця організація видає власну газету, у якій висвітлює культурні, політичні, економічні проблеми сучасного життя в Україні.

Проаналізувавши характерні особливості діяльності молодіжних організацій та рухів в Україні, ми з'ясували, що молодіжний рух в Україні налічує 500-річну історію (XVI ст.), а на періодизацію цього процесу в Україні вплинули перипетії суспільно-політичного процесу. Розглянувши діяльність рівненської молодіжної громадської організації „Фундація регіональних ініціатив”, ми переконалися, що вона спрямована на проведення благодійних акцій, культурно-мистецьких проектів із залученням сучасних вітчизняних митців, пропаганду та поширення здобутків української культури, вирішення актуальних проблем сучасної молоді в Україні.

Джерельні приписи

1. Балакірева О. М., Головатий М. Ф. Молодь України: етапи, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: А.Л.Д., 1993.
2. Безулік Т. В., Білий А. І., Головатий М. Ф. Молодіжний рух України. – К.: А.Л.Д., 1996.
3. Головенько В. А., Корнієвський О. А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. – К.: Наукова думка, 1994.

4. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політичний аналіз основних періодів). – К.: А.Л.Д., 1997.
5. Головатий М. Ф., Немирівський Я. В. Виявлення молоді на сучасному етапі: Питання методології і методики. – К.: А.Л.Д., 1996.
6. Кудіна Л., Демчук Н., Обухівська О. Молодіжні рухи у регіонах України. – К.: Молодіжна альтернатива, 2005.
7. Кудіна Л., Демчук Н. Молодіжні НЦО в Україні та світі. – К.: Молодіжна альтернатива, 2005.
8. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні. – К., 2001.

УДК 908 (477)

Гончаров А.О. – ст. IV курсу
 спец. "Культурологія" РДГУ
 н.к. – канд. пед. наук, доц. Забуга Т.В.

УПА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: МОЛОДІЖНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Відновлення Української держави спонукає нас дивитися на нашу історію з нових позицій. І це розуміння – історичне чи, може, і геополітичне – нам особливо необхідне. Слід схилитися перед тими, кого під час страшного мороку покликала на свій захист Україна, і особливо важливо – не обійти у цій ситуації незаслуженою неувагою будь-кого з тих, хто поклав своє життя за нашу Батьківщину.

Кожен, хто почув цей поклик Духу рідної землі, робив крок, який наближав час утвердження нашої державності, і робив це по-своєму. На цій дорозі загинуло чимало борців за незалежність: це й Іван Мазепа, і гайдамаки, на ній страждали Тарас Шевченко і Маркіян Шашкевич, вона щедро полита кров'ю січових стрільців, на ній загинули Василь Симоненко і Василь Стус.

І ось в незалежній Україні, яку визнало все людство, у нашу офіційну історію нарешті повертається все те, що раніше було білою плямою, або висвітлювалося однобоко в угоду пануючій ідеології, зокрема те, що стосується діяльності Української Повстанської Армії.

Останнім часом збільшується кількість як фахових наукових розвідок, так і публіцистичних матеріалів, присвячених діяльності ОУН-УПА. Ця тема розглядається у публікаціях О. Тищенка [3], В. Корнилова [4], В. Литвина [6], Д. Веденєєва [5], причому більшість з авторів відстоюють протилежні точки зору. Не викликає сумніву потреба поглибленого вивчення історії діяльності ОУН-УПА, однак це не повинно слугувати ідеї роз'єднання суспільства. Цілком закономірно, що тільки в умовах відродження демократії в Україні докорінно змінюється на державному рівні ставлення до самого факту участі УПА у Другій світовій війні. Але, як це і підкреслює у своїх останніх публікаціях В. Литвин, пошук історичної правди має бути одночасно пошуком шляхів консолідації народу.

Науковцям ще відкривати і світло, і тіні народного формування на основі документів як вітчизняних, так і зарубіжних архівів, аналізувати його діяльність. Це потрібно зробити заради історичної справедливості, й водночас жодною мірою не применшувати героїчної боротьби тих українців, котрі боролись проти фашизму в лавах Радянської Армії.

Історія УПА – це не тільки наукова, політична, а й складна моральна проблема для нашого посткомуністичного суспільства. Справді, люди, котрих професійні борці з націоналізмом, дбайливо дібрані соціалістичним істеблшментом, таврували як „зрадників”, „фашистських посіпак”, „безбатченків”, „запроданців”, „бандерівців” (суто для нашого краю), не можуть миттєво, навіть і згідно із сучасною державною ідеологією, перетворитися у суспільній свідомості на національних героїв.

З іншого ж боку, не варто ідеалізувати історії діяльність самої УПА. Напевно, слід вчинити розумніше, висвітливши ті факти, які раніше зумисне замовчувалися, зіставити їх у всій своїй строкатості і протиріччях. Саме це дасть можливість суспільству об'єктивно оцінити історію УПА.

Десять років збройно-політичної боротьби УПА змушують кожного замислитися над джерелами її сили. Відповіді на це питання не можна знайти, якщо не згадати моментів історичного порядку, які й обумовили постання УПА. Окреслення цих моментів допоможе нам зрозуміти, що боротьба УПА – це не явище, яке було викликане дією сторонніх сил, а результат глибоких внутрішніх процесів, що відбувалися в широких українських масах віками. Це і повстання проти Польщі під проводом Богдана Хмельницького 1648 року, і боротьба за незалежність України Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Петра Дорошенка. Цю боротьбу продовжили в іншій площині Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка...

Найважливішою підпільно-революційною організацією, що діяла між двома світовими війнами, а також під час Другої світової війни й після неї, та стала невід'ємно причетною до виникнення УПА, була Організація Українських Націоналістів (ОУН). Її ініціатором і організатором був полковник Євген Михайлович Коновалець. Це сталося на першому Конгресі Українських Націоналістів 1929 року в м. Відні. ОУН була „підпільною партією”. Вона дотримувалася військових засад керівництва, конспіративних методів, суворої дисципліни й проводила кампанію політичного терору проти Польської держави та її представників. Найбільшим успіхом ОУН була її здатність завойовувати широку підтримку української молоді. За приблизними підрахунками, напередодні Другої світової війни ОУН нараховувала до 2 тисяч осіб. Кількість співчуваючих їй була набагато більшою [1, с.410].

З вибухом Другої світової війни в ОУН стався розкол, який, на думку Ореста Субтельного, завдав шкоди всьому національному рухові й послабив його моральний авторитет. Протиріччя виникли з питання завоювання української державності. У січні 1940 року Степан Бандера на зустрічі з лідером організації Андрієм Мельником висловив йому незадоволення з приводу надмірної поступливості Німеччині. У квітні 1941 року в Кракові був проголошений керівником ОУН Степан Бандера. Після цього діяли дві організації ОУН: ОУН Степана Бандери, у якій домінувала молодь, і ОУН Андрія Мельника [1, с.398]. Але, незважаючи на розкол, ОУН своє програмне завдання виконала, у першу чергу завдяки підтримці широких мас Західної України. Вона ставила основним своїм завданням очищення території України від більшовиків.

Історичні факти свідчать, що радянська влада своїми діями створювала реальне підґрунтя для невдоволення місцевого населення. Так, 1 вересня 1939 року Німеччина напала на Польщу, а 17 вересня Червона Армія вступила на територію Західної України і Західної Білорусії. Тут почалося створення партійних і державних органів, перебудова політичного та соціально-економічного устрою на засадах комуністичної ідеології. До об'єктивних труднощів додалися і проблеми, що їх породжувала антигуманна суть сталінізму. Так, з осені 1939 по осінь 1940 року було репресовано за політичними ознаками, головним чином, депортовано без слідства і суду, та навіть без письмового звинувачення, близько 10% населення „звільнених територій”. За архівними даними, на листопад 1940 року звідти вислано 312 тисяч сімей, або 1 170 170 осіб [2, с.97].

Наведені факти заперечувати вкрай важко. Наприклад, у березні 1940 року Політбюро ЦК КП (б)У спеціально розглянуло питання „Про факти самоуправства в деяких районах Львівської області”, де зазначалося зокрема, що в деяких селах Перемишлянського та Круковецького районів місцеві органи влади „самовільно провадили розкуркулення куркульських господарств з вилученням майна, що їм належить”. І хоча Політбюро ЦК КП (б)У цю практику на папері засуджувало, однак контролю за цим процесом не вело [2]. Усе це не могло не породжувати протидії місцевого населення, яке ще з більшою надією підтримувало ОУН. Можливо, саме через це частина населення Західної України вітала напад німців на СРСР. З ентузіазмом зустріли цю подію і члени ОУН, розглядаючи її як багатообіцяючу можливість встановлення незалежності Української держави. Та хоч ОУН і Німеччина мали спільного ворога, але їхні цілі були далеко не однаковими.

Уже з перших днів німецької окупації України конфлікт між інтересами українських націоналістів і німців вийшов на передній план. У зв'язку з наближенням війни в травні 1941 року провід ОУН (Б) розіслав своїм представникам таємну „Інструкцію про використання німецько-радянської війни для розгортання боротьби за Суверенну Соборну Державу, для прискорення її придбання”. В результаті прийняття стратегії проводу ОУН (Б), уже через тиждень після початку німецько-радянської війни, 30 червня 1941 року у Львові, як відомо, був проголошений Акт відновлення Української держави. Цей крок вороже сприйняв Берлін, і його ініціатори Степан Бандера, Ярослав Стецько та інші керівники ОУН (Б) опинилися у концтаборах [2, с.95]. Тим часом ОУН під проводом Мельника поквапилася скористатися невдачею свого суперника, але й вона через кілька місяців остаточно зіпсувала свої стосунки з нацистами. Історик Петро Мірчук зазначає, що ворожість німецького керівництва до акту 30 червня повинна була привести до посилення боротьби українських самостійників, початку збройного опору нацистам [3].

Цей процес було прискорено подальшими діями німецьких окупантів. Роздратовані тим, що українські націоналісти не зробили належних висновків із придушення спроби С.Бандери встановити 30 червня 1941 року свій уряд у Львові, нацистська окупаційна адміністрація, що прийшла на зміну військовій, вирішила розправитися з ними. У вересні 1941 року підрозділи СС заарештували і стратили багатьох членів похідних груп ОУН (Б), котрі були створені для виявлення в кожному населеному пункті національно свідомих українців і створення навколо них місцевої адміністрації. А через два місяці гестапо почало розправу над ОУН (М), зосередивши удар на її впливовій київській групі. Було розстріляно понад 40 провідних членів ОУН, у тому числі й Олену Телігу, видатну українська поетесу. Закрито популярну газету „Українське слово”. Згодом нацистські власті стратили українського мера Києва Володимира Базалія й вигнали з органів управління, поліції та преси національно свідомих українців. Українські націоналісти змушені були піти у підпілля, щоб продовжувати боротьбу тепер уже ще проти одного ворога – Німеччини.

Перші партизанські загони українських націоналістів виникли на Поліссі та Волині й спочатку, як не дивно, не були пов'язані з ОУН. Як тільки вибухнула нацистсько-радянська війна, місцевий український діяч Тарас Бульба-Боровець сформував нерегулярну частину під назвою „Поліська Січ”, яка пізніше була перейменована на Українську Повстанську Армію. Метою її діяльності було очищення краю від відступаючих частин НКВС та Червоної Армії. „Поліська Січ” діяла в основному на півночі Рівненщини та Житомирщини. Коли 16 листопада 1941 року німці спробували ліквідувати УПА „Поліська Січ”, Боровець повів своїх бійців „у ліси”, щоб воювати як з німцями, так і з більшовиками [2, с.94].

Улітку 1942 року обидві ОУН відіслали до лісу значну частину своїх військових кадрів, які мали завдання допомогти волинському й поліському населенню створювати самооборонні відділи.

Із ОУН під проводом А. Мельника виникли два табори під керівництвом поручиків „Блакитного” та „Білого”, які діяли в основному на Волині. Допускається існування й третього – під керівництвом поручика Волинця на Рівненщині.

Із лав ОУН під проводом С.Бандери перші самооборонні відділи почав організовувати Сергій Качинський – „Остап”. Восени 1942 року з найкраще вишколених вояків самооборонних відділів ОУН (Б) створено Першу сотню УПА, якою командував поручик Іван Перегійняк („Коробка”, „Довбешка”). Основною характеристикою цієї сотні був той факт, що її командир і більшість бійців були вихідцями з місцевих поліських сіл.

Услід за цією сотнею виникали інші, зокрема в районі Колки-Степань (командир „Ярема”), у Пустомитських лісах (командир „Дорош”), на Крем’яничині (командир „Крук”). Усі ці сотні називали себе сотнями УПА. Отже, восени 1942 року на Волині та Поліссі існували три різні українські військово-повстанчі формації. Для об’єднання всіх націоналістичних загонів ОУН під керівництвом Степана Бандери силоміць включила до своїх формувань підрозділи Боровця та ОУН (М), визначивши для них назву УПА.

Головнокомандувачем розширених сил було призначено члена проводу ОУН (Б), високопоставленого українського офіцера зі щойно розформованого загону „Нахтігаль”, Романа Шухевича. Завдяки широкій та ефективній підпільній мережі ОУН (Б) УПА швидко розросталася у велику, добре організовану партизанську армію, яка захопила контроль над значними частинами Волині, Полісся, а згодом і Галичини. Хоча багато українських еміграційних джерел стверджують, що в апогеї своєї сили (кінець 1943 – початок 1944 рр.) чисельність УПА сягала 100 тисяч, більш обґрунтовані підрахунки встановлюють цифру 30-40 тис. бійців. Порівняно з іншими підпільними рухами на окупованій нацистами Європі, УПА являла собою щось унікальне, оскільки практично не мала чужоземної допомоги. Тому зростання її сили свідчило про дуже відчутну масову підтримку з боку українців [2, с.98].

Однак факти свідчать, що УПА не тільки виступила проти нацистів і більшовиків, а й ув’язалась у надзвичайно жорстокий конфлікт із поляками на мішаних україно-польських територіях Волині, Полісся та Холмщини. Українські інтегральні націоналісти були сповнені рішучості вигнати поляків з територій, де українці становили більшість. У свою чергу польська підпільна націоналістична армія – Армія Крайова (АК) не менш рішуче прагнула зберегти контроль над землями, що раніше входили до складу Польської держави. Результатом цього стала кривава боротьба, яку часто підігрівали німці та провокували радянські партизани, між українськими та польськими силами за територію і з метою зведення давніх рахунків.

Особливо трагічним було те, що від цієї боротьби найбільше страждало цивільне населення. За польськими джерелами, на Волині протягом 1943-44 років українці, і насамперед загопи СБ (служби безпеки ОУН), вирізали від 60 до 80 тисяч польських чоловіків, жінок, дітей. Українські ж джерела містять твердження, що винищення етнічного українського населення розпочалось у 1942 році, коли поляки знищили кілька тисяч селян Холмщини, а згодом трагедія продовжувалась у 1944-45 роках. Свідки цих трагічних років ще живі... [3, с.161].

Тернистий і складний шлях довелося здолати Українській Повстанській Армії та її воякам, які, опинившись між молотом і наковальнею німецького фашизму і сталінського більшовизму, піднялися на боротьбу за самостійну Україну. Всього було на цьому шляху по самі вінця – крові, сліз, втрат, помилок, прозрінь, каяття...

Але головне, заради чого йшли на смерть молоді хлопці з Полісся, Волині та Галичини, – це прагнення прислужитися своєму народові, вибороти зі зброєю в руках таку жадану і таку примарну тоді волю. Про це свідчить постанова, прийнята на третьому Надзвичайному Великому Зборі ОУН у серпні 1943 року, яка називалась „За що бореться Українська Повстанська Армія?”. У ній мовиться, що „Українська Повстанська Армія бореться за Українську самостійну соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі...” [3, с.17].

Архіви помалу відкриваються. До 50-річчя УПА було опубліковано багато матеріалів, у яких автори з різних точок зору оцінюють діяльність ОУН-УПА під час Другої світової війни. На жаль, у цілому зберігається упередженість у ставленні до історії УПА, до її вцілілих вояків. Суспільство залишається розколотим.

У цивілізованому світі, зокрема в Європі, є давня традиція – усім загиблим на полях боїв ставити пам’ятники. В Іспанії прах франкістів та республіканців спочиває в одному пантеоні. А наша історія пішла манівцями...

Молодь прагне бачити свою країну демократичною, а своє суспільство справедливим, молодь прагне працювати, а не вести боротьбу, навіть на рівні переконань. І тому в пантеоні України повинно бути місце всім героям, незалежно від того, на яких фронтах вони полягли.

Джерельні приписи

1. Субтельний О. Україна: історія. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
2. Чорна книга України: Збірник документів, архівних матеріалів, листів, доповідей. – К.: Просвіта, 1998. – С.408-434, 439-446.
3. Тищенко О. УПА. Гурби: квітень 1944-го. – Рівне, 2005. – 172 с.
4. Корнилов В. К ответу „оккупантов” 1-го Украинского? / 2000. – №42. – 20-26 октября 2006. – С.1, 5.
5. Веденеев Д., Шаповал Ю. Ловушка для „Щура” / Зеркало недели. – 2006. – № 42. – С.21.
6. Литвин В. Украина – 15 лет неопределенности. Что дальше? / Зеркало недели. – 2006. – № 45. – С.1, 13.

Перебийнос С.І. – *ст. II курсу спец. „Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво” РІС КСУ*
н.к. – *канд. іст. наук, доц. Шеретюк Р.М.*

Приписи етикету з'явилися ще у давнину як розумні форми спілкування людей. Та й досі істинним є твердження: якщо люди перестануть чинити за правилами, вони втратять людську подобу і цих правил, вироблених поколіннями, дуже багато.

У кожного народу є свої звичаї та традиції. Так і в нашій країні діди, батьки та ми маємо різні принципи та етичні норми, які впливають на моральну свідомість того чи іншого покоління.

Олекса Воропай у своїй праці „Звичаї нашого народу” [2] звертав увагу на певні, навіть етнічні, закономірності у спілкуванні та самого знайомства у молодіжному колективі; Ольга Корняка та її „Мистецтво гречності” також дають нам хороші поради щодо етичних норм спілкування з незнайомою людиною [6]; детально розглядає актуальні питання, що стосуються етики спілкування, Ярослав Радевич-Винницький у книзі „Етикет та культура спілкування” [10]. Однак сучасні дослідники залишили поза увагою окремі аспекти знайомства в сучасному молодіжному середовищі.

Ще з давніх-давен по селах та дрібних містечках існували парубочі та дівочі громади. На чолі дівочої та парубочої громад стояли довірені особи – старша дівка та парубок, їх ще називали отаманом та отаманкою. Приймаючи до своєї громади, хлопці мали особливу традицію – „коронування”. Парубки приймали захожих з інших сіл або молодняк („кашоїдів”) тільки зі згоди всієї громади [2, с.45].

„Коронування” відбувалось таким чином: „... кандидат у парубки з'являвся на збори громади, „відважував” кожному членові низький поклін і давав обіцянку „Горілку пий, до дівчат ходи і всіх добрих парубочих звичаїв дотримуватись!” Громада підхоплювала свого нового члена на руки і кілька разів підкидала вгору, співаючи хором: „Посіяли дівки льон...” [2, с.55]. Після чого новий член ставив хлопцям могорич – кварту горілки або барильце пива.

До дівочих громад приймали без усіляких ритуалів, головне, щоб дівка уміла шити, прясти та вишивати.

На українських землях кожного вечора збирались вечорниці, де молоді люди знайомилися, зближались, пізнавали одне одного, одружувались. Приміщення наймали дівчата: найчастіше це була хата вдовиці або бездітної сім'ї. Рідше збирались у одного із членів дівочої громади.

На вечорниці, звичайно, збиралась тільки молодь, одружені ніколи сюди не ходили. Як тільки стемніє, перші збирались дівчата і виконували певного роду роботу (пряли, в'язали, вишивали, дерли пір'я і т. д.). Хлопці, як правило, з'являлися дещо пізніше. „Підійшовши до хати, парубок, бувало, стукне кулаком у вікно і гукає: „Пу-гу, дівчата, до хати пустіть, бо з дороги збився” [2, с.40]. Коли ж усі вже збирались, дівчатам було не до роботи. Молодь, як правило, переказувала різні історії, плітки та легенди, співала і танцювала – веселилась. У піст вечорниць не проводили – було гріх, також не було їх улітку, вони замінялись вулицею.

Знайомилися і не тільки на вечорницях, а й у церкві, на ярмарку, на різних святах. Що ж до знайомства парубка з дівчиною, то існували деякі правила. Дівчина ні в якому разі не могла сама підійти до хлопця – це було ганьбою для неї. Натомість хлопець, звичайно, міг сам розпочати знайомство чи бесіду.

У зв'язку з поставленою метою ми провели опитування серед студентів Рівненського інституту слов'янознавства та Національного університету водного господарства та природокористування, що дозволило зробити деякі висновки про методи знайомства сучасної молоді. Згідно з проведеним опитуванням 50% дівчат знайомляться тільки за допомогою посередника, а відповідно інші 50% – самостійно. Таким чином, ми бачимо збереження, хоч і часткове, давньої традиції українського дівочства. За тогочасною мораллю, дівчина ні в якому разі не повинна була сама розпочинати розмову, тим більше розмову з незнайомим парубком.

Цікаві висновки випливають із відповідей юнаків. Так, 96% опитаних юнаків надають перевагу знайомству самостійно, а 4% – через посередника. Отже, ми бачимо помітну відмінність у ставленні дівчат і хлопців до знайомства.

Як ми знаємо, вечорниці вже давно втратили свою актуальність. На сьогоднішній день не існує ні дівочих, ні парубочьких громад, вони злились в одне ціле – молодіжний колектив. Вечорниці замінилися дискотеками, барами та нічними клубами. Це підтверджують і дані нашого дослідження. Так, 60% опитаних студентів відповіли, що знайомляться переважно на дискотеках, інші 40% – будь-де.

У товаристві – будь-то дискотека, театр, кінотеатр, бібліотека, вулиця, транспорт чи інша якась установа – ми завжди знайомимося з новими людьми. Знайомлячись, ми так чи інакше спілкуємось. Відносини між людьми здатні набувати принципово різного значення. За матеріальним вираженням спілкування має два види, які реалізуються здебільшого одночасно. Перше – вербальне, тобто словесне, а друге – невербальне – поглядами, мімікою, жестами, штучними мовними знаками та ін.

Особливо дійовими є жести. Усі люди жестикулюють і роблять це майже підсвідомо. Жести під дією нашого розуму, який керує й контролює їх, являють собою доповнення до людських думок. Звертаючи на них увагу і вмінючи їх „читати”, ми багато чого можемо сказати про суб'єкта, з яким спілкуємось. Це дає нам змогу точніше усвідомити позицію партнера, його реакцію на повідомлення – схвалення чи ворожості, уважне сприйняття чи байдужість [6, с.59]. Надмірна жестикуляція зайва, і не тільки тому, що ненароком можна зачепити когось рукою чи навіть поранити, а й тому, що співрозмовник може подумати ніби вам бракує слів.

Аналіз цього опитування свідчить, що молодь ХХІ століття частково утримується від жестикуляції у спілкуванні з незнайомим суб'єктом. Згідно з результатами 99% опитаних при знайомстві усміхаються. Це говорить про те, що молодь доброзичлива і завжди рада новому знайомству, новим враженням, новим друзям. Крім того, усмішка ще й посилює психологічний ефект, знімаючи деяку напруженість і відчуття дискомфорту.

Надзвичайно важливим елементом культури спілкування, який у наш час набуває особливої актуальності, є етика стосунків між індивідами – звертання на „Ви” і „Ти”. Адже, звертаючись на „Ви”, ми по суті підкреслюємо цим свою повагу до людини. У той самий час, коли ми говоримо „Ти” малознайомій людині, – цим зневажаємо і ганьбимо її особисту самоповагу.

За даними нашого опитування, 75% молоді звертаються до незнайомих на „Ви”, інші 25% – на „Ти”. Таким чином молоді зберігає етичні норми поведінки у спілкуванні. Сучасні студенти поважають один одного, тим самим показуючи свою доброзичливість, уважне ставлення до людини як особистості. Таке засвоєння моральних принципів етикету, залучення їх до дійства становить основу ввічливості.

Важливе місце у знайомстві посідає Інтернет. Ще кілька десятків років тому, щоб поспілкуватись або знайти нових друзів, потрібно було вийти принаймні на вулицю, пройти містом, прогулятись у парку, зайти в кав'ярню на чашечку кави. На сьогоднішній день, якщо надворі погана погода і нікуди не хочеться йти, а дуже кортить познайомитися та поспілкуватись з новою людиною, сидячи вдома та маючи комп'ютер і вихід в Інтернет, ми можемо це питання вирішити. Звісна річ, що цей віртуальний світ – своєрідний театр, у якому образ та роль вибирає кожен сам собі, і ніхто насправді не може дізнатись, хто приховується за красивим ніком (віртуальне ім'я певної особи). Але, навіть враховуючи цей фактор, через Інтернет знайомляться, спілкуються, знаходять нових друзів, а іноді навіть закохуються і одружуються [11].

На запитання: „Які ваші дії у разі відмови вам у знайомстві?” кожен третій відповів, що такого з ними не відбувалось. Це залежить від багатьох причин, і зокрема від взаємин між людьми, їхніх характерів, умов спілкування. Врешті-решт у цьому відчувається високий рівень умінь спілкуватись, умінь зацікавити незнайомця, умінь поводитися в певній ситуації.

Підсумовуючи вищесказане, ми можемо зробити досить оптимістичні прогнози, що ґрунтуються на результатах нашого опитування, а саме, що сучасна молодь вихована і комунікабельна, має власні моральні норми та правила етикету. У недавній нашій історії були часи цілковитого нехтування будь-якими правилами етикету. Наслідком такого презирливого відкидання етикету незмінно виявилось поширення грубості та хамства. Ця некерованість поступово відступила, і на зміну їй приходить нова культура, нові традиції та нове покоління, що неодмінно буде підтримувати високий духовний стан нашої нації.

Джерельні приписи

1. Афанасьев И. Деловой этикет. – К.: Альтерпрес, 1998.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Київ: Оберіг, 1991. – Т. 1.
3. Дороніна М. Культура спілкування ділових людей. – К.: Agademia, 1997.
4. Зубрієнко Л., Немцов В. Культура ділового спілкування. – К.: ЕксОб, 2002.
5. Карнеги Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. – Минск: Современный литератор, 2003.
6. Корніяка О. Мистецтво гречності: чи вміємо ми себе поводити? – К.: Либідь, 1995.
7. Малахов В. Етика: Курс лекцій: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1996.
8. Нападиста В. Історія етики в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2004.
9. Наулко В., Артур Л., Горленко В. та ін. Культура і побут населення України. – К.: Либідь, 1991.
10. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів: Сполом, 2001.
11. Руда Н. Люди – невидимки// Нове покоління України. – 2004. – №5. – С.28-29.
12. Українське народознавство: Навчальний посібник/ За ред. С.Павлюка – Вид. 3-тє, виправлене. – К.: Знання, 2006.
13. Шеломцев В. Етикет і сучасна культура спілкування. – Вид. 2-ге. – К.: Лібра, 2003.

УДК 173.1–57.87

Заладовська О. В. – ст. V курсу
спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – доц. Шолудько Н. Г.

СТУДЕНТСЬКИЙ ШЛЮБ: ПОГЛЯД МОЛОДІ

Сім'я – це той соціальний інститут, який регулюється певними соціальними нормами, стереотипами поведінки, обов'язками, які впорядковують відносини між подружжям, батьками і дітьми; об'єднання людей, що ґрунтуються на шлюбі чи кровній спорідненості і здійснюють спільну життєдіяльність на основі матеріальної і морально-психологічної допомоги.

Окрему категорію українських сімей становлять сім'ї, утворені студентами денної форми навчання вищих навчальних закладів. Студентські сім'ї – це проміжна ланка між особистістю і суспільством, і тому вони постійно відчувають на собі ті зміни, що відбуваються в суспільстві. Сучасні умови переходу до ринкових відносин, економічні перетворення, ненормованість робочого часу студента негативно позначаються на матеріально-економічних і житлово-побутових умовах існування сімей, а також на взаємостосунках між її членами, на психологічному мікрокліматі. Тому

й студентська сім'я стала об'єктом дослідження соціологів, психологів, демографів, економістів.

З метою уточнення окремих позицій у цьому питанні нами було проведено дослідження на тему „Студентський шлюб – погляд молоді”, провідним завданням якого було визначення основних проблем життєдіяльності саме студентської сім'ї.

Об'єктом нашої уваги були молоді пари Рівненського державного гуманітарного університету, де, за даними Рівненської міської соціальної служби молоді, зафіксовано 47 студентських сімей.

Для проведення дослідження використовували кількісний метод – анкетування.

Переважає більшість студентських сімей утворилася під час спільного навчання в університеті. Тому подружній стаж цих сімей не перевищує 2-3 роки, а отже, усі суперечливі і складні процеси їх становлення припадають саме на студентські роки.

Пересічна студентська сім'я складається із чоловіка і дружини; лише 29% опитаних мають у своєму складі одну дитину. Випадків, коли є більше однієї дитини немає. Діти є в сім'ях, де студенти жили разом до офіційного укладання шлюбу. Це дозволяє припустити, що саме майбутнє народження дитини стало причиною утворення деякої частки студентських сімей, тобто такі сім'ї виникли не внаслідок спільного і зваженого рішення молодих людей, а скоріше під впливом зовнішніх обставин, зокрема непланованої вагітності.

Проте, незалежно від наявності дітей, одружені студенти, як правило, планують мати у майбутньому 1-2 дитини, причому переважна більшість із тих, у кого дітей зараз немає, відкладають їх народження на декілька років. Як причину цьому студенти називають два чинники:

- матеріальні проблеми (багато з них ще самі знаходяться на утриманні своїх батьків);
- необхідність закінчити навчання (адже виховання дитини вимагає як матеріальних вкладень, так і великих затрат часу). А робочий день студентів ненормований, тому що навчання у ВНЗ передбачає відвідування занять, роботу в бібліотеці над семінарськими та індивідуальними завданнями тощо. Тому їхній робочий день може тривати з 8 до 21 години. Сім'ї, у яких тільки один із подружжя студент, успішніше справляються з цими обов'язками, адже декретна відпустка одного із партнерів дає можливість йому повністю присвятити себе вихованню дитини. Вочевидь, саме через вищезазначені умови більшість студентських сімей не вбачає можливості поєднати виховання дитини з навчанням.

Висока частка студентських сімей (70%) досить скептично оцінює власні перспективи щодо вирішення своїх житлових проблем у найближчий час. 10% із них пов'язує можливість поліпшення житлових умов із закінченням навчання і вдалим працевлаштуванням. За отриманими результатами, лише 15% студентських сімей мають власне житло, у гуртожитках проживають 39% сімей, з батьками – 41%, на приватних квартирах – 5%. Для жодної із студентських сімей, які брали участь в опитуванні, стипендія не є основним джерелом матеріальних надходжень. Середньомісячний сукупний дохід студентської сім'ї дорівнює близько 600 гривень. Істотну допомогу сім'ям надають батьки, причому така допомога має як грошовий, так і натуральний (продукти, речі) характер.

Однак усі життєві потреби батьки не в змозі забезпечити, тому 68% молодих сімей прагнуть поліпшити своє матеріальне становище через епізодичний заробіток грошей, виконуючи будь-яку тимчасову роботу. Питома частка тих, хто водночас із навчанням працює на постійній основі, незначна – 17%. Це пояснювали перш за все нестачею вільного часу, а також відсутністю відповідних вакансій. Уявлення одружених студентів щодо бажаного рівня місячного доходу на одного члена сім'ї виявилися досить амбіційними. 48% студентів, які брали участь в опитуванні, бажаною сумою назвали – 800-1000 гривень. Попри матеріальні проблеми і негаразди, становлення більшості студентських сімей відбувається у доволі сприятливій атмосфері. Усі студентські сім'ї зазначили, що однокурсники і батьки сприйняли новину про укладання ними шлюбу доброзичливо. За свідченням студентів, унаслідок одруження їхні стосунки із соціальним оточенням не погіршилися, а в багатьох випадках поліпшилися. Структура бюджету вільного часу студентських сімей після одруження помітно змістилася в бік сімейного дозвілля. На запитання „Чи впливає одруження на навчання” значна частина сімей (47%) відповіли, що ні, адже сім'я становить для студентів середовище, де задовольняються такі життєві проблеми, як відпочинок, секс, інтелектуальне спілкування, психологічний комфорт. Однак більшість (63%) зазначили, що сім'я стимулює навчання, тому що успішне закінчення ВНЗ, перспективне працевлаштування є однією із заповунок самоутвердження як у суспільстві, так і в сім'ї.

Отже, ми розглянули основні проблеми життєдіяльності студентської сім'ї, з якими подружжя стикається на сучасному етапі розвитку нашого суспільства. Найбільш актуальною з них є ненормованість робочого часу студентів. Фактично добовий бюджет часу принаймні одного з партнерів при народженні дитини набуває формату, несумісного з систематичним відвідуванням занять і виконанням усіх домашніх завдань у повному обсязі. Унаслідок цього обидва члени подружжя баланшують у почерговому режимі між доглядом дитини та повноцінним навчанням. Окрім того, у студентських гуртожитках утворюються своєрідні допомогіві організації, коли одна мама чи тато доглядають дітей одразу з декількох сімей і здійснюється такий догляд почергово сім'ями, що мають малюків. Це в свою чергу створює додаткові можливості для відвідування занять, самопідготовки, додаткової роботи у вечірній час.

До важливих проблем слід віднести житлові й матеріальні, які також знаходять вирішення шляхами одержання кімнати для сім'ї в студентському гуртожитку, невибагливого ставлення до побутових умов, бо розглядаються як тимчасові і пов'язані із студентським статусом подружжя, та разових заробітків, що хоч і не суттєво, та все ж поліпшують матеріальний стан сім'ї.

Таким чином, незважаючи на численні проблеми, сімейні студенти сприймають майбутнє з оптимізмом, сподіваючись на поліпшення як загальної ситуації в українському суспільстві, так і на вдалий перебіг подій у їхній

власній долі.

Незалежно від наявності дітей, матеріальних і житлових умов усі студенти переконані у важливості здобуття освіти у їхній подальшій долі. Саме вона, на думку студентів, допоможе утвердитись їм у суспільстві, буде сприяти подальшому розвитку молоді сім'ї.

Джерельні приписи

1. Консультування сім'ї: методичні поради для консультування батьків / За ред. В. Г. Пустового. – К.: ДЦССМ, 2003. – Ч. 2.
2. Словник – довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А. Й. Капської. – К., 2000.
3. Соціальна підтримка молоді сім'ї. Випуск 1. Збірник інформаційних, теоретичних та методичних матеріалів для працівників соціальних служб молоді. – К., 1995.

УДК 173–057.875

Бондарчук А.Я. – викладач кафедри
пісенно-хорової практики та постановки
голосу РДГУ

ВИХОВАННЯ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН

„Шляхи розвитку людської культури складні й різноманітні. І хоч би які негаразди спіткали людство, його хода ніколи не була ретроградною. Людина завжди прямувала вперед. Не існує такої сходинок, на якій можна було б зупинитися з гордим відчуттям, що вона остання і вище вже немає нічого” [5, с.7].

І хоча культура кожного періоду складалася поступово і по-різному – сім'я була, є і, мабуть, завжди буде найважливішим середовищем формування та розвитку особистості, яка відповідає не тільки за соціальне відтворення населення, а й за відтворення певного способу його життя.

Сім'я – одна з найдавніших форм спільності людей. Вона виникла раніше, ніж нації, держави, ще за часів первісного суспільства. У різні часи в різних народів існували різні погляди на сім'ю, своє місце в ній, місце сім'ї в суспільстві. З'явилося щось нове, але разом із тим залишилось унікальним явище збагачення людської душі – живої, яка постійно перебуває в пошуку та розвивається.

Для жінки сім'я – це можливість нормального існування, спокій і впевненість у собі, матеріальна і моральна підтримка, відчуття радості і щастя, повноцінне виховання дітей. Чоловікові сім'я надає стимул до життя, допомагає у подоланні труднощів і негараздів. Для дитини сім'я відіграє важливе значення насамперед тому, що дає перші й найважливіші знання про життя, про взаємини з людьми. Сім'я створює матеріальні та моральні умови для її зростання, формує моральні життєві основи та ставоворольові установки [4, с.7].

Проблеми сім'ї – проблеми суспільства. Неодноразово філософи і соціологи ставили питання про кризу інституту сім'ї, передбачали навіть її зникнення в майбутньому. Змінилася структура сім'ї як малої соціальної групи: сім'ї зменшились, з'явилося чимало сімей, які сформувалися після повторного шлюбу, матерів-одинок. Проте шлюб має високий престиж, люди не хочуть жити самотньо. Важливою залишається виховна функція сім'ї, але велику роль відіграє держава і суспільство: діти виховуються в дитячих садочках, школах, інститутах, університетах, неабиякий вплив мають засоби масової інформації. Важливою є і рекреаційна функція сім'ї, тобто взаємодопомога, підтримка здоров'я, організація відпочинку. У сучасному світі з його високим соціальним темпом сім'я перетворюється у джерело, де людина черпає свої психічні і фізичні сили. Не змінюється одна з основних функцій сім'ї – репродуктивна, тобто функція продовження роду. Таким чином, ніхто і ніщо не може замінити функцій сім'ї.

Сім'я – продукт суспільної системи, вона змінюється зі зміною цієї системи. Важливою проблемою є не лише кількісний показник, але й якість сім'ї.

Протягом усього періоду розвитку людства та суспільства людина не переставала удосконалюватись і збагачувати взаємини один з одним. Однією з найбільших цінностей людини в усі часи було почуття любові. Саме воно породжує безмежні відчуття людини – відчуття радості від продовження свого роду, радості від самопожертви заради того, кого любиш. Усе це знайшло відображення в такому соціальному інституті, як сім'я.

Ідеальна сім'я не може існувати без любові. Любов – це тепло, ніжність, радість, це головна рушійна сила розвитку людства, те, заради чого існуємо всі ми, те, що штовхає людину на необдуманно-героїчні вчинки. „Я люблю, і значить, я живу...” (В. Висоцький).

Звичайно, у багатьох випадках, більшою чи меншою мірою, у деяких сім'ях любов замінюється іншими почуттями (звичкою, захопленням, покірністю долі та ін.). Не варто виробляти загальноприйнятих канонів сімейного благополуччя: є різні типи людей, різні традиції і погляди, і те, що підходить одним, абсолютно не підходить іншим. Проте кожна людина чекає від шлюбу лише позитивних змін у своєму житті. І якщо їй чомусь почуття любові виявилось недоступним, то це не означає, що вона буде нещасливою і духовно обмеженою у своєму житті. Можливо, люди, які одружилися з розрахунку, краще житимуть разом і менше будуть душевно вимогливими один до одного. Адже доля шлюбу – і це винятково важливо – куди більше залежить не від почуттів, з якими люди одружуються, а від їх характеру – доброти чи недоброти, егоїзму чи неегоїзму, байдужості чи небайдужості. Саме від цього залежить доля їхньої сім'ї, їхня власна доля.

Сьогодні українське суспільство переживає період кардинальних змін економічних і соціальних відносин. Цей процес повністю стосується й інституту сім'ї. Найбільш важливі зміни проявляються тут у таких феноменах, як зростання кількості розлучень, поява нетрадиційних форм шлюбу (громадянський шлюб, конкубікативний союз та ін.), переорієнтація пріоритетних інтересів сімейних груп, зміни тендерних установок, автостереотипів тощо. Специфічною рисою нашої доби є відсутність у молодих людей, які вступають у шлюб, соціального досвіду, відчуття міри, розуміння значущості загальнолюдських і національних моральних норм і цінностей [4, с.10].

Прогресивний за своєю сутністю перехід від традиційної авторитарної до сучасної структури сім'ї відбувається болісно й супроводжується трансформацією інституційних характеристик цього мікроколективу, норм і цінностей, що регулюють поведінку людей у цій сфері. Легалізація сексуальних стосунків призвела до того, що задоволення цим аспектом міжособистісних взаємин доволі часто береться молодими людьми за основу для створення сім'ї, залишаючи поза увагою етичний їх зміст. Наслідком таких процесів стає той факт, що внутрішньосімейні взаємини, характер спілкування подружжя, яке виступає основою успішної реалізації однієї з найважливіших функцій сім'ї, – задоволення потреб людини у сприйнятті, розумінні, підтримці, захищеності, емоційному комфорті – набувають деструктивних ознак.

Проблеми розвитку інституту сім'ї, особливості реалізації його основних функцій висвітлені у працях І. Андресової, Ю. Давидова, С.Голод, О. Гусейнова, Л. Зубенко, І. Кона, В. Костіна, В. Кравця, Т. Кравченко, Л. Повалій, В. Постового, А. Харчева, О. Хромової та ін. Дослідники аналізують стан сучасної сім'ї, характеризують різні складові (соціальну, психологічну, антропологічну) подружньої сумісності, роблять спроби визначити основний зміст підготовки молоді до подружнього життя, виховання дітей.

Аналізу сім'ї як соціального інституту у взаємодії з іншими соціальними інститутами виховання присвятили свої дослідження чимало вчених-педагогів, а саме: В. Чепелєв, Л. Новикова, І. Гребенніков, Н. Буланова, Д. Санжєєва, О. Докукіна.

Неоціненний внесок у педагогічну теорію і практику зробили видатні педагоги К. Д. Ушинський, С.Т. Шацький, Я. А. Коменський, В. О. Сухомлинський та ін. Їхні думки щодо виховної ролі сім'ї актуальні й сьогодні.

Роблячи акцент на вихованні культури сімейних взаємин саме у студентів вищих навчальних закладів, треба зазначити, що саме студентство є потенційним утворювачем молоді сім'ї. Тому виховання студентської молоді сьогодні можна вважати чи не одним із найбільш актуальних.

Студенти – це специфічне угруповання, члени якого – активні учасники суспільного життя з усіма його труднощами, неоднозначними явищами. Різні аспекти, пов'язані з формуванням та розвитком особистості студента, вивчаються у працях В. Колечко, В. Тинного, І. Терещенко, Ю. Сухарнікова та ін. Досліджуючи особливості виховного процесу у вищих навчальних закладах, фахівці звертаються до виявлення його недоліків, визначають основні напрями, які потребують опрацювання та реорганізації. Акцентуючи увагу на важливості посилення роботи, спрямованої на розвиток моральної сфери студентської молоді, автори водночас залишають поза увагою такий важливий її компонент, як виховання культури сімейних взаємин.

У сучасних умовах проблеми виховання культури сімейних взаємин потребують особливої уваги. На цьому ґрунті виникає суперечність між соціальним замовленням суспільства щодо зміцнення інституту сім'ї, зокрема шляхом формування й розвитку особистості, яка, вступаючи у шлюбні відносини, ґрунтує їх на моральних засадах, уміє спілкуватися, розуміти іншу людину, поважати її думку, поступатися власним „Я” заради пошуку кращого рішення та реальним станом культурної вихованості сучасних студентів.

Проаналізувавши стан розробки проблеми у педагогічній теорії та практиці, обґрунтувавши основні теоретичні підходи до організації виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах, ми дійшли висновку, що формування у сучасної молоді культури сімейних взаємин було, є і завжди буде важливим завданням вищої школи. Адже відповідно до того, наскільки молодь оволоділа правилами поведінки, моральними якостями, перетворила їх на звичні для неї форми взаємин з протилежною статтю, можна говорити про ступінь розвитку культури та етичних цінностей молоді [2].

Підлітковий і юнацький вік настає непомітно й швидко, і перед батьками та навчальним закладом постає проблема передачі юнакам і дівчатам усього необхідного для щастя в їхньому майбутньому сімейному житті. І природно, що виникає питання, а що ж має увійти до „списку” цього необхідного? На думку спеціалістів, до цього „списку” має входити:

- підвищена відповідальність молоді перед шлюбним і сімейним життям;
- усвідомлення соціальної відповідальності батьківства і материнства;
- підвищена психологічна готовність юнаків і дівчат до шлюбу;
- надання і передача їм необхідних знань із гігієни і догляду за дитиною, психології дошкільного віку, дитячої психології, психогігієни сексуального життя, основних проблем стосунків між подружжям;
- посилення антиалкогольної пропаганди;
- висвітлення питань найраціональнішого ведення домашнього господарства, ефективної й економічної організації бюджету сім'ї.

Розпочинати виховний вплив потрібно зі спрямування його на усвідомлення студентом соціальної сутності сім'ї: сім'я є історично-конкретною системою стосунків між подружжям, батьками і дітьми; сім'я є суспільним явищем і підкоряється законам суспільного життя.

Виховний процес потрібно планувати з урахуванням того, що моральна діяльність повинна бути спрямована

на саму людину, на розвиток закладених у ній здібностей, особливо її морально-духовних сил, на вдосконалення її життя, на реалізацію сенсу свого життя і призначення. Необхідно виховувати розуміння того, що основна функція сім'ї полягає у задоволенні індивідуальних потреб дорослих членів у батьківстві та материнстві, взаєминах з дітьми, їхньому вихованні, самореалізації у дітях.

Висхідним моментом готовності людини до шлюбу і створення сім'ї є діяльне розуміння нею суспільної значимості своїх дій, визначених зобов'язаннями одного перед одним, відповідальності за сім'ю й дітей, добровільне сприйняття неминучих у сімейному житті клопотів і обмеження особистої свободи. На жаль, розуміння цього далеко не завжди властиве сучасним юнакам і дівчатам, через що спостерігається суцільний перехід до неформальних сексуальних взаємин, заснованих виключно на емоціях взаємин любові без кохання, без будь-яких обов'язків партнерів і турботи про здоров'я одне одного та майбутніх дітей. Сучасна молодь часто не усвідомлює моральної відповідальності, не розуміє соціальної ролі сім'ї у фізичному і духовному відновленні населення і трудових ресурсів, а також того, що без сім'ї, якщо вона зникне, саме існування людства постане під загрозою.

Є тут і глибоко особисте для будь-кого із нас. Юнаки і дівчата повинні досить чітко усвідомлювати непросту істину, що шлюбно-сімейні стосунки вимагають і усвідомленого самообмеження, відмови від багатьох інших, часто дуже привабливих людей тієї чи іншої статі. А це означає, що до створення сім'ї юнаки і дівчата мають підходити з усією відповідальністю і розумінням можливих наслідків, до яких призведе шлюб [1, с.186-190].

Виховання і самовиховання необхідних для життя в шлюбі якостей – одне із найважливіших завдань навчальних закладів. Не випадково А. С.Макаренко писав, що, якщо, підростаючи, дитина не навчиться любити батьків, братів і сестер, рідних, близьких, якщо в її характері закладені зародки глибокого егоїзму, дуже важко розраховувати, що вона буде здатна покохати вибрану нею іншу людину. А В. О. Сухомлинський справедливо стверджував, що якоїсь спеціальної „науки любові” немає – є „наука людяності”.

Виділимо ще одну комплексну характеристику особистості, як необхідну умову щасливого шлюбу – спрямованість на іншу людину, що передбачає уміння і бажання розуміти її, враховувати її інтереси, смаки і звички, а також цілий комплекс вимог, обов'язків і соціальних стандартів поведінки, якими регулюється сімейне життя. До них належать:

- готовність узяти на себе нову систему обов'язків у ставленні до свого шлюбного партнера і майбутніх дітей та відповідальність за їхню поведінку та вихованість;
- повага прав і гідності інших членів сімейного союзу, визнання принципу рівності в людських взаєминах;
- готовність до міжлюдського спілкування і співробітництва, узгодження взаємодії, що у свою чергу передбачає високу моральну культуру;
- уміння пристосуватися до звичок і рис характеру іншої людини та розуміння її духовних потреб і стану.

Соціолог В. А. Сисенко ввів поняття здатності до шлюбу, яка складається зі:

- здатності турбуватися про іншу людину, до самопожертви, діяльно робити добро;
- здатності співчувати, співпереживати, шкодувати, тобто „входити” в емоційний стан іншого партнера, розуміти його радість і горе, хвилювання й невдачі, поразки й перемоги, знаходити духовну єдність;
- здатності до кооперування, співробітництва, міжлюдського спілкування, набуття навичок і вмінь багатьох видів роботи, організації домашнього затишку;
- високої етичної культури, яка передбачає вміння бути терпимим і поблажливим, великодушним і добрим, сприймати іншу людину з усіма її дивацтвами і недоліками, заглушати власний егоїзм.

Отже, вищий навчальний заклад повинен узяти на себе відповідальність за створення системи взаємодії партнерського трикутника „сім'я – навчальний заклад – суспільство”, основними категоріями якого є власне навчальний процес, виховання, культура в широкому розумінні, соціальне оточення, інформаційний простір. Виховувати у студентів розуміння триєдиної функції сім'ї: сім'я – це соціально-правовий інститут, сім'я – це соціально-культурний інститут, сім'я – це мала соціальна група, особлива форма подружжя чоловіка і жінки для повноцінного відтворення наступного покоління.

Джерельні приписи

1. Афанасьева Т. М., Дюжева О. А., Камай В. И. От я до мы: Азбука семейной жизни. – М.: Педагогика, 1983. – 334 с.
2. Бойко О. П. Партнерство школы, сім'ї та органів самоорганізації населення у справі соціалізації молоді // Педагогіка і психологія. – 2005. – №2. – С.17 – 22.
3. Гасюк Л. М. Формування професійної етики молодших спеціалістів сфери побутового обслуговування у системі навчально-виховної роботи коледжу: Дис... канд. пед. наук: 13. 00. 04. – Черкаси, 2004. – 213 с.
4. Кравченко Т. В., Грубавіна І. М. Допомога батькам у вихованні дітей: Методичні рекомендації для соціальних працівників. – К.: Держсоцслужба, 2005. – 100 с.
5. Миропольська Н. Є, Белкіна Е. В., Масол Л. М., Оніщенко О. І. Художня культура світу: Європейський культурний регіон: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 2001. – 191 с.: іл.

спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – доц. Шолудько Н.Г.

ГЕНДЕРНА СТРУКТУРА СІМ'Ї: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Гендерна структура сім'ї є важливим соціально-психологічним чинником забезпечення її життєдіяльності. У ній визначені гендерні обов'язки кожного з членів сім'ї, їх залежність від бажань і намірів подружжя, стереотипів і соціальних норм сімейного життя. Адже проблеми розподілу і виконання сімейних ролей у сучасних умовах економічної і соціальної перебудови в Україні набували особливої актуальності.

За формою сучасні сім'ї, як відомо, поділяються на традиційні й егалітарні. Це дві різні системи розподілу внутрішньо сімейних ролей. Так, традиційна сім'я – це сім'я, де за подружжям відповідно до їхньої статті закріплені певні ролі – жінка відіграє роль матері й господині, чоловік в основному відповідає за матеріальне забезпечення і сексуальні стосунки. В егалітарній сім'ї фактично всі ролі розподіляються між партнерами переважно порівну, позначаються конкретними уподобаннями та можливостями партнерів [3, с.54].

Структура сімейних ролей у плані традиційності егалітарності не є постійною і може змінюватися залежно від обставин, зокрема етапу її існування, наявності чи відсутності дітей, професійного становлення.

Дослідження гендерної структури сім'ї свідчить, що однією з найбільш вагомих проблем є саме виділення ролей, оскільки вони можуть бути трактовані з різних позицій. Наприклад, інструментально-експресивні ролі можуть бути сформульовані і ще достатньо-узагальнені (роль господині – господаря), так і на основі часткових сімейних функцій (купівля продуктів і приготування їжі, догляд за дітьми, прибирання і ремонт житла, праця у власному домі) [1, с.80]. Суворих правил або теоретичного обґрунтування того, як потрібно розподіляти сімейні ролі, фактично не існує. Швидше є певна, найбільш поширена традиція виділення й опису таких сімейних ролей:

- матеріальне забезпечення;
- господар (господиня);
- догляд за дітьми;
- виховання дітей старшого віку;
- сексуальний партнер;
- організатор розваг;
- сімейний психотерапевт;
- організація родинних зв'язків [2, с.54].

Розподіл і виконання сімейних ролей рідко відбувається без гендерного суперництва, суперечок і навіть конфліктів. Так, за даними соціальної служби [2], близько 20% опитуваних зазначили про наявність гендерного конфлікту у своїй сім'ї. У молодій сім'ї він зумовлений, як правило, недостатньою готовністю чоловіка і дружини до виконання сімейних ролей (слабкою ролевою ідентифікацією, недостатньою ролевою компетентністю). Це характерно для етапу перехідних форм сімейного укладу. Найчастіше гендерний конфлікт з'являється при виконанні „жіночих” і „чоловічих” обов'язків і пов'язаний з проблемою влади у сім'ї. Відносини влади є одним із важливих факторів встановлення молоді сім'ї і визначаються такими чинниками, як: характерологічні особливості подружжя (лідер – підлеглий), виконання більшості сімейних ролей чи основних із них, емансипованість молоді сім'ї в цілому. У молодих сім'ях значна частина гендерних конфліктів пов'язана з розподілом домашніх обов'язків.

Найбільший відсоток опитаних становлять ті сім'ї (51, 4%), де сімейні ролі розподілялися так, щоб дружина виконувала домашню роботу і доглядала за дітьми. Зовсім мало опитуваних (1, 8%) відповідали, що бажано, щоб частину домашньої роботи виконував і чоловік.

Рольова структура молоді сім'ї значною мірою залежить від того, які домашні обов'язки вони виконували, будучи дітьми. На думку відомого психолога Р. С.Немова, починаючи з чотирьох – п'яти років, дитина повинна мати постійні обов'язки по господарству, і це є необхідною умовою для особистісного зростання [4, с.31]. Залежно від того, у якій сім'ї, традиційній чи егалітарній, зростали молоді люди, так, відповідно, і формувалися їх установки щодо певного розподілу жіночих і чоловічих обов'язків у сім'ї, а також засвоювалися відповідні навички та уміння для їх виконання.

Т. Говорун, аналізуючи статеві ролі чоловіків та жінок, зазначає: „Хоч українська родина й зберегла високий статус жінки-матері, проти насадження патріархальної нормативної шлюбності позначилися на зміні ціннісних орієнтацій як чоловіків, так і жінок. В масовій свідомості вкоренилося переконання, що тільки жінка здатна справлятися з веденням домашнього господарства, тільки їй під силу прати, куварити, прибирати, доглядати” [1, с.80].

Аналіз часу, витраченого на виконання домашніх обов'язків молодими подружжями, виявив, що жінка в середньому витрачає в 6-8 разів більше часу, ніж чоловік (приготування їжі забирає у жінок 10-12 годин на тиждень, у чоловіків – 1-1, 5 години; купівля продуктів – відповідно 4 і півгодини; прання – 4 години і 15-20 хвилин). Прибиранням квартири займаються понад 80% жінок і лише близько 20% чоловіків. Допмагають дітям у підготовці шкільних завдань понад 70% жінок і лише 10% чоловіків [1, с.81].

Роль психотерапевта є однією із найбільш важливих функцій у молодій сім'ї. Реалізація цієї ролі пов'язана з активністю, спрямованою на вирішення особистих проблем партнера – вислухати, допомогти розібратися в проблемі, емоційно підтримати. За даними всіх соціальних служб, жінки краще виконують цю роль, ніж чоловіки.

Внутрішньо і зовнішньо сімейна діяльність не обмежується тільки сферою господарсько-економічних взаємовідносин. Важливе значення відіграє і вміло організоване дозвілля. Сімейне дозвілля повинно здійснювати розвиваючий вплив на усіх членів родини: підвищувати їх освітній, загальнокультурний рівень, об'єднувати спільністю інтересів, переживань. Цю роль чоловік і дружина виконують переважно однаково.

У сучасній молодій сім'ї зберігається гендерна диспропорція між обов'язками (в бік збільшення різних видів домашньої роботи для жінок). Чоловіки беруть участь у веденні домашнього господарства, але переважно тоді, коли це не потребує значних затрат часу.

Аналіз становлення структури сімейних ролей свідчить, що в значній частині молодих пар визначається тенденція до формуванні сім'ї егалітарного типу. Разом із тим оцінка процесу засвоєння і присвоєння ролей відбувається не безконфліктно і відбиває особливості як адаптаційного періоду життя молодої сім'ї, так і перехідних, від традиційних до егалітарних форм інституту сім'ї. Ускладнює процес становлення рольової структури сім'ї також інфантилізм значної частини молоді, що виявляється в неготовності засвоїти основні сімейні ролі, у неспроможності виконати певні види домашніх обов'язків, у залежності від батьківської сім'ї.

Джерельні приписи

1. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / За ред. А. Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2003.
2. Молода сім'я. Соціально-психологічна допомога у вирішенні проблем. – Рівне, 1996.
3. Немов Р. С. Психологія: В 3-х кн. Кн. 2. Психологія образования. – 2-е изд. – М., 1995.
4. Словарь гендерных терминов / Под. ред. А. А. Денисовой. – М., 2002.
5. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За ред. А. Й. Капської. – К., 2000.
6. Соціальна робота з молоддю, яка вступає в шлюб / За заг. ред. А. О. Бучака. – Рівне, 2001.

УДК 379. 8. 092

Коберська Т.М. – ст. IV курсу
спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – викл. Глушук О.Г.

САМОРОЗВИТОК І САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ

Дозвілля як явище культури постійно привертає до себе значну увагу науковців. Упродовж усього розвитку суспільства питання щодо організації та проведення змістовного дозвілля посідало чільне місце у різноманітних науках: культурології, психології, філософії тощо. Крім того, це явище є сферою для саморозвитку та самореалізації молоді.

Проблема організації дозвілля ніколи не втрачала своєї актуальності. Дозвілля як складова вільного часу відіграє важливу роль у формуванні особистості. Форми і шляхи використання вільного часу певною мірою визначають саморозвиток особистості, її здібностей, нахилів, інтересів, а також позначаються на якості навчання та роботи. Відповідно і виховна функція виявляється в різних формах: у громадській діяльності, творчій активності, міжособистісному спілкуванні тощо. Її значення підсилюється добровільним, неформальним характером спілкування у вільний від роботи чи навчання час, а також прагненням молодих людей до численних комунікативних контактів.

Взагалі саме період молодості є найбільш сприятливим для самоствердження і самореалізації, а також у цей час досить активно відбувається спілкування та легко встановлюються особистісні стосунки.

Молодість є саме тим чудовим моментом життя, коли людина максимально працездатна, а також стійка до моральних, фізичних і психологічних навантажень. У молодості набагато легше здобуваються необхідні для обраної професії вміння та навички, розвиваються необхідні особистісні якості. Тобто відбувається не лише вибір майбутньої професії, супутника життя і створення власної сім'ї, але й сама людина реалізується та розвивається.

Проблемами молоді цікавляться багато вчених. Значну увагу цьому питанню приділяють вітчизняні дослідники та науковці різних галузей, зокрема філософії, соціології, педагогіки, психології. Соціально-філософські проблеми молоді як важливої соціальної групи суспільства знайшли своє відображення у працях С. Іконнікової, І. Ільїнського, І. Копа та інших учених. Значний внесок у дослідження дозвілля молоді зробили Г. Пруденський, Б. Трушин, В. Піменова, О. Гордон та чимало інших. До досліджуваної нами проблеми близькі праці і О. Беляєва, О. Каргіна, Т. Бакланова та інші, у яких висвітлено питання із саморозвитку й самореалізації особистості у сфері дозвілля, а також Г. Андрєєва й О. Петровського, де прослідковано питання психології особистості. Дослідження цих авторів мають важливе значення для удосконалення теорії та методики культурно-дозвілевої діяльності молоді.

Власне, на сучасному етапі розвитку суспільства досить загострена проблема вибору та організації змістовного дозвілля, що є важливим у саморозвитку і самореалізації молодої людини.

Дослідження вчених (зокрема В. Бочелюк, В. Бочелюк, Н. Бабенко, які розкривають зміст вільного часу і дозвіллевої діяльності, а також сприйняття аудиторією різноманітних програм у сучасних дозвіллевих закладах культури) та життєві спостереження свідчать про те, що молодь потребує змістовного та саморозвивального проведення вільного часу. Однак значна частина молодих людей (зважаючи на матеріальне становище та власну необізнаність про дозвіллеві заклади) використовує не ті форми проведення вільного часу, які бажає, а ті, які найбільш широко

розповсюджені, розрекламовані та запропоновані для масового споживача.

На сьогоднішній день одним із основних і найбільш поширених видів проведення вільного часу молоді залишається перегляд телепередач. Телебачення та інші види мас-медіа мають досить значний вплив на свідомість людей, а особливо підлітків і молоді. Це пояснюється тим, що саме в цьому віці молоді люди найбільш піддатливі та, намагаючись сформувати власний індивідуальний смак, обирають ту інформацію, яка не потребує додаткових зусиль в її розумінні. Крім того, на сучасному етапі телебачення є найбільш поширеним та загальнодоступним, адже далеко вже в минулому ті часи, коли телевізор був предметом розкоші. Тож молоді люди охоче витрачають свій вільний час для перегляду таких різножанрових фільмів, як комедії, трилери, мелодрами, драми, вестерни, безліч серіалів тощо.

Значна частина молоді цікавиться все-таки не беззмистовними телепередачами, а надає перевагу музичним і кіномистецьким новинкам, різноманітним екскурсійним передачам, інтелектуальним і пізнавальним, перегляду КВК тощо – вони дають можливість не тільки провести вільний час, а й впливають на формування розвитку юної особистості.

На сьогоднішній день широко розповсюджені й інші досягнення техніки – фотоапарати, фотокамери, не кажучи вже про мобільний телефон. Саме він останнім часом став елементом престижності й розкоші. Молоді люди намагаються „виділитися” не за допомогою інтелектуального розвитку, а за вишуканістю моделі і ціною власного мобільного телефону.

Телефонний зв’язок досить швидко і масово увійшов у вжиток усіх верств населення. Проте сучасна молодь використовує його не завжди відповідно до призначення. На сьогодні друга чи подруга вже не здивуєш престижною і дорогою торговельною маркою телефону – потрібне щось інше. Саме це інше і пропонують телефонні оператори та мобільні компанії. Вони, так би мовити, „радять” різноманітної тематики Інтернет сайти, перегляд тих же телевізійних передач за допомогою мобільного телефону. Розповсюдженими є й наступні пропозиції мобільних компаній: музичні кліпи, рінгтони, різноманітні звуки, а також один із особливо пропагованих останнім часом на наших телеекранах вид спілкування – віртуальне. Тож, пропонуючи нібито різноманітність форм та ініціативу вибору, вони все ж спонукають до легкодоступної інформації, яка впливає на підсвідомість та змушує користуватися розрекламованими послугами операторів. Досить лише згадати, як по телебаченню реклами цих же мобільних компаній радять різнопланові розіграші знайомих, безпосередньо самі знайомства, пошук своєї половинки і нових друзів або ж звичайне спілкування за допомогою простих комбінацій із цифр, які лиш варто набрати на власному телефоні. Таким чином, юнь охоче використовує не живе спілкування з друзями чи ті ж розіграші, а віртуальне, яке є нібито набагато простіше, але при цьому беззмистовною тратою власного вільного часу.

Нині пропонується і великий асортимент так званих телефонних прикрас: різноманітні чохлаи зі шкіри, бісеру, коштовного каміння та всілякі амулети. У давнину наші предки вірили в оберегові властивості різних фігурок і предметів та сприймали їх як власні талісмани. Це явище мало назву фетишизм і було важливою складовою дохристиянських вірувань. На сучасному етапі таке прикрашання для молодої людини є звичайним виявом її індивідуальності та оригінальності. Таким чином, „процес змагання” зводиться до власної оригінальності в матеріальних речах, відволікаючи від інших головніших проблем.

Тож молодь, маючи невелику кількість справді корисних видів дозвіллевої діяльності, використовує саме ті, які найбільш доступні для неї. Одні охоче використовують вище перераховані види, а інші, не бажаючи сприймати інформацію такого рівня, шукають такі форми проведення вільного часу, наприклад, як туризм, спорт, гуртки при палацах культури, різноманітні молодіжні об’єднання, дискотеки, бари, нічні клуби тощо.

Щоб з’ясувати важливість різних видів діяльності, Український інститут соціальних досліджень (у листопаді 1997 р.) проводив моніторингове опитування української молоді. 46% опитаних відповіли, що велике значення в житті людини має відвідування театрів, концертів, виставок. Однак уже через п’ять років, у червні 2002 р. відповідний показник сягав лише 32% [5].

З усіх форм дозвілля (самоосвіта, громадська діяльність, мистецтво, фізкультура, спорт, туризм, родинне й товарицьке спілкування, пасивний відпочинок тощо) юнь найчастіше обирає недостатньо активні і змістовні варіанти.

Так, за даними соціологічного опитування, проведеного ДПІСМ, ЦСМ та УІСД у квітні 2003 р., упродовж останніх 12 місяців жодного разу не відвідували або відвідали лише раз бібліотеку 50% молоді, спортивні заклади – 70%, театри – 79%, музеї, виставки – 72%. Натомість кількість тих, хто за цей час жодного разу не був або побував лише один раз на дискотеці, у барі, нічному клубі становила лише 30%. Отож, вплив дозвілля на формування способу життя молодих людей та їх саморозвиток здебільшого відбувається в площині спілкування з однолітками в умовах вулиці, барів, дискотек тощо, а його більш змістовні й корисні для здоров’я форми поки що недостатньо популярні в їхньому середовищі [5].

Своєрідною формою дозвілля молоді є його проведення в колі друзів, а час, проведений у батьківському, родинному колі не досить привабливе. Вона прагне до проведення вільного часу поза домом та до спілкування з однолітками. Однак усе-таки прислуховується до батьківських порад, але лише тих, що стосуються життєвих ситуацій. А от щодо вибору проведення вільного часу, відвідування тієї чи іншої дискотеки, бару, клубу, одягу і друзів вони самостійні. У деяких випадках така самостійність навіть призводить до проблемних ситуацій та конфліктів між дорослими, які намагаються дітям „нав’язати” власну думку, і молоддю, яка прагне до незалежності у своїх рішеннях та будь-яких інших проявах [2, с.69].

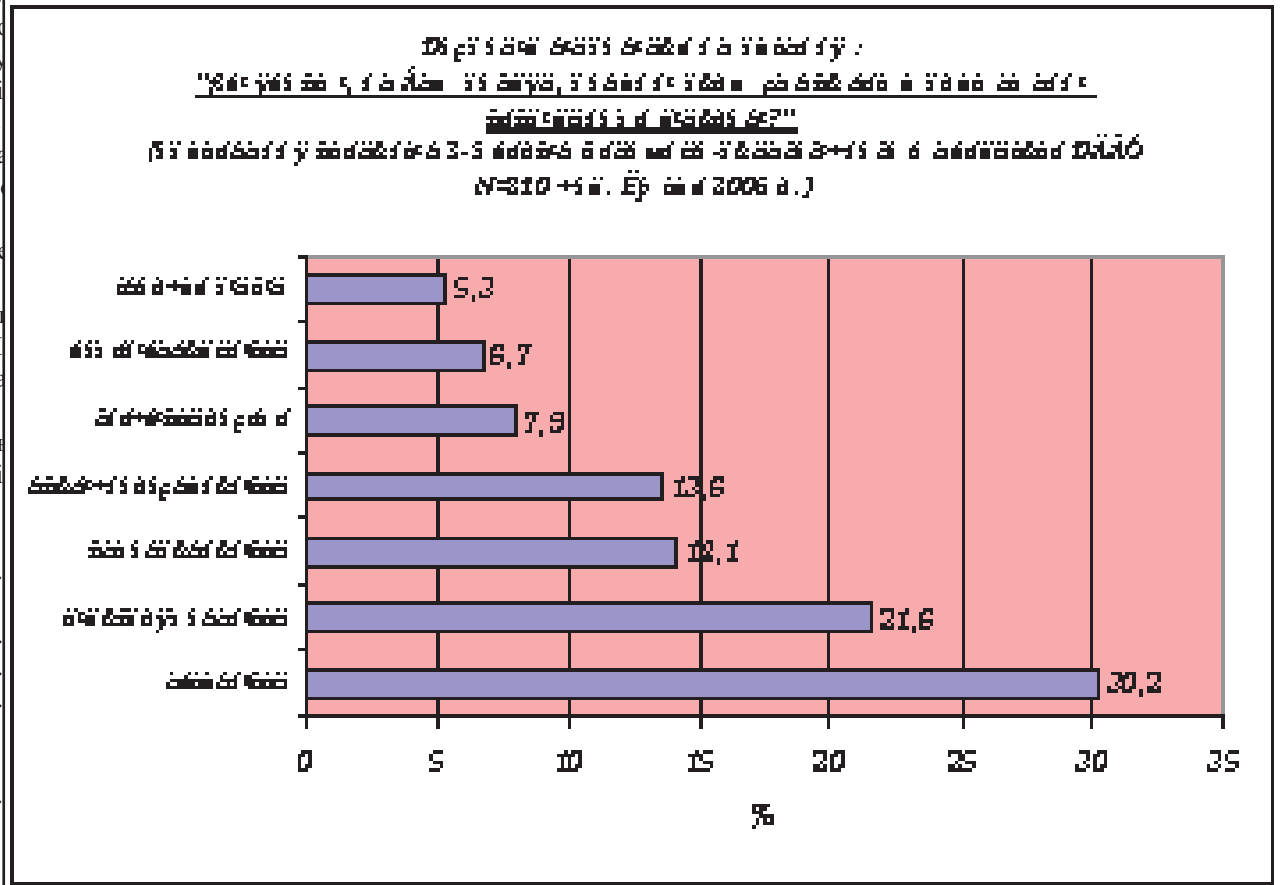
Молодь, як і декілька років тому, охоче використовує для проведення дозвілля дискотеки, бари, нічні клуби

(враховуючи власне матеріальне становище, звичайно). Прийшовши на дискотеку, багато хто прагне не одноманітного прослуховування музики чи гамірливої атмосфери однолітків, а цікавого видовища. Саме тому деякі заклади організують для відвідувачів різноманітні шоу-програми, конкурси, розіграші, вечірки та запрошують гостей для виступу (діджеїв, естрадних зірок, танцювальні гурти, стриптизерів тощо). Однак на таких вечірках можна віднайти і певну користь для себе і для власного саморозвитку, адже є можливість почути останні музичні новинки, узяти участь у конкурсах та врешті поспілкуватися з друзями наяву, а не через різноманітні сайти, тобто віртуально. Попри все це такі заклади мають і негативний вплив. Саме в них зазвичай найбільшого поширення набуває алкоголізм, наркоманія та вплив оточуючих однолітків. Тож виникає питання в доцільності існування таких закладів і можливості надання ними споживачеві тієї бази інформації, що буде корисною і розвивальною.

На сучасному етапі молоді люди неохоче користуються послугами друкованих видань – газет, журналів, книг. Без особливого ентузіазму відвідують також і заклади культури, що пропонують пізнавальні програми, які сприятимуть саморозвитку молодшої людини. Свої послуги пропонують і різноманітні дозвілєві гуртки різнопланового спрямування (спортивні, мистецькі, театральні, фольклорні та ін.). Приймають відвідувачів і Обласний музично-драматичний театр, Зала камерної та органної музики, інші заклади, які прищеплюють нашій юні бажання до самореалізації в потрібному і змістовному напрямі.

Цікавим на сьогодні залишається такий вид дозвілля, як туризм та спорт. Однак і те й інше вимагає певної матеріальної бази, адже туристичні агентства чи спортивні заклади хоч і пропонують цікаве, корисне та активне проведення вільного часу, але не кожному такі послуги доступні. Винятком є спеціально організовані туристичні походи при Палацах дітей та молоді, школах та інших закладах, де молодь із досвідченими екскурсоводами охоче вирушає назустріч нехай новому й незнайомому, але одночасно активному і змістовному проведенню вільного часу.

Пропонують широкий „асортимент” ті ж Палаці дітей та молоді і в плані проведення дозвілля в гуртках, клубах, а також Школах допрофесійної підготовки. Так, при цьому Рівненському Палаці дітей та молоді учні від 14

УДК 378–057.87:338.1

Левенець М. – магістр культури;
 Старенька О. – ст. V курсу
 спец. „Культурологія” РДГУ
 н.к. – проф. Виткалов В.Г.

ЛІДЕРСТВО ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ САМОТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

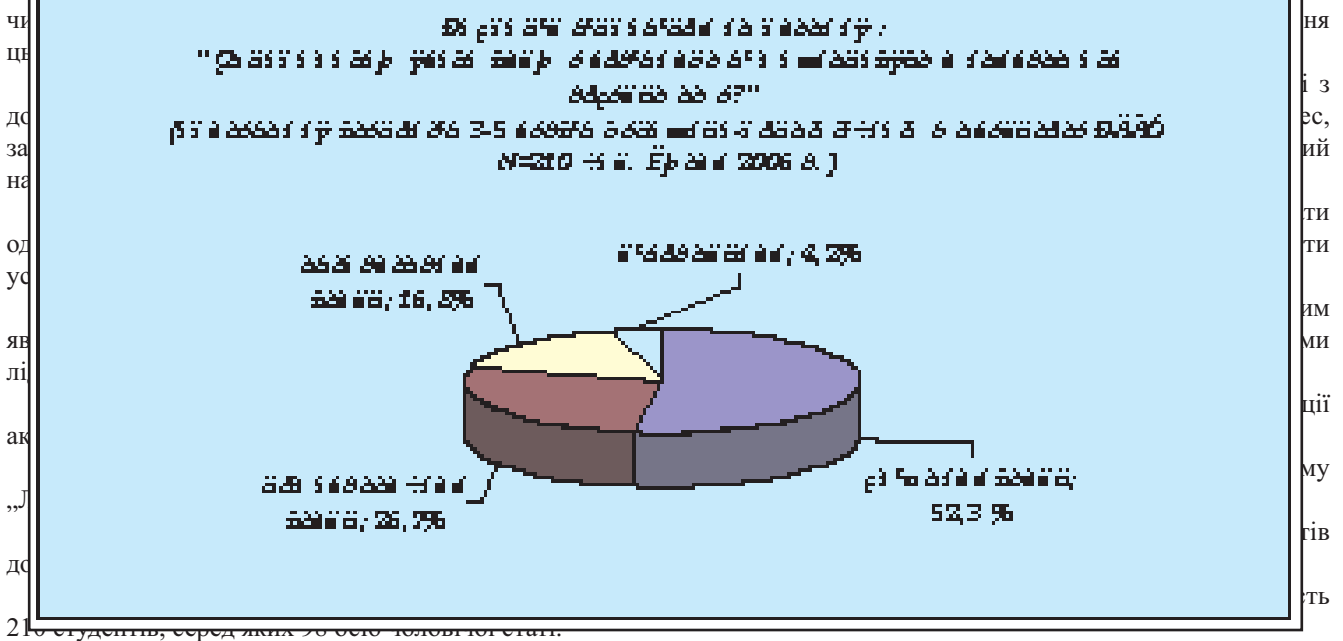
У сучасних умовах розбудови оновлення всіх сфер життя особливо актуальною виявляється проблема особистісного успіху, лідерства, котра останнім часом усе частіше розглядається як успішне самоствердження чи

особистісне зростання. Тому формування лідера в суспільстві є логічною необхідністю, адже суспільство потребує лідерів, які зможуть об'єднати навколо себе людей для досягнення поставленої мети, стануть прикладом для наслідування, створять сприятливі умови для кращого розвитку нашої держави.

Одним із найважливіших завдань у суспільстві є формування життєво активної особистості. Сучасні філософи, психологи, що досліджують становлення особистості (І. І. Ващенко, Ю. М. Завгородній, Н. С. Жеребова), зазначають, що активна життєва позиція – запорука успіху.

Процес самоствердження знаходить свій прояв у практичних діях людини, намірах, прагненнях. Кожен індивід сам формує систему життєвої орієнтації, що складається з декількох складових: мети в житті, яка надає осмисленості в майбутньому; насиченість життя, що характеризує сам процес життєздійснення; задоволеність самореалізацією, яка формується на основі досягнутого.

Проблема лідерства є однією з кардинальних проблем сьогодення. Як наголошують дослідники Г. Андреева [1], С. Белінська, О. Тихомандридська [3], лідерство – це концепція, яку зрозуміти нелегко. Зокрема Н. Жеребова [4,

У ході дослідження було отримано наступні результати. На питання „Чи займає ви активну життєву позицію?“, понад 63, 5% опитаних відповіли що „так“, а 36, 5% – „ні“.

На питання „Які якості повинні перш за все бути притаманні суспільному лідерові?“, студенти відповіли наступним чином: активність (30, 2%), цілеспрямованість (21,6%), самовпевненість (14, 1%), всебічнорозвиненість (13,6%), гнучкість розуму (7, 9%), комунікабельність (6,7%), творчий підхід (5,3%) тощо. (Див.: Діаграму № 1).

Діаграма № 1

На питання „Чи народжується людина із задатками лідера, чи набуває цих рис в процесі життя?“, понад 68, 5% респондентів вважають, що лідерство не є вродженою рисою, а виключно набутою якістю протягом життя. Проте 10, 5% опитаних вважають, що лідерство – це та харизма, яка послана як благодать. Понад 21% відповіли, що лідером народжуються і стають.

Анкета передбачала й з’ясування інших позицій. Так, на запитання „Чи властиве вам бажання керувати?“, лише 32,5% опитаних відповіли, що „так“, 45,3% – „ні“, майже четверта частина – 24,2% відповіли „інколи, в окремих ситуаціях, згідно з „ситуаційною теорією“.

На запитання анкети „Чи піддастесь Ви під вплив керуючої особи?“, 52,8% відповіли, що „ні“, а 25% – дали ствердну відповідь. Решта ж респондентів (22, 8%) дали відповідь „інколи, лише у безвихідному становищі“.

На запитання „Чи хотіли б Ви виконувати лідерські функції в колективі?“, понад 82,5% опитаних молодих людей відповіли „так“. Адже прагнення керувати, бути першим присутнє майже у кожного, проте не кожен може реалізувати його в житті.

На запитання „Як ви ставитесь до феномену жіночого лідерства?“, 91,3% опитаних респондентів відповіли позитивно. Цікавим залишається той факт, що серед осіб чоловічої статі це не викликає жодного заперечення. Адже жінка лідер у наш час є загальноновизнаною нормою.

На запитання „За допомогою якого стилю у керівництві можна досягти найкращого результату?“, найбільшого схвалення отримав змішаний стиль керівництва. Він дістав 52, 3% відповідей. Далі за значимістю йде демократичний – 26,7% респондентів, авторитарний тип підтримують – 16, 8%. І лише 4, 2% студентів схильні до ліберального типу керівництва (Див.: Діаграму № 2).

Діаграма № 2

Отже, на думку студентів, лідерами стають ті, хто демонструє більш високий, ніж інші члени групи рівень активності, участі і впливає на рішення даної задачі.

До рис сучасного лідера, на нашу думку, можна також віднести:

- творчий підхід у виконанні будь-якого завдання;
- неординарність у виборі заняття;
- знання системи;
- вміння відчувати новітні тенденції;
- цікавість до всього нового;
- інтелігентність;
- гнучкість розуму;
- бажання вчитися по-новому.

Аналіз цих рис особистості доводить, що спираючись на саморозвиток і самовдосконалення, можна вести мову

про формування сучасної молодої особи, яка зможе і повинна брати на себе всю відповідальність за своє майбутнє і майбутнє суспільства загалом.

Джерельні приписи

1. Андреева Г. М. Психология социального познания. – М.: Мысль, 1979.
2. Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Современная социальная психология XX столетия. Теоретические подходы. – М.: Аспект-Пресса, 2002.
3. Белинская Е. П., Тихомандрицкая О. А. Социальная психология личности: Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект-Пресса, 2001.
4. Жерова Н. С. Лидерство в малых группах как объект социально-психологического исследования // Руководство и лидерство. – Л., 1973.
5. Лидерство – фактор общественного развития / В. Коппанов // Персонал: Научное издание по философским, социологическим и политическим наукам. – К., 2005. – № 9. – С.66-73.
6. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самосознание. – М.: Наука, 1984. – С.158-170.

УДК 008,,7124”

Чаус Ю.А. – ст. лаборант лабораторії
соціологічних досліджень ВОР ім. Лесі
Українки

н.к. – д-р. філос. наук, проф. **Кондратик Л.Й.**

ОБРАЗ РЕЛІГІЙНОСТІ В СТУДЕНТСЬКІЙ СУБКУЛЬТУРІ

Сьогодні звідусіль лунають висловлювання на зразок того, що зараз у нашому суспільстві відбувається повернення до релігійних цінностей і норм, які були відкинуті за роки існування Радянського Союзу. Ця думка настільки утвердилася у громадській свідомості, що її навіть незручно спростовувати, хоча це й необхідно, оскільки процес “повернення до релігійних цінностей і норм” не такий уже й очевидний.

Твердження про зростання віри в Бога не супроводжується поліпшенням суспільної моралі – швидше навпаки, наскільки про це можна судити з рівня злочинності, числа покинутих дітей і залишених напризволяще престарілих батьків, етики міжособистих стосунків тощо. Що це – виклик Е. Дюркгейму, який доводив, що трансцендентний вимір, встановлений релігією для людської поведінки, заохочує особу дотримуватися більш високих і жорстких моральних стандартів? Чи ми все ж таки маємо справу радше з поширенням забобонів, аніж з відтворенням релігійної культури?

Саме тому у травні 2006 року методом анкетування було проведено соціологічне дослідження на тему “Рівень релігійності студентів Волинського державного університету імені Лесі Українки”. Вибіркова сукупність становила 378 студентів денної форми навчання (при генеральній сукупності – 6690 чоловік).

Відомо, що при визначенні критеріїв віруючої людини необхідно максимально врахувати найбільш важливі фактори, які впливають на якісний зміст релігійності, і такі, що ніби “просіюють” кількісну частину віруючих, підтверджуючи або скорочуючи її. Це виявляється перш за все у фіксації відмінностей самоідентифікації з їх культовою

РОЗДІЛ ІІІ.

ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ МОЛОДІ

УДК 78.01:81'22

Деркач М.В. – аспірантка ІІІ курсу
 спец. „Музичне мистецтво”
 Прикарпатського національного
 університету ім. В. Стефаника
 н.к. – проф., доктор мист-ва
 Козаренко О. В.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ СЕМІОТИКИ ТА ПРОБЛЕМИ МУЗИЧНОЇ ЕСТЕТИКИ

Семіотика (з грецької *semeion* – знак) – наукова дисципліна, що вивчає виробництво, будову і функціонування різноманітних знакових систем, які зберігають і передають інформацію. Ця наукова галузь відіграє важливу роль у методології гуманітарних наук, у тому числі й культурології та музикознавстві, адже будь-які культурні феномени – від повсякденного мислення до мистецтва та філософії – неминуче закріплені у знаках і являють собою знакові механізми, чії призначення потрібно обґрунтувати та раціонально пояснити.

Існує безліч теорій, що підкреслюють важливість мови як найважливішого виміру людського світу. Зокрема вчений-герменевтик Х. Г. Гадамер вважав мову „універсальним середовищем існування”, стверджуючи, що: „Семантика (розділ семіотики – авт.) і герменевтика залишили всілякі спроби вийти за межі мови, як первинної форми данності будь-якого духовного досвіду” [1, с.29]. Визнання центральної ролі, яку відіграє символічний апарат у людській діяльності, складає робочу основу багатьох напрямів у психології, соціології, антропології тощо.

Таким чином, семіотика – це спроба застосувати лінгвістичні методи до об’єктів, відмінних від природної мови. „Мета семіотики як міждисциплінарної галузі – створити загальну теорію знаків в усіх її формах і проявах. Під знаком маються на увазі об’єкти, що характеризуються двома сторонами: значущої (такі, що сприймаються органами чуттів) та значимої (що несуть у собі значення знака, вивченням якого займається особлива галузь семіотики – семантика)” [13, 4]. У ній виділяють три основні галузі чи підрозділи:

- 1) семантику, що вивчає співвідношення знака і позначуваного;
- 2) синтаксис як дослідження закономірностей поєднання знаків у повідомленні;
- 3) прагматику, присвячену дослідженню застосування знаків у спілкуванні.

Витоки семіології як науки спостерігаються у вченнях Арістотеля, Філона Александрійського, стоїків, Августина Блаженного (вказував на труднощі розмежування понять і знаків), у логічних вченнях схоластики, у філософії Гоббса, Локка, у логіко-математичних працях Ляйбніца, у дослідженнях із мовознавства О.Потебні, В. Гумбольдта та ін. У якості цілісної послідовної наукової теорії семіотика набула розвитку на зламі ХІХ – ХХ століть. Засади та основні принципи „науки про знаки” були сформульовані американським філософом та природознавцем Ч. Пірсом (1839-1914 рр.), який ставив перед собою завдання створення логіки науки, яка б могла дати пояснення процесу набування наукових знань про реальність. Дослідник вважав, що люди не мають і не можуть мати безпосереднього доступу до реальності, а знаки – універсальний посередник між людськими інтелектами і світом. Він визначив параметри семіотичного функціонування, дав першу класифікацію знаків (іконічний знак – індекс – символ), дослідив процес функціонування знака – семіозис. Учений розглядав цю науку як „універсальну алгебру стосунків”, тобто скорше як розділ математики.

У працях швейцарського мовознавця Ф. де Соссюра (1857–1913 рр.), зокрема у „Курсі загальної лінгвістики”, виданій у 1916 р., розроблялась лінгвістична гілка науки, згідно з якою „семіологія” мислилась як наука, що „вивчає життя знаків всередині життя суспільства” (тому лінгвістика входила до неї як складова). Вихідною одиницею аналізу, за Ф. де Соссюром, є знак, що являє собою співвідношення між позначуваним об’єктом та знаком у довільному зв’язку. Дослідник утверджував статус семіології як психологічної науки, надбудови над гуманітарними науками. Однак обидва напрями філософського наукового пошуку (Ч. Пірса та Ф. де Соссюра, семіотика та семіологія) визначали дві спільні семіотичні парадигми: **семіологія знаку** і **семіологія мови** як знакової системи. Обидві з них лише опосередковано чи умовно можуть бути співвіднесеними з явищами музичного мистецтва.

У ХХ столітті семіотика розвивалась у дуже різних напрямках. Концепція Ч. Пірса знайшла своє продовження у працях Ч. Морріса, Т. Себеока (автора „Енциклопедичного словника семіотики”), У. Еко, Р. Карнапа, Б. Рассела, Д. Гільберта, К. Геделя, А. Черча.

За твердженням Ч. Морріса (1901-1978 рр.), „людська цивілізація неможлива без знаків та знакових систем, людський розум невіддільний від функціонування знаків – а, можливо, й загалом інтелект слід ототожнити саме з функціонуванням знаків”. Сам термін „семіотика”, на думку Ч. Морріса, був запозичений від грецьких стоїків, котрі під впливом грецької медицини трактували діагноз і прогноз як знакові процеси.

значення, бо саме на ньому базується те, що поети називають „чудом мистецтва”, а ми могли б назвати культурною необхідністю” [4, 122].

Семіотика, як універсальна структура пізнання співпрацює тільки з ілюзорними або відносно реальними феноменами, вона відкидає існування глибокої і високої реальності, реальності за межами культурних конвенцій, реальності такої, якою вона є. Семіотичний розум, що панує в Західній Європі і є майже універсальною „цензурою розуміння”, досить схвильований тим, що є в дійсності нереальним.

Проблеми ідеології і техніки переконання дуже популярні серед проблем семіотики, адже і ідеологія, і переконання мають ту саму природу, що й семіотика – існування одного й другого можливе тільки у сфері незнання. Саме тому тих, хто не бачить реальності, найлегше переконати і навіть маніпулювати ними.

Проблеми семіотики служать універсальним ключем до „таємниць культури”, лежать у руслі еволюції західної науки, яка замінила якість кількістю, безпосереднє бачення речей на інтерпретацію, і втратила здатність ясно мислити, яка виявилась ненауковою і була витіснена догмами „позитивного знання”.

Але основною причиною привабливості семіотики є така: вона робить життя більш зрозумілим, а тому більш передбачуваним і комфортабельним, вона слугує ефективним психологічним захистом від реальності, тому що реальність у своїй оголеності надто приголомшлива і досить небезпечна для наших обмежених „я” і наших „фіксованих ідей” – з нею набагато легше існувати, якщо попередньо звести її до „знаків”.

Джерельні приписи

1. Горний Є. Що таке семіотика? // Радуга. – 1996.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2003.
3. Лотман Ю.М. Избр. статьи: В 3 т. – Таллин, 1992. – Т.1.
4. Лотман Ю. Семіотика кино и проблемы киноэстетики. – „Ээсти Раамат”. – Таллин, 1973.
5. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М., 1970.
6. Панов С. Н. Знаки, символы, языки. – М., 1978.
7. Проблема знака и значения. – М., 1969.
8. Семіотика / Под ред. Ю.С.Степанова. – М., 1983.
9. Степанов Ю.С. Семіотика. – М., 1972.
10. Тодоров Ц. Семіотика литературы. – Семіотика. – М., 1983.
11. Тодоров Ц. Теории символа. – М., 1999.
12. Успенский Б.А. История и семіотика (Восприятие времени как семіотическая проблема) // Успенский Б.А. Избр. тр. – М., 1996. – Т.1.
13. Філюшкін А.І Семіотика і історія. – 12 лекція. – Ів.-Фр., 2005.

УДК 008:[7.035.2+7.034.7]

Гнатюк В. – ст. II курсу
спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – канд. культурології, доц.
Ніколаєва А.О.

ОБРАЗ РЕЦИПИЕНТА ХУДОЖНЕГО ТВОРУ В АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ (на матеріалі класицизму і бароко)

Серед проблем, пов’язаних із культурним самовизначенням молоді, однією з найбільш важливих є формування її культурних і художніх пріоритетів та художніх смаків. Цікавим аспектом цієї проблеми залишається аналіз механізму інтерпретації художніх текстів, що належать як до минулих епох, так і до сучасності. У цій статті постановка зазначеної проблеми здійснена у загальнотеоретичному плані.

У культурологічному сенсі актуальність проблеми може бути визначена у декількох аспектах. Вона обумовлена насамперед тим, що художній (ширше – культурний) текст, як певна знакова і матеріальна структура, ще не є художнім або культурно значимим об’єктом. Він стає таким лише у довершенні його у сприйнятті та інтерпретації [1]. Ця теза спонукає до конкретизації проблеми дослідження у декількох можливих напрямках. По-перше, вона вказує на необхідність аксіологічного аналізу авторського задуму й авторської самоінтерпретації, вкорінених у культурі певної епохи. По-друге, обумовлює необхідність реконструкції ціннісно-змістового континууму, до якого належав потенційний адресат культурного тексту. По-третє, зосереджує увагу на проблемі діалогу автора тексту і його адресата, здійснюваного за посередництвом знакової системи, якою є сам художній текст. За умови такого діалогу автор у процесі створення тексту кодифікує певні культурно значимі змісти у тій чи іншій системі знаків (словесних, образотворчих тощо). На рівні сприйняття відбувається розкодування вказаних значень та змістів рецепієнтом тексту. Традиційно поєднання елементів зазначеного процесу називають *ланцюгом культурної комунікації*. При цьому вказується, що необхідною умовою такої комунікації є спільність і взаємодоступність коду, який використовують її учасники.

У випадку, коли культурний текст є текстом художнім, він, згідно з авторським задумом і відповідно до своєї образної природи, передбачає свободу інтерпретації, певні змістові „зміщення” і доповнення. Цим художній текст

відрізняється від тексту суто інформаційного, який вимагає максимально повної адекватності у сприйнятті його змісту. Можливість вказаних доповнень обумовлена тим, що у процесі сприйняття тексту „зустрічається” дві сфери людської суб’єктивності: автора і реципієнта. Таким чином, будь-який текст у кожному індивідуальному сприйнятті доповнюється новими значеннями та змістами залежно від змісту свідомості того, хто сприймає його. Тому сам процес сприйняття є не лише діалогом автора і реципієнта, але й їхньою *створчістю*.

Ситуація стає ще більш багатовимірною, якщо автор і реципієнт належать до різних культурних епох. За цієї умови адекватне сприйняття твору передбачає дотримання двох умов. По-перше, для адекватного сприйняття тексту тому, хто сприймає, необхідно реконструювати ціннісно-змістову сферу епохи, сучасної створенню тексту. По-друге, йому необхідно співвіднести і поставити у взаємозалежність дані цінності до цінностей сучасних, оскільки будь-яка культурна цінність існує лише як цінність *актуальна*. Саме у співвіднесенні цих позицій викристалізовується художній і культурний зміст існуючого в історії тексту.

Стверджувана „свобода інтерпретації” художнього тексту закономірно викликає постановку питання й про *межі* цієї свободи. Безумовно, обмежувальними чинниками у цьому випадку є освіченість, художній смак того, хто сприймає. Проте ці чинники є, зрозуміло, чинниками *суб’єктивного* порядку, а тому вони можуть бути визначені як необхідні, але недостатні для аналізу питання. У зв’язку із цим постає проблема віднайдення чинників *об’єктивних*.

У якості припущення можна стверджувати, що одним із таких чинників може бути *об’єктивно присутній* у структурі твору, створений автором, *образ реципієнта*. Цей образ, з одного боку – і в ставленні до авторської свідомості, – є текстовим втіленням над-адресата [2, с.305] і відповідно посередником між автором і тим, хто сприймає. З іншого боку, він активно формує глядача у якості *суб’єкта сприйняття*; актуалізує ту чи іншу грань його рецептивних можливостей (наприклад, емоційну, як у мистецтві бароко; або раціональну, як у класицизмі).

Аналіз зазначеної проблеми у нашій роботі здійснюється на матеріалі розгляду двох стильових систем XVII ст.: класицизму і бароко. Звернення саме до такого культурно-історичного матеріалу обумовлене тим, що в межах „великого” художнього стилю, що охоплює значний відтинок часу, засоби художнього втілення культурно значимого змісту представлені в усталеному, „відшліфованому” і формалізованому вигляді. Тому саме такий матеріал відкриває шлях до вияву *загальних культурно-історичних закономірностей*.

У художній культурі XVII століття формуються кардинально відмінні від попередніх епох образ і картина світу. Ренесансний ідеал гармонійної, цілісної людини змінюється протистоянням двох сторін людської природи: інтелекту і пристрастей; на зміну сталому, врівноваженому, антропоцентричному світу приходять концепція динамічного, мінливого світу, у якому постійно присутні боротьба, дисгармонія і безперервні метаморфози.

Однією з домінуючих у тогочасному суспільному житті тенденцій був раціоналізм, який стверджував розумний порядок світоіснування, доступний людському пізнанню. При цьому розум визначався як даний майже всім людям від природи дар пізнання, як найвищий суддя й авторитет. Поступово підвищилася суспільна значимість окремої людини, посилювався інтерес до її приватного життя, з’явилися твори побутового жанру, що було виразом характерної для епохи тенденції зближення мистецтва з реальністю.

Принципова відмінність XVII століття від попередніх етапів – плюралізм у художній творчості, що став причиною боротьби творчих методів і стилів, тому естетичній думці епохи притаманна багатоманітність, а іноді й антагонізм у теоретичних концепціях. Практичне втілення ці концепції отримали у стилях бароко і класицизму, які набули загальноєвропейського значення.

Класицизм виробив багато теоретичних положень на підставі аналізу ідей Відродження, хоча часто „не помічав” незбігу своїх декларацій з ренесансним художнім ідеалом. У своєму ставленні до античності він прийняв ренесансне її прочитання, але позбавив його (це прочитання) багатства змісту і варіативності.

Бароко запозичило ідею творчої фантазії художника і сміливо відбирало з античності лише те, що відповідало його власним художнім інтересам. Головним інструментом творчої свідомості цього стилю є творча інтуїція, виразником якої вважали метафору, що проголосили основою мистецтва. З допомогою метафори художник, який уподібнювався чарівникові, своїм „гострим розумом” виявляв приховану в світі красу. На перший план мистецтво бароко поставило драму, оскільки вона найповніше передавала душевний стан людини.

Світ сприймався митцем як нескінченна космічна стихія, елементами якої є природа і людина як основна її складова [3]. Інтуїтивно-образне відчуття взаємозв’язку з цією стихією – один з основних принципів барокової системи. Тому будь-який твір цього стилю несе у собі відчуття пульсуючої, неусталеної матерії, бурхливий ритм сповненого драматизму життя. При цьому в кожному творі, поза залежністю від його жанрової приналежності, у відтвореному фрагменті реальності репрезентовано уявлення про *світ у цілому*, у частині представлене ціле.

В аспекті відображення в художньому тексті сфери людської суб’єктивності, для характеристики стилю важливим є те, що його емоційною нормою стає афект. Це обумовлює специфічну піднесеність, напруженість барокових образів. При цьому вони мають подвійний характер і складаються з двох рівнозначних субстанцій. Одна з них втілює матеріальне, тілесне начало, інша – начало духовне. Ці два начала знаходяться у динамічному амбівалентному співвідношенні, у якому земна гармонія долається стрімким духовним поривом. Така конфліктність художнього образу обумовлена конфліктністю і драматизмом світовідчуття XVII ст.

Динамізм і напруженість образів бароко визначають специфічну позицію їх сприйняття і специфічний образ реципієнта в авторській картині світу. Твори бароко звернені насамперед до сфери людських емоцій, афектів і пристрастей. При цьому мова йде не про певний емоційний *стан*, а про взаємоперехід декількох різноманітних емоційних станів, що зливаються у єдиний бурхливий емоційний *процес*, який наповнює сприйняття. У зв’язку із цим композиція

картини або скульптури вибудовується таким чином, що в ній означається декілька змістових і пластичних центрів, які водночас є осередками емоційного наповнення тексту. При цьому сама структура художнього твору спонукає глядача до динамічного, напруженого, послідовного переходу від одного „вузлового пункту” до іншого. Цілісне враження про художній образ виникає лише за умови синтезу послідовних рецепцій, кожна з яких асоціюється з певним емоційним станом. Таким чином, у свідомості того, хто сприймає, виникає складна, конфліктна, але гармонізована поліфонія відчуттів. Прикладами таких текстових побудов є монументально-декоративні розписи митців італійського бароко: Гверчіно, П'єтро ді Кортона та інших. При цьому необхідно мати на увазі, що бароковий текст звернений не лише до емоційної сфери, але й до її *нідсвідомого*. Прикладом такого звернення є один із найбільш цікавих творів стародавнього українського живопису – так зване „Дерево життя” (1767 р.), створене майстром Самуїлом [4, с.94]*.

Зазвичай бароковий образ максимально активний, навіть агресивний щодо глядача. Він захоплює, активно включає його у вже встановлене коло переживань. Особливо яскраво активний вплив художнього образу відчутний у творах, розрахованих на великі глядацькі аудиторії, – зокрема у монументальних розписах та віттарних картинах. Специфічними засобами впливу на глядача тут є сміливі ракурси фігур і загальний пластичний динамізм зображення.

Цей вплив посилюється тим, що у творах бароко ніби стирається межа між внутрішньотекстовим (простором картини або так званим „власним простором” скульптури) і реальним простором, у якому знаходиться той, хто сприймає. Так, у монументально-декоративних розписах римського бароко внутрішньокартинний простір набуває розімкненості і включає у себе простір реальний. В Україні прикладом вдалої спроби дереалізувати сприйняття простору є внутрішні розписи Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської Лаври та інтер'єр каплиці Боїмів у Львові. Їхні автори прагнуть також передати відчуття присутності в нас якихось загадково-поетичних істот (душ), які, перебуваючи тут, на Землі, і далі живуть урочисто-величним життям Космосу [4, с.85]. Результатом впливу барокового образу на реципієнта – в ідеалі барокового розуміння художнього впливу – є той стан емоційного піднесення, який притаманний і персонажам барокових робіт. Це піднесення посилюється завдяки тому, що твори адресовані водночас і до індивідуального сприйняття, і до колективу. Останнє значною мірою пов'язане із соціальними функціями його стилю, у яких об'єдналися репрезентація релігійного й офіційного світських начал. У рецепції барокового образу колективом тих, хто сприймає, відбувається своєрідне підсумовування переживань, що сприяє посиленню індивідуального емоційного напруження.

Класицизм, на відміну від бароко, апелює до раціонального начала в людині. Реальність може стати предметом мистецтва лише за умови її сприйняття крізь призму певного ідеалу, заснованого на розумі та гармонії. Така „корекція” природи здійснюється митцями класицизму на основі художнього ідеалу античності [3].

Основна тематика класицизму розгортається у двох аспектах: „людина у її суспільному бутті” та „людина і світ природи”. У першому аспекті головною є тема суспільного обов'язку, моральної необхідності (Н. Пуссен), у другому – тема „прекрасної”, гармонізованої природи як носія мудрості буття (Н. Пуссен, К. Лоррен). На відміну від образів бароко, класицизм вимагає від того, хто сприймає, максимальної внутрішньої зосередженості. При цьому автор ніби залишає за ним право вибору на здійснення інтелектуального й духовного зусилля для вступу в діалог із художнім текстом. Тому сприйняття класицистичного художнього образу – це завжди акт дії вільної волі у піднесенні від індивідуального до всезагального.

Взаємозв'язок глядача і тексту в класицизмі нерідко здійснюється завдяки так званій „внутрішній експозиції” [5]. Цей прийом полягає у свідомому включенні у картину „героя-медіатора”. Такий герой виконує опосередковуючу функцію і належить одночасно і до світу зображення, і до світу глядача. Він ніби формує модель сприйняття тексту, демонструє певний стиль поведінки у спілкуванні з ним, задає зразок художньої комунікації. Зважаючи на те, як глядач сприйме цей стиль, він реалізує закладений у структуру образ реципієнта, сформований автором.

Для розуміння сутності авторського образу реципієнта в системі класицизму показовою є концепція Пуссена, зокрема його „теорія модусів”. Виникнення цієї теорії пов'язане з вивченням і систематизацією людських афектів і почуттів. У цій системі образотворча форма залишається не лише формою *означення*, але й *сугестивності*. Почуття відображене і почуття, що виникає у свідомості глядача, поєднуючись, є сутністю художньої комунікації.

Показовим є прийом, за допомогою якого Пуссен вводить глядача у простір картини. На периферії зображення, у нижньому куті, він розміщує фігуру, обличчя якої звернене до зображуваної дії. Такий герой не є повністю включеним у дію, проте не є і чужим їй. Це свого роду „двійник” глядача в картині, модель „ідеального глядача”. Він ніби запрошує до співучасті в дії.

Художні тексти класицизму розраховані на вибраного, елітарного глядача. Ця елітарність визначається широтою ерудиції та пізнавальною здатністю розуму. Вказані якості за зримими формами дозволяють побачити виражений у них духовний зміст. Не випадково героєм-медіатором у класицистичних творах є споглядаюче божество, яке за своєю божественною природою вже володіє усією повнотою знання. Такий образ „ідеального глядача” висуває високі вимоги до глядача реального [6, с.162.]. Жоден образ класицистичного тексту не може бути осмислений й інтерпретований автономно, виходячи із нього самого. Його адекватне сприйняття передбачає вихід за межі індивідуального пізнавального досвіду та його співвіднесення із загальнокультурними змістовими рядами. Таким чином, остаточно художній образ класицизму формується у процесі інтелектуальних і образних взаємодій у свідомості, необхідно збагаченій *знанням*.

Отже, у процесі аналізу стильових систем XVII ст. було прослідковано ланцюг культурної комунікації як процесу взаємодії і співтворчості автора й реципієнта художнього твору. На прикладі бароко і класицизму ми запропонували варіативність образу реципієнта залежно від світоглядних установок автора та його приналежності до певного стилю.

Можна припустити, що ці два чинники визначають форму і наслідки діалогу глядача з автором, посередником між якими є художній текст.

Примітки

* У „Дереві життя” зображено черницю перед вазоном квітів, ченця за органом, святого на мурі, павича, сову, а в центрі – „розіп’ятого” Христа.

Джерельні приписи

1. Бернштейн Б.М. Модель художественного произведения в структуре искусствоведческого знания // Вопросы методологии и теории искусства. – Л., 1988.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979.
3. Ротенберг Е.И. Западноевропейское искусство XVII века. – М.: Искусство, 1971.
4. Макаров А.М. Світло українського бароко. – К.: Мистецтво, 1994.
5. Даниэль С.М. Европейский классицизм. – СПб.: Азбука-классика, 2003.
6. Даниэль С.М. Искусство видеть: О творческих способностях восприятия, о языке линий и красок и о воспитании зрителя. – Л.: Искусство, 1990.

УДК 347.782(477)

Кошова І. П. – ст. *V* курсу

спец. „Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво” РІС КСУ

н.к. – канд. мист-ва, доц. **Прокопович Т.Ю.**

ОСОБЛИВОСТІ СВІТСЬКОГО ПОРТРЕТА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ БАРОКО У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ

Український світський портретний живопис Лівобережної України доби бароко – своєрідне і неповторне явище в історії не лише українського, а й світового мистецтва. Він є переконливим свідченням високої художньої обдарованості українського народу. Перебуваючи протягом багатьох століть у складних умовах соціального і національного гноблення, він усе ж зумів висунути зі свого середовища чимало високоталановитих митців, які збагатили скарбницю національного мистецтва творами великої художньої цінності. Гуманістичні за своїм змістом, зігріті теплим почуттям доброти й любові, не позбавлені щирості й задушевності, вони й сьогодні приваблюють глядача високою поезією й красою створених у них образів.

Досить часто митці звертаються до доби бароко, сповненої великих суперечностей і різких контрастів. У ній перехрещувались такі, антагоністичні за своєю суттю, явища і процеси, як реформація і контрреформація, ренесансний гуманізм і середньовічна схоластика, античний класицизм і готика, прагнення до правдивого відтворення реальної дійсності зі значною увагою до ілюзорного, фантастичного, підкреслена чутливість у зображенні людини з політичною тенденцією до аскетизму. Разом із тим для бароко характерні підвищена емоційність образів, схильність до урочистості й вражаючих ефектів, декоративна пишність, а також виняткова динамічність композиції, різкі контрасти масштабів і ритмів, матеріалів і фактур, світла і тіней. Звідси – неймовірна ускладненість цього стилю, його незалежність від жорстоких приписів і канонів, тяжіння до дисонансів, до пишної метафоричної образності.

Нині в українському образотворенні відчутний великий інтерес до духовних основ бароко.

Хронологічні межі дослідження: друга половина XVII – 70-80-ті рр. XVIII століття.

Метою нашого дослідження є визначення особливостей українського світського портрета Лівобережної України періоду бароко у контексті українського образотворення. Тому варто зосередити увагу на вирішенні наступних завдань: аналіз історико-соціальних умов розвитку національно-своєрідного українського мистецтва періоду бароко; дослідження стилістичних особливостей та процесу розвитку світського портрета Лівобережної України періоду бароко у контексті українського образотворення.

Об’єктом дослідження є формування та еволюція, закономірності розвитку світського портретного живопису Лівобережної України періоду бароко. Предмет дослідження – стилістика та сюжетика світського портрета Лівобережної України цього ж періоду.

Зазначимо, що однією з найкращих праць на цю тему є „Украинская портретная живопись XVII- XVIII вв.” П.Белецького[1]. У викладеному матеріалі подано повну картину розвитку світського портрета Лівобережної України.

У книзі П. М. Жолтовського „Український живопис XVII- XVIII ст.” [3] розкрито загальну характеристику живопису XVII- XVIII ст., зокрема і світського портрета Лівобережної України. Цю проблему досліджували також А.Жаборюк [2] та Г.Логвина [4].

Проблема характерних рис світського портрета Лівобережної України періоду бароко у контексті українського образотворення ще й по сьогодні потребує певної диференціації та нового погляду на портретний жанр.

Українське барокове мистецтво охоплює другу половину XVII – більшу частину XVIII століть, точніше сягає 70-80 років. Однак слід зауважити, що проникнення бароко в Україну відбулося зі значним запізненням порівняно

з подібними мистецькими явищами Західної Європи, причому процес утвердження і поширення нового напрямку здійснювався не відразу і з певними труднощами.

Історичні умови і політичне тогочасне життя відзначалися надзвичайною складністю. Згадати хоча б основні події. Найважливішою з них була Визвольна війна українського народу, після завершення якої країна розділилася навпіл. Це позначилося на подальшому культурно-історичному розвитку обох частин: у них виявилися різні політичні й духовні орієнтири, вони перебували в різних економічних та культурно-ідеологічних сферах. Розподіл вносив суттєві зміни: східні українські землі возз'єдналися з Росією, правобережні та західні залишилися у складі Речі Посполитої.

На Лівобережжі зміни виявились найсуттєвішими, бо тут формувалася українська феодальна державність. Царський уряд офіційно визнавав самоврядування: упродовж століття заходами козацької старшини в її руках зосереджувалися адміністративні та судові органи влади. Суспільне життя поступово ставало більш динамічним, очевидно, завдяки загальному соціально-економічному поступу. Значну роль у піднесенні громадського життя відіграла керівна ініціатива адміністрації в полкових містах, у яких поступово формувалися культурні осередки з досить широким розгортанням мистецького життя. У містах осередками освіти залишалися братські школи. Центром наукової та творчої думки, поширення нових віянь у мистецтві був Київ [4, с. 5-6].

Після перемоги народно-визвольної війни починає рости і міцніти нова суспільна верхівка – козацька старшина. Портрет міцно входить у її побут.

Надніпрянському світському портретові XVII- XVIII ст. властива виняткова виразність усіх його художніх засобів – чи то силует і малюнок, чи своєрідна пластика в подачі постаті, в експресії кольорових плям, силі кольору. В усьому відчувається ясна і спокійна безпосередність художнього світосприймання, просте й мужнє відображення життєвої правди. Вишуканість і тонкість притаманні далеко не всім портретам, які у своїй більшості сповнені сильного і мужнього відчуття. Їм властиві не стільки настроєвість, скільки безпосереднє гостре бачення, гармонійне поєднання декоративності з реальною виразністю.

До найдавніших із відомих нам старшинських портретів возз'єданого з Росією Лівобережжя належить зображення полковника Івана Гуляницького, що збереглося в копії А. Стронського.

Портрет поясний, простої й чіткої композиції. Подібно до галицьких магнатських портретів, полковник в одній руці тримає булаву, другою спирається на ефес шаблі. На столику бачимо також давню приналежність штафажу таких зображень – шапку з аграфом і перами. Але, незважаючи на старання дотримання вже вироблених і усталених форм репрезентативного портрета, тут наявні й істотні особливості. Строго монументальний характер твору, чіткість його побудови, сильний і виразний ритм, особливості виписування обличчя дуже усталеними і завершеними прийомами вказують на руку іконописця. Можна спостерігати багато спільного між манерою в зображенні обличчя в цьому портреті і тогочасних іконах Полтавщини та Слобожанщини [2, с. 100-101].

Звернемося до портретів гетьманів і членів їхніх сімей. Парадні гетьманські портрети зазвичай створювали іноземні живописці.

Портрети Б. Хмельницького (переважно типу Гондіусового) впливали як композиційний зразок на створення портретів українських гетьманів і полковників. Проте самі портрети Б. Хмельницького в живописі XVII- XVIII ст. ніколи не набували такої помпезності, яка згодом стала властива багатьом портретам інших представників полкової та генеральної старшини.

Наприкінці XVII – початку XVIII століть українські митці ретельно втілювали в портретному образі важливий суспільний зміст особи. Характер ліпиться з правдивою життєвістю та індивідуальною своєрідністю. Увиразнюються соціальні та національні особливості як духовного, так і фізичного складу.

Разом із тим у живописному портреті зберігається помітна площинність форми – замкненість простору, а також наявне поєднання живописної та іконописної технік письма. Стилістично образ набуває нормативно-статистичного характеру. Художник надає постаті спокійної врівноваженості, уникаючи перехідних моментів у позі, рухах, виразі обличчя.

Отже, у вирішенні українського портрета зберігається принцип увічнення та звеличення зображуваного за допомогою позачасового трактування його образу. Така традиція в зображенні людини принципово відрізнялася від вирішення портретного образу в західноєвропейському бароковому мистецтві, зокрема в польському [3, с.315-316].

У майстерному портреті значкового товариша Григорія Гамалії (близько 1758 р.) почуття власної гідності вкладається навіть у саму його поставу, якій надається відтінок позування. Помірно поклавши одну руку на стегно, а другу – на руків'я меча й випнувши огрядного живота, Гамалія сповнений сили і самовпевненості. Хизуючись, із гордовито піднятою головою, він ніби нікого перед собою не помічає, спрямовуючи свій погляд у далечинь. Характеристику образу доповнює демонстрування Гамалією розкішного жупана з великим стилізованим орнаментом та ефектно накинутого на плечі золотавого плаща з чорною опушкою.

У цьому образі органічно поєдналися світовідчуття тогочасного багатія-феодала й уявлення про козацьку лицарську гідність.

Для ліплення такої колористичної індивідуальності, у характеристиці якої живий слід зберігає рух середовища запорізького козацтва, автор застосовує відповідні традиційні художні засоби. Нова живописна техніка давала змогу досягти тоншого моделювання форми, виявляти нюанси внутрішніх переживань і роздумів [1, с. 240-241].

У портреті переяславського полковника Семена Сулими (близько 1766 р.) теж прочитується нова тенденція до виявлення суб'єктивних рис зображуваного. В енергійному повороті голови, вольовому русі руки, що стискає пірнач, живописець прагне підкреслити завзятість і хоробрість свого героя.

У характеристиці портретованих осіб у ті часи нерідко стають дедалі відчутнішими впливи великосвітських манер. На обличчях (у портретах С. Сулими, П. Сулимихи) з'являється легка усмішка, як ознака чемності й привітності. Нові риси з'являються і в жіночих портретах (П. Сулимихи, Н. Розумихи та ін.). Художник, пишучи жінок у парадному вбранні, прикрашає їхній одяг коштовними застібками, намистом, стрічками тощо. Їхні обличчя набувають м'якості та почуттєвості. Жести, руйнуючи враження статичності постаті, сприяють виявленню внутрішнього життя.

У портреті Параскеви Сулими (близько 1677 р.) більша життєвість обличчя досягається градацією теплих червонуватих та золотаво-вохристих тонів. Прозора світлотінь, що виразніше моделює форми, надає певної мінливості виразові обличчя. Про вдосконалення техніки живопису свідчить і більш диференційований характер письма: якщо верхній зелений одяг, прикрашений орнаментом із великих темно-червоних, темно-синіх, сріблястих квіток, виконано густими фарбами, то обличчя та руки, навпаки, написані зовсім тонко. Зернисте полотно, що просвічується в цих місцях, збагачує фактуру живописної поверхні.

Рішучим кроком уперед у застосуванні нових живописних прийомів був портрет Наталки Розумихи – матері гетьмана Кирила Розумовського. За композицією цей твір близький до інших українських жіночих портретів середини XVIII ст., але вирізняється більш життєвим трактуванням форми та внутрішнього змісту. Ставлячи постать у глибоку тінь, художник органічно пов'язує її з довколишнім простором і приковує увагу яскравим освітленням обличчя та рук, переданих у живому русі.

Досконале володіння контрастами світлотіні як засобу емоційного моделювання форми та психологічної розробки образу свідчило про народження нового портрета, вільного від тиску традицій іконопису. Такій еволюції портрета сприяло те, що під оболонкою іконописних впливів у ньому вже з'явився могутній струмінь світського мистецтва, тісно пов'язаного з життям [5, с. 282-285].

Отже, українська культура та мистецтво XVII- XVIII ст. – це духовний образ однієї з найважливіших епох історичного минулого нашого народу. Основою їх інтенсивного розвитку була боротьба народних мас проти соціального, національного та релігійного гніту. В усіх галузях образотворчого мистецтва відбувалися глибокі зрушення й зміни, які позначилися і на розвитку українського живопису.

Українське мистецтво XVII- XVIII ст. пішло далеко вперед по шляху ствердження реалістичних засад, подолання середньовічних канонів, створення своєрідних національних форм. Тому іконопис – основний жанр давнього українського малярства – у той час перестав бути єдиним і домінуючим його видом. Поряд із ним виник і значно розвинувся світський портретний живопис.

У той період на Лівобережжі зазнала кризи релігійно-феодална ідеологія й посилювався просвітницький рух. У всіх сферах культури і мистецтва панувало світське начало, тому на тлумачення образу в портреті впливали зміни, що відбувалися в самому складі українських феодалів, їхніх смаках і запитах. Численні представники панівного класу стають знатними петербурзькими сановниками. Діти козацької старшини навчаються в Петербурзі, а потім завершують освіту в Лейдені, Страсбурзі, Парижі, нерідко забуваючи при цьому рідну мову і свій народ. Знання правил дворянського етикету інколи важило для кар'єри більше, ніж ділові здібності. Зважаючи на смаки замовника, майстри нерідко зосереджувалися на ефектному вирішенні силуету постаті, деталях та прикрасах одягу людини, її манерах. Зовнішня показовість надає певного відтінку й самому характерові твору.

Глибокі зміни відбулися у соціальному, національному, фізичному і психологічному вираженні людського образу. Композиційні й технічні прийоми, колористичні засоби в зображенні людини, її матеріального та соціального оточення наближені до реального життя.

Джерельні приписи

1. Белецкий П. Украинская портретная живопись XVII-XVIII вв. – Л.: Искусство, 1981. – 255 с.
2. Жаборюк А. Давнє українське малярство (11-18 ст.) – Одеса: Маяк, 2003. – 205 с.
3. Жолтовський П.М. Український живопис XVII-XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1978. – 327 с.
4. Логвин Г.Н. Украинское искусство X-XVIII вв. – М.: Искусство, 1963. – 290 с.
5. Уманцев Ф.С. Мистецтво давньої України. Історичний нарис. – К.: Либідь, 2002. – 328 с.

УДК 37. 036

Макотера А.В. – *ст. V курсу спец. „Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво” РІС КСУ*
н.к. – *викл. Ксьонзик І.І.*

РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ НА ПРИКЛАДІ РОЗГЛЯДУ ПОРТРЕТНОГО ЖИВОПИСУ УКРАЇНИ XVIII-XIX СТ.

Тема розвитку естетичних почуттів на прикладі портретного живопису України XVIII-XIX ст. зумовлена проблемою, яка є сьогодні актуальною в українському суспільстві. Проблема „портретного живопису України” вмотивована тим, що нині до нас повертаються несправедливо забуті імена, цікаві особистості, історико-культурні цінності нашого народу, які потребують сучасного естетичного осмислення і вивчення.

Актуальність обраної теми зумовлена також нагальною потребою дослідження естетичного інваріанта портретного жанру. Пробудження інтересу до українського портрета стало основним завданням дослідників та мистецтвознавців нашого часу.

Об'єктом дослідження є становлення поняття „почуття” в естетиці, а також закономірності розвитку живопису України XVIII-XIX ст.

Метою цієї роботи – визначення закономірностей розвитку естетичних почуттів, розглядаючи портретний живопис України XVIII-XIX ст.

В історії українського образотворчого мистецтва період, що охоплює XVIII-XIX ст., посідає особливе місце. То був час могутніх творчих поривань. В українському мистецтві панівне становище займали надзвичайно цікаві стилі: класицизм, романтизм та реалізм. Портретне малярство України XVIII-XIX ст. набуло особливого значення. Твори українських тогочасних портретистів стали шедеврами не тільки українського, але й світового мистецтва.

Мета нашої роботи розкривається у таких завданнях: аналіз структури естетичної свідомості: естетичне почуття; дослідження становища українського портретного живопису XVIII-XIX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють початок XVIII ст., коли український портрет знаходився під великим впливом і тиском з боку Російської імперії, а також XIX ст., коли портретний жанр розпочинає свій інтенсивний розвиток на теренах українських земель.

Естетична діяльність людини, що розвивалася протягом значного історичного періоду, створює певний комплекс почуттів, уявлень, поглядів, ідей, які ми називаємо естетичною свідомістю. Ця своєрідна абстракція є насамперед особливим духовним утворенням, яке характеризує естетичне ставлення людини до дійсності.

Почуття та емоції, що переживає людина в процесі свого існування у світі, численні і різноманітні за характером, структурою та психологічним механізмом їхнього протікання. Одні з них близькі до тваринних, інші вважаються специфічно людськими і детермінуються відповідно суспільними і культурними причинами. Естетичне почуття належить якраз до останніх і є одним із найскладніших видів духовного переживання, найбагатроднішим із почуттів людини [1, с.45].

Естетичні почуття інтегрують, з одного боку, естетичні переживання, з іншого – виступають як здатність людини переживати естетичне враження.

Почуття людини різнобічні за характером, структурою та психологічними механізмами. Естетичні почуття не дані людині від народження, а формуються у перші три-чотири роки життя дитини.

З того приводу, що естетичні почуття розвиваються під впливом різноманітних форм практичної діяльності та спілкування, відомий філософ Е. В. Гельґольц писав: „Народжене дитя людське має перед собою не тільки зовнішній світ, але і колосально складну систему культури, яка вимагає від нього таких „способів поведінки”, які генетично (морфологічно) в його тілі взагалі ніяк не „закодовані”, взагалі ніяк не представлені” [4, с.72].

Мистецтво – одна із форм суспільної свідомості, форма людської діяльності, яка відрізняється від науки, політики, права, релігії. Мистецтво пізнає дійсність за допомогою художніх образів.

Художній образ вбирає в себе всі суперечності, усе багатство мистецтва. Усі труднощі художнього процесу пов'язані зі створенням митцем художнього образу. Він виступає окремою формою відображення дійсності, тому щодо нього є справедливим вислів: „суб'єктивна картина об'єктивного світ”. Але естетичний світ поняття „образ” належить до філософського як специфічне до універсального. Художній образ – це не тільки гносеологічна, а й естетична категорія.

Однак повернемося до естетичних почуттів і спробуємо їх проаналізувати через розгляд портретного живопису України XVIII-XIX ст.

Портрет в образотворчому мистецтві – це художній вираз, який має зміст і спосіб вираження. До цього жанру належать твори образотворчого мистецтва, у яких зафіксований зовнішній вигляд конкретної людини (або групи людей). Загальна тема портрета – індивідуальне життя людини, індивідуальна форма його буття.

На початку XVIII ст. портретний жанр активно розвивався в українському мистецтві. Відомим портретистом того часу, творчість якого мала велике значення для розвитку українського портретного живопису, був Д. Левицький. У своїх роботах він зумів передати дух тогочасного суспільства, його характерні особливості (іл. 1). Левицького називають творцем парадного портрета, у якому, як говорили сучасники, він змалював у фарбах увесь „період Катерини”.

Класицистичний портрет формувался поступово і невпевнено. Його відмінною рисою стало психологічне ускладнення, проте згасла квітчаста барвистість. Усе кардинально змінилось, українське суспільство розділилося, зникла видима колись цілісність. Класицизм чітко фіксував становий розподіл.

Рух портретного живопису того періоду йшов не єдиним потоком, а прямував декількома руслами, однак у ньому достатньо яскраво проявляється як загальний напрямок, так і зміна форм виразності, кожна з яких позначена певними стилістичними рисами. Залежно від цього змінювався підхід до натури, характер і тип портрета, живописно-пластичні прийоми [5, с.247].

В українському малярстві позиції класицизму не мали стійкості, постійно відхиляючись то до барокової пишності, то схилиючись до романтичного чутливого піднесення. Українські художники за досить короткий термін висунули український портрет в ряд кращих шедеврів світового мистецтва.

На зламі XVIII-XIX ст. у художньому житті України спостерігаються досить різкі стилістичні зміни. Світські види і жанри, що стали панівними в той час, свідчать про остаточний розрив мистецтва з церковним середовищем, з тими обмеженнями, які гальмували подальший розвиток культури.

Саме у XIX ст. в Україні з'являється напрям „романтизм”, якому сприяла вимога стильового вираження епохи. Мистецтво романтизму – це передусім малярство, якому належить першочергова роль. Романтизм у мистецтві – надзвичайно змістовне поняття, що вміщує різні історичні художні стилі, а саме ті, у яких відсутня чітко визначена міра, особливо сковуючі норми класицизму й академізму. Для романтизму характерне історичне художнє мислення, оскільки наслідування минувшини входило в норму [6, с.10]. Для романтизму характерне провідне становище портрета в образотворчому мистецтві. Саме в ньому через образ сучасника виражали епоху та її ідеали.

Рівень портретів того часу засвідчує, що у них нерідко наслідувалися репрезентативні, авторитетні пози зі знаменитих зображень. Ефективна парадність шанувалася більше, ніж розкриття духовного стану, який по суті, за нормативами догматичної естетики того часу до уваги не брався. Тому популярним був штамп, а не глибоке вивчення життя [3, с.137].

Найпоширеніший у мистецтві романтизму жанр – автопортрет, особливо порівняно з минулими епохами, коли в українському мистецтві не спостерігалось появи подібного різновиду.

Перша половина й середина XIX ст. відома також як період становлення й утвердження реалізму в українському образотворчому мистецтві, зокрема в портретному живописі. Українське образотворче мистецтво збагатилося в цю добу чималою кількістю творів, які належать до кращих надбань не лише національного, але й світового мистецтва.

Взагалі реалізм був історичним явищем загальноєвропейського масштабу. Українське малярство прагнуло до правдивого відображення життя, утвердження нових ідеалів. Найповніше себе виявили художники, творчість яких сформувалася у період переходу від романтизму до реалізму (50-60-ті роки XIX ст.). Особливе значення для них мала творчість Т. Шевченка, послідовниками якого були Л. Жемчужников, І. Соколов, К. Трутовський.

Таким чином, портрет – доволі важливий жанр в українському мистецтві. У ньому виявляється винятковий інтерес до людини, такий характерний для українського мистецтва в цілому.

У чому ж полягає естетичний інваріант жанру портрета? Помічено, що модель на портреті не сміється і не викликає сміху. Категорія комічного протипоказана „архетипу” портретного жанру. Його естетичним інваріантом є категорія „серйозного”. Портрет – серйозний, модель на портреті зображена в серйозну хвилину життя. Портрет опускає те, що належить простій випадковості, швидкоплинній ситуації, яка властива людині в реальному житті. Існує внутрішній з'язок між спогляданням, роздумом і естетичною серйозністю. Коли людина серйозна, то вона не сміється. Там, де на портреті моделі сміються, то цей жанр знаходиться на межі з іншими – етюдом, ескізом тощо. Духовний аспект – ось що головне в портреті.

Отож сферу повсякденної естетичної свідомості становлять естетичні емоції – своєрідний психологічний відгук на явища навколишнього світу. Естетичні почуття мінливі, нестійкі та нетривалі. Вони є духовним утворенням, яке означає певний рівень соціалізації індивіда, піднесення його потреб до істинно людських.

Аналіз „архетипа” портретного жанру з точки зору способів вираження здійснюється на трьох рівнях: комунікативному, композиційному та естетичному.

Естетична форма вираження повинна бути тільки довершеною, гармонійною і прекрасною.

Таким чином, портрет, відтворюючи вигляд конкретної особи, втілює й особливості тієї епохи, котру ця особа репрезентує. На думку О. Сидорова, портрет-це одночасно автопортрет суспільства, на підставі якого можна судити про соціальні особливості й класові погляди останнього [1, с.87].

XVIII ст. – час панування в українському мистецтві стилю „класицизм”. Український портретний живопис того часу впевнено долав середньовічні канони, збагачувався ідеями гуманізму та просвітництва, проте його розвиток гальмувався феодално-кріпосницькою системою і національним гнітом, що посилювався. Творчість деяких художників XVIII ст. вкладається в рамки одного стилістичного напрямку, в інших вона далеко виходить за його межі. Роботи класицистичного стилю у підсвідомості глядача викликають стримані, виважені почуття, яким не притаманна експресія і динамізм.

Український портретний живопис першої половини XIX ст. був розвиненим, розгалуженим і багатограним у своїх виявах. Він не лише зберіг кращі гуманістичні якості, вироблені довголітньою традицією, а й значно їх розвинув і збагатив.

Отже, XIX ст. в українському живописі представлено двома стильовими напрямками – романтизмом і реалізмом. Романтизм у мистецтві є надзвичайно багатозмістовним поняттям. Йому характерне історичне художнє мислення, оскільки наслідування минувшини входило в норму. Романтичний живопис характеризується активним розвитком портретного жанру, де особливого значення набуває автопортрет. Романтичний портрет викликає почуття мрійливості, безпечності, сентиментальності, він несе у собі певну активну енергетику, що характерно творам того часу.

А от реалістичний портретний живопис розвивається в умовах гострої кризи й повного краху феодално-кріпосницької системи, в обстановці зростання національної самосвідомості українського народу, загального піднесення всіх галузей його культури, яка розвивалася в тісному єднанні з культурою російського народу, за активної участі й підтримки передових її діячів.

Твір реалістичного портретного живопису, несучи глядачеві приховану інформацію тогочасного суспільного життя, сповнений чуттєвістю та драматизмом. Він збуджує почуття жалю, справедливості, певною мірою і патріотизму.

Українські художники першої половини й середини XIX ст. своєю творчістю підготували ґрунт для нового піднесення українського образотворчого мистецтва, зокрема живопису, в останній третині XIX – на початку XX ст., розвиток якого відбувався уже під новим ідейно естетичним прапором – прапором передвижництва.

Композитор розвивав інтонації моравської, а почасти і російської (наприклад, у хорі лисичок із третього акту „Біжить лиска до Табору” опери „Лисичка-крутійка” (1923 р.) пісенності. Реалістичні елементи опери „Вильоти пана Броучека” (1920 р.) (гуситські гімни, інтонації побутової пісенності) не є домінуючими - тут на фоні експресіоністського гротеску явно проступають народнопісенні й танцювально-побутові інтонації. В основу музичної мови опери „Катя Кабанова” покладено принцип мелодичного речитативу. Тут Яначек продовжував розвивати прийоми „омузиченої мови”, які завжди були предметом його активних пошуків. Саме в Л.Яначека із розвитком інструментальної та симфонічної музики набирає ваги принцип „омузичення мови” в її поліфонічному та гармонічному викладі.

Вітезслав Новак - теж видатний представник празького покоління чеських композиторів ренесансної епохи, що пережило дуже складний і бурхливий період розвитку. Спираючись на класиків чеської музики Б.Сметану і А.Дворжака, пізнавши по-чеськи переосмислений у творчості Фібіха вагнеризм, а з ним і досвід виведення національної чеської опери на „європейський широкий тракт” [2, с.5] музичної драми, це покоління, природно, прислухалося до нових і яскравих тенденцій у музиці третьої третини ХІХ століття.

В.Новак писав пісні й романси, а також фортепіанні твори (1888-1890 рр.), сонату для скрипки і фортепіано, концертну увертюру на сюжет байронівського „Корсара”.

Ранній твір Новака – фа-мажорна серенада для малого оркестру (1894 р.) – здобув гаряче схвалення А.Дворжака [3, с.87] за його емоційну змістовність і народність. Останнє, без сумніву, збагатило поетичну красу новаківської серенади, особливо її другої частини, написаної у формі мазурки і явно пов’язаної з традицією „Слов’янських танців”: лірично споглядальної повільної частини з плавною, замисленою мелодією і сміливими контрастами в середній частині.

По суті, романтизм – панівна тенденція у мистецтві ХІХ ст. – перетворився на надзвичайно стійку культуру почуття й постійно давав свіжі паростки. Ним зокрема збагатилося „класичне мислення” (у творах Брамса, Франка), на його основі виник психореалістичний симфонізм П.Чайковського - шекспірівськи насичений, побудований на засадах драматургічного розвитку; нарешті, звернемо увагу на дуже багатоліке, романтичне за характером і колоритом, але реалістичне за витоками, національно-народне композиторство (Гріг, російські “кучкісти” та ін).

Методи і принципи роботи окремих композиторів празької школи із джерелами народної музики є різними, а отже, різні їх результати. Від найпростішої наївно-збирацької „оброблюваності” з тим чи іншим ступенем акцентуації національних рис, від інтелектуалістського, формально-естетського методу добору оригінального тематичного матеріалу – до емоційно-романтичного вживання в народну мелодику і вдумливого конструювання стилістичних рамок. У Л.Яначека це – прагнення усвідомити народну творчість у її інтонаційно-виразній значеннєвій сутності, як слово-звуко-виразну мову, „говірку” в усьому багатстві й розмаїтості її діалектів. Загалом без урахування обумовлених чеською народною пісенністю явищ складно розібратися в найбільш, здавалося б, індивідуально забарвленій психології музичної творчості того чи іншого чеського „модерніста”, не кажучи вже про класиків і романтиків середини ХІХ століття.

На творах В.Новака ця особливість позначилася особливо яскраво. Не можна не дивуватися діапазону трансформацій у його душі й інтелекті, які супроводжували його композиторське зростання і набуття ним художньо-практичного досвіду. У перших опусах композитор імпульсивно шукав власну манеру свого висловлення через тематику байронізму („Корсар”, „Манфред”). Певне враження справила на нього творчість Шумана, Ф.Ліста і П.Чайковського. Не залишився він осторонь і від тенденцій байронізму, втім, уже “випробуваного” досвідом минулих десятиліть і гейневською іронією. Однак пафос романтизму ще не згас остаточно. І саме в музиці юного В.Новака („Пісня про любов” (ор.4 і ор.8) романтична стилістика набула нового, особливого тону, хай і не вільного від зовнішніх впливів.

Широта композиторського світогляду митця, пристрасність шукань, сердечність ліризму, чуттєвість та естетизм лірики і багатство фарб оркестрового звукопису великих симфонічних поем забезпечували йому популярність і залучали до нього багато талановитих учнів. До речі, це стосується не тільки чеських і словацьких музикантів, а й усіх, хто навчався або працював тоді в Чехії.

Народна музика для В.Новака – дзеркало світу і вікно у світ, спосіб спілкування на загальнолюдському рівні, тому в його творчості “народне” не звучить ні як локалізм, тобто за всяку ціну “своє”, місцево-національне (що помітно у Б.Сметани і що провінціалізує ряд талантів), ні як естетсько-формальне, тобто тільки як матеріал для обробки. Водночас понад усім цим головним у музиці композитора є схвильована піднесеність, не як тимчасовий настрій тих чи інших моментів творів, а схвильованість як зміст і сенс музики, об’єкт образно-звукового мислення, а не просте відображення музичних станів або настроїв.

Так, у поемі „Буря” у пристрасному музичному викладі конкретизується певна символіка: хвилі моря – хвилі любові. Це, по суті, споконвічний прийом, застосований у народній поезії. У „Пані” і „Непозбутньому томлітті” хвилювання набуває еротичного характеру – як могутній імпульс, що пробуджує природу і людське серце.

Зокрема дуже показовим є в цьому плані вокальний цикл ор. 46: „Eroticon” (1912), до якого увійшли шість пісень: „Гімн” (слова – Демель), „Сновидіння в присмерку” (Бірбаум), „Я та ти” (Геббель), „Торжество любові” (Гартлебен) та ін.

У 90-их рр. ХІХ ст. В.Новак створив три цикли пісень і чотири балади для голосу з оркестром на моравські народні тексти, а в 1900-1901 р. – кілька десятків обробок словацьких народних пісень для голосу і фортепіано („Словацькі пісні” (зошити 1 і 2) і „25 словацьких народних пісень”).

Справжній патріотизм і громадянська мужність композитора розкриваються у його знаменитій „Баладі про душу Яна Неруди” для голосу з оркестром на текст поета Антоніна Клаштерського (1866-1938 рр.). Написана балада

Й.Сук був членом знаменитого чеського струнного квартету, що мав у житті європейського камерного музикування найбільше значення. У цьому неперевершеному ансамблі розкривалася філософія камерного стилю великих майстрів. Композитор багато працював і над струнним, і над фортепіанно-струнним ансамблевим стилем, і – як сам скрипаль – над скрипковими п'єсами (наприклад, його фантазія ор. 24). Елегійний ліризм – основний інтимно-задушевний тон його музики – знаходить щонайтонше своє відображення у фортепіанних циклах.

Протягом наступних тридцяти років свого життя він створив тільки десять опусів, причому за масштабами найбільш значними з них є трилогія, що складається з варіацій на тему святовацлавського хоралу для струнного квартету, “Легенди про мертвих переможців” (чи “Тризни для великого оркестру”, як сказано у підзаголовку) і урочистого маршу “У нове життя”, а також поема для симфонічного оркестру з хорами і солістами під виразною назвою “Епілог”. І в “Тризни”, закінченій у 1920 році, і в “Епілозі”, написаному в другій половині 20-х років, образи смерті теж висувуються на перший план, що свідчить про кризові явища у світовідчутті композитора, які позначилися й на принципах побудови музичних образів і на їхньому розвитку [6, с.53-55].

Але створені Й.Суком уже після “Азраїла” хори на тексти чеських і словацьких пісень, фортепіанні твори (особливо чарівні цикли дитячих мініатюр – “Про маму” і “Колискові”) – усе це говорить про наявність реалістичної основи, закладеної в його творчості А.Дворжаком.

Великі надії подавав також іще один улюбленець А.Дворжака – уже згадуваний нами у зв'язку з історією виникнення “Чеського квартету” – Оскар Недбал, з ім'ям якого пов'язані перші виконання багатьох творів чеських композиторів.

Значних успіхів досяг О.Недбал як симфонічний диригент. У 1896-1906 рр. він диригував філармонічними концертами в Празі, потім служив якийсь час у Відні, а з 1923 року працював як керівник Національного театру в Братиславі.

Ранні твори О.Недбала – цикли пісень, фортепіанні п'єси, скрипкова соната і особливо й досі популярне „Скерцо-каприс” для симфонічного оркестру (1894 р.) ----- досить переконливо свідчать про неабияке дарування, майстерність, прогресивну спрямованість творчості і цього представника празької школи. Тяжінні О.Недбала до театру виявилось вже в його увертюрі, якою у 1894 році відкрилася в Національному театрі постановка циклу драм Ф.Йержабка. Поступово композитор обмежив свою творчу діяльність тільки сферою сценічної музики.

1902 року на сцені Національного театру в Празі з великим успіхом відбулася прем'єра балету-пантоміми О.Недбала „Казка про Гонзе”, 1908 року (теж успішно) – прем'єра його балету „Від казки до казки”, написаного на лібрето Л.Новака. Пізніше була написана гротескна балетна пантоміма „Принцеса Гіацинта” (з декадентським поєднанням персонажів із чеських народних казок, грецької міфології і давньої історії) і комічна опера „Селянин Якуб”.

Отже, видатні представники празької композиторської школи (Л.Яначек, В.Новак, Й.Сук, Й.Ферстер, О.Недбал) склали фундамент розвитку професійної композиторської освіти початку ХХ століття. Їхня композиторська і педагогічна діяльність увібрала в себе найпрогресивніші елементи естетичного змісту епохи й визначила розвиток музичного професіоналізму як у Європі, так і в Україні, який вирізнявся передусім зрілістю музичного мислення (застосування принципів симфонічного розвитку, музичної драматургії, інтонаційного мовлення, фольклорної обробки, стилістичних та образно-жанрових модифікацій).

Джерельні приписи

1. Бэлза И. Очерки развития чешской музыкальной классики. – М.: Музгиз, 1951.
2. З.С. (Савелова З.Ф.). Леош Яначек // Муз.образование. – 1928. – №4-5.
3. Бэлза И. Чешская оперная классика. – М.-Л.: Музгиз, 1951.
4. Бэлза И. Иозеф Богуслав Ферстер // Сов. музыка. – 1950. – №12.
5. Бэлза И. История чешской музыкальной культуры: В 2 томах. – М., 1959. – Т.1.
6. Ремезов И. И.Сук. Материалы к биографии. – М., 1933.

УДК 7. 036 (477)

Белова О. С. – ст. IV курсу
спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – канд. мист-ва, доц. Прокопович Т.Ю.

НЕОБАРОКО В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ 1920-х рр.

Національно-визвольний рух 1917 року, за свідченням істориків, став поштовхом до культурного відродження на українських землях. Цей період позначений появою непересічної плеяди молодих талантів, які прагнули втілити у художньо-мистецькому процесі альтернативні засоби вираження національної самобутності українців.

Власне, прагнення митців до глибокого аналізу та розгляду історико-культурної спадщини України, як істотного джерела культурного розвитку, сприяли виникненню нових і оригінальних художніх течій в українському мистецтві революційної доби. Зокрема особливої уваги та наукового обґрунтування, на нашу думку, потребує течія необароко, що сформувалась у вітчизняному образотворчому мистецтві початку 1920-х років і базувалась на переосмисленні

фольклорними, символічно-алегоричними (до прикладу літери „В”, „А”), атрибутами[1].

Цінний матеріал для розкриття теми представляє вивчення шрифтових доробків „Української абетки” Г.Нарбута Платоном Білецьким: „Білі і чорні силуети, чіткі, як на різцевій гравюрі, лінії, штрихування – здається, всі можливі засоби графічної техніки застосовані із Нарбутовою вправністю й вигадливістю. Заголовні літери цілком своєрідні. На кожному аркуші їх по дві: одна – грайлива, пишна, побудована з рослинних мотивів; друга – гранично проста, з вишуканими пропорціями й надзвичайно чіткими обрисами” [1, с.17].

Особливий інтерес у контексті цієї проблеми складає саме „грайлива” форма літер, що включають елементи рослинних орнаментів: українських цілющих рослин, овочів, декоративних трав, символічних квітів, колосся, пов’язаного у снопи, що відображають виключно українську традиційність, обрядовість, побут і звичаї народу. До прикладу, літера „В” оформлена у вигляді стилізованого снопа, що є вагомим національним символом української народної культури.

Прикметно, що у кожному з 15-ти аркушів „Української абетки” Георгія Нарбута переважно домінують зображення народних інструментів, українських хат, вітряків, народного дерев’яного будівництва тощо. Це також вносить відповідний національний колорит у художньо-образне прочитання митцем українських літер.

Спробуємо проаналізувати один з яскравих національно-самобутніх доробків майстра – аркуші літери „А”. Як відомо, в ілюстрованих абетках художники зазвичай були досить непередбачені у поєднанні слів, що означають початок тої чи іншої літери. Нарбут не відходив від такої традиції, про що свідчить зображення на цьому аркуші змістовно несумісних образів: летючого ангела з сувієм у руках (образ узятий з „Откровення Іоана Богослова” і символізує „початок і кінець”, тобто Апокаліпсис), аероплану, будівлі з бароковим фронтоном, української хати під стріхою, що огорожена тинном, кам’яної арки (мальована неодноразово Г.Нарбутом, мабуть, була нав’язана картинами Альбрехта Дюрера, які ще змалку викликали у майстра захоплення). Багатодетальність, притаманна бароко, прослідковується у цьому зразку повною мірою. Тут знайшли своє втілення елементи української старовини, переосмислені і вдало використані майстром.

Шрифтові праці Г.Нарбута прикметні ще й тим, що відрізняються вільністю, легкістю в читанні. У збереженні пропорцій досягнуто рівноваги круглястих та рівних ліній. Проте, якщо придивитись, немає жодної цілком симетричної літери. Ця асиметрія в симетрії, разом із контрастами різної товщини ліній, надає Нарбутовим літерам особливої привабливості.

Очевидно, що творчість Григорія Нарбута, зокрема й аналізовані нами літери „Української абетки”, не відзначаються повною мірою тою особливою бароковою ошатністю, пишною декоративністю, свіжістю та потоком нестримної енергетики. Натомість Нарбут сформувався і реалізувався як майстер-новатор ХХ століття, оскільки за допомогою тонкості, віртуозності рисунка створював яскраво індивідуальні, дещо штучно-декоративні доробки, які найбільш точно, разом із тим гіперболізовано виражали особливі риси українського мистецтва 1920-х років.

Таким чином, на основі нашого дослідження можна припустити, що Георгій Нарбут, спираючись на традиції барокової культури, заклав підґрунтя для створення нового, самобутнього „нео” стилю, який цікавий для дослідників насамперед збереженням і вивченням національної української спадщини та виникненням на цій основі нових ідей.

Джерельні приписи

1. Г.Нарбут. Альбом // Авт.-упор. П.О.Білецький. – К.: Искусство, 1983. – 119 с.
2. Гординський С. Розвиток стилів національного мистецтва у 20-60рр. ХХ ст.// Народна творчість та етнографія. – 2002. – №1-2. – С.48-56.
3. Степовик Д. Леонтій Тарасевич і українське мистецтво бароко. – К.: Наукова думка, 1986. – 232 с.
4. Історія українського мистецтва в 6 томах: – Енциклопедія. – Т. 3. – К., 1986. – С.284-319.
5. Меднікова Г.С. Українська та зарубіжна культура ХХ ст: Навч. посібн. – К.: Знання, 2002. – 214 с.
6. Белецкий П. Григорий Иванович Нарбут. – Ленинград.: Искусство, 1985. – 236 с.
7. Тхоржевський Р.І. Нариси історії грошей в Україні: Навч. посібн. – Тернопіль: „В-во Карп’юка”, 1999. – 238 с.
8. Українське мистецтво II пол. XVI – I пол. XVII ст. // Авт.-упор. В.А.Овсійчук. – К.: Наукова думка, 1985. – 182 с.
9. Українська та зарубіжна культура: Навч. посібн. / За ред. М.М.Заковича. – 2-е вид., випр. – К.: Знання, 2001. – 550 с.
10. Шевнюк О.Л. Культурологія: Навч. посібн. – К., 2004. – 353 с.

УДК 792.01:159.954

Белова О. С. – ст. IV курсу
спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – канд. мист-ва, доц. Прокопович Т.Ю.

КОНЦЕПЦІЯ ДУХОВНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: УРОКИ ІСТОРІЇ (на прикладі діяльності українського театру Л. Курбаса)

Кожна епоха історичного поступу людства залишає в культурі слід духовного оновлення, формування нових

життєвих принципів, переоцінки цінностей минулого. Найчастіше виразником суспільних змін є активне та рішуче молоде покоління, генератор нових ідей і поглядів на світ. Бурхливо реагуючи на суспільно – історичні зміни в країні, радикально налаштована молодь стає основною рушійною силою у боротьбі за нові ідеї. Обираючи революцію найбільш ефективним методом до оновлення суспільного життя, молоде покоління розуміє, наскільки важлива духовна зміна. Для здійснення цього плану саме мистецтво іноді може стати тією „духовною зброєю”, що сколихне суспільство, створить новий формат для життя.

Для того, щоб прослідкувати процес духовного оновлення молоді засобами мистецтва, розглянемо урок національної історії – діяльність українського театру 20-х новаторських років.

Українське театральне мистецтво постає на початку ХХ століття різким протиріччям між старим, який себе вже вичерпав, укладом життя і ще не народженим новим; епохою передчуттів. Факторами піднесення і динамічного розвитку української культури, зокрема і театру, стали революційні події. Політичний процес у Європі і Російській імперії, а також в Україні детермінує формування нових світоглядних орієнтирів, переосмислення системи цінностей, що, безумовно, сприяли появі новаторського театру, призначеного побудувати авангардну модель художнього життя майбутнього. Тенденції, аналогічні європейським, знайшли своє вираження в українському театрі, проте не цілковите. На відміну від Європи з розвинутою структурою еліт, в Україні в 1920-х роках тільки починає складатись новітня еліта як цілісно – творчий суб'єкт конструювання нації, що оприлюднює себе в першу чергу в театрі, поезії та критиці [3, с.33].

У кожній історичній епісоді розвитку мистецтва з'являється постать, що стає своєрідним „обличчям” доби. На нашу думку, розглядаючи період культурного відродження театрального мистецтва пореволюційних років, особливий науковий інтерес становить розгляд постаті Леся Курбаса. З точки зору розгортання суспільно – політичних подій на початку ХХ століття, його внесок в процес становлення національного театру досить значний, оскільки він постає як перший руйнівник старого, дореволюційного, традиційного буржуазного театру і, як зазначає О. Дейч, „як основоположник нового пореволюційного театру, оскільки багато з того, що відбувалось у 1920-ті роки, було для українського театрального мистецтва початком” [5, с.185].

Творчість Л. Курбаса становить на сьогодні особливий інтерес, оскільки в його статтях, виступах та працях знаходимо цікаві міркування з приводу питань, що й досі зберігають актуальність, суспільну гостроту. Ідеться про шляхи розвитку національної театральної культури, про принципову, безкомпромісну боротьбу митця за право мистецтва говорити правду про свій час, про духовне перетворення особистості засобами мистецтва. Образ людини – бунтаря знаходить своє місце і серед театральних постановок ХХІ століття.

Звісно, до повноцінного засвоєння феномену театру Леся Курбаса та його особистості слід прокласти шлях подальших ґрунтовних досліджень. Першим культурним жестом, за свідченням Н. Корнієнко, „...мало б стати реальне повернення його у наше сьогоднішнє, аналіз сучасних художніх формул, що несуть на собі знак його модерної революційної естетики” [3, с.12].

Мета нашого дослідження полягає у визначенні естетичних концепцій революційного театру Леся Курбаса та їх вплив на духовне оновлення творчої молоді. Саме ці концепції визначають формулу естетики революції в українському театральному мистецтві України 20-х років і гостро ідентифікують себе із сьогоднішнім.

З метою більш детального розгляду поставленої проблеми важливим, на нашу думку, є визначення кола історичних джерел та аналіз історіографії цього питання. Принципово важливим джерелом для нашого дослідження стала монографія Н. Корнієнко [3], що є першою працею, в якій здійснено дослідження евристичних моделей Леся Курбаса. У своїй статті ми також спирались на роботи таких провідних театрознавців, як Ю. Бобошко [1], М. Лабінський [4], [5], [6], публікацію Г. Канарської [2].

Варто зазначити, що театрознавство у ХХ ст. роки перебувало в повному занепаді, входило в ненаукові обрії [3, с.9]. Винятком є Микола Лабінський, збирач архіву Курбаса й укладач меморіальних збірок „Березіль” та „Молодий театр”. На сьогодні каталог досліджень постаті Курбаса та його театру значно поповнився, з'явилися монографічні праці та статті, у яких аналізуються педагогічні, режисерські, драматургічні концепції Леся Курбаса.

Сьогодні ми звертаємось до особистості Л. Курбаса, оскільки його формула театрального модернізму закликала глядачів до новизни сприйняття, до співучасті, до потреби збагнути вічні явища життя. Л. Курбас прагнув посилити у публіки відчуття гармонії та свободи – вищі естетичні стани, що починаються із зняття духовного гальмування, з розкріпачення почуття і свідомості, із занурення у красу на рівні підсвідомого.

Аналіз ґрунтовних праць, присвячених дослідженню феномену Леся Курбаса, дозволяє нам стверджувати, що події 1920-х років стали сприятливим фактором для творення художньої революції в театрі. Л. Курбас, відчуваючи театр політичною трибуною, бажав перетворити його на духовний парламент. Таким чином, він ставить політику на місце інструменту перебудови суспільства, перетворення життя і держави за законами мистецтва. Формулюючи маніфест нового театру „...коли живе життя вимагає владно від мистецтва найбільшої, може останньої служби, яку воно може дати”, Курбас висуває гасло – „Пора на барикади!” [8, с.123].

Тут проявляє себе естетика революції – бунт проти старих тенденцій у театрі, переоцінка цінностей, що стали еталоном старого українського театру. Курбас вносить у цей термін перегляд понять „людина”, „екстрема”, „маса”, устрій держави, тобто головні характеристики поняття „прогресу”, перегляд понять активного і пасивного в особистості, суб'єктивного й об'єктивного, переосмислення головних конструктів історичних процесів, визначальних у драмі.

Навіть Семенків „Кобзар” у пореволюційний період прочитується не як бажання повалити „Кобзар” Шевченків,

а як зухвалий бунт – самоствердження нової генерації, яка прийшла для того, щоб заявити про себе на повен голос. Для збудження мас потрібен був ідол, інакше масштаби не були б такими грандіозними й епатажними, радикально новими і шокуючими. Можливо, свої ідеї Семенко подавав і не дуже коректно, проте слід зважати на те, що то був пореволюційний час і він того вимагав.

Оскільки найчастіше виразником революційних гасел виступає енергійне та рішуче молоде покоління, завжди готове до змін та інновацій, коли в Києві в пореволюційні роки розквітали студії, революційно налаштована молодь плинула до них і вірила, що саме там народжується нове, революційне мистецтво. Зовсім не випадково молода генерація миттєво об'єднується навколо нового починання Леся Курбаса під назвою „Березіль”, означену Курбасом як „... початок зміни в природі, передчуття нового розвитку, символ нового „ [6, с.98].

Вірш норвезького письменника Бйорнстєрна Бйорнсона: „Я вибираю березіль, він ламає все старе, пробива новому місце, він зчиняє силу шуму, він стремить. Я вибираю березіль, тому, що він буря, тому, що він сміх, тому, що в ньому сила, тому, що він переверот, з якого літо родиться” – складає важливу естетичну формулу „Березоль” і стає поетичним девізом театральної революції, заклик до оновлення і відродження українського театру [4, с.333].

Пореволюційна доба вимагала від театру активного відгуку на події часу. Таким чином, новий театр розпочинає з найнеобхіднішого – з агітики, плакату, з постановки спектаклів на вулиці. „Березіль” на чолі з Курбасом постає не тільки театром, а цілим об'єднанням, творчим колективом, де головним стає принцип повної самовіддачі, служіння ідеалам революції.

Як зазначає Олександр Запорожець, „То був цікавий час – з одного боку – голод, втрати, холод; з іншого – величезний культурний підйом. Неймовірно, з якою жагою пробуджені революцією люди рвались до творчості, до пошуків нової правди, до побудови нового суспільства, створення нової культури” [5, с.161]. Рідною домівкою стає для акторів театр, робочий день розпочинається з дев'ятої ранку і закінчується пізно ввечері, не дивними були й нічні репетиції. Викладачі – актори та Л. Курбас працюють безкоштовно або за символічну плату.

Діячі сцени ставлять драматургічну класику, орієнтуючи її на „співзвучність часові”. Та розв'язуванням проблем репертуару не вичерпувалася справа творення революційного театру. Нові художні ідеї повинні були запліднити і його сценічне мистецтво. Поштовх дало ознайомлення з драматургією німецького експресіонізму та всіх „лівих” течій мистецтва авангардизму. Відкидаючи художні традиції минулого, вони розглядали реалізм як безнадійно застарілий напрям у творчості і висували гасла театрального новаторства.

Зокрема про наслідування ідей експресіонізму свідчить запис у Курбасовому щоденнику від 4 квітня 1923 року: „Експресіонізм – єдине мистецтво нашого віку”. Такі естетичні теорії експресіоністів, як передчуття світової катастрофи, зневіра в еволюційному поступові, заклик до бунту, стають близькими для Курбаса, Мейєрхольда, Брехта, оскільки історична аварія завжди пробуджує духовну напругу й викликає до життя нову логіку людської дії. Близькими для Курбаса стають ідеї Нового театру Ібсена, у якому театральний аванпост займає напружене внутрішнє життя „Я”, що повстає проти зовнішньої реальності й готове у своєму шляхетному бунті до смерті [3, с.24].

У пошуках плідних театральних ідей Л. Курбас захоплюється й ідеями німецького теософа Р. Штейнера (зокрема використовує його дослідження стародавніх містерій, проблем інтуїції, духовності, ритму) та Г. Крега. Яскравим прикладом наслідування останнього є нереалізована мрія Г. Крега про створення закритої театральної академії, невеличкого гурту митців і вчених, реалізована Курбасом у 1920 –х роках як мистецьке об'єднання „Березіль”.

Ставив у приклад своїм акторам Курбас східне мистецтво – акторську гру театру Кабукі, вчив „тривати” на сцені, зосереджуватись і тривалий час жити в образі та насолоджуватись своєю грою. Він говорив актору Гнату Ігнатовичу: „Ви досить дешево продаєте сцену. Тут необхідно затриматися, розтягнути мить, як в театрі Кабукі. Нехай глядач уважно прослідкує за вашим тілом, за вашою рукою, нехай жест завершиться в пальці. Без цього глядач не зосередиться” [6, с.117].

Таким чином, застосовуючи методику японської майстерності, Леся Курбас відкидає натуралізм переживань на сцені – „голос нутра” [1, с.45], вимагає запобігати в акторському виконанні поділу образу, деталей побуту, виступає проти декламаційності, пропагуючи досягати максимальної простоти, мінімуму виразних і точних жестів. Дух п'єси та її філософський зміст, – зазначає Курбас, – повинні визначати і сам стиль вистави, який повинен бути витриманий протягом усього дійства.

Варто зазначити, що театр Курбаса постає перед нами театром розмаїтих стилів, мистецьких течій, що дає підстави вважати його театром-мозаїкою. Творчий поступ театру Курбаса певною мірою відображає логіку розвитку, сходження вгору по шаблях певних принципів – від студійності й театру актора – до театру режисера.

Для визначення естетичних концепції революційного театру Курбаса доцільним є звернення і до театральних постановок. Курбас учив аналізувати природу театрального мистецтва всіх часів. Він доводив, що театр, як і мистецтво, є конкретним соціально-естетичним еквівалентом суспільного розвитку, – пізнати театр означає пізнати історію суспільства, пізнати всі зміни духовної культури епохи.

Переносячись душою та тілом в інші століття („Цар Едіп”, „Король Лір”), актори глибоко переживали те, що діялося навколо. Курбас говорив їм на пробах: „Уявіть собі, що Фіви – то Київ. Фівяни – ми, що жили у щасливому незнанні, допоки все навколо не захиталося. Що нас врятує – сліпа віра у непогрішимість пророцтв дельфійського оракула. Чи почуття відповідальності за нас самих, за наші Фіви?” [3, с.71].

Три теми – відповідальність за свій народ, за шлях пошуку правди, за істину як таку, котра вища за власне життя – осмислювали в умовах України 1918 р. як моральне зобов'язання інтелігенції перед своїм часом.

У Курбасовій інтерпретації Едіп постає обдарованою богами особистістю, наділеною надлюдськими

можливостями. Потрапивши до найтрагічнішої з людських ситуацій, він рветься назустріч згубному прозрінню і гине. Вирвавши собі очі, він постає тінню тієї людини, що вирекла собі вигнання для того, щоб народ вижив. У постановках українських вистав юрба перетворюється на революційний народ, котрий жадає справедливості, а трагедійно самотній лідер, відкинутий юрбою, підлягає тавруванню.

Так розгортаються події і в драмі Ептона Сінклера „Джиммі Хіггінс”, де порушуються питання соціальної нерівності, лінія конфлікту вищих класів і мас. Думка про людину – іграшку надлюдських сил набула у Курбасовій постановці „Джиммі Хіггінс” цілковитої соціальної і художньої конкретизації: фатальні, надособистісні сили виступили в ній очищеними від містичного туману, як уособлення імперіалістичних держав, що намагаються вершити долями простих людей. Однак негероїчний герой вистави повстає, не бажаючи перетворюватись на іграшку жорстоких антинародних сил і, гинучи, усе ж перемагає.

Прийшовши на бунт робітників, головний герой драми Джиммі питає: „...яка твоя справа у цій війні – ти маєш робити гарматні набой, що будуть вбивати таких, як ти? ...Один за всіх! Ніхто не зрадить! Хай живе страйк!” Кульмінація вистави подавала Джиммі в найбільшій екстремі – у ситуації допиту і катування: „Ти революція, ти соціальна справедливість... Я не скажу нічого...Я людина, Я перемагаю, Я – істина, і голос мій почує світ. Я – справедливість, і мною будуть керуватись в світі. Я – свобода, я розбиваю всі закони. Я кидаю виклик всім поневоленим. Я триумфую, я віщую визволення на всі часи, на всі країни...” [7, с.445].

Люзії Джиммі стають метаморфозою свідомої людини, борця за свої права, за спільну долю революційного робітничого руху. Джиммі „випадає” з класу собі подібних, долає екстрему і переходить на інше місце ієрархії. Цього виявляється достатньо, щоб ототожнена з ним маса відчула себе новою, вищою за саму себе ще хвилину тому.

Курбас прагнув не просто розповісти про долю і події, а й довести значність суто естетичних сценічних засобів, цінність власне естетичного переживання. Живопис А. Петрицького при цьому давав змогу оригінально вирішувати взаємовідносини людини і речі, актора і декорації.

Відчуття фатальності посилювали також декорації та музичне оформлення сцени. Химерність дібраних жестів, несподівані шумові нюанси, відсутність голих акторських пристрастей, таких звичних для української сцени, накладання на декламацію зітхань, стогонів, вигуків, навіть шереху костюмів – усе це, безперечно, посилювало драматизм дії, чекання чогось містичного, непідвладного людині.

Курбасів вихід на театральну авансцену України з ідеями такого роду в період нестабільності й кризи свідчить про те, що він почувався активним учасником того кульмінаційного вибуху, який, на його думку, повинен вивести мистецтво у правителі суспільства. Курбас створив театр масштабних думок і пристрастей, адже він вірив у потрібність для пролетарських мас саме мистецтва нового типу, авангардного, масштабного, потужного, здатного змінити вектор суспільного розвитку в бік духовного оновлення людства.

Сьогодні суспільство не менш потребує такого оновлення та переоцінки багатьох цінностей. Тому слід зважати на досить яскравий урок історії, що сприяв створенню молодим революційним поколінням нового життєвого формату.

Джерельні приписи

1. Бобошко Ю.М. Режисер Лесь Курбас. – К.: Мистецтво, 1987. – 197 с.
2. Канарська Г. Імені Леся Курбаса //Український театр. – К. – 2003. – № 1/2. – С. 15-20.
3. Корнієнко Н. М. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. – К.: Факт, 1998. – 469 с.
4. Курбас Лесь. Філософія театру //Упор. М. Г. Лабінський. – К.: Основи, 2001. – 917 с.
5. Курбас Лесь. Статті и воспоминания о Лесе Курбасе // Сост. М.Г. Лабинский. – М.: Искусство, 1987. – 463 с.
6. Курбас Лесь Березіль: Із творчої спадщини // Упор. М.Г. Лабінський. – К.: Дніпро, 1988. – 518 с.
7. „Молодий театр”: Генеза. Завдання. Шляхи // Упор. М.Г. Лабінський. – К.: Мистецтво, 1991. – 320 с.
8. Український театр ХХ століття / Редкол. Н. Корнієнко та ін. – К.: ЛДЛ, 2003. – 512 с.

УДК 7(477):130.122

Шепелева І.А. – магістрантка
спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – канд. іст. наук, доц. Костюк Л.К.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО АНДЕГРАУНДУ В ПОШУКУ ДУХОВНОЇ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

90-ті роки – особливі в історії України. Розпад Радянського Союзу, здобуття незалежності, економічна криза, низький рівень життя, руйнування ідеології, цінностей, за якими ми жили 70 років, – це ті умови, за яких у 90-х мала сформуватися нова Українська держава. Духовною основою розвитку будь-якої держави, як відомо, є культура. Але що залишила нам у спадок тоталітарна система з її штучно створеною культурою соціалістичного реалізму – національну традицію чи орієнтири, які б могли стати підґрунтям духовного розвитку нації, побудови національної держави? Ні. За таких умов ми цілком могли б опинитися в культурному вакуумі. І незважаючи на те, що з відкриттям кордонів у наше життя таки просочилися стереотипи, цінності, орієнтири, бруталність західної масової культури, ми все ж зберегли власну свідомість завдяки відродженим цінностям національної культури, яка в тоталітарну епоху розвивалася поза

межею соціалістичного реалізму аби за часів незалежної України стати духовним підґрунтям нації. І ця проблема не є вичерпаною, особливо для сучасної молоді. Адже перед молодими людьми нині постає проблема вибору життєвих орієнтирів, формування власного світогляду, Особистості, а культура і мистецтво – це ті складові, які є визначальними у цьому процесі. Саме тому сьогодні важливо усвідомити роль неофіційної культури, українського андеграунду в пошуку національної основи духовного розвитку сучасної України.

На жаль, сьогодні ця проблема ще мало досліджена. Питання зародження і розвитку мистецтва українського андеграунду розкриті, на нашу думку, поверхово, матеріали про художні процеси не систематизовано, немає чіткої визначеності й стосовно стилістичних напрямів, не зроблено аналізу формально-пластичних ознак неофіційного мистецтва, його ролі у розвитку української національної культури. Проте доброю традицією став друк матеріалів картинної галереї „Україна”, рубрики в журналах „Дзвін”, „Всесвіт”, „Київ”, де постійно висвітлюється творчість мистців 60-80-х років, їхній вплив на формування сучасної художньої культури. У журналі „Образотворче мистецтво” окремі автори, такі зокрема, як Сергій Білоконь [2], Люба Волошин [3, 4], Настя Шимчук [16], робили неодноразові спроби аналізу неофіційного мистецтва, зокрема висвітлення основних тенденцій розвитку українського андеграунду.

У 2004 році вийшла книга збірних статей Ольги Петрової „Мистецтвознавчі рефлексії” [11], де зібрано матеріали про творчість українських художників андеграунду, зроблено спробу її інтерпретації.

Процес усвідомлення сучасного мистецтва почався, як відомо, авангардом, а потім, насильно перерваний на декілька десятиліть тоталітарним режимом у СРСР, був поновленим наприкінці 50-х років митцями, що протиставляли свою творчість офіційному мистецтву. Ця альтернативна культура СРСР 60-70-х років й дістала назву „андеграунд”, або „неофіційне мистецтво”.

В історії андеграунду 60-х років є суто політичний аспект, який становив частину ширшого руху громадянського протесту, що зародився на хвилях „відлиги”. Це боротьба проти монополії художньої інформації; боротьба за можливості людини без членського квитка мистецьких спілок творити картини й демонструвати їх співгромадянам; це суспільний рух із питань захисту конституційних прав.

Виступи „авангардних митців” у Манежі, на Беляєвському пустирі, на галявині в Ізмайлово, на ВДНГ і відповідь влади на них („розгром” за допомогою міліції, політична, моральна й естетична дискредитація митців) спричинили поділ мистецтва на два русла: офіційно-санкціоноване, у котрому благополучно існувала діяльність „законних” майстрів культури, і нелегальне. Своїми статтями офіційна критика, попри власну волю, визнала існування підпільних митців як факт іншої культури, єдиного руху, що протистояв „дозволеному” мистецтву.

У підпіллі ніхто не йшов добровільно. У нього потрапляли ті, хто був із різних причин не прийнятий офіційними каналами мистецтва. Агресія оточення з’єднала творчо різноспрямованих, абсолютно відмінних за світосприйняттям митців у своєрідну форму братства, союз спільної долі. Жодної загальної естетичної платформи не було. У цьому колі склалася своя етика, особливий ритуал поведінки, найважливішими елементами котрих стали доброзичливість одне до одного, солідарність у політичних виступах, взаємодопомога, моральна підтримка тощо.

Справжнє творче життя відбувалося у приватних майстернях. Творчість ставала засобом опору і формою захисту від реальності.

Альтернативне мистецтво 60-х років відновлювало художні традиції, втрачені за сталінських часів, а також філософські, культурологічні, соціологічні. Тому типовим було поєднання в одному творі езотерично-філософської медитації й її активного авторського коментування. Живопис 60-х років – це не тільки чиста пластика, він виражав і авторську світоглядну позицію. Творча діяльність, виходячи за межі естетичної проблематики, розумілась як творча праця з реконструювання вільного філософського осмислення світу.

Якщо західний авангард у 60-ті роки поставив під сумнів фундаментальні цінності культури, самодостатнє у своїй досконалості мистецтво з його високою естетикою, то нашому мистецтву в тоталітарному суспільстві не вистачало саме культурних традицій, філософського пошуку, індивідуального самовираження. Тому представники авангардизму підносили красу, прагнули досконалості, шукали істину, говорили про Дух. Майже всі альтернативні художники опанували метод роботи серіями: в аналогічних картинах скурпульозно відточувалися ідеї, прийоми, техніки, наближаючись до шедеву, який здатний повернути суспільство на рейки духовного відновлення. Один із критиків назвав мистецтво 60-х років, таким, що ностальгує за культурою [8, с.110].

Рациональні, інтелектуальні тенденції зародилися пізніше й набули поширення у 70-ті роки. На першому етапі андеграунду домінували тенденції ірраціональні, засновані на спонтанному самовираженні творчої особистості. Цим наше мистецтво відрізнялося від зарубіжного, де ці тенденції співіснували і мали приблизно однакову зону поширення.

Альтернативне мистецтво 60-х років прагнуло відтворити існуючу на Заході модель плюралістичної культури. У ньому переважали індивідуальні манери. Це було зумовлено мораллю альтернативного мистецтва, необхідністю протиставляти колективній, безособовій творчості власну, індивідуальну позицію. До того ж, на відміну від авангарду початку століття, акцент робився не тільки на зовнішній виразності мистецтва, але й на особистісному характері новацій.

У творчій атмосфері неофіційного мистецтва склався тип митця духовно-заглибленого, такого, що розробляв суто екзистенціальні або езотерично-метафоричні теми, віддалені від соціальних мотивів. Сліди сучасного життя якщо і з’являлися у творах неофіційного мистецтва, то вкрай рідко.

Якщо у 60-ті роки знайомство із сучасними тенденціями міжнародного мистецтва прагнули наздогнати втрачене зумовлювали потребу відродження високої художньої культури, то в 70-ті роки ситуація змінюється. Починається

тверезе осмислення дійсності, того, що раніше не підлягало рефлексії, а тим більше ігровому відстороненню. З'явилося відчуття, що коли вступити до зони цієї мови, зрозуміти її в собі і себе в ній, можна досягти метарівня для маніпулювання позначками цієї мови і сягнути нового рівня розуміння та свободи. Переоцінка цінностей збігалася за часом з появою у нашій культурі поп-арту, концептуалізму, гіперреалізму, які після опинення в іншому контексті набули невідомого для Заходу пафосу, ідеологічного наповнення і водночас втратили суто естетичні пласти.

Зміни, що прийшли до нашого мистецтва на початку 70-х років, пов'язані з переходом до постмодернізму. Головним імпульсом цього етапу стає руйнування естетизму як принципу творчої інтерпретації світу. Виникають хепенінг, перформанс. Поряд із ними набувають розвитку соц-арт, фотореалізм, мінімал-арт, концептуалізм.

Середина 70-х років – переломний період у долі неофіційного мистецтва. 1975 – перший рік компромісу: після напівлегальних незалежних виставок просто неба або у приватних помешканнях митців, які погодилися з попередньою цензурою, нарешті дістали можливість показати широкому загалові свої твори на „офіційній території” – спочатку на ВДНГ, згодом у маленьких підвальних залах на вул. Малій Грузинській, 28.

У середині 70-х років, коли держава вже не була в змозі монополізувати сферу розширюваної культури, але й не могла визнати неофіційне мистецтво, сформувався ще один феномен – молодіжне, або „дозвільне”, мистецтво. Цьому мистецтву були властиві інтелектуалізм, схильність до асоціацій і символічних мотивів, залучення глядача до розв'язування ребусів, оперування предметом як символом і втрата інтересу до пластичних цінностей; гра з різноманітними стилями історії мистецтва, стилізація „ретро” і великої кількості святкових, карнавальних, театральних мотивів, а разом із цим – атмосфера пасивності, зачаклованості, сну. Використовуючи прийоми західного мистецтва, зокрема експресіонізму, сюрреалізму, метафізичного живопису, фотореалізму, воно адаптувало їх до існуючих умов. Посідаючи в системі радянського мистецтва новаторське місце, молодіжне мистецтво за європейськими шаблонами мало б називатися комерційним, адже саме воно займалося адаптацією досягнень вчорашнього авангарду.

А політика тоталітарного режиму в галузі мистецтва продовжувала спиратися на тезу, що мистецтво має бути зрозумілим народу, і спрямовувалася на заборону будь-якого новаторства, а в питанні художньої форми перевагу надавали загальноновизнаним традиційним класичним зразкам.

Художній рівень мистецтва тієї доби, якщо підходити до нього лише з художніми вимірами, визначали М.Бурчак, Ф. і В.Кричевські, О.Шовкуненко, К.Трохименко, Г.Меліхов, Т.Яблонська, чия творчість подекуди не вміщується в рамки режиму. Реалістичні або неокласичні тенденції, властиві їхньому мистецтву, як загальні у художній культурі доби, було б неправильно пояснювати однією лише тоталітарною примусовістю.

Центрами ж художньої та інтелектуальної опозиції, де формувалося неофіційне мистецтво, були майстерні Ф.Манайла (Ужгород), Р.Сельського (Львів), у Києві – квартири М.Гетьмана та М.Трубецької (учениці М.Бойчука), оселі С.Параджанова та Г.Гавриленка, майстерні В.Задорожного, І.Григор'єва, А.Горської та В.Зарецького, М.Грицюка, будинок Г.Кочура (Ірпінь) та квартира І.Світличного. В енергетичному полі цих непересічних індивідуальностей визрівала контркультура шістдесятників.

В Україні консервативні тенденції тоталітарної культури виражалися чи не найповніше і консервативніше, офіціоз був провінційно важким, беззастережно душив усе „чужорідне”. Загальновідомим є жах українця перед тавром „націоналіст” – наслідком чого були заслання, загибель у концтаборах та в'язницях. І тому починаючи від 60-х років, постійною в українському мистецтві стає тема національного відродження, ствердження значення національної культури, що стало певною формою політичного протистояння режимові, але назагал виступало етнічним критерієм неофіційного мистецтва.

Фольклоризм був властивий усім видам творчості. Цікавість до видатних майстрів-самоуків, вихідців із села – М.Приймаченко, Г.Собачко – формувала відчуття безперервності у національній художній традиції. Звернення професіоналів до джерел народної культури сприяло опануванню стилістики, духовної енергетики народної творчості.

Відроджувалися, розвивалися, по-новому сприймалися національні джерела культури київськими митцями А.Горською, І.Марчуком, В.Задорожним, О.Заливахою, Л.Симикиною, які разом із митцями „суворого стилю” (М.Вайнштейн, В.Рижих, О.Орябинський, З.Лерман, І.Григор'єв, М.Антончик) були першою опозицією соцреалізму. Вони звернулися до джерел наївізму, мудрості та знакової змістовності архетипних образів, фольклоризаційної асоціативності, образності.

„Наше мистецтво повинне бути образним. Джерела творчості треба шукати в народному мистецтві. Є світ фольклорних художніх уявлень. Народні картини. Об'ємно площинний живопис. Треба, щоб забриніли надія і протест. На позиції народних інтересів! Боротьба за кожного художника. Треба звернутися до „Мамая”: простота, ясність, виразність, зрозумілість. Опирається на національні основи” [11, с.14], – зазначав Валентин Задорожний, і саме цих принципів дотримувалися у своїй творчості київські митці 60-х.

Алла Горська – митець, що відстоював національну культуру ціною власного життя. Її друзями були Іван Світличний, Євген Сверстюк, Василь Стус, Опанас Заливаха, Борис Антоненко-Давидович, Ліна Костенко – весь гурт молоді інтелігенції, яка прагнула прогресивних змін у країні.

Творчість Алли Горської – міцна, пристрасна: монументальні панно, великої переконливості реалістичні портрети, пошуки в царині національного метафоризму, ескізи театральних костюмів та сценографічні розробки, виразна графіка з пафосом максимального узагальнення. Кохаючись на мистецтві Мексики, на монументальних творах Сікейроса, Алла Горська мріяла про етнографічне модерне мистецтво і дечого в цьому встигла досягти. Проте комуністична машина не дала втілити всіх задумів – утиски, виключення зі пілки художників, а в 1956 році – заборона

на ім'я.

У ті роки радянська ідеологічна машина імена незручних для системи особистостей заносила до списків КДБ – і це було похованням живою. Дихати ще дозволялося, а творити – ні.

Вона писала: „ Сюжет не є ознакою національності. Він окремо не існує. Форма є зміст. Історія мистецтва – історія форми – історія народу” [1, с.3].

Образотворчий фольклоризм був властивий і творчості мистців Західної України. У творах Ф.Манайла, Е.Контрактовича, А.Коцки він поєднався з європейськими традиціями фовізму та наїтивізму. Взагалі своєрідність „неофольклорного” напрямку виявилася у переплетенні традицій національного, народного і світового мистецтва. У творчості І.Марчука, А.Антонюка через етику та образну метафоричність фольклору були сприйняті експресіонізм, сюрреалізм. Творчість цих мистців тісно пов'язана із загальними проблемами радянського мистецтва 70-х років, його цікавістю до національної історії та до місцевих традицій, його метафоричністю та особливою увагою до морально-етичних проблем. Творчість митців „неофольклорного” напрямку протистояла „шароварному фольклоризмові”, який репрезентував Україну на декадах „дружби народів”.

Національна хвиля об'єднує всі покоління українських мистців, набираючи в кожному з них нового звучання. Якщо фольклорний стиль 60-х років був переважно зовнішньо-декоративним, то в 70-ті, й особливо у 80-ті роки він поглибився, став духовним перегуком із першообразами.

Другим напрямом неофіційного мистецтва став нефігуративний живопис. Він почав складатися у школі Р. та М. Сельських у Львові. Саме Р. Сельський попри всю прикметну аполітичність та виразно аполонівський тип світовідчуження, став неофіційним лідером і натхненником тодішньої львівської школи малярства, яка формувалася у період повоєнних десятиліть у жорстких умовах ідеологічного диктату, успішно протиставляючись мистецтву соцреалізму. Уже в 60-х роках ця школа живопису, поруч із прибалтійською, увійшла до числа найбільш яскравих мистецьких явищ на всьому обширі тодішньої радянської імперії.

Сьогодні цілком очевидно: нові передові для свого часу творчі досягнення львівської школи малярства значною мірою завдячували особистій творчій практиці та педагогічній діяльності Р.Сельського. Понад чверть століття він присвятив викладанню малярства у стінах нині Львівської національної академії мистецтв, користуючись надзвичайним авторитетом і популярністю серед кількох поколінь творчої молоді. Сугестивний вплив його малярських засад поширювався не тільки на молодь, але й на тодішнє мистецьке львівське середовище.

Роман Сельський його дружина Маргіт разом із митцями їх близького оточення (Р.Турином, С.Манастирським) та учнями (Д.Довбошинським, К.Звіринським), як і їхніми молодшими товаришами (О.Миньком, З.Флінтою, А.Бокотеем), творили у повоєнному Львові аж до 80-х років своєрідну мистецьку оазу, у якій панував високий авторитет творчих принципів Сельського, загострена увага до краси та естетика малярської форми і водночас шанування свободи творчої особистості.

При уважному аналізі творчого доробку митця неважко простежити у його мистецтві яскраво виражений духовно-світоглядний контекст, який прочитується не тільки на поверхневому рівні його тематичних зацікавлень, але й глибше – у сфері формальної мови художника та в особливостях його своєрідної поетики. Художник досягає найбільшої внутрішньої свободи і повноти самовираження. В образотворчому звучанні його творів відчутні нові інтонації. Митець ніби повертається до самого себе, до глибин своєї генетично успадкованої української сутності та яскравих виражень молодості. Художник показує себе як вдумливий мислитель, що оглядає світ з набутого ним нелегкого досвіду. Образи Сельського хоч і почерпнуті завжди з живого матеріалу життя, тонких спостережень за природою, несуть на собі водночас відбиток іншої реальності – реальності людського серця.

Цікаво простежити, як в особливостях формальної мови Р.Сельського проглядається його своєрідний український артизм. Це передусім прикметне йому типово національне відчуття кольору, замилювання яскравими, інтенсивними і водночас тонко згармонізованими барвами, споріднене з веселкою, завжди зі смаком відібраною гамою українських народних вишивок, ткацтва, писанок та наївних малюнків. Плоско покладені насичені кольорові плями є у нього основним засобом композиційної побудови образу. Їх артистична оркестрація творить на полотнах Р.Сельського незлічені варіанти вишуканих кольорових композицій, що звучать кожного разу іншою мелодією. У них Р.Сельський творить своєрідний варіант українського колоризму, що має свої досить значні традиції у малярстві наших відомих майстрів пензля.

Глибинний зв'язок Р.Сельського з національним мистецьким інстинктом прочитується не тільки в його колоризмі, але й загалом у способі гармонійної формальної побудови малярських композицій. Плавний, спокійний ритм умовно трактованих планів творить у його композиціях своєрідне емоційне тло для простих сюжетних сцен із життя на сільському пасовиську, праці на городі чи відпочинку на березі моря. У таких сценах художник немов повертається до праоснов людської екзистенції, де людина занурена в неспішну течію часу, віддалена від сучасної цивілізаційної напруги, постає в гармонії з життям природи та собою.

Р.Сельський завжди шукав глибоких класичних підстав у своєму мистецтві. Художник залишив нам на згадку декілька уроків. Перший із них – це високий професіоналізм у підході до вирішення малярських проблем, а з ним у парі вишукана культура малярського вислову, яка служитиме взірцем і творчим імпульсом ще не одному поколінню українських художників.

Представниками нефігуративного живопису 60-х років були також П.Беззір, Л.Кремницька, Є.Семан. Нефігуративний живопис в Україні дуже важко віднести до суто абстрактного, бо він дуже конкретний за відчуттями, будується на гранично узагальненому логічно-емоційному сприйнятті все ж таки реального світу.

андеграунду відрізняло почуття внутрішньої правоти, незалежності від суспільства, яке висувало свої критерії успіху, відчуття власної самодостатності. Сьогодні ті самі письменники і художники залежать від суспільних смаків і орієнтуються на них. Диктат ринку виявився сильнішим за диктат цензури. Опозиція цензури мала величезний вплив на пошук і заглиблення метафоричної мови мистецтва. Ситуація художніх процесів в умовах ринку таких завдань не ставить, а інколи навмисно їх обходить. Аналізуючи з нової історичної дистанції феномен андеграунду, ми усвідомлюємо, що іноді магнетизм і енергетика цього явища значною мірою забезпечується самим фактом опозиції. Соціальна оцінка деяких художніх творів андеграунду, безумовно, привілейована над їхньою естетичною оцінкою, що було у той час цілком пояснювальним і природним.

Неоднорідність неофіційного художника 70-80-х років є очевидною: так одна частина авторів черпала натхнення з ідей приєднання до нового світового художнього процесу, про який у досить закритій країні інколи були фантастичні уявлення. Багато років у мистецькому середовищі обговорювалося питання, як нам стати європейцями чи американцями [16, с.17].

Інша частина художників, що багато років не виставляла свої твори на суд публіки, не отримувала таким чином зворотних імпульсів розуміння „свого глядача”, заглиблювалася в безвихідність маргінального існування.

Ще одна важлива обставина: релятивізм творчих принципів андеграунду не лише знищив ідею майстерності, але й забрав у художника його священне право на провал, зворотну сторону тріумфу. У світі, де бездарність прилаштувалася під знаменами андеграунду, і це більш не підлягає осміянню. Тобто бачимо, що на тлі андеграунду відбулися всілякі спекуляції. На початку Перебудови стало модним заводити дружбу з людьми, які чомусь називали себе андеграундом, слабуючи на пам'ять і часто-густо плутаючи це слово з богемою. До того ж огульне заплішування перших державницьких паростків, заперечення всього українського культурницького середовища, випуск видань, котрі грали на руку нечистоплотному капіталізму, утворили покоління, які похопили найогидніші вияви англосовієтського світу та європейського андеграунду. Істеблішмент, вихований на інтернаціональній політиці колишнього Радянського Союзу, культивував андеграунд на ґрунт безкультурного епігонства. Йдеться про нав'язану модель субкультури західного спрямування на середовище слов'янської культури. Культура, що за радянського режиму мала ідеологічне спрямування для підтримки режиму, наразі перебрала всі права для руйнації новоствореної держави. Явище американської субкультури набуло тотального засилля у нашому просторі. Дехто почав мусувати тему андеграунду, намагаючись перевести його з космополітичного явища в інтернаціональне.

З новою епохою у мистецтві зникло і відчуття покликання художника. Нетрадиційні форми художніх контактів, що зародилися на початку двадцятого століття і використовувалися в перші десятиліття як локальний прийом, а в останні десятиліття перетворилися в гіпертрофовані самоцінні акції. Образотворче мистецтво почали представляти як процесуальне дійство.

Суть полягає в тому, щоб перебороти традиційне розуміння і сприйняття творів мистецтва як процес, перманентну подібність. Провідним критерієм художньої змістовності в цьому випадку є не унікальність і оригінальність самого художнього продукту, що готовий стати музейною річчю, чи високоякісним ринковим товаром, а максимальна соціальна функціональність „художнього проекту”, що підриває рутинність і монотипність середовища шляхом синтезу артистичної практики і соціальних процесів. Відокремити справжнє від фальшивки, сутність мистецтва творити цінності, давати зразки, а не ставати способом досягнення слави, матеріального достатку, соціальних благ та іншого.

Радянська людина жила у такому світоустрої, де протилежні речі розглядалися як речі ідентичні. Наприклад, диктатура розглядалася як найвища форма демократії. Це реальність, де втрачається здатність розрізнити добро і зло, істину і фікцію. Для колишніх соціалістичних країн проблема загубленої реальності, кризи цінностей – першорядна. І саме культура і мистецтво мають здатність відроджувати національні орієнтири і традиційні цінності.

Визначною рисою українського мистецтва завжди був зв'язок зі своїми традиційними витоками. Він притаманний і неофіційному живопису, який ніколи не припиняв свого існування в Україні й нерідко в повній ізоляції видавав оригінальні рішення.

Автентичність, що виявляється в тенденції до синкретизму, до злиття різних видів мистецтва, єдності стилів і жанрів. Постійне повторення інформації від стику до стику, незначна інформаційна відмінність наступної строфи від попередньої, відкритий нескінченний ритм – це суть українського мистецтва андеграунду. Але ця автентичність українського мистецтва виявляється особливо в збереженні менталітету і глибинних духовних зв'язків зі своєю традиційною культурою.

Джерельні приписи

1. Алла Горська. Червона тінь калини: спогади, статті // Ред. та упорядник О.Зарецький та М.Марчевський. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – 185 с.
2. Білоконь С. Смерть Алли Горської // Образотворче мистецтво. – 1992. – № 4. – С. 10-14.
3. Волошин Л. Творчі дороги Карла Звіринського // Образотворче мистецтво. – 1996. – № 2. – С.11-14.
4. Волошин Л. Світоглядні та формальні аспекти пізньої творчості Р.Сельського // Образотворче мистецтво. – 2004. – №4. – С.34-37.
5. Григор'єв І. Альбом. – К.: Мистецтво, 1987. – 34 с.
6. Данилейко В. По кому тужить осінній вітер // Образотворче мистецтво. – 2002. – № 1. – С.22.
7. Заливаха О. / Ред. В.Шпяр. – К.: Друкарня УРП, 1994.

8. Медникова Т. Історія української і зарубіжної культури ХХ ст. – К.: Знання, 2002. – 248 с.
9. Мисюга Б. Старт табірної графіки О. Заливахи // Образотворче мистецтво. – 2003. – № 1. – С. 10-13.
10. Мороз В. Шістдесяті роки в Україні // Всесвіт. – 1993. – № 9-10. – С.182-186.
11. Петрова О. Мистецтвознавчі рефлексії. – К., 2004. – 347 с.
12. Ріпко О. У пошуках страченого минулого. Реконструкція мистецької культури Львова ХХ ст. – Львів, 1996. – 408 с.
13. Роман Сельській. Живопис. Графіка: Альбом. – К.: Мистецтво, 1988. – 110 с.
14. Скляренко Г. Українська культура. Проблема самовизначення // Хроніка 2000. – 1998. – № 27-28. – С. 626-652.
15. Целтнер В. П.Ф. Манайло: Альбом. – М., 1986. – 118 с.
16. Шимчук А. Спостереження за мистецьким досвідом Львова у 70-80-х р.р. // Образотворче мистецтво. – 1995. – № 2. – С.5-8.
17. Яким українське мистецтво має увійти у світ? Бесіда М.Марчевського з українськими митцями і мистецтвознавцями // Образотворче мистецтво. – 1992. – № 6. – С.8-17.

УДК 37.035.6,,7124”:82–31(477)

Парфенюк В.І. – викл. кафедри
культурології РДГУ

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ Й ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДІ (на прикладі історичного роману Р.Іваничука „Мальви”)

Одна з найголовніших ознак історичної романістики в радянській літературі – це так звана теза про „відновлення історичної правди”. Наталя Яковенко вважає, що можливість пізнати всю правду про минуле практично дорівнює нулю, бо, вивчаючи минуле, історик має справу не з фізично існуючим предметом, а з витвором власної уяви. Його творчі потуги можуть наближати нас до „правди”, але в чистому вигляді вона недосяжна. Чи не в цьому полягає причина того, що живучи в теперішньому часі, ми або переживаємо минуле, або плануємо майбутнє і забуваємо втішатися теперішнім. „Ми ніколи не живемо теперішнім. Ми очікуємо майбутнє і підганяємо його, наче воно запізнюється, чи згадуємо минуле, наче намагаємося притримати його, мовби воно відходить занадто швидко. Ми настільки немудрі, що блукаємо в часах, які нам не належать, не думаючи про той єдиний, котрий даний нам, і настільки суєтні, що мріємо про ті часи, яких нема, і бездумно втрачаємо єдиний, що існує...” [7, с.58].

Кажуть, ми звертаємося до минулого, щоб краще зрозуміти наше сучасне й передбачити майбутнє. І в цьому розумінні романи Р.Іваничука „Мальви” й „Журавлиний крик”, П.Загребельного „Я, Богдан” та Ю.Мушкетика „На брата брат”, можливо, сучасніші від багатьох творів, написаних на актуальну тему сьогодення. І не лише для наших читачів, а й для іншомовних, тих, хто хоче збагнути нову європейську державу та її народ.

Понад тридцять п’ять років тому в письменника Р.Іваничука зародилася мета на все творче життя – розкрити, художньо осмислити основні етапи духовної історії народу в соціальному, національному, моральному й естетичному проявах у своїх романах. У Романа Іваничука, очевидно ж, із перших кроків у літературі жило гостре й мудре відчуття, що національна історія для української літератури завжди була духовним опертям і що розвиток нації можливий, якщо в її колективній пам’яті є усвідомлення історії як власної долі, розуміння її як учасника сьогоднішніх змагань.

Доки в нас не було власної держави, література виконувала, сказати б, роль акумулятора державницької ідеї – пробуджувала національну свідомість, живила прагнення до волі й незалежності не тільки в колах інтелігенції, а й у масі українського люду. Про державотворчу роль літератури вичерпно ясно сказав Євген Маланюк у своєму знаменитому „Посланні” ще 1927 року:

Як в нації вождя нема,
Тоді вожді її – поети.

Отож без перебільшення можна сказати, що наша література в особі Т.Шевченка, І.Франка, П.Куліша, Лесі Українки, Є.Маланюка, М.Хвильового та інших велетнів – це суверенна держава українського народу.

Учитель, передусім учитель літератури, повинен повсякчас плекати національну свідомість, почуття приналежності українців до однієї з великих європейських націй, формувати в дітей почуття патріотизму, національної гордості, активну життєву позицію. І акцентувати потрібно на політичних темах – національної Руїни і національного Ренесансу.

Великий француз Віктор Гюго, напевно, неспроста говорив, що „читач відривається від книги зовсім іншим, ніж був до того”. Схвильованість, а інколи і потрясіння змістом прослуханого, прочитаного мимоволі штовхає людину на роздуми-зіставлення, порівняння, аналіз, висновки.

Ще в доісторичні часи визначилася гостинність наших предків, їхня ввічливість. З прийняттям християнства до цього додалася віра в Бога, любов до Нього і до ближнього, правдивість, пошана до старших і батьків, чесність, миролюбство, вірність даному слову. Смерть за свій рід і за рідну землю в українців завжди вважалася почесною і славною. „Краще на своїй землі кістками лягти, ніж на чужій землі славним бути”, – записано у Волинському літописі.

Від постаті Тараса Шевченка і героїв його творів ідеал українця збагатився на трепетну віру в Бога і націоналізм, ненависть до колонізаторів України, співчуття до всіх знедолених. „Бог і Україна”, – проголосив Григорій Ващенко і цим утвердив дві основоположні засади українського ідеалу: віра в Бога і пристрасна, аж до самозабуття, любов до

України.

На жаль, довготривале перебування України в колоніальному ярмі спричинило в чималій частини нашої нації тяжку недугу – рабську психологію й похідну від неї хворобу – яничарство. Р.Іванчук у романі „Мальви” художніми засобами дослідив проблему яничарства і попри компартійну диктатуру, яка після друку захопилася й заборонила твір, зобразив усю огидність цього явища та його загрозу самому існуванню української нації. Тепер же, розповідаючи про історію написання „Мальв”, письменник уже мовою публіцистики з конкретними фактами в руках ще раз викрив ганебну суть відступництва-яничарства, наголосивши на гіркій думці Івана Франка: „Чому відступництва у нас так багато і чом відступництво для нас не є страшне?”

Роман Іванчук і його письменницька й громадянська роль, і значення написаних ним книжок „Орда”, „Ренегат”, „Євангеліє від Томи”, „Благослови, душе моя, Господа”, що є своєрідним громадженням позитивної енергії, уперто стоїчим актом на збереження традицій, національних цінностей і святощів, непомітно, але роблять свою справу, і зусилля ці будуть поціновані. Але в історії літератури передовсім буде записано, що Роман Іванчук – із шістдесятих. Історичною долею шістдесятникам було запропоновано стати національною опозицією, борцями за пробудження української самосвідомості, і вони зробили цей вибір; кожен, різними шляхами, різною мірою, йдучи на каторгу чи десятилітнє мовчання, вдаючись до розробки заборонених тем і жанрів, спротиву в проблематиці, стилеві, поетиці, відживленням самих джерел української мови, – заперечував, опротестовував, боровся.

Перше звернення до історичних подій у трилогії „Край битого шляху” спіткали офіційна стриманість і погрозливе застереження, але це не злякало молодого прозаїка.

Другим кроком було безпосереднє звернення до історії – роман „Мальви”, тема цілком „вогнебезпечна”: любов до батьківщини і зрада, патріотизм і яничарство. Р.Іванчук не міг не знати, що аналогії з сучасністю неодмінно робитимуться пильними ідеологічними дозорцями, і вони були зроблені, як і жорстокі висновки – „Мальви” надовго потрапили в „чорний список”, як і інші історичні твори, як і взагалі на певний час у 70-х роках була директивно „згорнена” історична романістика. „Мальви” були занесені до числа творів ідейно шкідливих, антиісторичних. Критиці заборонили писати про них. У статтях і оглядах, присвячених літературному процесові шістдесятих, немає навіть побіжних згадок про „Мальви” – начеб цього твору Іванчук ніколи й не писав.

Але саме це – необхідність перебувати в постійному переборенні й доланні нав’язуваних обставин, – напевно, і зробило з Р.Іванчука переконаного історичного романіста. І коли були ледь відчинені шлюзи щодо художнього дослідження української історії, у романах „Черлене вино”, „Манускрипт з вулиці Руської”, „Вода з каменю”, „Четвертий вимір” він ще більше утверджувався сам у своєму покликанні сприяти великому процесові пізнання народом самого себе через історію, своєї національної ідентичності і дедалі виразніше заявляв в українській історичній прозі свою стильову самостійність, неповторність.

Оповідаючи про минуле, Іванчук поставив діагноз сучасному, виніс йому вирок: у романі сказано про яничарство, забуття свого національного кореня не тільки як страшне явище минулого, а й нинішнього. Власне, й називатися роман за авторськими намірами мав „Яничари”, але така назва дуже настрашила видавців. Вони застерігали Іванчука: багато хто впізнає в романі себе, потрібен нейтральніший заголовок. І тоді з’явився образ-символ.

„Мальви” – не тільки роман з драматичною літературною долею, не тільки відкриття проблеми. Це абсолютно гармонійне поєднання матеріалу твору і його стильового вираження. Колись Леонід Леонов писав, що справді талановитим можна назвати художній твір тоді, коли він є відкриттям за змістом і винаходом за формою. „Мальви” – це саме таке відкриття і саме такий винахід.

Розвиток фабули в романі має виразну авторську установку на фабулу, притаманну передовсім народній баладі. Важливу стилетворчу функцію виконує народна пісня, яка мовби ввійшла в саму художню структуру „Мальв”. Авторська розповідь ведеться то з величною уповільненістю гексаметра, то в ритмі блискавичних смислових узагальнень притчі.

От, наприклад, два такі уривки з фіналу „Мальв”, які хочеться перечитувати і перечитувати, дивуючись прихованій магії авторського слова:

– Скажіть, чи ще хто залишився на Україні? – питали нових бранців старі невольники у Кафі, Карасубазарі, На Скутарі і Галаті, гребці на турецьких галерах.

– Чи можна знайти там хоч латку зеленого степу?

– Чи птахи ще звивають гнізда?

...Розлилися круті бережечки, гей, та на роздоллі, пожурилися славні козаченьки, гей, та у неволі...

– Ну що твоя дума, доню, ну що твоя надія на свою любов велику до ката мого краю?

– Залишайся, дочко, в ката, а я піду сина шукати. Чи то іти в Туреччину, чи то іти в Румелію, а я піду на

Україну...

І тут же – без будь-яких авторських ремарок, які, конкретизуючи людей, події та обставини, могли б тим пригасити епічну масштабність трагедії:

– Хто ти і куди йдеш, жінко сива, непокрита?

– Пустіть мене, яничари, пустіть свою матір за мур перекопський, в мене грамота від хана. Заробляла ж її тяжко, усе спрочала для неї: Бога свого, дітей своїх і здоров’я. Мушу вмерти на тій землі, де коноплі по стелю, а льон по коліна, де мальви вище од соняхів ростуть – білі, голубі й червоні...

Ой на горі слобода, а там жила удова з маленькими діточками. На тихих водах, на ясних зорях, в краю веселому...

і соціальну кризи можна подолати, якщо духовно відродяться самі люди. Відродяться і скажуть: ми не можемо жити без літератури, без кіно, без музики, без того всього, що десятиліттями було зачинено в спецсховищах.

Мистецтво містить у собі могутню ідейну і моральну наснагу, воно етично й естетично вдосконалює людину, стимулює її та помножує творчі потенції. Засобами мистецтва, зокрема літератури, можна і слід виховувати в нашій юні волелюбність і громадянську активність, сумлінне ставлення до праці і порядність, високу національну свідомість, патріотизм, гордість за свою державу.

Джерельні приписи

1. Бурчєня В. Романістика Романа Іваничука: інтерпретація минулого // Український модернізм зі столітньої відстані. Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. Зб. наук. праць. – Рівне, 2001. – Вип. X.
2. Іваничук Р. Мальви. – К., 1968.
3. Слабошпицький М. Мисль не повинна вмерти: Штрихи до портрета Романа Іваничука // УМЛШ. – 1989. – № 5.
4. Слабошпицький М. Найбільша пригода в моєму творчому житті (Передмова) / Іваничук Р. Яничари. – К., 1993.
5. Соя Б. 3 книги минулого нашого народу: Урок-конференція за твором Романа Іваничука „Яничари” („Мальви”) // Дивослово. – 2003. – № 11.
6. Степанишин Б. Методика культурологічної діяльності: Навчальний посібник для викладачів культурології та студентів вузів і училищ, а також для працівників закладів культури. – Рівне, 1996.
7. Яковенко Н. „Навіщо казка про перевертня?” // Критика. – 1997. – № 2. – С.29.

УДК 82.09

Купець Л.М. – співробітник Національний мед. ун-ту ім. Д.Галицького (Львів)

ПРОЗОВА ТВОРЧИСТЬ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА ЯК ФЕНОМЕН ПОСТМОДЕРНУ

Постмодернізм – один із найновіших напрямів у світовій культурі другої половини ХХ століття. Його поява вважається неминучою у процесі зміни культурних епох і парадигм. Зокрема на думку фахівців, виникнення постмодернізму в посттоталітарних державах пов'язане, передусім зі змінами політичного устрою і формуванням демократії.

Бурхливий розвиток українського постмодерністського мислення та його вияв у літературі, музиці, малярстві, моді не дає звести цей феномен до кризи лише однієї історичної форми громадської свідомості.

Про постмодернізм в українській літературі заговорили на початку 1990-х, хоча з'являється він дещо раніше, ще в середині 1980-х років. Ідеться про появу нової літератури, іронічної, видовищної, котра пародіювала ідеологічні кліше, відроджувала форми барокової гри, озвучувала новий маскарад персонажів і ролей. Для одних критиків постмодернізм був обіцянкою українського бестселера, для інших – чужим і неорганічним явищем, принесеним сюди із Заходу.

Одним із найяскравіших прикладів української постмодерністської літератури є творчість Юрія Андруховича, яка привертає увагу багатьох критиків літератури і культури, зокрема таких, як О. Гнатюк, Н. Зборовська, М. Павлишин, Т. Гундорова, І. Бондар-Терещенко, О. Забужко.

Юрій Андрухович – досить складна і неординарна особистість. Наведемо окремі фрагменти його біографії. Народився він 13 березня 1960 року в місті Івано-Франківську. У статті „Станіслав і феномен ферментації” він пише: „Я живу в місті, без всяких сумнівів, не дуже відомому, до того ж не стільки обласканому історією, як сусідні Львів і Чернівці. Станіслав лежить якраз на півдорозі між ними, тим самим виявившись на території, де пересікаються їх тіні – королівська тінь Львова і герцогська Чернівців. І все-таки, судячи за архівними паперами, або за старими поштовими листівками, можна заключити, що на грані століть Станіслав був також досить привабливим містом – зі своїми хасидами, циганами, зі своїми театрами, готелями і віллами, своїми казино, біржами, пивними і винними підвалами, кондитерськими.”

Юрій Андрухович закінчив інженерно-економічний факультет Львівського державного поліграфічного інституту, працював у газеті, був слухачем Вищих літературних курсів при Літінституті у Москві. Патріарх літературного об'єднання „Бу-Ба-Бу”. Закінчив аспірантуру в Інституті літератури НАН України, кандидат філологічних наук.

Наведемо декілька роздумів Ю. Андруховича з есе „Час і місце, або Моя остання територія”, які характеризують його як людину, повну суперечностей: „Існує поклик життя, існує поклик смерті, і я реагую на них, як можу. Мене тягне то в один бік, то в другий, зі мною щось відбувається, я спостерігаю за змінами в собі самому, але я, на щастя, не можу керувати ними. Більше того – я не можу собі з ними поради. Мені залишається писати.”

21 червня 2001 року йому вручали престижну літературну нагороду Антоновичів. „Звістка про несподіване здобуття цієї нагороди, зазначав номінант, – знайшла мене в одній цілком далекій заморській країні, де я провів попередні дев'ять місяців. Я втішався в ній свободою, віршами, краєвидами і завмирав, часом аж біліючи від безсилля, коли занурювався у вісті звідси... „Найбільше боюся того, що доведеться повертатися до цілком іншої країни, ніж та, котру я покинув у вересні”, – повторював я в розмовах зі знайомими, намагаючись цією фразою охопити все ...” Але, як з'ясувалося, зовсім не того боявся. „Найбільше боятися треба було того, що вона, країна, залишиться такою,

як була.”

У березні 2006 року в Лейпцигу Юрій Андрухович отримує премію за європейське взаєморозуміння, зокрема завдячуючи своєму роману „Дванадцять обручів”. Його промова на церемонії вручення нагороди зірвала бурхливі оплески – аплодували письменникові стоячи. Приймаючи нагороду, він наголосив, що європейської згоди, на жаль, не відбулося, оскільки зближення України з Євросоюзом залишається фікцією: „Безперечно, я дякую містові Лейпцигу та Організаторам цієї премії – тим більше для мене цінної, що в її назві знайшлося місце для поєднання двох понять, котрі були й залишаються для мене ключовими: перше з них Європа, а друге – порозуміння. Я не можу не подякувати Журі цієї премії за те, що воно так високо оцінило мої зусилля і парадоксальним чином вирішило присвоїти цю премію порозуміння творчості, одним з головних мотивів якого є його, порозуміння, неможливість.”

Багато його думок звернено до молодого покоління. „Бо якщо немає відповідей, то мусить бути хоча б надія. А надія – це ... молодь.” Він вірить у майбутнє української культури. „...Крім того, саме вона, молода культура і тільки вона є по-справжньому нецензурованою, нескорумпованою і – наважуся вжити дещо заскомлене слово – незалежною.”

Романи письменника „Рекреації” (1990 р.), „Московіада” (1992 р.), „Переверзія” (1995 р.), „Дванадцять обручів” (2003 р.) викликали неоднозначні відгуки читачів. Одні сприйняли їх появу з розумінням, інші – одновимірно. Вони керувались принципом, що художній твір є аналогом, точною копією життя, хоча сучасне літературознавство відкинуло такий спрощений погляд на художню творчість. Дехто сприйняв романи як поганьблення святощів, знуцання над співучою українською мовою, оскільки текст рясніє русизмами, а то й лайкою, що нею спілкуються герої, молоді поети. Проте автор цим прийомом навмисно епатував читача, розвінчуючи постколоніальну дійсність.

Юрій Шерех у статті „Го-Гай-Го. Про прозу Юрія Андруховича і з приводу” пише: „Поезію вільної України відкриває Ігор Римарук, прозу вільної України „Рекреації” Юрія Андруховича, яку редакція (журнал „Сучасність”, де було надруковано твір) назвала повістю, а автор – „штучкою”. Так-от, виявилось, що ця „штучка” – це була торпеда. Вона розсадила і політичні декларації, і портрети, і привітання. За кілька днів навколо повісті зчинилася міні-веремія, редакція гідно боронила, відступаючи, позицію за позицією, а сам автор, на щастя, мав вдачу Галілея, що, як відомо, зрікся своїх позицій щодо обертання Землі, тільки тишком, для себе ствердив, що все-таки вона обертається.”

На карнавальній-фалічному святі Воскресаючого Духу в містечку Чортополі троє друзів-поетів, їх персони та маски (патріотична, еротично-суперменська, ностальгічно-пасейстична), то роз’єднуючись, то з’єднуючись, демонструють відчуження особистості від біографії, історії, сім’ї, сексу, відчуження, що стало тотальним за радянських часів. „Рекреації” прикметні тим, що в тексті впізнаються реалії пізньорадянської реальності, вгадуються типові ландшафти західноукраїнського містечка, у якому відбувається дійство.

Кохайте дівчат – і вони народять вас самих. Розводьте бджіл і не топчіть мурашок – повернуться до вас сторицею (...). Слухайте власну кров, бо кров – це держава. Шануйте кожен травинку, адже трава – це нація, це держава (...). Музика – це рухома архітектура. Електрифікація – це комунізм мінус радянська влада. В силі – єдність народу. Це солодка свобода – Слово [4, с. 74].

Текст бавиться з невідповідностями масок і реальних біографій конкретних осіб, він насичений внутрішніми голосами персонажів. При цьому вони виступають тотальним карнавалізованим тілом, оскільки свято перемелює усе „наче фарш у доброго кухаря”, і кожен із персонажів переживає власний карнавал, свій шлях досягнення якогось поля духовного контакту, інтимності, однак врешті виявляється самотнім [11, с. 83].

Наступний роман Андруховича „Московіада” (1992 р.), що його сам автор назвав „романом жаків”, став колекцією пізньорадянських дискурсів і персонажів. Зануривши свого героя в атмосферу метрополії – Москви, столиці радянської імперії, Андрухович використовує форму роману – подорожі, ось так з’єднуючи на одному рівні периферію та центр, верхи й низи. Вільні походеньки українського поета, студента Літературного інституту Отто фон Ф. по колах і ярусах міста-привида набувають символічного значення. Пов’язавши задум „Московіади” з романом Тадеуша Конвіцького „Мала Апокаліпса”, що його переклав Андрухович, Оксана Забужко наголошує: „Андрухович транспонує, або ж „трансплантує” в українські реалії не лише сюжет, в основі зрештою ще джойсівський – односторонній одісея героя-літератора (що він-таки й наратор) по місту свого абсурдного животіння з двозначно вирішеною загибеллю в фіналі, як своєрідна „мала есхатологія”, покликана спersonіфікувати „велику” [12, с. 323].

Як це властиво колоніальному суб’єктові, його свідомість розколена між минулим і теперішнім, а весь його світ обмежений областю „образного”, яке не дозволяє йому прорватися до реального. Причиною цього стає не тільки постійне алкогольне сп’яніння, але й влада символів, які окупували свідомість такого суб’єкта на „чужій” території, у столиці Москві – місті гранітних вензелів та мармурового колосся і п’ятикутних зірок завбільшки із сонце. Воно вміє тільки пожирати, це місто забльованих подвір’їв і перекошених дощаних парканів у засипаних тополіним пухом провулках із деспотичними назвами: Садово-Челобітьєвський, Кутузово-Тарханний, Ново-Палачовський, Дубіново-Зашибеєвський, Мало-Октябрьсько-Кладбищенський [2, с. 166].

Привиди КГБ, гротескні образи літераторів і Літературного інституту – колиски багатонаціональної радянської літератури, псевдодискусії та алкогольні мандри поета-маргінала перетворюють бажаний шлях додому в лабіринт і паралельний антисвіт, із якого герой вибирається з кулею в скроні.

„Бо я сьогодні не втікаю, а повертаюся. Злий, порожній, до того ж із кулею в черепі. На дідька мене комусь треба? Теж не знаю. Знаю лишень, що тепер майже всі ми такі” [2, с. 246], – резюмує історію своєї одиссеї Отто фон Ф., зливаючись зі своїм народом.

Дзеркально перевертаючи верхи та низи, опускаючи коридори влади в підземелля, перетворюючи відомих

політиків і діячів минулого на ляльок, Андрухович створює своєрідний вертеп – спокусливо-відштовхувальний образ пізнорадянської Москви. Загалом це розповідь про те, як намагається протиставити себе єдиному тотально-гротесковому тілі, названому, „радянським народом”, український поет-інтелектуал [11, с. 86].

Третій роман „Переверзія” (1995 р.) – роман про Європу. Це погляд з України, цих „обплюваних маргінесів Європи”, на постмодерний Захід, що паразитує на своєму минулому. Західне мислення сприймається як притулок екзистенціалізму: „ця жінка, ця свічка, ця кава, ця сигарета, ця минуцьсть, проминальність, скінченність, це тільки „тут і зараз”, у такий спосіб я, здається, вперше приторкнувся до найбільшої з містерій Заходу (<...> – нам не зрозуміти усіх глибин цього нещастя, цих депресій солодкого перебування”. „Ми заздимо – люто й чорно, ніби пропаші діти, – цим західним людям, цим мешканцям блаженних надвечірніх садів, їхньому їдлові, заробіткам, розвагам, автомобілям, ми готові вдень і вночі збирати для них помаранчі або мити їхні плювальниці, щоб тільки ввійти, проникнути, бути допущеними, наближеними, – а воно собі, сердешне, повертаючися з офісу, під світлою рекламою прикуцнуло, взяло собі гамбургерчика з кетчупом найдешевшого і, колою запиваючи, мало не заплакало: пощо цей світ?” [3, с. 73]. Так відчуває український інтелектуал-маргінал іронію Заходу, де поєднуються Мак Доналдс (західний колоніалізм, який шириться по цілому світу) й інтелектуальне екзистенційне переживання „іншого”, відбите в західній філософії та культурі.

Як і в попередніх творах Андруховича, сюжет „Перверзії” організований навколо авантюрного героя. Карнавальний персонаж – Стах Перфецький, який у колах новітньої богеми „мав безліч облич і безліч імен”, запрошений у Венецію, в серце західної культури, на семінар „Пост-карнавальне безумство світу”. Стах Перфецький має численні „риб’ячі” псевдоніми. Він же – Сом Рахманський, Карп Любанський, Йона Риб... „Риб’яча вдача” виявляється у вмінні вислизати з усяких небезпечних авантур („відчайдушно працюючи плавниками”, Карп Любанський безслідно зникає з-за ґрат краківської поліції. Сом Рахманський несподівано „виринає з дунайських вод на береги Братіслави...”). Уся подорож по Європі Стаха Перфецького – це весела забава риби в океані життя: постійні таємні зникнення („якогось дня він пропадає з поверхні світу і занурюється в неясні та каламутні товщі”) завершуються фінальним стрибком у Венеційський канал.

„Рибам”, потенційним художникам, музикантам і письменникам бажано проживати у „морських країнах”. Починаючи з епіграфа „Перверзії” („Італія, благословенна Італія, лежала переді мною”) передбачається таке екзотичне місце для „Риб”. „Казкове місто над водами „Венеція – „притулок для митців і самітників”, згори скидається на величезну рибу, що, до речі, „пожирає” Стаха Перфецького” [13, с. 94].

Стах Перфецький у виступі на симпозіумі, куди його насправді застали як кілера, протиставляє декадентській Європі віталізм народів-кочівників, котрі заселяли простори теперішньої України. Він також опонує пересиченій і культурно-зниженій Європі орфічною містерією любові чоловіка й жінки: „там де закінчується любов, починається „безглуздя світу””, – стверджує він. У цілому „Перверзія” – це перверсивний романс про перверсивну любов (некрофілічну, полігамну, андрогінну), який зрештою перетворюється на трактат про пошуки культурної та європейської ідентичності, зорганізований навколо орфічного Рількового міту:

Діра в душі – це семантична
прогалина між „я” і світом,
коли кохана потойбічна
все кличе – тліном, тілом, мітом [3, с. 165].

Подорож на Захід, до Венеції – також сходження в царство тліну, а ще – спроба привласнення її жіночої суті. Згадуючи свою померлу (кохану) дружину, залицяючися до Ади, яка нагадає радше не Евридику, але Соломею („Голова Хрестителя не справила на Аду такого сильного враження, як цей вишневий плащ молоді розпусниці”), Перфецький шукає своєї ідентичності [11, с.89].

У романі „Дванадцять обручів” (2001-2003 рр.) автор переписує власні сюжетні лінії та образи своїх попередніх постмодерністських романів. „Дванадцять обручів” – роман необов’язкового, у ньому все виглядає надуманим і випадковим, і сам автор відкрито грається з читацькими сподіваннями. Він навмисно підкидає читачеві тези про смерть Героя-богеми, смерть Автора та смерть Роману.

Сюжет про смерть героя Андрухович відтіняє, з одного боку, скандалізованим образом Антонича-поета, якого він прагне показати як архетипного „проклятого героя”. З іншого боку, Андрухович матеріалізує саму метафору смерті героя – через сюжет про випадкову загибель одного з персонажів.

Інша тенденція, закладена в роман, – руйнування роману як жанру, згортає дзеркало відображень героя. Антонич випадковий у цьому тексті, як випадковий і Артур Пепа, і кожен інший з персонажів. Андрухович усвідомлює, що тотальний роман, який би ототожнив життя з творчістю, стає неможливим у після-постмодерну добу. І автор починає говорити про мінус-роман або про межі традиційного роману. Так вимальовується задум роману, який ніколи не буде реалізований. „Історія великої подорожі гуцулів у Столицю” 1949 року могла б дати „напроту споконвічної драми митця і влади”, пережити „часові мости навсібіч” середини ХХ віку, танець народностей в імперії Безсмертного Йосифа.

Андрухович перераховує можливі сюжети і теми ненаписаного роману. Занадто багато знання вимагає написання твору, і головний герой Артур Пепа усвідомлює, що він може мати лише „передчуття роману”, що він не може бути ні Маркесом, ані Флобером, що він „не навчився розповідати повноцінних історій”, що він не знає ні географії, ні „лабіринтів необмеженої влади”, що він не може перевтілитися в жінку, аби відчути „що таке гвалт”, що він нічого не знає „про опір”, не знає що робити з „Гуцулією”, не знає багато чого, необхідного для роману: як стогне помираюча відьма, статистики захворювань на туберкульоз у високогірних районах Карпат, історії музичних інструментів і багато

чого іншого.

Письменник переписує та коментує минулі тексти. Говорячи про смерть Цумбруннена як людини центральноєвропейської, він каже, що так „врешті води Потоку прийняли в себе велику дунайську рибу з її останньою потаємною ідеєю більше не повертатися.” У такий спосіб він дописує відомий фінал „Перверзія” і в той же час оприявлює незнищеного Автора, котрий коментує побачену ніби в кіно сцену героєвої смерті. Карл-Йозеф Цумбруннен любив купання в зеленуватій гірській воді. І загалом, як усі мої герої, він любив воду. То що, можливо, залишити йому й собі надію? Що його тіло не відчувало болю, але відчувало течію? Що його волосся текло у струменях, як водорості Тарковського? Що він почувався у цій воді, як риба [1, с. 221]. Роман-фейлетон – суміш автоцитат, віддзеркалень, повторів і аналогій. Роман, у якому незмінно залишається романтична ідея – містерія любові Чоловіка та Жінки.

Можна підсумувати, що письменник відмовляється від радикального протиставлення елітарної літератури масовій, розвиває стратегії „подвійного кодування”. За комічним у нього приховується серйозне, а за серйозним – комічне, у масовому він демонструє елітарне, а в елітарному – масове, у реальному – фантастичне і навпаки. Текст не дає відповідей, а породжує запитання, запрошує до співтворчості. Навіть тоді, коли автор нібито пропонує відповідь, найчастіше вона виявляється ігровим ходом.

□

Джерельні приписи

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. – К.: Критика, 2006. – 275 с.
2. Андрухович Ю. Московіада. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000.
3. Андрухович Ю. Перверзія. – Л.: ВНТЛ-Класика, 2004.
4. Андрухович Ю. Рекреації – Л.: Піраміда, 2003.
5. Баран Є. Літературне дев'ятдесятництво: істерія й історія // Березіль. – 2000. – №3-4. – С.182-185.
6. Бойченко О. Шатокуа плюс. – Львів: ЛА „Піраміда”, 2004. – 192 с.
7. Бондар-Терещенко І. Текст 1990-х: герої та персонажі. – Тернопіль: Джура, 2003. – 208 с.
8. Вега М. Карнавальне необароко Юрія Андруховича // Освіта. – 2005. – №12. – С.12-13.
9. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
10. Грабович Г. Тексти і маски. – К.: Критика, 2005. – 312 с.
11. Гундорова Т. Український літературний постмодерн: Післячорнобильська бібліотека. – К.: Критика, 2005. – 258 с.
12. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика. – 3-е вид., доповн. – К.: Факт, 2006. – 352 с.
13. Зборовська Н. Феміністичні роздуми на карнавалі мертвих поцілунків: Центр гуманітарних досліджень при університеті І.Франка. – Львів: Літопис, 1999.
14. Москалець К. Незадоволення твором // Сучасність. – 1993. – №9. – С.70-73.
15. Рябчук М. Замість післямови до „Рекреацій” // Сучасність. – 1992. – №2. – С.113-117.

УДК 398.79.35

Дацик М.В. – доц. (РДГУ),

Левенець М.В. – викл. (Кременецький ОГПІ ім. Т.Шевченка)

МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРАКТИКИ: ДО ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Проблема використання фольклору в художній практиці сьогодні стає все більш актуальною, оскільки ця складова культури є надзвичайно важливим джерелом формування не лише суспільної свідомості особистості, але й професійних навичок музиканта. Тож як результат – поява чималої кількості праць у фаховій та публіцистичній літературі, у яких по-різному, як правило, протилежно виявляється ставлення до цієї проблеми митців та науковців. Згадаємо при цьому хоча б дослідження А.Іваницького [1], О.Правдюка [2], М.Черепанина [3] та багатьох ін. І мова тут іде не про різне ставлення до цієї проблеми мистецтвознавців традиційного бачення ролі музично-фольклорної практики чи тих, хто вбачає у фольклорі лише мистецьку архаїку.

У мистецькому середовищі існують, як відомо, різнополярні погляди стосовно важливості чи потрібності використання фольклору (і яким саме чином має здійснюватися це використання) у композиторській творчості, а саме – його переоцінка або недооцінка. Така точка зору (чи позиція) теж має чимало своїх прихильників – прогрес сучасної музики можливий тільки через звернення композиторів до фольклорних джерел. Адже саме в них і через них можливий вияв глибокого національного ества композитора, а відтак – поява творів, здатних конкурувати на мистецькому олімпі. Врешті-решт саме народна основа твору надає йому відповідного національного забарвлення.

Інша ж група митців та теоретиків музикознавства відкидає необхідність використання фольклору як важливого творчого базису в сучасних композиціях (забуваючи про те, як це успішно робили ще західноукраїнські композитори – класики першої половини XIX століття: І.Лаврівський та М.Вербицький). При цьому останні (теоретики) посилаються на постмодерні тенденції в світовій культурній практиці XXI століття загалом, необхідність створення нової музики з іншим символічним та образним рядом. На нашу думку, обидва погляди, взяті у чистому вигляді, є глибоко помилковими,

а отже, непридатними для практичного використання. Проте доцільно було б проаналізувати кожен із них із метою виявлення позитивних сторін та сторін хибних.

Багатівікова світова музична практика переконливо засвідчує нам той факт, що звернення композиторів до фольклорних джерел, зразків народної музичної культури можна умовно поділити на два основні типи: свідоме та неусвідомлене, безпосереднє та опосередковане, підкреслене та ненавмисне. При цьому наголосимо, що обидва типи такого звернення, що побутують у мистецькій практиці, не існують ізольовано, вони можуть активно взаємодіяти у творчості митця і навіть співіснувати, різнобічно виявлятися в межах навіть одного художнього твору. І ця типологія допомагає нам лише поглибити та диференціювати методіку музичного аналізу, виявити природу авторського засвоєння музичного фольклору.

Як відомо, уже композитори-класики дали нам високі взірці так званого музичного цитування, тобто безпосереднього використання фольклору в своїх оригінальних композиціях. Це легко можна помітити, приміром, у музичних зразках Ф.Шопена чи М.Мусоргського, П.Чайковського чи М.Бородіна. Яскраво це виявляється і в творчості вітчизняних митців – М. Лисенка, С.Людкевича, М.Скорика та інших, більш сучасних авторів.

Свого часу Бела Барток зазначав, що переробка визначеної теми сама по собі є вже джерелом великих труднощів для митця, а творення на основі народних пісень оригінальної музики залишається чи не найскладнішим завданням справжнього художника [4, с.36]. Однак ця теза й досі не отримала повноцінного теоретичного обґрунтування. Тому, на нашу думку, вона повинна сприйматися як визнання необхідності рішучої, творчої сміливості в процесі звернення композиторів до зразків фольклору [5, с.263]. Продовжуючи подальший аналіз обраної теми, погодимося із думкою відомого рівненського композитора, художнього керівника оригінального мистецького колективу, у творчій практиці якого й використано численні теоретичні настанови, – Б.Забути, який, зважаючи на власний творчий досвід роботи з художніми колективами, підкреслює, що є всі підстави вважати, що під терміном „тематична переробка” вищенаведені автори мають на увазі перш за все переінтонування. Проте таке творче переінтонування справді є джерелом значних творчих труднощів для композиторів як у випадку використання найдревніших пластів фольклору, так і під час звернення них до повсякденно побутуючих народних пісенних інтонацій [6]. Зупинимося більш детально на цьому.

Сутність феномену переінтонування, на думку згаданого вище митця, полягає у тому, що це не просто формальне використання відомого народного матеріалу, а його змістова, художня переробка, певна художня переоцінка, переосмислення, і врешті-решт, здатність композитора вводити елементи музичного твору в декілька контекстних структур і отримувати при цьому відповідно різні значення [7].

Для музики, на відміну від будь-якого іншого художнього тексту, не обов'язкове оперування лише елементами твору (музичного тексту): вилучення цілісного тексту (музичної цитати) з його контексту (напр., обряду) і переміщення його у новий контекст (вір, композицію тощо) уже не може вважатися простим дублюванням зовні нібито ідентичного тексту, хоча це ще не може вважатися і творчим (мистецьким) його переінтонуванням. Адже переінтонуванням, на нашу думку, може вважатися не просте переміщення елемента контексту, а закріплення його в самому музичному тексті нового для висхідного елемента музичного контексту. Таким чином, переінтонування – це процес внутрішньо музичний, а не зовнішній стосовно самого контексту музики, зазначає згаданий вище автор.

Переінтонування, таким чином, може розглядатися не як зміна певних декорацій, а як зміна самої дії. Якщо переінтонування відсутнє в самій музиці, то його не може бути і в її сприйнятті. Винятком із загального контексту є перетворююче сприйняття творчої особистості, яка чує одразу те, що хоче почути, тобто чує вже переінтованийвір. Інакше кажучи, переінтонування – це складний динамічний процес, який торкається самої сутності музики, її актуального сучасного звучання та значення.

Саме переінтонування в зазначеному сенсі об'єднує два основні типи звернення композиторів до фольклору – свідоме та неусвідомлене, очевидне та неочевидне, цитатне та довільне. І саме той факт, що інтонування притаманне кожному творчому зверненню до фольклору, і дозволяє органічно об'єднувати обидва типи звернення до нього, вбачаючи в них лише два різні шляхи до досягнення однієї поставленої автором мети.

Переінтонування, таким чином, не можна розглядати як просте внесення відповідних змін до автентичного фольклорного матеріалу. І це цілком логічне застереження, тому що безпосереднє звернення митця до фольклору, творче, талановите, активно-динамічне його використання завжди виявляється не просто прямим та однолінійним (якщо таке і відбувається, то тоді воно має вже іншу назву), адже завдяки йому створюється глибоко народний образ, який відповідає сучасному баченню і розумінню народності твору [8].

У той же час пряме та опосередковане використання зразків музичного фольклору у безпосередній композиторській творчості може цілком логічно привести митця до різних творчих результатів, так само, як і музикознавця – до різних теоретичних висновків. Інакше кажучи, цитування фольклору само по собі ще не може гарантувати надбання народності музичної мови і глибоких народних образів у конкретному композиторському творі. Натомість музикознавче пов'язування тих чи інших композиторських прийомів неодмінно до фольклорних зразків не може так само слугувати виправданням ні їх використання, ні тим більше їхнього фольклорного походження і, отже, їх національного характеру чи національної автентичності [9].

Тож зовсім недоцільно, на нашу думку, співставляти народну й оригінальну композиторську музику на чисто формальному рівні, поза аналізом змісту відповідних її зразків, поза осмисленням принципово різної психології творчості у традиційному фольклорі та в індивідуальних музичних композиціях, поза врахуванням етичної та естетичної платформи відповідного автора, наближеності його художнього задуму до фольклору за своєю сутністю.

Складність звернення і використання фольклору в музичній практиці полягає, головним чином, у тому, що він являє собою надзвичайно багату, самостійну і потенційно потужну естетичну систему, яка розглядається завжди теоретиками мистецтва як сукупність взаємопов'язаних елементів, які лише у своїй взаємодії та єдності забезпечують ефективне функціонування цього утворення, тобто самої мистецької системи. Тобто, інакше кажучи, якщо розглядати фольклор не системно, ізольовуючи його окремі елементи або фрагменти один від одного, то такий підхід абсолютно не відповідатиме самій природі фольклору, притаманній йому образній насиченості, ролі в системі художньої культури тощо. У такому випадку окремі елементи або фрагменти фольклору справді можуть здаватися зовні аналогічними сучасному композиторському модерну. Між тим, фольклорі зразки, на нашу думку, завжди містять більше значущості, ніж це виявлено у їх зовнішній формі. І це доводить багаторічна практика використання фольклорних зразків у художній культурі загалом. Саме цим обумовлена невмирущість фольклору, широта його образності, життєвого змісту тощо, постійне звернення до цих мистецьких зразків професіоналів та аматорів. І в той же час формалістичний підхід до фольклору, як можливої бази композиторського, мистецького використання, методологічно шкідливий, адже його багатство полягає зовсім в іншій площині, ніж суто формальні прийоми.

Натомість очевидно, що перенесення всієї фольклорної системи в кожен окремий професійний твір абсолютно неможливе, адже тут діють специфічні закономірності, які дозволяють митцю використати небагато, висловивши при цьому глибинно близьке народній творчості по суті.

Індивідуальне відтворення композитором фольклорних елементів у своїх творах, таким чином, і є переінтонуванням. Саме в ньому і полягає докорінна змістова тенденція композиторської творчості, обумовлена соціально-художніми факторами. Переінтонування, як бачимо, можна розуміти як вираз діалектичного процесу розвитку, коли найбільш ціннісні, сутнісні елементи старого стилю (інтонаційні формули) в якості інваріантів входять до нового стилю у збагаченому вигляді, об'єднуючись із новими елементами, і стають уже якісно новою інтонацією, складають нову єдність форми і змісту, набувають нового образно-емоційного значення [10]. І саме в такому контексті починають жити вже новим життям.

Переінтонування може виступати в багатьох іпостасях, приміром, способом, засобом чи механізмом, і навіть результатом, але ні в якому разі воно не може стати метою чи причиною створення нового музичного твору, нової мистецької якості. Переінтонування не може бути покладене в основу створення чогось нового, адже воно міститься і в процесі творчості, і у процесі сприйняття музики. Тож визначаючи переінтонування як переосмислення певного музичного матеріалу, слід звернути особливу увагу на те, що навіть дбайливе збереження першоджерела зовсім не адекватне буквальному відтворенню фольклорного зразка. Дбайливе ставлення до такого фольклорного зразка з боку композитора і буквальне його відтворення у композиції – зовсім не тотожні поняття. Адже іноді буває й так, що достатньо лише внесення принципово іншого контексту, перенесення композиторської ваги на якісь окремі деталі, зокрема й фольклорні, як мелодія вже розкривається нам раніше невідомими нюансами, висвітлює нове багатство образного ряду. Тим не менше, музична практика засвідчує, що саме в жанрі обробок народних пісень (незалежно від етносу) переінтонування трапляється напрочуд рідко. Звичайний тип обробок, що використовується в композиторській практиці, сьогодні лише ілюструє народну пісню, „портретує” її або розкриває заглушені в оригіналі сторони, доповнює врешті-решт її. Однак усе це не призводить до радикального переосмислення, адже це не є провідним завданням жанру.

Розглядаючи процес переінтонування, не можна не зупинитися і на методі так званого безпосереднього цитування народних мелодій. При цьому зауважимо, що часто сам термін „цитата” використовується митцями, на нашу думку, не зовсім обґрунтовано. Спробуємо це пояснити більш детально, враховуючи власну композиторську практику. Якщо мова не йде про свідомий мистецький колаж, спеціально створений для більш переконливого розкриття певного художнього образу, то навряд чи можна у музичному творі знайти певний фрагмент, який мав би чужорідний характер, органічно не вписувався до певного музичного контексту і виглядав би, як пряма цитата. Як правило, і музиканти це добре знають, звичайне цитування не має характеру лише механічного акту, воно надає використовуваний у творі мелодії нову, не притаманну їй раніше функцію. У свою чергу ця функція для композитора набуває більшої важливості, ніж саме цитування і конкретний зміст такої цитати. Нова роль зазвичай надає мелодії, що використовується, нового змісту в межах цієї музичної форми, що жодним чином не заперечує асоціативної сили такого цитування.

Як правило, цитування у конкретному музичному творі не буває абсолютно точним. І мистецька практика це підтверджує вочевидь. Та чи інша неповнота або визначена самим композитором неточність є, як правило, наслідком його інтонаційного відбору або, краще було б сказати, початком процесу творчого переінтонування. Таким чином, пасивне цитування фольклору та істинна, справжня творчість – речі, як правило, несумісні. Адже композитор має, по суті, подолати народну мелодію як певну цитату, і тільки тоді, лише у такий спосіб вона може стати його власною музичною темою, виразником його власної думки, яка функціонує згідно з законами його, уже нового, оригінального мистецького твору. Шляхів такого подолання в мистецтві є безліч, вони, зрозуміло, непередбачувані і залежать від різноманітності музичних творчих стилів, художніх задумів та їх конкретних жанрових втілень, а також від мистецької обдарованості композитора, рівня його художньої культури та відповідно фахової мистецької освіти тощо.

І ще на одному моменті слід зосередити свою увагу, розглядаючи це вкрай важливе для музичної теорії та практики питання. Останнім часом у художній практиці активно використовуються нові, так би мовити, радикальні засоби переінтонування фольклорної спадщини. Їх суть полягає в тому, що в композиторській мелодиці фольклорного походження сміливо синтезуються окремі елементи та якості не одного конкретного народного твору, а багатьох різних народних музичних зразків, які принципово у фольклорній практиці не поєднувалися до цього часу. Однак у

такому контексті вони сміливо інтегруються завдяки творчому задуму художника. І від рівня художньої обдарованості та композиторської техніки митця відповідним чином буде змінюватися і художній результат. Треба зазначити, що явище інтегрованого переінтонування, беззаперечно, складне. Воно заслуговує на проведення спеціального музикознавчого дослідження і тому виходить за межі обраної нами для розгляду теми. Така інтеграція джерел може набувати найнесподіваніших форм і виконувати відповідно різноманітні змістові функції. Їхня асоціативна сила та образна могутність не просто підсумовуються композиторами у певному творі, але породжують нові якості музичного підтексту, сприяють поглибленню самого змісту твору, відкривають нові художні горизонти при створенні національно наповненої проблематики в мистецтві. І це є вкрай важливим чинником для народів, що тривалий час не мали своєї держави, а отже, національна мистецька проблематика на їхніх теренах не заохочувалася. Це не формальний прийом, адже він доторкається глибин психології творчості. Його вивчення може призвести до збагачення змістового аналізу сучасної музики на протигагу аналізу описовому, який обмежується лише зовнішніми сторонами музичного тексту.

Переінтонування у свою чергу може здійснюватися різними засобами. З одного боку це можуть бути зовнішні мінімальні метаморфози, а саме – зміни тембру або темпу виконання використовуваної мелодії. З іншого – більш вільне поводження автором із музичним текстом: зміна композиції, відсікання окремих фрагментів цілого, самостійне доповнення взятого за основу народно – пісенного мелосу, використання лише частини голосів поліфонічного прообразу, відображення в оригінальному композиторському творі лише окремих елементів фольклорної стилістики, які найближчі цьому індивідуальному стилю чи формі твору. Це може бути також ладова закономірність, характерний мелодичний наспів, типовий ритмічний зворот, яскраве поліфонічне сполучення або ж відповідна виконавська специфіка, певні композиційні принципи побудови твору тощо.

Таким чином, переінтонування може набувати різних форм і розвиватися різними шляхами залежно від перерахованих нами вище обставин. Типологічно найбільш радикально протиставлені переінтонування просте (окремих пісень, окремих компонентів стилістично конкретних жанрів) і переінтонування складне, яке у свою чергу синтезує риси багатьох і різних, у самому фольклорі не синтезованих, музичних стилів та жанрів. Усередині кожного із цих основних типів переінтонування трапляється (чи може траплятися) необмежена кількість підтипів та їхня різновидів, ще не досліджених у певному теоретичному аспекті. Адже ми й не ставили перед собою завдання давати їм апріорну класифікацію чи хоча б детально описати можливі їх форми вияву, натомість лише акцентуючи увагу на творчому характері та образному змісті того чи іншого типу переінтонування.

На сьогодні ще не вивченою залишається проблема переінтонування як однієї із рушійних сил самого фольклорного процесу. А між тим саме переінтонування є перевіреною віками формою існування фольклору, засобом виразу музично нового змісту. Це – активний творчий процес, а для композиторів, у свою чергу, і потужний стимул для нових творчих ідей.

І ще на одному чинникові слід особливо зосередити особливу увагу, аналізуючи роль народної музичної (фольклорної) практики в професійній мистецькій діяльності. Природна запрограмованість до переосмислення народних джерел не може вважатися прерогативою лише фольклору. Переосмислено в музиці (та й не лише в музиці) може бути все, що виникло або в результаті складної історико-соціальної еволюції мистецтва, або ж у результаті свідомого переінтонування, інакше кажучи, перероблення (пародії, напр.). Можна сказати, що і народний, і композиторський мелос завжди готові до такого переінтонування. Адже при цьому значно розширюються самі межі побутування музичного мистецтва. Суттєво, однак, лише те, що фольклорний мелос знає всього два види переінтонування – усередині своєї системи і в системі композиторської (авторської) музики. Перенесення мелосу із однієї системи до іншої супроводжується, як правило, переінтонуванням, про яке мова вже йшла вище.

Яким би яскравим не був фольклорний образ зауважимо насамкінець, він не може не переінтонуватися в сучасному мистецькому творі і подаватися чи вмонтовуватися безпосередньо в музичний контекст без відповідних змін його стилістики, форми тощо. Однак слід звернути увагу при цьому й на те, що переінтонування – процес глибоко діалектичний, який містить у собі не тільки заперечення, але й утримання асоціативного підтексту самого фольклору, що перетворюється, відновлюється вже у новому контексті в новій музичній композиції. До фольклору постійно звертаються і, треба думати, будуть звертатися й надалі чимало авторів, але результати такого звернення і перетворення у кожного автора будуть свої, як і свої форми вираження творчої думки кожного конкретного композитора. Тож, вочевидь, справа не тільки у невичерпності всього багатства образів фольклору як народного мистецтва і його потенційному різнобарв'ї, але і в певній своєрідності композиторських індивідуальностей, які постійно звертаються до цієї народної творчості, до цієї народної скарбниці, вбачаючи в ній невичерпне джерело художніх образів, у їхній власній творчій силі, індивідуально неповторних художніх рисах, смаках, уподобаннях тощо.

Джерельні приписи

1. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Музична Україна, 1990. – 336 с.
2. Правдюк О.А. Музичний фольклор // Історія української музики: В 5 т. – К.: Наукова думка, 1998. – ТТ. 3-4.
3. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX століття). – К., 1997.
4. Барток Б. Три лекції о венгерской народной музыке // Мартынов И. Бела Барток. – М.: Искусство, 1967. – С. 36.
5. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. – Л.: Музыка, 1971. – 301 с.
6. Забута Б.І. Переінтонування як сутність творчого підходу до фольклору // Актуальні питання культурології:

Альманах наукового товариства „Афіна”. – Рівне: РДГУ, 2005. – Вип.3.– С.25-30.

7. Забута Б.І. Зазнач. праця. – С.26.
8. Там само. – С.27.
9. Белза И. Очерки развития чешской музыкальной классики. – М.: Государственное музыкальное издательство, 1951. – С.110.
10. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. – С.23.

УДК 398(477.8)

Шемуровська О. – *ст. спец.*
 „Культурологія”,
Черуха А.А. – *доц. кафедри культурології*
 (РДГУ)

ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Важлива роль в естетичному вихованні особистості належить фольклору, що становить собою величезну історичну і культурну цінність народу. Залучення молодої людини до народної творчості, засвоєння мудрості попередніх поколінь залишається могутнім фактором її духовного розвитку. К.Ушинський вважав народно-поетичні жанри неперевершеним за своєю простотою і доступністю засобом виховання дитини: „Я рішуче ставлю народну казку недосяжною, вище від усіх оповідань, написаних навмисне для дітей освіченою літературою” [1, с.124].

За словами А.Іваницького [5], фольклор – не просто культурна пам’ятка минулого; він несе в собі цінності, що далеко виходять за межі часу, відображеного в його зразках. Виключна естетична цінність фольклору пояснює його актуальність у мистецтвознавчих, етнографічних, культурологічних дослідженнях. Водночас фольклор привертає постійну увагу дослідників-практиків, оскільки, крім значної культурно-історичної інформації, містить великий естетично-виховний потенціал. Таким чином, на спеціальне висвітлення заслуговує й питання ролі фольклору в естетичному вихованні підростаючого покоління.

Сучасне ставлення до фольклору, як до важливого дидактичного засобу, не є новим. Вітчизняна фольклористика, етнопедагогіка і педагогічна практика XIX-XX століть завжди зверталася до народної творчості як до важливого джерела навчально-виховної мудрості. Серед праць, присвячених цій проблемі, слід назвати дослідження Б. Степанишина [7], М.Гончаренка [2], О.Дейча [4], В. Бойка [1]. Тож на основі зазначених вище праць спробуємо визначити вплив фольклору на формування естетичної свідомості індивіда.

Властивість відгукуватися на найважливіші події народного життя, висока художність і доступність надають народній творчості важливого педагогічного значення, бо найкращі зразки допомагають виховувати у підростаючого покоління моральні якості, розвивають художній смак, пробуджують інтерес і любов до прекрасного.

Теоретичні та практичні дослідження останніх десятиліть свідчать про те, що фольклорне мистецтво перебуває у центрі уваги як українських так і російських педагогів. У методиці естетичного виховання відбувається пошук оптимальних форм використання фольклорних зразків на уроках художньо-естетичного циклу та в позаурочний час. У процесі вирішення конкретних педагогічних проблем часто науковці і практики звертаються до жанрів народного мистецтва, шукаючи в них ефективних засобів впливу на свідомість учнів.

Фольклорні твори – казки, загадки, приказки, прислів’я, пісенна і танцювальна музика – дають можливість долучитися до історії свого народу, пізнати його минуле, відчутти атмосферу давнини. Водночас саме зразки народної творчості формують художньо-естетичні смаки, виховують почуття прекрасного, навчають аналізувати твори мистецтва. Естетика народного мистецтва впливає на людину, спонукає її „на замилювання до краси, а з тим і до пошани свого народу, що такий чутливий до неї”, – підкреслює дослідник українського фольклору А.Горохович [3, с.71].

Вивчення фольклорних творів відкриває великі можливості для розумового розвитку людини, її морального та естетичного виховання. Ідеалізація позитивних героїв, різке протиставлення добра і зла, що складає стрижень народно-поетичних жанрів, стає підґрунтям морально-етичного виховання особистості. Разом із тим своєрідна поетика народної творчості, емоційна сила і виразність фольклорних жанрів, значно впливають на формування естетичного сприйняття дійсності.

У своїй праці „Про народність виховання” К. Ушинський свого часу зазначав, що фольклорний твір як вікно, через яке можна показати дітям той чи інший бік народного життя [6, с.162]. Видатний український педагог XX століття В. Сухомлинський теж неодноразово наголошував на сприятливому впливові, що справляє фольклор на його вихованців, формуючи естетичне ставлення до природи, емоційну чуйність, виразові багатства рідної мови [8, с. 188-211].

З допомогою фольклору дитина засвоює досвід попередніх поколінь, який допомагає їй осмислювати навколишній світ у всій його багатогранності і взаємозв’язках з природою, побутом, звичаями тощо. Народно – поетичні образи відтворюють найголовніші і найважливіші поняття про природу, суспільство, вчать бачити прекрасне у людських стосунках. Досить важливо, що фольклор сприяє оптимістичному сприйняттю дійсності, захоплює увагу людини, пробуджує її творчі здібності.

Фольклор особливо активно сприяє формуванню світогляду особистості, становленню життєвих ідеалів, розвитку творчих можливостей у всіх сферах діяльності. Таким чином, у процесі практики сприйняття і виконання

фольклорних творів у людини формується світогляд, ціннісні орієнтири, оцінки і потреби, що становлять соціальну сутність особистості.

Видове розмаїття українського фольклору зумовлює його специфічність впливу на особистість. Синкретична, природа фольклору сприяє активізації, взаємодії та взаємозбагаченню різних органів відчуття, що поглиблює його сприймання, творення, виконання, адже ці особливості функціонування народного мистецтва є нероздільними. Практика свідчить, що естетичне сприйняття активізується під впливом творів синтетичних видів мистецтв, коли одночасно виникають різні асоціації і почуття.

Разом із тим важливе значення у формуванні естетичної культури особистості має її естетично – перетворювальна діяльність. Це інтегративний вияв естетичного ставлення людини до дійсності, що є підсумком духовної естетичної діяльності. Оскільки фольклорні жанри в переважній більшості не потребують спеціальної підготовки для їх відтворення, то вони стають оптимальним засобом залучення учнівської молоді до творчості, розвитку естетико-творчих здібностей.

Варто зазначити, що виконання фольклорних творів часто носить колективний характер. Зокрема календарні обряди, які супроводжуються піснями, іграми, драматичними діями, вимагають об'єднання людей для виконання цих певних дій. Брати участь у такому видовищі – значить бути не просто глядачем, а співпереживати колективу. Це призводить до поєднання різних форм естетичної дійсності: сприймати і водночас ставати активним учасником, тобто виконувати і творити.

Емоційна і психоенергетична інформація, яку несе в собі твір народного мистецтва, впливає на людину, у результаті чого вона вчиться переживати певні почуття та емоції. У той же час він допомагає їй звільнитися від гнітючих станів, діючи катарсично.

Таким чином, сприйняття творів народного мистецтва розвиває емоційно-чуттєву сферу людини, сприяє формуванню суспільного начала, здатності диференціювати добро і зло, потворне і прекрасне тощо.

М. Ткач у книзі „Дерево роду” розповідає про розуміння в народі ролі пісні, її очищаючої дії: „за народним віруванням пісня (спів) очищає душу від нашарування повсякденних суєт і тим самим не допускає з черствіння її. Образно дію пісні можна порівняти з плином течії ріки, яка очищає джерела від засмічення та глею, не допускаючи замулення її” [9, с.11]. Саме констатація цього факту й розкриває катарсичну функцію народного мистецтва.

Як зазначав відомий психолог Л. Виготський, мистецтво є дуже сильним засобом для найбільш доцільних і важливих розрядів нервової системи [2 с.28]. Отже, прилучення людини до виконання фольклорного мистецтва сприяє не лише розвитку її естетичних почуттів, а й допомагає їй зняти емоційну напругу, пережити ті стани і відчуття, котрих вона уникає в житті: страх, сльози, жах тощо.

Емоційна сила і виразність фольклорних жанрів сприяє формуванню естетичного смаку молодої людини. Учені неодноразово доводили високу художню досконалість зразків усної народної творчості. Адже довершена художня форма фольклорних творів „шліфувалась”, як відомо, тисячоліттями. Тому зразки народної творчості увібрали в себе і зберігають неповторність і самобутність художньо-естетичного мислення народу.

На думку Л.Удод [10], вивчення фольклорних творів має бути спрямоване на активізацію відтворюючої уяви особистості, яка є суттєвою передумовою безпосереднього емоційного сприйняття. Мистецькі зразки усної народної творчості мають значні можливості і можуть впливати на почуття людини, викликати певні естетичні переживання. „Художні образи народнопоетичних творів самі по собі здатні хвилювати, викликати глибокі емоції, а при використанні музики, живопису естетичний вплив їх значно посилюється” – підсумовує дослідник [10, с.52].

Сила автентичного фольклору – в його доступності й безпосередності. Участь дітей у фольклорному дійстві формує у дитячій психіці певну систему цінностей, яка допомагає підростаючій особистості виробити естетичне ставлення і смак до всього того багатства духовної культури, яке склалося протягом століть. Концептуальним положенням етнопедагогіки залишається твердження про те, що психологічними умовами розвитку естетичної культури підростаючого покоління є спілкування з мистецтвом за допомогою системи обрядів, звичаїв календарного циклу.

Розвиток духовності особистості неможливо уявити без відчуття себе частиною свого народу, його культури. Фольклор – одна з тих складових духовної культури, у якій найповніше виявлені її національні елементи, притаманні певному народові риси національного характеру. Фольклор – доступна для всіх без винятку форма вияву себе, свого світосприймання. Через творчість свого народу діти краще розуміють мистецтво інших народів, гостріше сприймають і відчувають загальнолюдське в культурі.

Ще один дослідник, О. Дейч звертає увагу на те, що в народних прислів'ях, казках, легендах сформульований ідеал виховання, визначено моральні якості, притаманні вихованій людині; у прислів'ях зібрані конкретні правила культурної поведінки, викладені в дотепних формах, що полегшує їх усвідомлення молодшими школярами. Українські народні казки містять відомості про форми та способи культурної поведінки, а також наслідки порушень визначених норм. Тобто фольклор є сконцентрованим моральним зразком, еталоном, виробленим українським народом упродовж століть. Таким чином наголошує О. Дейч, використання фольклору в процесі виховання культури поведінки молодших школярів дає змогу впливати на інтелектуальну, емоційну, практично-діяльнісну тощо сфери особистості дитини [4, с.46-47].

З огляду на все вищенаведене, можна зробити висновок про те, що народна творчість, як концентрат народної мудрості, містить суттєвий естетико-виховний потенціал. Фольклорне мистецтво стає для особистості одночасно і джерелом життєвого досвіду, зафіксованого в різних формах людської чуттєвості, і як пізнання та самовираження власної сутності.

Поєднання у традиційному функціонуванні народного мистецтва актів творення, виконавства, сприймання тощо дозволяє припустити, що включення фольклорних зразків в освітньо-виховний процес сприятиме подальшій стимуляції творчого потенціалу підростаючого покоління, формуватиме естетичну свідомість молодшої особистості, так потрібну і в час входження України у європейський культурний простір.

Джерельні приписи

1. Бойко В. Дитячий фольклор – важливий засіб трудового й естетичного виховання наймолодших. На допомогу вчителю // Народна творчість та етнографія. – 1962. – № 4. – С. 123-134.
2. Гончаренко М. Проблеми естетичного виховання. Нариси теорії. – К.: Мистецтво, 1976. – 224 с.
3. Горохович Л. Плекаймо в дитині і розум, і душу. – Дрогобич, 1992.
4. Дейч О. Фольклор у вихованні культури поведінки молодших школярів // Початкова школа.. – № 2. – 2000. – С. 46-47.
5. Іваницький А. Українська народна музична творчість: Посібник для вищих та середніх навчальних закладів. – К.: Музична Україна, 1990. – 336 с.
6. Науменко Г. Дождик, дождик, перестань! Русское народное детское музыкальное творчество. – М.: Советский композитор, 1988.
7. Степанишин Б. Космос українського фольклору: Вивчення рідного фольклору у середній школі. – Рівне, 1999. – 220 с.
8. Сухомлинский В. – Избранные педагогические сочинения. – М: Просвещение, 1976. – 260 с.
9. Ткач М. Дерево роду. – К.: Анфас, 1995. – 112 с.
10. Удод Л. Вивчення фольклору в школі // Народна творчість та етнографія. – 1984. – №5. – С.51-55.

УДК

Федоришин М.В. – *магістр культури, організатор Міжнародних фольклорних фестивалів „Коляда”*

ТЕНДЕНЦІЇ КОЛЯДНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ФЕСТИВАЛІВ, СВЯТ ТА КОНКУРСІВ НА ВОЛИНІ

Початок 90-х років ХХ століття в Україні позначений активними культурно-мистецькими процесами, орієнтованими на відродження, збереження та розвиток традиційної національної культури, зокрема народних свят та обрядів. Змістовою домінантою нової художньої реальності стає її національно-культурна спрямованість, що висвітлює весь спектр явищ сучасного художнього життя. Соціальна практика стала більш динамічною і повнокривою. Вона вимагає всебічного використання надбань культури в усіх її сферах.

Велике значення у цьому контексті мають фольклорні традиції, у яких концентрується вітчизняний мистецький досвід, ментальність народу тощо.

Базою для організації масштабних фольклорних фестивалів стали районні, міські та обласні огляди-конкурси календарної обрядовості, найбільше – колядної, а також обласні свята народної творчості. Прикладом цього може слугувати обласне свято „Пісні рідного краю”, яке відбулося в Острозі Рівненської області. Цей захід зібрав у червні 1991 року тисячі учасників фольклорно-етнографічних гуртів Рівненщини, України та інших республік колишнього Радянського Союзу, які демонстрували на концертних майданчиках міста календарні обрядодійства (Куст, Вертеп тощо), співали ще донедавна заборонених стрілецьких та повстанських пісень. І хоча організатори цього свята були задоволені його масовістю та новим художнім змістом, слід сказати і про недоречність показу серед літа зимових обрядів, зокрема вертепної драми. Це пояснюється відсутністю культурологічних знань в організаторів свята, що і призводить до певних недоречностей. Демонстрація традиційних обрядів у відриві від їх життєво-трансцендентної основи, поза часовими рамками функціонального циклу, веде до втрати їх первісного сенсу, відчуження від фольклорних джерел, неадекватного сприйняття поза їх сакральним призначенням. [1].

Творення нової держави, духовне та національне відродження спонукали до появи на волинській землі двох масштабних міжнародних колядних фестивалів: Слов'янського фольклорного фестивалю „Коляда” у Рівному та Міжнародного фестивалю Різдвяних Вертепів у Луцьку. За жанром ці фестивалі дещо різняться. Якщо рівненська „Коляда” – це фестиваль народної традиційної культури, який демонструє колядні обрядодії та пісні у виконанні художніх аматорських колективів, то луцький „Різдвяний вертеп” – це мистецький фестиваль, який представляє різдвяні вистави у виконанні професійних театрів ляльок. Обоє фестивалі стартували у 1995 році.

Розглянемо рівненський фестиваль „Коляда”, який часто „мандрував ” містами старої Волині (Луцьк-2000 р., Житомир – 2001 р., Остріг – 2005 р.) та її містечками (Гоща – 2002 р.) [2].

Слов'янський фестиваль „Коляда” (1995-2006рр.) є зимовим фольклорним фестивалем, мета якого відродження та збереження колядних свят і обрядів слов'янських народів, виявлення спільних джерел виникнення, розвитку, сприяння їх успішному втіленню та популяризації через ознайомлення з художніми колективами та їх репертуаром, пропаганда народної традиційної культури, модернізація її на наукових засадах.

Фестиваль „Коляда” працює з недавно відродженими явищами зимової календарно-обрядової звичаєвості, створює широке поле для обміну досвідом та відповідною інформацією, розвиває сферу міжкультурних контактів слов'янських народів на перехресті народних традицій, зокрема колядних. Розширює він також взаємодію між художнім середовищем та суспільством загалом.

Фестивальні заходи побудовані за трьома головними напрямками:

- конкурс регіональних колядних звичаїв та обрядів;
- наукова конференція;
- народне масове свято.

Від 1995 року і до сьогодні ці напрями належать до пріоритетів кожного наступного фестивалю, хоча конкурсна програма зазнала деяких змін починаючи з 2004 року: конкурси розділено за жанровою ознакою на різдвяні колядки (РІЗДВЯНІ КОЛЯДКИ), новорічні щедрівки та обряди (НОВОРІЧНА ПЕРЕБЕРІЯ) та вертепну драму (ВЕРТЕПНА МІСТЕРІЯ) [2, 120]. Тобто, за кожною назвою зберігається намагання якнайповніше продемонструвати окремий жанр, по-своєму теж унікальний, а також спрогнозувати певні ситуації та події у фольклористичному процесі. Таким чином, фестивальні заходи об'єднують власне весь колядний календарний цикл. Ідеї втілення фольклорного фестивалю, „як способу збереження колядних традицій”, передували районні й обласні огляди-конкурси колядок та щедрівок, проведені у Клевані (1988р.) і Рівному (1990-1991рр.), вертепної драми – у Городку (1990р.), народне свято „Проводи Коляди” – у Клевані (1991р.), народно-релігійне свято „Водохреща” – у Рівному (1993-1994рр.) тощо. Проте саме Слов'янський фольклорний фестиваль „Коляда”, що відбувся у Рівному, найбільше, на нашу думку, сприяє процесу збереження колядно-обрядової звичаєвості, незважаючи на те, що проходить він в обласному центрі – на території „урбанізовано організованих заходів”. „Коляда” найсміливіше руйнує стереотипи у процесі організації фестивалю, шукає нові форми, обживає незвичні фольклорні простори, відроджує призабуті регіональні обряди. Завдання фестивалю полягає у підтримці й допомозі тим малочисельним фольклористам-традиційникам, які є носіями й оберегами колядних звичаїв та обрядів, і тому він відстоює цю абсолютно некомерційну, невіграшну, з точки зору сьогодення, але надзвичайно необхідну функцію [3].

За роки існування фестивалю в ньому взяли участь понад 350 художніх колективів та 130 науковців із 8 зарубіжних слов'янських країн, а також представники 21 області нашої держави.

Як відомо, дев'яності роки минулого століття спричинили вибух „закритого суспільства” і стали для України третьою історичною спробою державотворення. Художня культура, зокрема традиційна народна, актуалізували нову стратегію. Отже, фестиваль „Коляда” ніби поновлює формулу староукраїнської міфології, фольклору, стародавньої оповіді, художніх образів із доби Київської Русі та епохи козацького бароко, діяльності „Провіти” – максимально ущільнити процес повернення колядних традицій у загальноукраїнський і європейський контекст через їх успадкування як заходом країни, так і східною її частиною. Слід зазначити, що народна традиційна культура сьогодні ще активно розімкнута як на Захід, так і на Схід країни. Нагадаємо, що у Східній Україні практично сімдесят років було заборонено предковічні колядування. Саме тому сьогодні там поодинокі фольклорні ансамблі надолужують ці історичні втрати. Двічі на фестивалі „Коляда” голова журі Василь Скуратівський та Лідія Орел переконували колег надати пріоритет творчим колективам із Східної України [3]. Лауреатами на III фестивалі стали фольклорний дитячий ансамбль „Дивоцвіт” із Гнівані Вінницької області, а на VIII – дитячий фолькгурт „Вербиченька” з Нової Водолаги Харківської області.

На жаль, і досі, на думку В.Скуратівського [4], Л. Орел [4], В. Давидюка [5], незважаючи на велику роз'яснювальну роботу з приводу різних можливих форм функціонування фольклору і спроби захисту автентики, пропагандистські, комунікаційні канали пришвидшують їх змішання. До розмитості критеріїв класифікації таких форм спричиняються й об'єктивні фактори, зокрема переорієнтація багатьох самодіяльних колективів на фольклор з претензіями на статус автентичних, що веде до зменшення корінних витоків фольклорної автентики і прагнення компенсувати втрати штучними замінами. Однак, поки існують природні джерела розвитку автентичної народної творчості, що їх зберігає і каталізує сучасне село, доти юридично і морально їх слід усіляко захищати, ставитись із бережливим розумінням як до істинно національної цінності. Їх не можна підмінювати на угоду комерційним інтересам, бо це прискорює руйнацію природньої структури фольклору. Прикладів комерційного бізнесу на фольклорі – пісенному, предметах народного прикладного мистецтва тощо, на жаль, дуже багато і в системі концертної діяльності, народних ремесел, музейництві. Це й масовий продаж ужиткових предметів, не тільки вартісних, а й безлічі підробок, касет із записами народних пісень у виконанні аматорських ансамблів тощо. Розучений і записаний на плівку фольклорний твір з позицій науки не може бути сприйнятий за об'єкт дослідження автентики. Фольклорні, зокрема міські аматорські ансамблі, репрезентують фольклор „взагалі”, або у кращому випадку якийсь певний локальний стиль чи фрагменти різних. Такого роду фольклорні копії з погляду розвитку фольклорної традиції є тупиковими. У кращому випадку вони виконують функцію популяризаторів спадщини, викликають до неї громадський інтерес, що теж немало важить для створення громадської думки. Такі зразки, проте, ніколи не замінять автентичного оригіналу. Народна традиція – це те, що зсередини вирубуеться в хаосі змінного світу, утримує і каталізує поняття неповторності. Фольклор, як і мова, до неї належать. У них є своя таїна, так би мовити, містичність, що йде з надр народної, національної душі. Прикладом може слугувати фольклорний ансамбль „Родослав” із Житомира (кер. І. Барановський). Це професійний державний художній колектив, що має всі творчі можливості для відтворення народної традиційної культури краю. Однак керівництво колективу йде найлегшим

шляхом для створення творчих програм. Спрацьовує пострадянський стереотип мислення, який старшим людям важко переступити.

Не дивно, що ціна автентичності фольклору в його істинних виявленнях прямо пропорційна його теперішній „ужитковій” експлуатації, що справжній знавець фольклору завжди віддасть перевагу зовні скромному і непомітному народному автодидакту з „непоставленим” голосом перед розцяцькованим, вишколеним „носієм” фольклору. Виробленню сценічних трафаретів з установкою на „надзавдання” сприяють керівники, режисери фольклорних свят, постановок, що рідко вникають у глибини народного матеріалу, замислюються над перспективами розвитку фольклору. Скажімо, фольклорний гурт із с.Грушвиця Рівненської області певною мірою втратив свою самобутність унаслідок багаторічного прогону репертуару на клубних сценах. З цього напрошується висновок, що слід знаходити інші автентичні джерела, не допускати утворення сценічних штампів, що негативно позначаються на розвитку фольклору регіону та й країни в цілому.

Отже, фольклорний фестиваль є досить потужним сучасним засобом збереження колядних звичаїв та обрядів, які збагачують культурне життя українського населення, передусім дітей та молоді. Враховуючи унікальну історичну й мистецьку цінність цього фольклорно-етнографічного комплексу, правомірно буде поставитись до нього як до пам'ятки народної культури, що зумовлює необхідність певних цільових урядових програм.

Слід зазначити, що на початку XXI століття, як свідчить практика, інтерес до традиційної народної культури спадає. Причиною цьому є:

1. Мізерна фінансова підтримка з боку органів державної влади та місцевого самоврядування бюджетів фольклорних фестивалів.

2. Відсутність податкових стимулів для розвитку філантропії, яка може слугувати потужним фінансовим джерелом:

- відсутність інститутів спонсорства та меценатства;
- низький рівень співпраці між громадськими організаціями (далі ГО), що стають альтернативою державним культурно-мистецьким установам та підприємницькими структурами;
- низький рівень залучення громадян до вирішення соціальних проблем;
- низький рівень патріотизму щодо духовного, культурного, освітнього, наукового існування суспільства (чиновників, громади, родини).

3. Відсутність законодавчого врегулювання нових форм співпраці між державою та ГО:

- відсутність реального впливу ГО на процес прийняття рішень державними органами влади щодо соціальних проблем;

- відсутність громадського контролю з боку ГО (зловживання владою, корупція з боку держави). Хоча слід зазначити, що при Президентові України Вікторіві Ющенку створено Громадську Раду з питань духовності і культури. Президент також дав доручення створити такі Громадські ради і в областях. Управління культури Рівненської облдержадміністрації ще у квітні 2006 року подало кандидатури відомих культурно-громадських діячів області до загального відділу обласної державної адміністрації, але поки така рада не створена;

- відсутність механізму соціального замовлення з боку держави (відсутність конкурентного середовища серед ГО);

- фінансова та ідеологічна залежність ГО від рішень органів влади.

За останні роки на Волині з'явилися нові колядні фестивалі („Різдвяні пісенспіви у Рівному, огляд-конкурс колядок і шедрівок у Народному домі „Просвіта” у Луцьку, фестиваль „Коляда ” у Житомирі”), але їх ще досить мало, щоб охопити весь спектр традиційної народної культури. Обов'язковим має бути поєднання науки з практикою, бо цього вимагає сам підхід до фольклору, до його сутнісної природи, канонічно-імпровізаційних закономірностей. І зрештою, щоб „підняти планку” культурного мислення, має відповідно фінансуватися державна програма із збереження нематеріальної культурної спадщини.

Примітки:

Волинь- історична область (земля) України. Це територія сучасних Волинської, Рівненської, Житомирської областей та окремих районів Хмельницької й Тернопільської областей.

Джерельні приписи

1. Грица С. Антиномія парадигми і жанру у фольклорі // Вісник ДАККМ.- Київ, 2000. – № 2.
2. Слов'янський фольклорний фестиваль „Коляда”: Збірка публікацій з регіональної, вітчизняної та зарубіжної преси / Упор. Федоришин М.В. – Рівне, 2005.
3. Орел Л., Свирида Р. Житимуть народні традиції – житиме й Україна // Культура і життя. – 1997. – 12 березня.
4. Марчук Л. „Коляда”: уроки та перспективи // Сім днів. – 1998. – 29 січня.
5. Давидюк В. Колядна обрядовість: фольклорні традиції та сучасні тенденції // Проблеми успадкування зимових звичаїв та обрядів. Матеріали III міжнародної наукової конференції. – Рівне, 1997. – С. 3-4.

ст. викладач кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання РДГУ

ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНА ТА ВИХОВНА РОЛЬ ДУХОВНОЇ МУЗИКИ

Вимогою часу останнього десятиліття як у нашій країні, так і в країнах ближнього зарубіжжя, стало звернення до духовних музичних творів та жанрів. Духовна музика, як відомо, належить до культурно-історичних цінностей, оскільки вона завжди є надбанням певної епохи, що розглядається з точки зору тієї системи цінностей, яка виконує роль певного рівня соціального регулювання. Крім того, вона витримала перевірку часом, і сьогодні представлена не лише в духовних закладах, а й у репертуарі світських, студентських колективів, у навчальних програмах педвузів та шкіл.

Спеціалісти багатьох галузей науки сходяться на тому, що духовна музика є унікальним та специфічним явищем нашої культури. Так, питання історії її становлення та розвитку висвітлювали у своїх наукових роботах В.Бражніков, Т.Владишевська, Т.Зверева, Ю.Келдиш, В.Медушевський, С.Скребок, М.Успенський; проблемами збереження традицій національної культури займалися А.Болгарський, О.Гнатюк, С.Зубанова, В.Іванов, І.Климишин, Б.Кудрик; духовними цінностями особистості – І.Бех, О.Дем'янчук, О.Олексюк; вивчалися також різноманітні питання, пов'язані із використанням духовної музики як самобутнього явища культури (І.Кошміна, М.Маріо, Л.Москальова, Л.Остапенко).

Метою нашої розвідки є розкриття освітньо-культурного та виховного значення духовної музики, починаючи з часів прийняття християнства.

Саме поняття „духовна музика” має, зрозуміло, декілька трактувань. У вузькому розумінні духовною вважають культову музику, тобто ту, що її створено для церковних потреб. У широкому розумінні „духовна музика” виражає ідею зв'язку світу земного та небесного. Отже, широке розуміння поняття „духовна музика” [1] виражає глибоко моральний, гуманістичний зміст, сповідує ідеали людяності, намагається вирішити загальнолюдські питання про те, що таке світ, що таке Людина, у чому полягає сенс життя, що таке добро і зло тощо.

Беручи до уваги подані вище визначення, ми розуміємо *духовну музику* як музику культового призначення, що має теологічний зміст і характеризується морально – виховним впливом на особистість. При дослідженні духовної музики часто визнають її сприятливий вплив на внутрішні та зовнішні характеристики людини (здатність її змінити, пом'якшити характер, вгамувати пристрасті, почуття, заспокоїти).

Духовну музику визнають особливою ще й тому, що вона наділена оригінальною ритмікою та мелодією, а її основою є звук, якому притаманна божественна, надлюдська сила. Вплив звука на людину в ті далекі часи був значно сильнішим, ніж тепер, оскільки не існувало ще такого звукового середовища, шумового насичення, яке сьогодні називають „акустичним шоком”.

Ще Августин Блаженний, розглядаючи історію людства як створення двох градусів – небесного та земного, стверджував: якщо в основі граду земного лежить звук, то в основі небесного граду – тиша, мовчання, або „ісіхія”. Климент Олександрійський також докладно досліджував питання впливу співу на життя людини. Він дійшов висновку про те, що правильний спів є наслідком праведного життя, а праведне життя є умовою правильного співу. „Спів, як вважав грецький монах Євфимій Зігабен, має великий вплив на становлення характеру людини, на його зміни та упорядкування”[4, с.9]. Дослідження пам'яток історії, археологічні знахідки та архівні матеріали лише підкреслюють те величезне значення, яке мала музика для людей у ті часи.

Духовна музика була основою формування співацької культури Київської Русі, потім Російської імперії, до складу якої входила Україна. Спів увійшов до всіх галузей освіти, став могутнім засобом формування духовності людини. Життя духовне, вважали монахи, як і тілесне, підтримується їжею: без їжі тілесної людина вмирає тілесно, без їжі духовної – духовно. Для нашого глибоко віруючого народу однією з перших була потреба спілкування з Божественним. Це яскраво проявилось в традиціях, обрядах, ритуалах, у своєрідності літургії, де відобразилася пісенна вдача українського народу.

У багатьох давньоруських письменах музику називають наукою, премудрістю, що має витончену красу. Архієпископ Макарій (середина XVI ст.) у своїй „Наказній грамоті” вимагав, щоб церковний спів мав такий вплив на слухача, аби „вуха би чули та серце розуміло” [13, с.15].

У ті далекі часи музику писали анонімно, бо вважалося, що піснеспіви, які творить людина, є музикою „небесною”, її посилають згори. Тож завданням музиканта була не самореалізація, втілення індивідуального особистого відчуття, а досягнення та відтворення „небесного” співу, створення божественного образу.

До XVII століття в музичній практиці Давньої Русі вживалися два поняття – „музика” та „спів”, які суворо відмежовувалися один від одного. В.Мартинов [11] у своїй праці „Історія богослужбового співу”, звертаючи увагу на цю особливість, уточнює, що спів розглядали не як мистецтво, а як *аскетичну дисципліну*, а музику – як *вид мистецтва*. Терміном „музика” позначали переважно інструментальну музику скоморохів, західноєвропейських музикантів та спів, що виконувався під цей супровід. В одному з „Азбуковників” кінця XVII ст. дається таке розуміння музики: „Музикія- гудение рекше игра гусельная и кинаров... Род же музикии: трубы, свирели, кинары, тимпаны, кимвалы; музикія – в ней пишется песни и кощуны бесовския” [3, с.44].

Під „співом” розуміли церковне, „богогласне”, унісонне виконання різних розспівів, створених за допомогою

„святого та животворящего Духу”. Він вважався „богодухновенним”, у ньому вбачали мудрість, божественність слова та розуму.

У середині ХУІІ століття з’явився трактат І.Коренева, в якому автор суміщає поняття співу та музики, співу та гри, визначаючи відтоді все це одним словом – „*музикія*” (*музикія*). Музику в трактаті було поділено на два види: гласну (загальну та окрему) та богогласну. Під загальною гласною музикою розуміли поєднання людського голосу з інструментальним супроводом, а під окремою – самостійне звучання голосу чи інструмента. До більш високого рівня відносили богогласний спів. У трактаті його визначали як такий, у якому душа і тіло, словесний зміст і музична краса поєднані воедино.

У цей же період виходить у світ „Грамматика музикійская” Миколи Ділецького [5], що знаменує собою новий етап розвитку музичного мислення. Музика, на його думку, є такою, що співом своїм та грою серця людські збуджує до веселощів або до смутку та плачу. Визначення музики як „засобу для збудження чуттєвості” на той час серйозно критикували як сучасники, так і представники Церкви. Таку характеристику пов’язували з популярною тоді в Західній Європі „теорією афектів”, згідно з якою мета музики полягає у „збудженні рухів душі”. Слова „веселощі”, „смуток”, „плач” розкривають різні види почуттів людини, а це не було характерним для музики того часу.

На відміну від музики західного обряду, музика православної церкви (обряду східного) дотримувалася інших прийомів та правил виконання, а тому для неї була абсолютно неприйнятною емоційна та пристрасна манера виконання творів. Духовна музика мала викликати в людині благоговійні почуття, молитовність, духовну працю та зусилля. Духовний твір не повинен був використовувати музичні ефекти, дієву емоціональність, його завдання полягало в тому, щоб не послабити увагу людини та не відволікати її від молитви. Саме тому, на думку Климента Олександрійського, у співі мали бути „мелодії строгі та серйозні”, а решту дозволено лише світським пісням.

Відомими є також факти впровадження та вивчення співу в навчальних закладах України (у братських школах та академіях). Так, в архівних документах, що збереглися до нашого часу, йдеться про те, що в 1604 році у Львівських братчиків був свій хор, члени якого навчалися співу, „щоб його можна було б протиставити пишному католицькому богослужінню, як щось самобутнє й рівноцінне за емоційним впливом” [1, с.113]. У статуті Львівської та Луцької братських шкіл, наприклад, зазначалося: „Учитель має усно й на письмі учням подавати знання з граматики, риторики, діалектики, музикії та інших наук” [14, с.240]. Одним з основних предметів у цих закладах було викладання „співу музичного, тобто нотного” [6, с.49].

В Академіях, як нам відомо, музику вивчали в єдиному комплексі з філософськими, гуманітарними та природознавчими науками. Але разом із тим вона була неодмінним компонентом цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість. П.Козицький [8], аналізуючи умови навчання і виховання в Києво-Могилянській Академії, зазначав, що високий рівень розумової підготовки академістів витончував їхнє музичне чуття, надавав йому „мудрості”. Однією з форм організації процесу навчання музиці в Києво-Могилянській Академії були так звані „Класи нотного співу та читання”, діяльність яких передбачала досягнення музичної грамотності (на професійному рівні) і певної виконавської майстерності в галузі хорового мистецтва. Підтвердженням цього можуть слугувати згадки про духовну музику і манеру її виконання, наведені П.Козицьким із посиланням на „Євфхаристиріон”, у якому „музикія” – це дисципліна, що входила до „семи наук вільних”. У розділі „Леторосль наук седмая” читаємо: „юж хори виступають умильним співанням, допоможи ангелам слічним викриканням” [14, с.241]. Найбільшої уваги заслуговує використання духовної музики як засобу морального розвитку учнів у досягненні високого рівня їхньої самостійної музичної діяльності. Студенти здобували ґрунтовні теоретичні знання, збагачували репертуар різноманітними музичними жанрами, оскільки добре знали духовну, світську та народну музику. Виконувати піснеспіви дозволялося і поза храмом, адже, на думку Отців церкви, „багато святих писали вірші, які можна вірним співати на вулицях” (Іоан Златоуст), тим самим „відволікаючи їх від пісень еретиків” (Єфрем Сірін). Студенти саме співанням кантів та псалмів заробляли собі на життя.

Серед головних посібників для вивчення нотної грамоти були рукописні або друковані ірмологіони (ірмолої, ярмолої) – книги, що містили ірмоси канонів усіх восьми гласів. Для навчання використовували і вітчизняні підручники: „О пінію божественном”, „Наука всея музикії” та „Грамматика музикійская” М.Ділецького. Нотні книжки містили чимало піснеспівів, засвоєння яких збагачувало знання студентів, прищеплювало їм навички професійного виконання.

Архівні матеріали переконливо доводять, що музичні заняття в школах та академіях сприяли свідомому сприйняттю учнями творів, їхньому адекватному розумінню й творчій виконавській інтерпретації, таким чином підвищуючи ефективність впливу музики на духовний розвиток особистості, на усвідомлення нею навколишнього світу та свого місця в ньому.

Результатом цього процесу стала велика кількість музикантів, регентів, кваліфікованих співаків, учителів музики, навіть теоретиків і композиторів. Так, М.Березовський, ще навчаючись у Київській Академії, почав писати хорові твори на три й чотири голоси і виконувати їх зі своїми товаришами, а улюбленою розвагою А.Веделя, за свідченням його сучасника Василя Зубковського, було „співання священних гімнів і кантів”, поширених серед студентів академії. Випускниками академії були такі українські музики-регенти, як В.Сербжинський, І.Несторович, С.Лободовський, автори відомих партесних концертів, кантів і пісень Й.Загвойський, Д.Ростовський, Г.Сковорода та інші.

За духовною музикою визнають здатність її до морального очищення людини, пробудження її добрих почуттів. Вважали, що така музика пом’якшує вдачу та зцілює душу (М.А.Львов), „поновлює почуття” (О.Радищев), „скрізь душу цілющо діє і на тіло (єпископ Євген Булгарис), „розкриває таємницю всесвіту та її місце в ній” (Г.Державін).

Оскільки історичний розвиток духовної музики здійснювався у напряму відокремлення від церковного впливу,

то на початку XIX століття відбувається поступовий відхід її до „світського музикування”. Серед жанрів духовної музики особливо популярними були канти, псалми, гімни. Однією з важливих особливостей цих пісень стало світське світосприйняття релігійної тематики. Образи Ісуса Христа й Богородиці в цих духовних піснях наділені звичайними людськими рисами з притаманними їм життям та побутом; у центрі уваги було висвітлення таких рис, як добродієність, милосердя, моральність, турбота про ближнього. Тому головною думкою була важливість духовної чистоти людини, а не її матеріальних статків.

Канти та псалми часто виконували на популярні в народі мелодії. Збереглися спогади М.Колесси про використання церковно-слов'янських текстів під існуючі світські мелодії та про „підкладання” народних наспівів на популярні релігійні тексти.

У цей же час перед сучасниками постало питання вивчення церковного співу, теоретичного дослідження зразків давньоруської музики. На початку XX століття протоіереями Д.Розумовським, В.Металовим та С.Смоленським було засновано нову науку – співацьку медієвістику. Вона, на думку В.Мартінова [12], мала на меті розкриття історико-культурного та художнього значення стародавнього богослужбового співу, збереження його від так званої „хибної спадщини”, яка заповонила музичну практику. Прихильність саме до цього співу протоіерей І.Вознесенський пояснює тим, що він (спів) привертає людей до взаємної любові й одностайності”[4, с.20]. Деякі музиканти при ознайомленні з нотними записами *a priori* вважають давні розспіви монотонними, одноманітними, цілком змінюючи своє ставлення, коли чують їх у живому звучанні. Саме з цього приводу Б.Асаф'єв підкреслював, що „треба привчити себе чути музичні документи, а не вести розмови про них „наочно”[2, с.90].

Духовній музиці надавали великого виховного значення у справі єднання школи і церкви як значної державної проблеми. У наукових працях Д.Антоновича, М.Семчишина, І.Крип'якевича, Б.Ланчина та інших авторів доводиться, що музична освіта, в основі якої лежала православна духовна музика в Україні, завжди була високо оцінюваною і досить поширеною. Виконання духовних творів вважали коротким шляхом навчання грамоти, тому ще у стародавніх рукописах існувала думка, що „спів і музика неможливі без книжного знання” [15].

Враховуючи виховне значення таких пісень, їхню високохудожню музично-поетичну цінність, передові діячі нашої культури постійно включали ці твори до численних шкільних співаників, ілюстрованих журналів, пісенників. Так, українські композитори М.Лисенко, В.Барвінський, С.Воробкевич, В.Матюк, Д.Січинський, К.Стеценко та інші використовували для обробок і релігійні пісні, створені на честь Різдва, Великодня, Святої Трійці та інших християнських свят [7;9;]. Вважалося, що твори, овіяні християнською тематикою, справляють значний вплив на виховання молоді. Досить високий рівень музичної освіченості випускників ВНЗ пояснювався тим, що студенти набували знань і досвіду на заняттях із хору, з етнографічної діяльності, оскільки предмети мистецтва досить повно були представлені в університетських програмах того часу.

У XX столітті прогресивним діячами, композиторами та музикознавцями було продовжено дослідження та вивчення духовної музики. Так, у деяких консерваторіях було відкрито відділення співацької палеографії. Вони порушують і висвітлюють різноманітні наукові питання про історію дослідження та використання духовних творів.

Отже, духовна музика сьогодні має право розглядатися не як предмет богослужіння, а як предмет світського викладання та всенародного визнання у справі релігійного, морального, етичного виховання людини. Сучасна музикознавча та педагогічна практика повинна вести активні пошуки щодо вдосконалення організаційних форм використання духовних творів у навчально-виховному процесі.

Джерельні приписи

1. Архімович Л., Каришева Т., Шеффер Т., Шреер-Ткаченко О. Нариси з історії української музики. – К.: Музична Україна, 1980. – Т. 1.- 198 с.
2. Асаф'єв Б. Вечера старинной музыки // Советский композитор. – 1970. – №10. – С.90.
3. Бычков В.В. Эстетика в России XVIII века // Новое в жизни, науке, технике. Серия „Эстетика” – М.: Знание, 1989. – №4. – 64 с.
4. Вознесенский К. О современных нам нуждах и задачах русского церковного пения. – Рига, 1891. – 86 с.
5. Дилецкий М.П. Грамматика музыкальна // Фотокопія рукопису 1723 р. – К.: Музична Україна, 1970. – 111 с.
6. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XV-XVIII століття. – К.: Наукова думка, 1966. – 252 с.
7. Історія української музики. В 5-ти т. – К.: Наукова думка, 1989. – Т.1 – 448 с.
8. Козицький П.О. Спів і музика в Київській Академії за 300 років її існування. – К.: Музична Україна, 1971. – 148 с.
9. Корній Л. Історія української музики. – Київ-Харків-Нью-Йорк.: М.П.Коць, 1998. – Ч.2. – 388 с.
10. Крижановська Т.І., Пелячик І.Ф. Духовна музика в загальноосвітній школі: історія, традиції, новації.- Рівне, 2004. – 122 с.
11. Мартынов В.И. История богослужебного пения. – М.: РИО ФА, 1994. – 240 с.
12. Мартынов В. Пение игра и молитва в русской богословской певческой системе.- М.: Филология.- 1997. – 208 с.
13. Музыкальная эстетика России XI-XVIII веков // Сост. А.И.Рогов – М.: Музыка, 1973. – 246 с.
14. Некрасова Т. Київська академія та її значення в розвитку музичної освіти й професіоналізму // Українське музикознавство. – К.: Музична Україна, 1971.- №6. – С.238- 244.
15. Стрижев А.И. Опыты православной педагогики: В 6 кн. – М.: Литературная учеба, 1993. – кн. 5-6. – 238 с.

УДК 159.9:78

Соловйов В.А. – доц. Миколаївського
державного ун-ту ім.В.Сухомлинського**ПСИХОЛОГО-ЕМОЦІЙНИЙ ЕФЕКТ СПРИЙМАННЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ**

Можливості впливу мистецтва на свідомість людини з давніх-давен викликали значний інтерес. Якість емоційної відповіді на музичний звук у його художній цілісності свідчить про могутню владу музики над психікою людини. Це пояснюється тим, що людина фактично живе у двох реальностях. Перша – це об'єктивний матеріальний світ, складовою якого є сама людина як тілесна істота з усією надзвичайною складністю її організації. Цей світ можна пізнати засобами науки, за допомогою її методів і відповідного поняттєво-теоретичного апарату. Друга реальність – це суб'єктивне відображення навколишнього середовища в людській свідомості як напрям цілісного у своїй основі психічного процесу. У людині виникає природна потреба у пізнанні та інформації про те, яким бачать, чують, сприймають світ інші люди, щоб перевірити власне сприйняття, збагатити його досвідом інших. Цю можливість людині дає мистецтво.

Після сприйняття художнього „повідомлення”, відповідно до інформаційної теорії емоцій, приріст інформованості спричиняє позитивні емоції задоволення, насолоди, що прийнято називати „естетичними емоціями”. Якщо попередня інформованість глядача виявиться значнішою, ніж це повідомлення, тобто якщо глядач не отримує чогось нового для себе, що перевищувало б те, на що він очікував, він залишиться байдужим або зазнає негативних переживань і розчарування, нудьги, роздратування. Натомість новизна інформації зумовлює задоволення, піднесення, афект (емоцію), катарсис.

Процес сприйняття художніх творів (інформація) адресується не тільки до свідомості, а одночасно до підсвідомості й надсвідомості глядача. Апеляція до підсвідомості мобілізує досвід глядача, до свідомості – його мистецькі знання, надсвідомості – сприйняття твору мистецтва на індивідуальному рівні. Л.С.Виготський за зазначеною формулою розкрив характер зв'язку в естетичній реакції між уявою та афектом. Описуючи процеси, що відбуваються в організмі в цей час, він вводив у якості детермінанти поведінки твір мистецтва – продукт культури. Це дозволило йому перейти від діадичної схеми естетичної реакції (свідомість – тілесне поводження) до тріадичної (продукт культури – свідомість – поводження), що згодом переросла в культурно-історичну концепцію, суттю якої було виявлення ролі продукту культури як організатора естетичної реакції [1, с.87].

У філософській, мистецтвознавчій, психологічній літературі катарсис має більше півтори тисячі тлумачень. Традиційно цей термін належить до категорій давньогрецької філософії та естетики, який означає сутність і ефект естетичного переживання, пов'язаного з „очищенням душі”. У наш час поширення поняття „катарсис” зумовлене його використанням в теорії та психотерапевтичній практиці катарсисного методу І. Брейера та З.Фрейда.

Л.С.Виготський зазначав, що естетична реакція полягає у характері зв'язку між уявою та афектом. „Подібно тому, – писав він, – як інтелект є тільки загальмована воля, імовірно, варто уявити собі фантазію як загальмоване почуття”.

Відповідно до поглядів греків, тілесне і духовне здоров'я людини залежить від гармонійного сполучення всіх елементів і „сил”. Медицина відновлює зруйновану гармонію очисними процедурами; поезія і музика шляхом катарсису (грец. очищення) також „очищають” і звільняють душу і дух людини від емоційних „шлаків” [2, с. 28]. Катарсис (від грецької katharsis – очищення), за Арістотелем, – емоційне потрясіння, стан внутрішнього очищення, спричинене у глядача античною трагедією в результаті особливого переживання за долю героя. Піфагорійці „присвоювали” катарсисну дію музиці, а також афектам, які викликала трагедія, – страхові і жалю. У Платона і його послідовників катарсис стає передумовою занурення душі в лоно божества, тобто сукупністю всіх людських чеснот.

До речі, Арістотель у „Політиці” поділяє музичні лади на три типи за їхнім катарсисним впливом на людину: етичні, практичні й ентузіастичні. Ладом першого типу є „дорійський” – „пристойний”, що найбільше сприяє вихованню, правильно впливає на етос. Він вважався „грецьким”, таким, що відповідав духові національної культури. Сучасний глядач дорійський лад сприймає як мінорний, тобто сумний, у той час, як у давніх греків він слугував як лад бадьорості, жвавості і життєрадісності [3, с. 44-46].

Лади другого типу – практичні – призначені для виконання перед великою аудиторією заради впливу на психіку і волю слухачів. Це, зокрема, гіподорійський і гіпофригійський лади, що мали місце в трагедії чи хоровому співі.

Ентузіастичні лади, і насамперед фригійський, – властиві вакхічній поезії і співу, які супроводжують оргіастичні культи типу діонісійського. Відповідно вони виражають захоплення, екстаз, сп'яніння. Тобто, кожна група ладів передбачала досягнення катарсису відповідного типу: 1) стриманого, 2) публічно орієнтованого, 3) несамовитого.

За часів Середньовіччя катарсис тлумачився лише у релігійному плані, як невід'ємна складова християнської культової обрядовості.

Вчення греків, зокрема Піфагора і його прибічників, про музичний етос (попри те, що воно не задовольняло елліністичної епохи і тому його критикували) зберегло своє значення для європейського Відродження. Та й учення про афекти, що змінило його в XVII столітті, являло собою не що інше, як подальший розвиток античної теорії

музичного етосу.

Але якщо в античну епоху музика сприймалася як засіб впливу на почуття людини і врівноваження її духовної й тілесної природи, то в XVII столітті, під впливом картезіанського вчення про афекти, музика трактувалася як засіб досягнення різноманітних станів афектів. Так, німецький учений А. Кірхер (1601-1680 рр.) вважав, що музика викликає вісім афектів: радість, відвагу, гнів, пристрасть, прощення, страх, надію і жаль, які можуть бути зведені до трьох основних типів: радості, прощення і милосердя. Унаслідок цього дух людини „то піднімається, то падає, то зовсім розслаблюється, то незабаром потім напружується і внаслідок змін, у яких винна гармонія звука, він переживає різні зміни” [4, с.208].

За Кірхером, „меланхоліки люблять серйозну, не переривчасту, смутну гармонію. Сангвініки завдяки легкій збудливості кров'яних пар завжди задовольняються танцювальним стилем. До таких гармонійних рухів прагнуть і холерики, у яких під час танцю скипає жовч... Флегматиків збуджують тонкі жіночі голоси...” [5, с.192-193]. Таким чином, у переддоду Просвітництва катарсисний стан, точніше, його тип, вважали таким, що детермінується фізіологічно.

Пізніше, наприкінці XVII і XVIII століть, теорію афектів критикували за наївну градацію пристрастей і прямі аналогії між рухами тонів і відповідними почуттями. Однак принципово нових інтерпретацій впливу музики на людину не було запропоновано ні у XVIII, ні навіть у XIX століттях. Протягом XIX століття панувала романтична концепція музики як „мови” людської душі, людських почуттів і пристрастей. Звичайно, „почуття”, виражені романтичною музикою, позбавлені ознак об'єктивності, надособистісності і навіть механістичності, яку вони мали в минулому. Ці почуття індивідуалізовані, гнучкі, мінливі, суперечливі, амбівалентні, що визначало й специфіку катарсисного стану.

Підсумовуючи еволюцію поняття катарсису, потрібно згадати, що у XX ст. його замінила фрейдистська версія: мистецтво має здатність знищувати заборонені бажання [6, с.14]. Слабкість учення З.Фрейда Л. Виготський убачав у тім, що знаменитий австрійський психолог не зумів „роз'яснити дію художньої форми”, побачити в ній не фасад, а „найважливіший механізм мистецтва” [7, с.113]. Для З. Фрейда катарсис – це засіб захисту особистості від неприборканих патогенних імпульсів, від примітивних сексуальних інстинктів; це такий акт поведінки, детермінантою якого є минуле – сховані в глибинах організму, у киплячому „казані емоцій”, темні психічні сили. Л. Виготський же вносить у поняття про катарсис спрямованість у майбутнє. В естетичній реакції катарсису він убачав одну з форм урівноважування людини зі світом.

Відображаючи дійсність, мистецтво утворює „другу” природу, що не може не породжувати своїх умовностей. Мистецтво відтворює дійсність не тільки за її законами, а й відповідно до особливостей своєї природи. Як зазначав Г.Гегель, „більш глибокий інтерес до художніх творів зумовлюється тим, що зміст зображений у них не тільки в тих формах, у яких воно представлено нам у своєму безпосередньому існуванні. Будучи збагнений духом, цей зміст розширюється і відкривається по-іншому навіть у межах тих же самих форм. Усе природно існуюче є щось абсолютно одиничним із будь-якого його боку й у будь-якій його площині. Уявлення ж має в собі визначення загальності, і все те, що стосується його, уже завдяки цьому одержує характер загальності на відміну від природної розрізненості” [8, с.173].

Тут можна зауважити: але ж ідеться про художню умовність мистецтва. Справді, під художньою умовністю мається на увазі, по-перше, нетотожність мистецтва відображуваному життю і, по-друге, очевидні порушення в його творах принципу послідовного наслідування природі, правдоподібності. До того ж сформовані в мистецтві системи умовностей мають історичний характер і детермінуються глибинними соціокультурними процесами, розвитком естетичної культури, динамізмом розвитку самого мистецтва і т.д.

Поміж тим слід визнати, що умовність є здебільшого символічною. Так, історичність художніх умовностей, їхніх зв'язків з ідейними, змістовними тенденціями розвитку мистецтва виявляється надзвичайно рельєфно саме в сучасних інтерпретаціях класичних творів. Адже, чим раніше з'явилися ці твори, тим помітніші зміни в принципах їхньої інтерпретації. Давній грек не впізнав би, звичайно, трагедій Софокла чи Еврипіда в їхніх сьгоднішніх постановках: ні масок, ні котурнів, інше положення і призначення хору, позбавленого, як правило, невід'ємної від нього в античні часи музичальності, дія, замкнута в сценічній коробці і ін. Та й самі взаємини героїв трагедій отримують новий зміст, у них акцентуються інші грані, що залишалися тривалий час у тіні, а тепер нерідко виявляються на першому плані. Проте „класичність” творів античних авторів та й пізніших, виявляється саме в тому, що, будучи реалізовані за допомогою сучасних сценічних жестів, вони не втрачають первинного емоційного змісту, первинної мети – спрямованості на катарсис.

Із трансформаціями систем художніх умовностей тісно переплетена проблема музики в драмі. Тривалість традицій її використання нараховує багато тисячоліть. Уже ритмоінтонаційний супровід, скажімо, давніх обрядів у первісному суспільстві мав на меті досягнення катарсисного стану, нехай і більш „фізіологічного” за змістом. Нині ж „музичальність” забезпечується безліччю художньо-технічних засобів, аби знайти прямий шлях до впливу на емоції глядача, що посилює ефективність загального враження, наприклад, від п'єси та її постановки.

Інтонаційно-ритмічна організованість музичного твору позначається на інтенсивності нашого сприйняття, стимулюючи роботу уяви, що скеровується і дисциплінується змістом твору. „Подразники, відображені у відчутті, – писав С. Л. Рубінштейн, – можуть діяти як сигнали, не усвідомлюючись як об'єкти. Експериментальним доказом цього положення є досліди, що свідчать про те, що випробуваний може правильно реагувати на почуттєвий сигнал, не усвідомлюючи сигналу, на який він відповідає” [9, с.220]. У художній творчості і сприйнятті неусвідомлюваний сигнал найчастіше підміняється, немовби виправдовується у свідомості іншим сигналом, що збуджує діяльність уяви.

УДК 371.13:371.124:78

Довбенчук О.І. – *ст. V курсу спец. „Музична педагогіка та виховання” н.к. – доц. Чернігівського НУ ім.Ю.Федьковського* Залуцький О.В.

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ НА КРАЄЗНАВЧОМУ МАТЕРІАЛІ

Останнім часом формування ціннісних орієнтацій особистості знаходиться у центрі уваги багатьох науковців, психологів, соціологів, педагогів. Це є закономірним, оскільки ціннісні орієнтації – одна з найбільш важливих особистісних психологічних характеристик. Рівень розвитку особистості визначається перш за все тими цінностями, на які вона орієнтується у досягненні своїх життєвих цілей, задоволенні власних потреб, тобто тим, на що спрямована її соціальна активність.

Система ціннісних орієнтацій виступає таким чином важливою складовою не тільки загального розвитку людини, але й відповідає основній меті її майбутньої професійної освіти. Зокрема в педагогічній науковій царині одним із пріоритетних напрямів педагогічної освіти є формування ціннісних підходів, творчості, інноваційності тощо.

Вітчизняні науковці І.Д. Бех, О.О. Орлов, Л.В. Афанасьєва, Л.Ф. Глинська та ін. зазначають, що в структурі вищої педагогічної освіти повинні формуватися сталі педагогічні цінності, які керуватимуть діяльністю майбутнього педагога в досягненні поставленої мети.

Тому цілком закономірно, що підготовка вчителів музики в педагогічних ВНЗ повинна бути також ціннісно зорієнтовною. На наш погляд, студентам-музикантам педагогічного ВНЗ під час навчання варто формувати не тільки систему знань, умінь, навичок, необхідних для професійної діяльності, але й розвивати їх відповідні якості особистості – ціннісні орієнтири: любов до Батьківщини, патріотизм, повагу до національної культури, традицій, рідного слова, пісні тощо.

Здійснення такої стратегії розвитку освіти неможливе без визначення ціннісних пріоритетів, оскільки будь-яка стратегія, визначаючи шляхи формування суспільних явищ та процесів, включає в себе і критерії та нормативи ціннісного характеру. У цьому сенсі стає зрозумілою важливість ціннісних орієнтацій. Сучасний дослідник З.І. Равкін виокремлює два елементи ціннісного підходу: визначення тих цінностей, на які у найближчому майбутньому повинна орієнтуватися сфера освіти, та формування у самому процесі освіти „предметних” та „суб’єктивних” цінностей стратегій його розвитку [4].

Такий підхід ставить освіту на фундаментальну науково-практичну основу і разом із тим є одним із головних джерел створення у молодого покоління реальних уявлень про справжні цінності життя, що відображують соціальні, правові та моральні орієнтири суспільства. Це доволі складний з різних суб’єктивних та об’єктивних причин процес. Тож підходити до формування ціннісних орієнтацій треба враховуючи внутрішню спрямованість особистості, оскільки система цінностей окремого індивіду не завжди збігається з системою цінностей суспільства. Можна розуміти значення педагогічних цінностей, їхню важливість, але не визнавати їх як орієнтир своєї діяльності. Як зазначає А.Кавалеров, це пояснюється насамперед тим, що ціннісні орієнтації особистості, крім впливу на їх формування об’єктивних факторів, перебувають у взаємозв’язку з такими компонентами внутрішньої структури людини, як особисті потреби, інтереси, пріоритети [3].

Завдяки професійним потребам, які є внутрішнім рушійним началом активного ставлення студента до педагогічного процесу, формують певні цінності. Таким чином, спрямовуюче пізнання суб’єктом об’єктів педагогічної системи для задоволення професійних потреб, складає основу ціннісних взаємовідносин. Саме в цьому і полягає сенс педагогічного аспекту проблеми формування ціннісних орієнтацій – зробити професійно-педагогічні цінності об’єктом усвідомлення та переживання студентів як особливих потреб освоєння та реалізації цих цінностей. Тільки в цьому випадку вони будуть виступати в якості регуляторів поведінки особистості. Нині є багато різноманітних форм і засобів впливу на розвиток ціннісних орієнтацій у студентів-музикантів, зокрема майбутніх учителів ВНЗ.

Одним із таких засобів формування розвитку у студентів ціннісних орієнтацій є предмет „музичне краєзнавство”, започаткований доцентом кафедри музики Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича Залуцьким О.В. для студентів спеціальності „Музична педагогіка та виховання”. Доцільність розробки запровадження курсу „Музичне краєзнавство” диктується перш за все, на думку автора, необхідністю розширення змісту та структури музично-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики, поглиблення його професійного і особистісного світогляду, кругозору, формування почуття причетності та обов’язку до вивчення історії і культури рідного краю [2]. Такий підхід сприяє розвитку у студента любові та поваги до музично-історичного минулого краю. Видані О. Залуцьким чотири випуски авторської серії „Музичне краєзнавство Буковини” слугують студентам вірним помічником як у професійному становленні, так і в питаннях формування ціннісних орієнтацій. Запропоновані вчителю музики поурочні методичні розробки регіонального змісту є орієнтирами, що покликані служити дороговказом у досягненні мети в розвитку ціннісних орієнтацій школярів засобами музичного краєзнавства.

Розвиток історії краю, його побут, звичаї, традиції, фольклор – усе це важливі фактори, які складають основні складові у вивченні сучасної музичної педагогіки. Студенти знайомляться з мистецькими надбаннями рідного краю, дізнаються про творчість його визначних митців, відвідують краєзнавчі музеї, вивчають музичний фольклор. Усе це

сприяє розвитку любові до Батьківщини, до свого минулого, що, по суті, й формує ціннісні орієнтації майбутнього педагога-музиканта.

Поповнення шкільних навчальних програм із музики матеріалом музичного краєзнавства також сприятиме, на нашу думку, наближенню учнів до сформованих протягом віків уявлень про свій край, людей, про красу й гармонію їхніх стосунків, культуру країни в цілому. Важливо розглядати роль і місце музичного краєзнавства в навчальному процесі не тільки як сукупність окремих видів і жанрів музики, а як саме життя народу в його історичній ретроспективі. Це обов'язково повинен знати і пам'ятати майбутній учитель музики, якому необхідно вникати у зміст методики використання матеріалів музичного краєзнавства з метою зацікавлення учнів та розвитку їхнього світосприймання, пробудження позитивних емоцій, виховання моральних якостей особистості, розвитку ціннісних орієнтацій.

Музичне краєзнавство у ВНЗ є одним із напрямів і морально-естетичного виховання учнів. Учитель музики, розповідаючи про історію краю, використовує також елемент морального виховання школярів. Адже кожен народ, який живе на своїй землі, має й свої морально-духовні цінності.

Важливе значення у вивченні музичного краєзнавства займає, як уже згадувалося, музичний фольклор краю. Для майбутнього вчителя музики важливо вміти зацікавити дітей музичним мистецтвом краю не тільки на уроках музики, але й у позакласних заходах. Учитель ставить завдання перед учнями: проводити пошуки музичного фольклору краю; готувати розповіді про творчі досягнення митців регіону тощо.

Вчителю музики необхідно також уміти заохочувати дітей займатися пошуковою роботою з краєзнавства, створювати спеціальні творчі гуртки, які б пропагували музичну спадщину певного регіону. Створення у загальноосвітніх школах фольклорно-етнографічних гуртків сприятиме високому рівню розвитку учнів, їхнього морально-естетичного і патріотичного виховання.

Знайомство учнів із творчістю краю допомагає їм у свою чергу зрозуміти й усвідомити значення духовної скарбниці рідної землі. Вивчаючи творчі біографії митців краю, діти із жадібним серцем сприймають їхні пісні й танці, зустрічаються із самотньою архітектурою, народними умільцями, які від постолів до капелюха, від ложки до ткацьких кросен, від колиски до власної хати – все-все вміють робити своїми руками з натхненням справжніх митців і передають свій побут у народній музиці. Учні починають розуміти, що митці краю – це особистості високої морально-поетичної вдачі.

Свого часу видатний російський педагог Д.Кабалевський закликав молодь до вивчення музичного мистецтва рідного краю, яке відкриває дітям широкий світ високих почуттів, пристрастей, думок, робить їх духовно багатшими, культурно досконалішими. Інакше кажучи, музична культура людини невід'ємна від культури народу, до якого вона належить або серед якого вона знаходиться.

Культура краю зберігається протягом століть і найяскравіше відображається, як уже неодноразово наголошувалося, у музично-народній творчості. Тому необхідно цікавитися творчістю краю, берегти і збагачувати її як духовно-моральний скарб кожного народу. І покликання музичного краєзнавства – знайомитися не тільки з методами і засобами навчання, але й формами роботи з учнями для розвитку їхнього морального виховання. Звичайно, багато тут залежить і від самих учителів музики. Тому виховання і підготовка висококваліфікованих фахівців у ВНЗ до вивчення історії культури рідного краю засобами музичного краєзнавства є вкрай необхідними.

Отже, музичне краєзнавство як галузь науки відіграє важливу роль у становленні й розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики.

Джерельні приписи

1. Залуцький О.В. Музично-краєзнавчий принцип та шляхи його впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи // Науковий вісник ЧНУ. Педагогіка та психологія. – 2001. – №127. – С. 55-57.
2. Залуцький О.В. Деякі аспекти підготовки сучасного вчителя до музично-краєзнавчої діяльності: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції „Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у ВНЗ”. – Ужгород: УжНУ, 2003. – С.84-86.
3. Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації. – Одеса: Астропринт, 2002. – 221 с.
4. Равкин З.И. Конструктивно-генетическое исследование ценностей образования – одно из направлений развития современной отечественной педагогической теории // Образование: идеалы и ценности (Историко-теоретический аспект): Учеб. пособие для гуманит. фак. пед. ун-тов и ин-тов / Под ред. З.И. Равкина. – М.: ИТОиП РАО, 1995. – С.8-35.

УДК 7.071.1:7036.2(477)

Глухенький М.Ф. – ст. V курсу (3,5 р.н.)
спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – проф. Виткалов В.Г.

ВИВЧЕННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ-ІМПРЕСІОНІСТІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРОЦЕСІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

Нині, у час осмислення багатьох соціокультурних чинників суспільного буття, перед нами постає завдання

критичного осмислення процесів, що відбувалися у сфері взаємодії культур, визначення місця та значення національних традицій, зокрема в імпресіонізмі, забутих або маловідомих постатей. Адже саме вивчення міжнародних контактів дозволить нам підвищити інтерес до культур інших народів та національного мистецтва.

Традиції реалістичного пленера, які беруть свій початок від творчості „барбізонців” і блискуче розвинуті українськими художниками-імпресіоністами, які підвищували свій професійний досвід у мистецьких центрах Європи та мали змогу розвивати найновіші досягнення світової художньої думки, органічно вплітаючи національні художні традиції, здобули світове визнання і мали певний вплив на розвиток світового живопису. Тому необхідно розглянути творчість майстрів кінця XIX – початку XX століття, відшукати у їхній творчості національні форми, що дозволить побачити певну закономірність у мистецьких явищах і відтворити цілісну картину художньої культури.

Важливо зазначити, що інтерес до цієї теми в сучасних умовах серед науковців недостатній і був лише частково предметом спеціального наукового дослідження. Як відомо, починаючи з 60-х років минулого століття, з’являється чимало праць, присвячених життю і творчості окремих художників, які зазнали впливу імпресіонізму (Овсійчук В. А., Членова Л. Г., Павлова Л. Г. [7], Дюженко Ю. Ф. [2]). Певні намагання створити цілісну картину становлення та розвитку в той період західноукраїнського пейзажу зробила Смирнова Т. [4]; у праці Савицької Л. [5] висвітлено відгуки критиків на художні процеси в Україні другої половини XIX – початку XX ст.

Велике значення для нашого дослідження мають праці Асеевої Н. Ю. [1] і Сараб’янова Д. В. [6], у яких досліджено розвиток творчих взаємозв’язків художників, українського та російського мистецтва з провідними європейськими художніми центрами.

Однак аналіз вищезгаданих робіт дає змогу зробити висновок, що загальною їхньою особливістю є відсутність дослідження проблеми міжнародних зв’язків у живопису цієї течії. Тому завдання нашого дослідження спрямовані на подолання „білих плям” у висвітленні художньої течії „імпресіонізм”, виявлення основних шляхів становлення та розвитку імпресіонізму в українському живописі. На основі аналізу творчості конкретних митців спробуємо проаналізувати проблему поєднання національного та інонаціонального в українському імпресіонізмі та виявити його значення у художній творчості XXI ст.

Імпресіонізм – напрям у мистецтві, виникнення якого припадає на останню чверть XIX ст., узв’язав на озброєння ідеї позитивізму, проголосивши своїм основним завданням зображення природи з „оптичною” точністю.

На час розквіту французького імпресіонізму в Україні цей стиль був майже невідомий. У фокусі уваги першої генерації українських пейзажистів у Парижі були „барбізонці”. Лише наприкінці 90-х років XIX ст. імпресіоністичні риси поволі з’являються у творчості П. Левченка, М. Беркоса, М. Ткаченка [4, с.92]. Таким чином, популярність нового напрямку зростає. Відомо, що імпресіонізм не виявився повно ні в російському, ні в українському живописі. Проте інтерес до нього, використання імпресіоністичної техніки став початком оновлення вітчизняного живопису, зверненням його до кольору, пошуком нової образності.

Термін „імпресіонізм”, як відомо, уперше пролунав у пресі країни у зв’язку з роботами А. І. Куїнджі, що експонувалися на виставках Товариства пересувних художніх виставок. Деякі критики віднесли художника до імпресіоністів лише на підставі того, що у творах А.Куїнджі світлотіньові і колірні ефекти переважали над малюнком. Зрозуміло, що поетичний образний ряд творів майстра, умовність мови живопису, його декоративність для нас сьогодні жодним чином не пов’язані з імпресіонізмом. І якщо деякі сучасники А.Куїнджі такий зв’язок усе ж знаходили, то підставою для цього була, звичайно, не близькість творів художника до імпресіонізму, а потреба виділити новим терміном своєрідність його творчої манери [6, с.37].

В Україні в різних галузях художньої творчості імпресіонізм не існував у чистому вигляді, а виявлявся у вигляді окремих рис або стилістичної тенденції. В українському живописі, виявляючись як типологічна тенденція, він володів певними специфічними рисами. У творчості українських художників він з’явився дещо пізніше, ніж в інших європейських школах і тісно переплітався з іншими художніми напрямами. В українському мистецтві особливо яскраво і широко дала себе знати така риса імпресіонізму, як етюдизм. Прикметний і той факт, що багато українських живописців дуже довго – аж до перших десятиріч XX століття, коли вже розвивалися нові напрями і течії – продовжували вирішувати імпресіоністські завдання, залишаючись частіше за все „в межах плерерної концепції”, – зазначає Д. В. Сараб’янов [7, с.172].

„Важливо зазначити, що, незважаючи на різне тлумачення сутності імпресіонізму, в той час в українському мистецтвознавстві вже існувало розуміння цього напрямку як закономірного, „логічного” етапу в розвитку європейського мистецтва”, – зауважує Н. Асеева [1, с.44].

На шляху освоєння імпресіоністської стилістики українські художники нерідко зверталися до досвіду інонаціональних шкіл і майстрів, зокрема французьких. Причому таке звернення до досвіду французьких родоначальників імпресіонізму відбувалося в останні десятиріччя XIX століття безпосередньо під час перебування живописців у Франції, більшість із яких, закінчивши навчання в Петербурзькій академії мистецтв, отримували направлення туди в якості пансіонерів. І на рубежі століть (XIX–XX) імпресіоністські віяння сприймалися українськими художниками також через творчість співвітчизників старшого покоління і послідовників імпресіонізму в інших країнах – Німеччині, Польщі, Австрії, де на той час уже існували великі художні школи. В останньому випадку імпресіоністські риси часто поєднувалися з особливостями стилю „модерн” у його різних національних проявах.

Не менш важливе значення для художніх контактів мали широкі виставкові зв’язки. Багато хто з українських майстрів, які зазнали впливу імпресіонізму, регулярно брали участь у міжнародних виставках, паризьких Салонах, незважаючи на особливо суворий відбір туди творів для іноземців. Проте, саме освіта була основою, на якій будувалися

міжнаціональні контакти.

У розвитку українського імпресіонізму певну роль відіграли інонаціональні майстри. Серед них особливе місце займає уродженець України, поляк Ян Станіславський, учень, а потім викладач Краківської академії красних мистецтв. Як майстер імпресіоністичного пейзажу і талановитий педагог, він мав значний вплив не тільки на своїх безпосередніх учнів (М. Бурачека, О. Новаківського, І Труша), а й на широкі кола своїх земляків [3, с.898].

Саме тому українці сприймали вже національно забарвлену рецепцію стилю, надаючи йому рис іще більшої самобутності. Водночас сама ідея імпресії, закладена у французькому першоджерелі, від того не слабшала, а, навпаки, набувала нового імпульсу, гостроти, виразності. У творчості М. Сосенка, І. Северина, М. Бурачека імпресіонізм забринів новими співзвуччями [1, с.44].

Художником, у чий творчості тісно перепліталися, гармонійно поєднуючись, риси європейських художніх напрямів початку ХХ століття і глибоко пережита традиція вітчизняного пейзажного живопису, був А. Маневич. Після закінчення Київського художнього училища він продовжив навчання у Мюнхені, протягом року не тільки відвідував Академію мистецтв, але й вивчав художнє життя і сучасні течії європейського мистецтва.

У його картинах була помітна нова система живописного відтворення, і не випадково один із критиків писав, що художник знаходився „під впливом імпресіонізму і знав техніку розкладу тонів у нових сполученнях, що впадали в око незвичайністю кольорових ефектів” [8, с.56].

Разом із тим у творах найвизначніших українських майстрів рубежу століть, зокрема О. Мурашка, імпресіоністські риси тісно сплелися з традиціями – як російського, так і національного – реалістичного живопису і декоративізмом модерну, давши зразки своєрідного, самобутнього мистецтва [1, с.44].

Слід згадати, що серед живописних центрів України в той період лідирував харківський осередок, який, починаючи з 1890-х років, диктував моду імпресіонізму не лише в Україні, але й в усій Російській імперії. Деякі з представників харківської школи працювали у Франції і вивчали там оригінали французьких майстрів, іноді (як це було, приміром, із П. А. Левченком) знаходячи підтвердження власним пошукам на шляху до імпресіоністичного освоєння миру. Прикладом засвоєння імпресіоністських принципів, набутих у Франції, можна назвати творчість маловідомого зараз харківського художника І. Ш. Казарновського. Разом із тим уже до початку 1900-х років поряд із колірними і фактурними принципами, властивими імпресіонізму, у творчості таких майстрів, як П. А. Левченко і М. З. Ткаченко, з'являються нові риси.

Планеристичні завдання, вирішувані в пейзажі, змінюються проблемами декоративності, лінійної ритмічності, графічності, силуетної виразності відповідно до стилістики модерну [1, с.48].

Творчість майстрів українського малярства кінця ХІХ – початку ХХ століть відзначається, як бачимо, надзвичайною складністю, оскільки синкретизм стильових напрямів, що переплітались у творчості навіть окремого майстра, не кажучи вже про певне покоління митців, був досить широкий.

Так, у творчій біографії Д. Бурлюка імпресіоністичні пейзажі посідали вагоме місце. Навіть тоді, коли він став лідером кубофутуризму, майстерно виконані ним пейзажі вражали його однодумців-кубістів [5, с.25].

Таким чином, художнє життя межі століть було надзвичайно напруженим і багатим на різноманітні форми зв'язків як між окремими творчими особами, так і художніми школами.

Вивчення творчості європейських майстрів, як попередників, так і сучасників, розширило і збагатило світогляд українських художників, дозволило відійти від канонів офіційного академізму, дало поштовх власним пошукам, дозволило співвіднести свою творчість із досягненнями європейського мистецтва, визначило національну специфіку розвитку українського мистецтва. Саме розширення творчих контактів, знайомство з художніми школами та їх новітніми здобутками, органічно сплітаючись із численними національними традиціями, незмінно вели до зростання національної самосвідомості, глибокого інтересу українських майстрів до вітчизняних художніх традицій.

Міжнаціональні зв'язки художників-імпресіоністів стали таким чином фундаментом мистецьких пошуків та відкриттів ХХ ст., намітили засади авангардизму й позначились на творчості сучасних пейзажистів.

Оскільки багато хто з художників-імпресіоністів стали згодом педагогами, то набуті в європейських центрах ерудиція, майстерність і досвід сприяли тому, що вихованці майстерень та шкіл О. Х. Новаківського, О. О. Мурашка, І.І. Труша, М. Г. Бурачека та інших, якщо не в більшості своїй, то хоча б в особах найбільш талановитих (таких, як М. Деревус, М. Драган, Г. Славський, В. Іванюк, Р. Сельський, Л. Гец), зуміли перейняти навички високої художньої культури своїх педагогів, увібрати відкритість до новаторських пошуків.

Наслідуючи традиції майстрів плернерної школи і живопису імпресіонізму, закладених наприкінці ХІХ–початку ХХ ст., сучасні майстри зуміли переосмислити їх, виробивши індивідуальний стиль. Серед них С. Шишко, В. Литвиненко, М. Максименко, В. Єфименко (який на початку 1990-х років також був запрошений в один із паризьких салонів).

Тому безперервна „жива традиція”, закладена художниками імпресіоністами, що тягнеться із ХІХ ст., перейшла у ХХ ст. і продовжує існувати і в наш час як у живописі в цілому, так і у творчості окремих художників.

Перспективи наших наступних досліджень полягають у вивченні творчості маловідомих митців та використання ними національних художніх традицій, а також у дослідженні впливу творчості українських майстрів кінця ХІХ – початку ХХ ст. на розвиток світового мистецтва.

Джерельні приписи

1. Асеева Н.Ю. Украинское искусство и европейские художественные центры: конец ХІХ – начало ХХ века. – К.:

- Наукова думка, 1989. – 200 с.
2. Дюженко Ю.Ф. Микола Бурачек (Творчість видатного українського художника, заслуж. діяча мистецтв УРСР (1871–1942). Портрет роботи худож. Жеваго). – К.: Мистецтво, 1967. – 88 с.
 3. Історія української культури: Енциклопедія у п'яти томах. Том 4. Книга 2. Українська культура I половини XIX століття. – К.: Наукова думка, 2005. – 1295 с.
 4. Мистецтво у духовному відродженні України: традиції, новації і перспективи: Збірник матеріалів. – Рівне: Волинські обереги, 2004. – 237 с.
 5. Нога О. Давид Бурлюк і мистецтво всесвітнього авангарду. – Львів: Основа, 1993. – 112 с.
 6. Савицька Л. Художня критика в Україні: Друга половина XIX – початок XX ст.: Хрестоматія. – К.: ТОВ „Кадри”, 2001. – 320 с.
 7. Сарабьянов Д.В. Русская живопись XIX века среди европейских школ. – М.: Сов. художник, 1980. – 261 с.
 8. Українське мистецтво та архітектура кінця XIX – початку XX ст. / НАНУ. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. – К.: Наукова думка, 2000. – 240 с.

Власюк Г.І. – *магістрантка кафедри культурології РДГУ*

н.к. – *канд. іст. наук, доц. Костюк Л.К.*

МУЗЕЄФІКАЦІЯ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ У КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНИ

Замки... Свого часу ці споруди відігравали значну роль в обороні країни. Пов'язані з різними родинами, людськими долями і легендами, вони дарують нам відчуття романтики, малюють в уяві образи минулого. Більшість їх знаходиться на території заходу України. Частина з них пристосована сьогодні під музеї, але більшість залишається поза увагою туристів. У доповненні з архітектурою монастирів і церков, в оточенні мальовничої української природи, ці острівці нашої культури раді кожному уважному туристові.

Кількість замків в Україні, здається, ніким іще не підрахована. Але зрозуміло, що йдеться не про десятки, і не про сотню-другу, а про значно більші числа. На жаль, усі ці споруди, навіть вцілілі до XX ст., потім залишилися без господарів. Винищення родової аристократії та націоналізація маєтків мали наслідком руйнацію – повну чи часткову – майже всіх замкових споруд.

Не лише чиновники, а й історики архітектури та краєзнавці певною мірою завинили в тому, що ця частка нашої історичної та культурної спадщини досі була незаслужено призабута. Тож охорона пам'яток історії та культури в Україні стала однією з найактуальніших проблем сьогодення. Нині очевидна доконечна потреба привернути увагу до пам'яток оборонної архітектури як до визначного культурно-історичного феномену, показати його різноманітність та оригінальність, залучити до збереження замків і фортець якомога більше зацікавлених, небайдужих. Зрештою – зробити їх доступними і привабливими для туристів як з України, так і з-за кордону. Справжні середньовічні замки, що дійшли до наших днів, – це занедбані скарбниці, які слід відродити й наповнити новим життям [8].

Вивчення народних традицій в архітектурі, її взаємозв'язок із природою, аналіз художньо-естетичного світу, створеного народом протягом багатьох століть, без сумніву, будуть допомагати у вирішенні актуальних завдань сьогодення, пов'язаних із формуванням індивідуальності сучасних поселень, створенням належних комфортних умов життя людини. Безперечно, усе корисне та цінне з нашого минулого слід використовувати в сучасному і майбутньому. Традиції наших попередників мають пов'язуватися з соціальними, економічними та технічними досягненнями нашого суспільства.

Пам'ятки матеріальної культури України вивчаються майже півтора століття. Дослідження вчених минулого були різноманітні за напрямками, методологією та науковим рівнем. Спробуємо дати короткий їх аналіз.

У роботах Миколи Бєвза [1], які постійно публікуються в інтернет-виданнях, висвітлюються проблеми, пов'язані з вивченням розвитку містобудування України протягом століть на різних історичних етапах, ролі творчої взаємодії традицій та новаторства в цьому процесі, внеску майстрів архітектури і містобудування у складання та наслідування цих традицій та перетворення їх на новації. Наводяться нові відомості з історії створення міських комплексів, архітектурних ансамблів та окремих споруд. Чимало матеріалів присвячено маловідомим постатям архітектури та архітектурознавства.

Однією з найцікавіших робіт із дослідження замкових комплексів є робота Жукової О.В. [4], де аналізується методика пристосування й ефективності експлуатації замків для сучасних функцій, економічні фактори проектування, реставрації та пристосування пам'яток архітектури для сучасних потреб.

Вартісними у цьому контексті є також книги О. Лєсика [5], [6], у яких він досліджує замки та монастирі України. Автор приділяє увагу особливостям містобудівного розташування пам'яток архітектури, архітектурно-планувальним вирішенням та композиціям замків і монастирів. У працях даються рекомендації щодо реставрації та використання пам'яток архітектури.

Слід відзначити також й роботу Ореста Мацюка „Замки і фортеці Західної України” [7], де використовується

велика кількість фото, у т.ч. архівних, графічні зображення і плани. Цей науково-популярний путівник по всіх пам'ятках оборонної архітектури західного регіону України допомагає докладно ознайомитися саме з оборонними спорудами цього регіону.

Серед праць, які заслуговують на увагу, можна виділити книгу „Замки та фортеці України” Віктора Вечерського – знаного історика архітектури, дослідника і педагога. Автор понад 20 масштабних містобудівних проектів, присвячених збереженню архітектурно-містобудівної спадщини [2], а також понад 500 наукових публікацій, зокрема і 10 монографій, він з найбільшою наочністю показує реальний стан цих пам'яток. Подається великий обсяг матеріалу з історії українських замків. Окрім фото, видання ілюстроване ще й планами, графічними реконструкціями, історичними портретами та малюнками відомих митців минулих століть [3].

Характерно, що з розширенням досліджень пам'яток архітектури, урахуванням їхніх регіональних особливостей, стилевих характеристик та інших факторів усе чіткіше вирізняються риси архітектури українського народу як однієї з важливих частин його культури.

Як житиме далі у віках ця безцінна культурна й історична спадщина? Які сучасні шляхи повернення до життя цих споруд?

Нині понад дві сотні замків на українських просторах перебувають у достатньо пристойному стані. Хоч більше, ніж половина з них усе ж потребує негайної реставрації. Окрім того, є ще сотні споруд, які становлять культурну та історичну вартість, проте перебувають у край жалюгідному стані. Їх, по суті, слід відтворювати буквально за фрагментами, використовуючи давні світлини, малюнки сучасників, креслення та інші документи з архівів. Ентузіастів безкорисливої реставрації таких споруд надто мало, щоб не сказати – взагалі немає. Коли інші країни давно мають приклади меценатського підходу до такого оновлення давнини, то в Україні про це поки що доводиться тільки мріяти.

А як буде в Україні, якщо значна частина замків перейде у приватні руки? Зрозуміло, матеріальний бік справи виграє, будівлі та стіни будуть реставровані. Та чи зуміють і чи захочуть власники-натуралісти зберігати дух лицарської старовини, чи прагнутимуть вони зробити свою власність складовою не просто бізнесово-розважальної, але й культурно-історичної інфраструктури країни?

Іншими словами, приватизація замкових споруд в Україні викликає дуже багато запитань. Бо ж практичний досвід уже показав, що певні реформи, які мають позитивний наслідок у Чехії чи Польщі, на українських теренах виливаються у щось незрозуміле. Водночас немає сумніву, що тотальна державна власність на замки України матиме наслідком остаточну руйнацію більшості цих замків. То ж де вихід? Адже українські замки і фортеці – то не тільки мовчазні свідки історичних подій і культурних „діл”, як сказав би Іван Франко. За товщами стін і бійницями іноді ховається ще безліч таємниць. Десь у підвалах є замуrowані скарби. Десь углибині румовищ має бути захована у віках бібліотека Ярослава Мудрого. Цінні полотна художників минулих епох часом лежать на горищах старовинних палаців.... А найголовніше – що за кожним каменем, не зрушеним історичними та природними катаклізмами, дихає та історія, та культура, без якої нинішнє та майбутнє життя України може багато втратити. Бо стіни та мури ховають у собі пам'ять. – Пам'ять, котра може бути єдиним ключем, що відмикає вічність [8].

Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду свідчить про те, що основні передумови збереження замкових комплексів можуть бути створені лише внаслідок комплексного вирішення проблематики сучасного використання пам'яток.

Це питання є однією з найважливіших проблем їхньої охорони. Найкращим засобом збереження історико-архітектурних пам'яток залишається повернення їм функцій первісного призначення. Специфіка пам'яток фортифікаційного будівництва, які становлять значну кількість історико-архітектурної спадщини, полягає в остаточному вирішенні питання їхнього збереження та використання, оскільки пам'яткам цього різновиду неможливо повернути первісне призначення, важко знайти пристосування й до сучасних потреб. Оскільки замкові комплекси потребують використання в інтересах суспільства з урахуванням економічної рентабельності, забезпечення активних технічних заходів збереження і відновлення, проведення профілактичних заходів з метою відокремлення об'єктів від агресивних факторів, що прискорюють процес їх старіння і руйнації, організація музеїв на їх базі буде найдієвішим засобом фізичного і духовного збереження цілого комплексу. До того ж музей піднімає актуальну значущість конкретної пам'ятки та більш повно розкриває її інформаційну цінність, стимулює дослідження історії замкового комплексу, проведення належної наукової діяльності. Звичайно, у музейній справі існує багато проблем, серед яких і недостатнє фінансування з боку держави, відсутність експозиційних зал, тощо. Серед шляхів розв'язання фінансових проблем музеїв – залучення більшої кількості відвідувачів, а отже – і доходів від їх обслуговування.

Процес музеєфікації замкових комплексів набув в Україні належних темпів і масштабів, виявляючись у створенні історико-архітектурних заповідників з обов'язковим розташуванням музейної експозиції на території пам'ятки. Як свідчить практика, на сучасному етапі підтримка держави, в тому разі і безпосередніх органів управління культурою, вилілась у прагнення максимально наблизити пам'ятки до широких мас усіма доступними засобами, серед яких чільне місце посідає організація музеїв-заповідників. Адже в нашій державі музеї – це традиційні користувачі пам'яток. Відповідно до сучасних реалій вони повинні вникати у питання оренди, збереження замків та ефективності їх використання [4].

Перше місце за кількістю добре збережених та відреставрованих замкових комплексів посідає Галичина – замки в Олеську, Підгірцях, Жовкві, П'ятничанах, Свіржі, Золочеві. У цих пам'ятках або розташовано музейні експозиції, або планується їх створення. Проте навіть на відносно благополучній Львівщині більшість старовинних будівель

перебуває в аварійному стані. Фортеця в Уричі являє собою руїни, а Дорогомильський оборонний комплекс просто розвалюється. Потребує ремонту і розташований поблизу Золочева Поморянський замок.

Досить значна кількість стародавніх українських фортець збереглася на Волині – у Луцьку, Кременці, Острозі, Дубні. Цей регіон налічує найбільшу кількість державних історико-архітектурних заповідників, створених на базі пам'яток фортифікаційної архітектури.

Невеликою, але значною за історико-архітектурною цінністю є група закарпатських замків. Практично всі вони в задовільному стані та включені до екскурсійних маршрутів. У найбільших замках Ужгорода та Мукачеве створено музеї, а залишки напівзруйнованих комплексів законсервовано або частково відреставровано.

На Прикарпатті нині існують залишки чотирьох замків: Галицького, Раковецького і Чернелицького – у рівнинній зоні області та Пнівського – у передгір'ї Карпат. Окрім Галицького, усі вони лежать у руїнах, особливо ті, що розташовані в Городенківському районі на відстані десяти кілометрів один від одного – Раковецький та Чернелицький.

Сьогодні можна констатувати, що замки починають набувати нового значення як туристичні об'єкти. Могутні величні споруди, що височіють на мальовничих пагорбах, приваблюють сотні тисяч людей щорічно вже одним фактом свого існування, незважаючи на відсутність реклами, розвинутої туристичної інфраструктури і практичну відсутність сервісу. Тема замків стає дедалі популярнішою. У цих об'єктах органічно поєднуються архітектурні форми зі стародавніми легендами та середньовічною романтикою.

Таким чином, замки і фортифікаційні споруди України слід розглядати як потенційний комплексний ресурс – це культурна спадщина, історична пам'ять століть, елемент патріотичного виховання, а також комерційно привабливі туристичні об'єкти, своєрідна родзинка, навколо якої можливий розвиток туризму в регіоні, як національного, так і зарубіжного [9].

Музеї є не єдиною формою сучасного використання замкових споруд. Маємо багато прикладів їх пристосування для розміщення культурно-освітніх і адміністративних установ, готелів, санаторіїв, баз відпочинку, наукових та навчальних закладів. Це, з одного боку, зберігає пам'ятки фізично, з іншого, особливо якщо у спорудах розміщуються адміністративні організації, закриті для доступу туристів, не дає змоги оптимально використати весь історико-культурний потенціал об'єкта. Як приклади цього можна навести замки у Бродах, Жовкві і Свіржі на Львівщині, Чинадієвому (Закарпаття), Тернополі, Буданові (Поділля) та Олиці. Наприклад, у деяких замках (Івано-Франківськ, Сокаль, Яворів) перебування військових частин та їх експлуатація не відповідає пам'ятко-охоронним вимогам. У замках у Сатанові і Чорткові розташовано промислово-складські установи.

Існуючий досвід реставрації цих споруд свідчить про те, що на всіх етапах – від розробки проекту до його реалізації – залишаються нерозв'язаними проблеми функціонального використання пам'ятки, створення охоронних зон навколо об'єктів та збереження природного ландшафту. Дуже часто недостатня увага приділяється місцю розташування споруд. Унаслідок цього чимало музеїв із прекрасними експозиціями опиняються осторонь від туристичних маршрутів і залишаються маловідвідуваними.

В останні роки набуває популярності тенденція поєднання музейних комплексів із спорудами утилітарного призначення. Так, замок в Олеську, що є на балансі Львівської картинної галереї і служить перш за все як музей, обладнано конференц-залом на 120 місць, а в його підвалі розташувалася популярний ресторан. Він, як правило, заповнений відвідувачами, які проїжджають повз замок по трасі Київ – Львів.

У Збаразькому замку, окрім музейних експозицій, відведені приміщення для організації періодичних виставок та відкрито ресторан „Легенда”, який приносить замку непоганий прибуток. Тепер на території замку будується готельний комплекс, який дасть можливість Збаражу додатково отримувати близько 800 тисяч гривень на рік.

Яскравим прикладом хазяйського підходу є комплекс, створений у мукачівському замку „Паланок”. Дирекція краєзнавчого музею ухвалила стратегічний план перетворення замку на об'єкт, який менше залежатиме від держави, спираючись на власні ресурси. У музеї відкрилися майстерні з виготовлення виробів декоративно-прикладного мистецтва та магазин-галерея. У відновленій церкві молодята можуть замовити романтичне вінчання, а в самому замку – відгуляти весілля. Комерційні проекти розвиваються поряд із розширенням експозиції: усього за кілька останніх років музей збагатився картинною галереєю, сформованою з робіт українських, угорських, словацьких та румунських художників.

На Івано-Франківщині першою ластівкою став Галицький замок, званий раніше Старостинським, розташований на горі, яка височіє над колишньою княжою столицею. Використовуючи залишки старих фундаментів і стін, його навіть вдалося частково реконструювати до ювілею – 1100-річчя від часу першої писемної згадки про давній княжий град, але завершити добре почату справу тоді забракло коштів. Нині роботи відновилися. Загалом реставрація триватиме до 2010 року, і на неї з державної казни заплановано виділити 7 мільйонів гривень. Після завершення робіт у триповерховій замковій споруді розмістяться картинна галерея та музей середньовічного і новітнього Галича. У підвальному приміщенні буде обладнано кав'ярню з галицькою кухнею, а на замковій вежі – оглядовий майданчик, з якого відкриватиметься чудова панорама міста і придністровських краєвидів.

Напевно, перетворення на музеї та острівки збереження стародавніх традицій та ремесел було б оптимальною долею для переважної більшості замків. Тепер і в найближчому майбутньому економіка країни не зможе дозволити реставрацію всіх споруд і утримання їх як музеїв. Максимум можна говорити про 10 – 20 замків. Але ж залишається ще 50 – 70 об'єктів, які цілком можна відновити і зробити комерційно рентабельними. Що робити з ними? [9].

Таким чином у питанні реставрації, збереження та використання цієї частини національної спадщини на перше місце виходить економічний аспект. Єдиним шляхом збереження замків є перетворення їх на рентабельні й комерційно

привабливі об'єкти, тим більше, що можливості для цього є.

Охорона пам'яток шляхом їх реставрації та подальшого пристосування до сучасних потреб стосується, як правило, добре збережених замкових комплексів. Осторонь, поза включенням до активного життя суспільства, залишаються напівзруйновані замки. Практично споруди не реставруються, знищуються фізично і морально, залишаючись при цьому невідомими для екскурсантів, туристів, до того ж чимало з цих об'єктів мають важливе значення для історії українського народу та розвитку архітектурно-будівельних традицій.

Загалом реалізація масштабних завдань із музеєфікації замкових комплексів повинна мати ґрунтовну правову і практичну базу у вигляді відповідних нормативних актів і постійних цільових капіталовкладень з боку держави та зацікавлених організацій і структур.

Нові концепції побудови музеїв на території замкових комплексів повинні розраховуватися на широке коло відвідувачів, інтенсивне включення замків до музейного простору України і культурного життя регіону. Це буде стимулювати розвиток напрямів, пов'язаних із популяризацією замкових комплексів, формуванням у суспільстві громадської думки, сприятливої для охорони пам'яток, патріотичним і міжнаціональним вихованням молоді і підлітків, піднесенням туристсько-краєзнавчої діяльності.

Таким чином, як свідчить проведене нами дослідження, музеєфікація замкових комплексів – один із найкращих засобів їх збереження. Організація мережі турбаз, готелів, будинків відпочинку з використанням замкових комплексів, будівництво нових об'єктів у місцях, де знаходяться різноманітні пам'ятки історії і культури, введення в експлуатацію численних музеїв, створення нових екскурсійних та туристичних маршрутів, щоб охоплювали усі замкові комплекси України, дасть змогу зберегти напівзруйновані замки, знайшовши їм раціональне використання; включити пам'ятки до музейної мережі України і всього світу; популяризувати віддалені замки-музеї; залучити до цієї справи інвесторів, що в сучасних умовах, коли держава майже не виділяє коштів на повноцінну охорону пам'яток, принесе значну економічну користь; створити туристичну індустрію країни на основі існуючої архітектурної спадщини.

Адже інтенсивне включення замків до музейного простору України і всього світу, що спричиняє до розвитку туристичної галузі і сфери обслуговування, налагодження шляхів сполучення з багатьма країнами світу – це привернення широких кіл до питання збереження замкових комплексів, яке у свою чергу сприятиме вирішенню багатьох гострих проблем, що постали перед пам'яткоохоронною справою на сучасному етапі. Рукотворні і нерукотворні багатства повинні запрацювати на країну і безпосередньо на регіони, у яких вони розташовані, мають бути максимально використані в туристичних і курортно-рекреаційних цілях.

Зважаючи на це, дослідження в напрямку музеєфікації конкретних замкових комплексів завжди матимуть перспективи [4]. У зв'язку з цим дослідження можливостей відновлення і використання пам'яток архітектури – актуальне завдання.

Мільйони українців сьогодні відкривають для себе навколишній світ, який стає дедалі ближчим і доступнішим. Так само світ відкриває Україну – велику європейську державу з глибокими й давніми традиціями. Проте взаємне пізнання відбувається ще надто повільно, і наша країна досі залишається для багатьох землею незвіданою.

Будуючи самостійну і незалежну Українську державу, ми прагнемо відродити духовність нашої нації, передати прийдешнім поколінням традиції та надбання нашого народу. Для того, щоб зберігати та підтримувати пам'ятки культури, ми повинні мати достатню інформацію не лише про історичну, а і про мистецьку цінність, щоб усі безцінні скарби, волею часу отримані нами в дарунок від минулого, були успадковані вдячною пам'яттю нащадків, щоб ніколи не заросли дороги до прекрасного.

Тож треба зробити все від нас залежне, щоб усі знали і пам'ятали про неповторну українську землю, про народ, історія якого сягає глибини віків, а також долучити наших співвітчизників до захоплюючого світу мандрів.

Джерельні приписи

1. Бевз М. Львів у списку культурної спадщини // Українська спадщина. – 2001. – № 1-2.
2. Вечерський В. Реставрація пам'яток архітектури // Пам'ятки України. – 1997. – №1. – С. 10 – 15.
3. Долженко Г. Фортеці нашої духовності. Інтерв'ю з Віктором Вечерським [електронний ресурс] // Долженко Г. – Електронна газета “Урядовий кур'єр”. – 19 серпня 2006 р.
4. Жукова О. Музеєфікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. – 2005. – С.1–6.
5. Лесик А. Охрана и рациональное использование памятников архитектуры. – Львів: Світ, 1987. – 128 с.
6. Лесик О. Замки та монастирі України. – Львів: Світ, 1993. – 174 с.
7. Мацюк О. Замки і фортеці західної України. – Львів: Центр Європи – 1997. – 160 с.
8. Степула Н. Продаж та оренда замків і фортець України. Повернення до життя? [електронний ресурс] // Н. Степула. Електронна газета. Vox.com.ua. – К.: – 2006. Режим доступу: <http://www.vox.com.ua/data/publ/2006/04/12/prodazh-ta-orenda-zamkiv-i-fortets-ukrainy-povernennya-do-zhyttya.html>
9. Шалаєв В. Українські замки – погляд у майбутнє [електронний ресурс] // В. Шалаєв. Електронна газета „БИЗНЕС”. – № 5. – 01.02.1999р. Режим доступу: http://www.uvecon.com/rus/pubs_view.php?id=106.

АМАТОРСТВО ЯК СФЕРА РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ

Нові реалії сьогодення супроводжуються посиленням наукового інтересу до проблем вивчення творчого розвитку молодшої особистості. Бурхливі процеси соціального розвитку, які відбуваються у модерному суспільстві, породжують кризові явища у сфері політики, економіки, освіти та культури. Це в свою чергу зумовлює чимало проблем у вирішенні питань взаємозв'язку організації дозвіллівої практики і творчої задіяності молоді. У зв'язку з цим виникають підстави звертатися до пошуку сфер самореалізації.

Останнім часом увага науковців, як теоретиків так і практиків, спрямована на осмислення проблем постійного духовного самовдосконалення, виявлення творчого потенціалу молодшої особистості. Будучи однією з найнезахищеніших соціальних верств, молодь болісно реагує на суспільні зрушення, які відбуваються у державі. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема повної соціалізації молоді, адаптації до певних соціальних умов. Однак цей процес не зводиться лише до пристосування, а „передбачає активну участь молоді як в освоєнні дійсності, так і в її творчому, самостійному перетворенні” [4, с.137].

Полеом розвитку людини є не лише виробництво, побут, але й дозвілля. Тема дозвіллівої діяльності не втрачає своєї актуальності, а, навпаки, обростає все більшими протиріччями і дедалі ускладнюється. Такі протиріччя зумовлені в першу чергу невідповідністю між сутністю дозвілля, культурно-дозвіллівої діяльності й існуючими в реальній дійсності формами і методами проведення дозвілля. Тому актуальним завданням на нинішньому етапі розвитку суспільства є визначення реальних умов і можливостей для самореалізації молоді. Адже змістовне, активне дозвілля – важливий шлях нарощування інтелектуального, творчого потенціалу особи як головного надбання нашого суспільства.

Перебудова всіх сфер суспільного життя, що відбувається в країні, вимагає перегляду традиційних, усталених поглядів на захоплення молодих людей, визначає необхідність вироблення інших позицій у питаннях взаємодії культурно-освітніх закладів з аудиторією, розширення неформальних контактів, створення можливостей для міжособистісного спілкування, самовираження особи у вільний час. Конкретні умови буття молодих людей визначають особливості молодіжної свідомості. Потяг до спілкування з однолітками зумовлений величезною потребою молоді в емоційних контактах. Його можна розглядати як необхідну умову життєдіяльності та джерело творчого перетворення індивіда в особистість.

У юному віці необхідні більш сильні засоби для самовираження, ніж у пізніший період, оскільки дорослий може самовиражатися спокійно і традиційно. Молода людина відчуває, що повинна підготуватися до нової соціальної ролі більш або менш самостійної людини. Тому вона шукає заміну сім'ї – групу, на яку може спертися, з якою може себе ідентифікувати і де може самореалізуватися.

Таким прикладом може слугувати аматорська діяльність, оскільки вона, як складова дозвіллівої культури, безпосередньо виступає сферою для реалізації творчого потенціалу молоді. Виконуючи роль катализатора творчої активності, аматорство допомагає самостійно знайти дієві шляхи реалізації самовираження молодшої особистості у модерному суспільстві. Беручи участь у різного роду молодіжних об'єднаннях, людина утверджується як особистість, знаходить свою роль у соціумі, включаючись активною дієвою силою в суспільне життя.

Однією з форм організації аматорської діяльності є гра КВК, як необхідний атрибут соціалізації особистості молодшої людини. Крім того, вона є не лише засобом відпочинку, спілкування та розвагою, але й потужним виховним інструментом. Дослідник КВНу як соціокультурного явища Янішевський С.О. вважає, що „непересічна суспільна цінність КВК визначається тим, що він як дієва, інтелектуально насичена, а не лише суто гедоністична форма дозвілля активізує творчий потенціал особистості, дає простір для її культурного розвитку, сприяє формуванню у неї активної життєвої позиції” [7, с.1].

Важливим системоутворювальним елементом гри КВК є колективний творчий процес, на основі якого будується річний цикл традиційних виступів, занять, репетицій. У процесі своєї діяльності команда КВК проходить усі стадії формування колективу. У результаті чого молоді люди стають здатними самостійно ставити перед собою цілі, регулювати свою діяльність. Вони навчаються взаємодії, дисципліні, відповідальності, набувають досвід колективних переживань. Гра стимулює їхню активність і розкриває творчі здібності, створює ситуацію успіху. Тобто позитивний емоційний фон, можливість відпочити і поспілкуватися, робить гру важливим соціально-педагогічним інструментом. Беручи участь у підготовці виступів, приміряючи на себе різні ролі, з іронією ставлячись до труднощів оточуючої дійсності, спілкуючись один з одним та іншими командами, обмінюючись досвідом, учасники КВК більше, ніж їхні однолітки, здатні знайти себе у дорослому житті, стати соціально активними людьми [6, с.114].

Метою нашого дослідження є визначення умов організації та форм проведення змістовного дозвілля у сфері аматорської діяльності для забезпечення реалізації творчого потенціалу молоді.

Теоретичному осмисленню функціонування молодіжної культури в суспільному середовищі присвячено безліч праць у науковій літературі. Особливе місце займають проблеми саморозвитку та самореалізації молодшої особистості.

Вагомий доробок залишили радянські дослідники питань (як теоретичного, так і практичного характеру) виявлення та розвитку творчих здібностей молоді у сфері дозвіллівої діяльності (Куликов Ю.А., Бестужев-Лада І.В., Орлов Г.П., Букреєв В.І. та ін.). Значний внесок у дослідження дозвілля молоді зробили Пруденський Г.О., Трушин

Б.О., Миронюк О.Г., Вишняк А.І., Тарасенко І.А. та ін. Науковим аналізом теорії і практики культурно-дозвілєвої діяльності займалися Петрова З.А., Новаторов В.С., Ковшаров В.О., Красильников Ю.Д. та ін. Дослідження цих авторів мають важливе значення для вдосконалення теорії і методики культурно-дозвілєвої діяльності молоді.

Розгляду та вивченню питань діяльності аматорської творчості у клубних установах присвячені праці таких дослідників, як Полукаров В.В., Камаєва Т.П., Позднякова Т.С., Ляшенко А., Каменець А.В. та ін. КВК як форма організації дозвілля розглядається у роботах О.В. Сасихова та Ю.А. Стрельцова, А.Ф. та В.А. Воловиків, де на основі вироблених у рамках екранного КВК правил пропонуються загальні схеми проведення ігор КВК у клубних закладах, характеризуються основні складові кавенівських поєдинків, даються корисні рекомендації щодо організації змагань [7, с.6].

Прикладом організації змістовного молодіжного дозвілля може слугувати проведення Міжнародного фестивалю студентських театрів естрадних мініатюр „Шалантух” у м. Рівному. Суттєвим моментом є те, що цей фестиваль – єдиний у державі, а в Україні СТЕМівський рух розвивається дедалі активніше.

Уже шістнадцять років поспіль фестиваль дарує справжнє свято жартів і позитиву. Започаткований він був ще у 1987 році студентами Українського державного університету водного господарства та природокористування (УДУВГП). У роки становлення незалежності України клуб УПВГ за допомогою Обласного управління у справах молоді та профкому студентів доклав чимало зусиль для того, щоб зібрати на фестиваль кращі колективи з колишніх республік СРСР. Тривалий час „гаманець” фестивалю був порожній, що також не сприяло підвищенню його рівня. У 1994 р. із 18 запрошених команд участь узяли лише 6 театрів. Проте це не завадило організаторам успішно провести молодіжний фестиваль, свідченням чого був вщент заповнений всі 4 вечори зал.

У наступні роки кількість команд значно розширилася. Постійними учасниками ставали СТЕМи з України, Білорусі, Росії (Воронеж „Ки-Са”, Хмельницький „Юмодес”, Київ „Странные люди”, „Взгляд”, Брянськ „Квартал 311”, „Кодекс”, Чернігів „Стоп-кадр”, Мінськ „Колизей”, Одеса „Академія”, Курськ „ЕКСЭМик”, Рівне „Шатун”, „Просто так”).

З кожним роком команди підвищують свій професійний рівень, акторську майстерність. На фестивалі завжди присутній особливий демократичний шарм студентського свята. Крім того, постійно відбуваються нові знайомства, щоденні дружні зустрічі, студенти стають однією великою командою.

У 2003 році 13-й фестиваль відзначився найбільшою кількістю команд – 17. Участь у ньому брали колективи з Брянська, Смоленська, Воронежа, Новомосковська, Гомеля, Рогачова, Мінська, Чернігова, Одеси, Києва, Луцька, Тернополя, Хмельницького, Львова, Рівного.

Організували молодіжне свято Державний комітет у справах сім'ї та молоді, УДУВГПК, Управління у справах сім'ї та молоді Рівненської обласної державної адміністрації та молодіжна громадська організація „КВК Рівненщини”.

Усі учасники були нагороджені пам'ятними призами, лауреати – цінними подарунками. Як неодноразово зазначали гості та учасники фестивалю, значно зріс рівень команд-учасниць та самої організації [5, с.16].

Одним із головних резервів, який впливає на успіх виступу колективу, є вдале використання аудіоматеріалу, яке стосується не лише озвучення деяких номерів і музичного супроводу, але й застосування різних звукових „заготовок” й ефектів. Особливо відзначився цікавий погляд на наше „технократичне” майбутнє, а також артистизм і веселий дух [1, с.9].

У 2005 році відбувся XV – ювілейний фестиваль СТЕМів „Шалантух 2005”. Участь у ньому взяло 15 команд з України та по одній з Росії та Білорусі.

За відданість фестивалю отримали дипломи команда із Хмельницька „Юмодес” та російський учасник „Квартал 311”. Одна з учасниць Олена Палатнік – володарка нагороди за кращу жіночу роль (м. Одеса, „Академія”) зізналася, що „заради таких моментів варто жити. Участь у цьому фестивалі – почесна і відповідальна місія” [2, с.5].

У 2006 році пройшов XVI Міжнародний фестиваль СТЕМів „Шалантух 2006”. Цього року він об'єднав майже 20 команд із України, Росії, Білорусі та Молдови, які побажали продемонструвати свої вміння жартувати, співати, танцювати та розважати публіку.

Усі команди-учасниці отримали дипломи, а деякі – відзначили в окремих номінаціях. „За волю до перемоги” нагородили СТЕМ „Квартал 311” м. Брянськ, а „За вишуканість і професійність” відзначений „Шатун” м. Рівне. Кращою мініатюрою визнали „Малюк” у виконанні команди „Дивні люди” з м. Києва. Загалом переможці фестивалю розподілили свої місця так: I – СТЕМ „Академія” з м. Одеси, II – „Спасибо” з м. Новомосковська (Росія), а III – розділили між собою СТЕМ „Бум” (Полтава) та „Ураган”. Володарем гран-прі став СТЕМ „Дивні люди”.

Після завершення концерту команди на сцені вітали одна одну і, звісно, що дипломи й нагороди не настільки важливі, як можливість усім разом посміятися та повеселитися. „Найголовніша мета всіх учасників – спілкування. Багато хто приїжджає сюди для того, щоб зустрітися із друзями, знайомими, закохатися. Фестиваль – це велике-велике молодіжне спілкування. Незалежно від національності, тут усі – одна сім'я”, – вважає член журі Віталій Ліпський [3, с.8].

Отже, осмислення та використання досвіду культурно-дозвілєвої діяльності дає змогу залучати особистість до культурних цінностей соціуму, є запорукою поступу суспільства у формуванні громадянина нової формації, свідомого, творчого, здатного до плідної праці в різних сферах суспільного життя. Аматорська діяльність покликана сприяти творчому розвитку особистості, який має можливість забезпечувати духовне самовдосконалення, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої суспільної цінності.

Джерельні приписи

1. Гулюк С. Шалантух – це справа серйозна // Рівне вечірнє. – 1997. – 22 лист. – С.9.
2. Ільчук-Петрова О., Синяк Г., Кобилянська О. Три дні сміху на ювілейному // Рівненська газета. – 2005. – 14 лист. – С.5.
3. Порохняк К., Фурс М. Бажаючих посміятися виявилось більше, ніж квитків у продажу // Рівне газета. – 2006. – 13 лист. – С.8.
4. Соціологія культури: Навч. посібник / О.М.Семашко, В.М.Піча, О.І.Погорілий та ін.; За ред. О.М.Семашка, В.М.Пічі. – Львів: „Новий світ – 2000”, 2004. – 334 с.
5. Харитонюк О. 13-й „Шалантух” // Вільне слово: Газета Рівненської обласної державної адміністрації. – 2003. – 28 лист. – С.16.
6. Юношев А. Как победить в КВН: стратегия и тактика игры. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 221 с.
7. Янішевський С.О. КВН як соціокультурне явище: генеза, історія розвитку, сучасний стан: Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – К., 2004. – 19 с.

УДК 37.018:1:008

Швець Л.В. – *магістрантка*
спец. „Культурологія” РДГУ
н.к. – доц. Забуга Т.В.

ТРАДИЦІЇ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасний стан розвитку України характеризується зростанням інтересу до минулого народу, його виховних традицій, історичних знань, до національної духовної ідеї, без якої неможливо зрозуміти минуле, теперішнє і майбутнє нашої держави. В умовах модернізації освітньої галузі сьогодні особливо важливою постає проблема родинного виховання. І не лише як фактор національно-традиційної культури, а й як практичний засіб формування особистості дитини, її соціалізації, громадянського, морального, трудового виховання і захисту.

Родинне виховання – запорука розвитку українського народу, основа формування фізичного і морального здоров'я людини та суспільства. За метою, завданнями, змістом і засобами реалізації родинне виховання має національний характер. Нині воно розглядається як фактор наступності поколінь, невід'ємна ланка навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи і дошкільного закладу, на цьому наголошується і в Державній національній програмі „Освіта (Україна XXI ст.)” [1, с.12].

Родина є дуже важливим соціальним і культурним осередком суспільства, основою держави, її первинною ланкою, яка забезпечує відтворення і продовження людського роду, джерелом розвитку та матеріального добробуту людини. У родині закладаються основи виховання і формування майбутньої особистості, через неї передаються нащадкам духовні надбання, життєвий досвід, трудові навички, національний менталітет, у ній майбутнє держави.

Виховні цінності сім'ї стали основою розвитку наукових засад сімейного виховання в Україні. До традицій родинного виховання зверталися, як відомо, видатні українські вчені та молоді дослідники, зокрема В. Сухомлинський, М. Стельмахович, Г. Маковій, І. Музичка, Т. Яценко, Н. Козак та багато інших.

На всіх історичних етапах розвитку нашої держави українська сім'я виховувала дітей на національній основі, формувала у них національну свідомість, розуміння історії та культури рідного народу.

Як зазначає Ніна Козак, „Родина – природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються і поглиблюються любов до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошана до рідної мови, історії, культури” [2, с.14].

Народження дитини для українців – велике таїнство, чи не найважливіша подія в житті родини, що сприймалася як прояв вищого сенсу її існування. У віруваннях слов'ян панував культ роду та Роджениць як уособлення роду, єдності нащадків одного предка, утвердження необхідності продовження людського роду.

У свідомості українського народу сім'я завжди сприймалася як об'єднання і співіснування людей, що у визначальній основі та суті закріплюється на небесах. Глибинний сенс існування сім'ї – не тільки в матеріально-природному, а й у піднесено-святomu. Саме завдяки сім'ї кожна людина отримує реальну можливість реалізувати себе і своє призначення в житті, виконати свій святий обов'язок – продовжити рід.

На думку Таміли Яценко, для української ментальності найвища цінність людини – в забезпеченні виховання порядного, працелюбного, шанобливого до батьків та інших людей нового покоління, здатного перебирати на себе дедалі складніші проблеми життєдіяльності спільноти [9, с.27].

В українській сім'ї опікувалися тим, щоб кожна дитина всебічно розвивалася, набувала елементарних знань про довкілля, постійно розширювала обрії власної духовності, шанувала традиції та звичаї рідного народу. Головні завдання сімейного виховання полягають у формуванні в дитини основ світобачення, нагромадженні нею досвіду міжособистісного спілкування, закладенні в її душі підвалин моральності.

Домінуючі в родині моральні норми й принципи сприяють виробленню відповідного світогляду. Моральні уявлення засвоювалися дитиною в ранньому віці через наставлення членів родини або ж оцінки ними дій персонажів

події людського життя: хрестини, вінчання, похорони. Поява дитини на світ ознаменувалася хрещенням, яке символізує офіційне приєднання до церкви та християнської громади. Підростаючи, дитина сповідувалася і причащалася. Як благословення Боже розглядалося в українських родинах весілля. Під час одруження священник завжди звертав увагу молодих на сімейні обов'язки. А з появою дітей з'являлися нові морально-виховні ідеали – батьки усвідомлювали особливу відповідальність і перед собою, і перед Богом, і перед суспільством. Навіть похоронна церемонія нагадувала про вічність часу й потребу примирення людини з Богом.

Надзвичайно важливе значення для досягнення гармонії в родинних взаєминах мав звичай прощення одне одному образ і гніву напередодні великих християнських свят. Ідея всепрощення як істотна ознака українського морально-етичного й релігійного виховання в родині була спрямована на вияв любові до ближнього, органічно поєднаною з любов'ю до Бога. Важко переоцінити значення святкування в родині неділь і християнських свят, їхній вплив на формування емоційно-психологічного клімату сім'ї. „Святвечір – це вечір української християнської родини. Він дає незвичайні благодаті для самої родини і для її виховних справ”, – слушно зауважує доктор теології з діаспори Іван Музичка [4, с.19].

Сім'я – найменший, однак найважливіший осередок народу, нації. Кожна сучасна родина має дотримуватися заповідей батьків і дідів: берегти рідну мову, вивчати історію народу, розвивати національне мистецтво, жити за принципами народної моралі, краси. Основу відродження багатющих традицій української родинно-побутової культури складають глибока і всепереможна материнська і батьківська любов до дітей, шанобливе ставлення до бабусь і дідусів, до інших родичів, прив'язаність до рідної домівки, її краси й затишку, дбайливе ставлення до природи, повага до людей інших національностей.

Отже, педагогічні можливості родинного виховання надзвичайно великі, однак успіх його залежить від того, наскільки щирими й чесними у своїй любові до дітей будуть самі батьки. Якщо членів родини об'єднує та одухотворює почуття любові, а у взаєминах панують мир та злагода, то цей загальний дух сім'ї обов'язково наповнить і дитячі душі. Батьківська турбота і любов, постійний приклад моральності є життєво важливими потребами дитини, які забезпечують їй повноцінний особистісний розвиток у сім'ї. Свого часу великий педагог К. Ващенко наголошував на тому, що коли наші батьки дбайливо й мудро виховуватимуть своїх дітей на кращих традиціях українського родиннознавства, організовуватимуть змістовне сімейне життя, плекатимуть у родині національні звичаї і любов до Бога, тоді перед народом відкриються перспективи справжнього відродження Батьківщини й кожної окремої родини. Саме тоді молоде покоління зможе зберегти й поцінувати викристалізований віками український виховний досвід.

Джерельні приписи

1. Закон України: Про дошкільну освіту // Освіта України. – 2001. – №33. – серпень.
2. Козак Н. Українська родинна педагогіка: минуле і сьогодення // Дошкільне виховання. – 2002. – №8. – С.14.
3. Маковій Г. Затоптаний цвіт. – К., 1993. – С. 9.
4. Музичка І. Родина – перша школа. – Брюссель, 1974. – С.19.
5. Постовий В. Трансформація та інтеграція родинних традицій виховання дітей // Педагог і психолог. – 1998. – №2. – С.116-125.
6. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка. – К., 1996. – С.107-108.
7. Сухомлинський В. Лист молодому батькові. – Вибр. тв. у 5-ти т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1997. – С.441.
8. Федяєва В. Сімейне виховання як об'єкт історико-педагогічних досліджень // Шлях освіти. – 2004. – №2. – С.50-53.
9. Яценко Т. Історичне коріння українського родинного виховання // Історія літератури в загальноосвітній школі. – 2001. – №3. – С.27.

УДК 008”7124

Помогалова К.В., Аксьонова І.О. – студ. IV курсу спец. „Моделювання та конструювання виробів народного вжитку (одяг)” Брянківського технологіко-економічного технікуму Луганського НПУ ім.Т.Шевченка
н.к. – викл. Дунець Н.В.

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ (на прикладі Студентського Центру моди Брянківського технологіко-економічного технікуму Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка)

Сьогодні Україна продовжує реалізовувати Національну програму виховання дітей та молоді, що є важливою і дієвою науковою основою реалізації державної політики у сфері освіти. Це актуально і в контексті Болонського процесу, як нової історичної реальності, що викликає потребу в переосмисленні традиційних основ виховання.

Мета навчання та виховання пов'язується з формуванням творчої особистості, котрій притаманне почуття нового, повна самореалізація сил і здібностей у діяльності і спілкуванні, всебічне пізнання і самопізнання свого „я”, інтенсивний розвиток духовного в цілому, а не лише у сфері поклонання; гармонія між самопізнанням, самовираженням, самоутвердженням і саморозвитком.

Значну роль у процесі формування особистості відіграє естетична культура, яка виявляється в здібності відчувати прекрасне.

Виховання естетичної культури передбачає формування естетичних почуттів, перш за все у творчій діяльності. Тому одним з інструментів у формуванні естетичної культури є участь у творчих колективах, що розвиває неординарну особистість, яка нешаблонно вирішує поставлені перед нею завдання.

Пріоритетним напрямом у вихованні особистості є індивідуальний підхід, стимулювання їхніх внутрішніх сил до саморозвитку й самовиховання, система індивідуальних властивостей особистості, яка забезпечує відносну легкість і продуктивність в оволодінні знаннями.

Першою необхідною умовою для успішного розвитку обдарованої молоді є створення правильної програми розвитку і саморозвитку.

Студентський Центр моди Брянківського технолого-економічного технікуму Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка створено як творче об'єднання молоді, яке проводить виховну, інформаційно-масову роботу. Діяльність Центру передбачає підготовчу та організаційну роботу, участь у конкурсах та чемпіонатах різних рівнів (обласних, регіональних та всеукраїнських). Студентський Центр моди – це творче об'єднання, основним напрямом діяльності якого є виховання, що передбачає залучення студентів до діяльності з набуття певних умінь та навичок, розширення світогляду у світі моди і художньої творчості, володіння майстерністю створення образу, який складається з костюму, зачіски, макіяжу і сценічного руху.

Основною метою Студентського Центру моди залишається сприяння розвитку творчих здібностей студентів спеціальностей „Перукарське мистецтво і декоративна косметика” та „Моделювання й конструювання виробів народного вжитку (одяг)” шляхом створення умов для взаємодії ділових і творчих навичок за допомогою розробки щорічного плану Студентського Центру моди і здійснення конкретних заходів щодо його реалізації.

План роботи Студентського Центру моди складається із різноманітних напрямів, зокрема:

1. Проведення серед студентів спеціальності „Моделювання та конструювання виробів народного вжитку (одягу)” творчого конкурсу на розробку ескізів колекції за конкретною тематикою.
2. Визначення переможців – авторів ескізів.
3. Розробка і виготовлення моделей одягу.
4. Розробка студентами спеціальності „Перукарське мистецтво і декоративна косметика” образу (зачіски, гриму).
5. Заняття школи моделей.

Для виконання цих завдань Студентський Центр моди реалізує такі заходи:

- встановлення ділових контактів із підприємствами середнього і малого бізнесу;
- формування у студентів самосвідомості, активної громадської та професійної позиції;
- виявлення, розвиток, підтримка талантів і обдарувань;
- стимулювання творчого самовдосконалення студентів;
- організація дозвілля і відпочинку;
- задоволення потреб студентської молоді у професійному самовизначенні відповідно до їхніх інтересів і здібностей;
- вивчення і застосування вітчизняного і зарубіжного досвіду у цьому напрямі.

Серед інших заходів – проведення інформаційно-профорієнтаційної роботи серед молоді міста й регіону з метою залучення її до навчання у Брянківському технолого-економічному технікумі. Він також здійснює навчання і виховання студентів у позаурочний час, є постійним учасником заходів, які розробляються міським відділом роботи з молоддю та центром соціальних служб для молоді.

Відкриття Центру відбулося 12 квітня 2000 року.

Перше дефіле складалося з авторських колекцій „Еклектика”, „Коктейль”, „Флірт”, „Романтика”, „Експресія”, а також ексклюзивних колекцій „Люзія”, „Рептилії”, „Натхнення”.

Ексклюзивні колекції одягу, зачісок та макіяжу були створені за ескізами студентів під керівництвом викладачів.

Наступним кроком був Фестиваль краси і моди „Астарта 2000” в м. Луганську, на якому були представлені ексклюзивні колекції „Люзія”, „Рептилії”, „Натхнення”. Студентський Центр моди був нагороджений дипломом обласного Союзу працівників швейно-трикотажної галузі.

З моменту відкриття Центром проводилась велика робота, зокрема дефіле в стінах технікуму та виступи на святкових концертах в ПК ім. Жовтневої Революції м. Брянки, а також міст Стаханова та Рубіжного. У вересні 2001 року Студентський Центр був учасником виставки-ярмарку „Луга-мода” у м. Луганську і нагороджений дипломом за особливий внесок у розвиток моди Луганської області. У цьому ж році (у листопаді) в культурно-розважальному центрі „Ніка” м. Стаханова проводився конкурс „Народний подіум”, на якому майбутні художники-модельєри також продемонстрували свої колекції. Першою премією та цінними подарунками була нагороджена студентка IV курсу Світлана Діденко з колекцією „Хід королеви”.

Значним кроком уперед стала участь наших студентів у II Всеукраїнському конкурсі „Феєрія краси – 2001” (Київ), де були представлені дві колекції моделей одягу, Автори яких – студенти IV курсу: Сергій Дмитрієв (у номінації „Магічні комбінації”), Світлана Діденко (в номінації „Джерела”) і студентка III курсу Наталія Пожидаєва (в номінації „Магічні комбінації”). За результатами учасники конкурсу були нагороджені дипломами конкурсу „Феєрія краси – 2001”.

Далі був III Всеукраїнський конкурс „Феєрія краси – 2002” (м. Київ), учасники якого також нагороджені дипломами. Це студенти IV курсу – Наталія Пожидаєва, Наталія Ногтенко та студентка III курсу Віра Саплюкова, які вийшли у фінал конкурсу зі своїми колекціями в наступних номінаціях: Наталія Пожидаєва – („Спокуса вечора”), Наталія Ногтенко – („Скарби минулого”), Віра Саплюкова – („Світ розмаїття”).

У червні 2003 року представників Студентського Центру моди запросили до участі у конкурсі „Паралелі часу – 2003”, який відбувся в Київському інституті післядипломної освіти працівників сфери побутового обслуговування, що проводився спільно з фірмою Укрсоюзсервіс серед майбутніх модельєрів України.

Учасники конкурсу Світлана Діденко в номінації „Мандри в минуле” та Віра Саплюкова в номінації „Мегаполіс” нагороджені дипломами учасників II Всеукраїнського конкурсу моделей одягу „Паралелі часу – 2003”.

Яскравою подією в березні 2004 року стала участь шоу-показу „Весна Moda – 2004”, присвяченого професійному свята працівників житлово-комунального господарства та побутового обслуговування населення, на якому представлено спільну роботу студентів – майбутніх художників-модельєрів одягу та художників-модельєрів перукарського мистецтва під назвою „Люзія наяву”, яка складала ексклюзивну колекцію моделей одягу („Магічні квіти”) та зачіски, грим, макіяж („Лісова Мавка”), за що Студентський Центр моди був нагороджений дипломом Управління торгівлі та побутового обслуговування населення облдержадміністрації.

Ще одним досягненням Студентського Центру моди став конкурс, який проводився відкритим акціонерним товариством фірмою „Стиль” (м. Луганськ).

Серед ескізів першу премію в номінації „Стиль диктує моду” одержали студенти III курсу Шипілова Людмила та Резнікова Ірина. Усього було представлено 30 колекцій ескізів моделей. Дипломами учасників відзначені 13 студентів технікуму: Єжова Світлана, Лемешко Олена, Володичева Олена, Паніна Лілія – студенти IV курсу, Трикоза Ганна, Бутенко Марина, Шильва Оксана – студенти III курсу, Льода Оксана, Собачко Ганна – студенти II курсу, а також колекція „Скарби минулого” в номінації „Мотиви історичного і національного костюму в сучасному одязі”. Студентський Центр моди нагороджений дипломом за участь у конкурсі „Стиль диктує моду”.

У квітні 2005 року Студентський Центр моди відзначав свій п’ятирічний ювілей. На честь цього ювілею було організовано гала-концерт у палаці культури м. Брянки. Тут були представлені колекції одягу та зачісок, гриму та макіяжу, концертні номери. Усі роботи були розроблені за ескізами та виконані студентами Брянківського технологічного технікуму під керівництвом їх викладачів.

У травні 2005 року Луганська фірма „Стиль” провела конкурс ескізів і моделей одягу „Стиль диктує моду”. Студентський Центр моди взяв участь у всіх номінаціях, де отримав I місце за колекцію „Українська веселка” та колекція із нетрадиційних матеріалів „Сладкая парочка”. У конкурсі ескізів наші студенти отримали у всіх номінаціях призові місця і грошові премії.

Перше місце в номінації „Калейдоскоп” – національні й історичні мотиви у сучасному костюмі одержали студенти IV курсу – Бродяна Тетяна та Резнікова Ірина, друге місце – студентка II курсу Мірошніченко Вікторія, у номінації „Літній круїз” – вечірній одяг друге місце отримала Шипілова Людмила – студентка IV курсу. Студентка II курсу Карпова Ірина була відзначена дипломом конкурсу „Стиль диктує моду” в номінації „Літній круїз”.

У червні 2005 року в Києві Укрсоюзсервіс проводив вже II Всеукраїнський заочний конкурс ілюстрованої ідеї „Джерела творчого натхнення”, у якому наш Центр теж взяв активну участь і був нагороджений дипломом: третє місце в номінації „Молодіжний одяг в стилі „Фольк”, або „Фольклорні фантазії” одержала Резнікова Ірина – студентка IV курсу. Студентка IV курсу Шипілова Людмила зайняла третє місце в чоловічій номінації „Твій стиль”, диплом „За оригінальність ідеї” в жіночій номінації „Люзія ночі” отримала студентка III курсу Льода Оксана. Студентки IV курсу Бродяна Тетяна, Резнікова Ірина та студентки III курсу Аксьонова Інна, Мірошніченко Вікторія, Карпова Ірина і Тагільська Тетяна одержали дипломи учасників.

У листопаді 2005 року Студентський Центр моди став учасником IV Всеукраїнського конкурсу „Феєрія краси – 2005”, на якому представлена колекція „Українська веселка” в номінації „Українські барви”. Автор – студентка IV курсу Резнікова Ірина. Журі відзначило оригінальність ідеї, Резнікова Ірина отримала диплом конкурсу.

Таким чином, як бачимо виховний і творчий процес підготовки спеціалістів Студентського Центру моди Брянківського технологічного технікуму Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка здійснюється диференційовано – відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів і здібностей з використанням різних організаційних форм роботи.

УДК 822.161.2:37.03.,7124”

Крайлюк Л.В. – викладач кафедри
українознавства РДГУ

ТВОРЧА СПАДЩИНА НІЛА ХАСЕВИЧА У СИСТЕМІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Мистецтво має образну, символічну природу, яка робить його потенційним полем духовності, загальнозначимим способом структурування та „відкриття” реальності людського буття. Нині мистецтвознавці намагаються порушити баланс сприйняття імені Ніла Хасевича – унікальної постаті в українській культурі, що поєднала героїзм та мистецький талант. Аналізом його творчості і мистецького доробку займалися Р. Яців [3], Ольга Калітовська [15], О. Загаєцька [16]. Вони здебільшого звертали увагу на біографію та загальний огляд творчої спадщини художника. Проблема творчості Ніла Хасевича у контексті естетичного виховання студентської молоді висвітлена наразі недостатньо і вимагає конкретики і більш глибокого аналізу.

Головною метою підготовки фахівця у системі вищої освіти є становлення особистості, світогляд якої є не споглядальним, а дієвим. У цьому процесі, крім набуття власне світоглядних знань, важливим є формування емоційно-чуттєвої сфери світовідчуття, у якій знання естетики перетворюються на переконання. Безпосереднє емоційно-образне, чуттєве ставлення до світу в процесі виховання і самовиховання поступово наповнюється духовним змістом, стає інтелектуально-емоційним. Естетичне виховання, будучи вихованням почуттів, виявляється як поступова інтелектуалізація чуттєвого ставлення людини до світу. Не просто удосконалення людських почуттів, а їх „олюднення”, наповнення глибоким змістом є завданням естетичного розвитку особистості. Аналізуючи питання про роль мистецтва у становленні світоглядної свідомості у 80-90 рр. ХХ століття, автори багатьох спеціальних досліджень намагалися долати традиції вульгаризаторського її тлумачення, коли мистецтво розглядалося як специфічний „інструмент”, за допомогою якого людина легше і краще засвоює „вироблені суспільством”, а по суті, нав'язувані офіційною ідеологією певні світоглядні установки. Роль мистецтва значно складніша, його вплив на свідомість, безумовно, опосередкованіший – саме цю проблематику продовжують розробляти в нових соціально-історичних умовах ХХІ сторіччя В. Мірошніченко [8], С. Світайло [7] та Г. Меднікова [14].

Зазначимо, що естетичне виховання – це частина виховного процесу. Реальне життя – це неперервний процес розвитку, оновлення, змін, виникнення нових потреб, породження нових питань і вимог. Процес формування та реалізації естетичного потенціалу студентської молоді вимагає постійного оновлення та вдосконалення. Особливо це стосується вищих навчальних закладів, що займаються підготовкою спеціалістів з мистецьких фахів, адже регулятивний потенціал естетичної вартості тим вищий, чим вище її місце в ієрархії цінностей.

Метою цієї праці є характеристика творчої спадщини Ніла Хасевича в контексті естетичного виховання студентської молоді, а саме висвітлення конкретних форм і засобів педагогічного впливу художніх творів Ніла Хасевича на світоглядне формування творчої особистості, зважаючи на роль і значення мистецтва в духовному житті й культурній творчості, структуру, методи і способи функціонування.

Об'єктом дослідження є графічні та теоретичні роботи автора, передусім екслібриси, які здобули високі оцінки та визнання Європи й Америки ще в 30-х роках, та нещодавно віднайдений логотип часопису „Шлях”.

Роль мистецтва значно посилюється під час формування світогляду спеціаліста з мистецького фаху. Адже тут фахові знання в цій галузі становлять важливий компонент світогляду, а їхнє засвоєння відбувається внаслідок сприйняття світоглядних концепцій, втілених у мистецькому творі. Тому принципово важливого значення набувають як зміст і характер програмних творів, так і методологічні принципи їх інтерпретації. Цей процес логічно пов'язаний з викладанням професійно орієнтованих дисциплін. Мова йде про лекційний курс дисципліни „Шрифти”, який читається для студентів спеціальності 7.020208 „Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво” (спеціалізація „Комп'ютерна графіка”).

Лекційна тема вищезазначеного курсу „Екслібрис” включає аналіз серії екслібрисів Н.Хасевича. Як зазначає О.Калітовська, „Екслібриси С. Скрипника, Н. Жаби, інженера Є.Плюща, Д.Сабатінія, В.Прокоповича, Д. Верби, як і інші роботи Н. Хасевича, сміливо можна зачислити до кращих книжкових знаків, створених у першій третині ХХ століття не лише в західноукраїнській, а й в українській графіці загалом. Коли порівняти зразки бібліотечних знаків українських графіків цього періоду з роботами Н. Хасевича, то бачимо, що такого глибинного розкриття внутрішнього світу особистості в цікавому виразному художньому образі досягають далеко не всі митці” [15].

На відміну від більшості західноукраїнських митців, Ніл Хасевич виконував екслібриси в трудомістких техніках переважно деревориту, а також мідериту та квасориту. Упродовж 1932 – 1939 років він виконав серію (двадцять шість) екслібрисів, створивши таким чином власний напрям в українській екслібристиці. Характерною рисою творчості Н.Хасевича є поміркований реалізм, класичний у своїй завершеності. Він завжди залишався остороною різноманітних новомодних ексцентричних течій, уникав штучної денатуралізації дійсності та формального ідолопоклонства. „Активна постава супроти життя, ясність думки і здорова емоційність складаються на засадничі риси духовного образу Хасевича. Прихильник сумлінного творчого зусилля, ворог мілкого підходу до Мистецтва, є Хасевич здецидованим противником усіх модних універсалізмів у фахових зацікавленнях, змагаючи до зосередження намірів на ділянках, що відповідають духовним потребам мистця та його технічного знання.” – зазначає в передмові до польського видання екслібрисів у 1939 році Тадей Лешнер [5].

Книгозбірня – це не просто матеріальна сукупність томів, це певний замкнений світ духовності. Тому найскладніше завдання, яке стоїть перед автором екслібрису, – відтворити у пластичній формі духовний портрет бібліофіла, вказати основні напрями його колекційної діяльності, мету і наміри, з якими збираються книги. Це завдання вимагає від митця інтуїції та душевної делікатності, які допомагають розкрити іноді дуже складний внутрішній світ людини. Ніл Хасевич чудово розумів сутність екслібрису, він, як мало хто з його сучасників, відчував атмосферу

бібліотеки, умів розкрити особу власника книги.

Дуже лірично, інтимно виглядають есклібриси близьких друзів Хасевича – Петра Мегики та В'ячеслава Васьківського. У них художник дозволяє собі легку іронію, знаходить нетрадиційні композиційні прийоми. Книжковий знак П. Мегики (іл. 1) розкриває його роль лідера та організатора, що зумів згуртувати навколо себе гуртківців „Спокою”. З теплим гумором графік ототожнює Петра з квочкою, що скликає під свої крила курчат, а присутня в есклібриси палітра натякає на їхнє основне покликання. Дуже динамічна діагональна композиція переконує нас у тому, що Петро Мегик володів неабиякою енергією та оптимізмом. Подібною симпатією проникнутий і есклібрис В.Васьківського (іл. 2): прообраз найближчого друга і сподвижника художника, кіт Васька зосереджено вилловлює рибку в акваріумі. М'яка, сферична побудова композиції та вигнуті елементи шрифту підкреслюють теплоту і гармонію в стосунках товаришів. Важливою рисою естетичного сприйняття стає інтимізація, пов'язана з подоланням усередненості будь-яких речей, об'єктів, інших людей, тобто зі сприйняттям їх самоцінності, неоднаковості. Реципієнт ніби одушевляє твір мистецтва своїм співпереживанням, що надає процесу взаємодії характеру подієвості. Сила емоційного впливу гравюр надзвичайно велика, і ці емоції благородні та глибокі. В есклібрисах П.Мегики та В.Васьківського автор виявляє особливе поетичне сприйняття світу і для його втілення застосовує витончені графічні засоби. Артистизм для мистця нерозривно пов'язаний зі змістом, що визначає і роль і тип технічного прийому – кожний елемент гравюри має своє змістове навантаження.

Есклібриси Ніла Хасевича – прояв класицистичної естетики, теоретичні засади якої продовжували розробляти на початку ХХ століття теоретики неопозитивізму та неотомізму. Зокрема один із найвпливовіших представників естетики неопозитивізму А. Річардс обстоював професіоналізм у художній творчості, єдність образу, змісту та форми, одночасно критикуючи формалістичне мистецтво. Проблема істини в мистецтві за теорією Річардса поступається за значенням емоційному впливу художнього твору [6]. Книжкові знаки Ніла Хасевича демонструють емотивізм неопозитивістської естетики – сила їхнього емоційного звучання прямо пов'язана з естетичним почуттям, які вони викликають у глядача.

Есклібриси Хасевича передають ставлення до світу, філософське, національне та суспільне кредо бібліофіла. Наприклад, в есклібрисі А. Лівіцького (іл. 3) національний герб, уміщений на карті Європи, дозволяє зрозуміти найбільш пекучу журбу власника за поневоленою Батьківщиною. Композиція цього твору підкреслено геометрична, на перший погляд може видаватися дещо умовною. Це свідчить насамперед про обрану мистцем інтелектуальну форму естетичного відображення світосприйняття, що зумовлює певний відбір засобів виразності твору. Для естетики ХХ століття властивим є пошук спільного в мистецтві та науці, і тому мистецтво прагне бути точним, як і наука, щоб бути краще зрозумілим, сприйнятим, донести нові актуальні ідеї до свого сучасника. Воно виявляє такі риси наукового мислення, як вербальність, аналітичність, сміливо ставить глобальні проблеми. Усі ці ознаки – прояв інтелектуалізації мистецтва. Умовність графічної мови в есклібрисі Андрія Лівіцького підсилюється певною і недвозначністю в передачі сюжету і гостро контрастує з емоційним звучанням твору. Саме цей контраст у поєднанні з рафінованістю виконавської майстерності в цьому випадку якнайкраще сприяє виразності та активності „висловлювання” провідної думки твору. Книжковий знак Лівіцького – яскраве свідчення інтелектуальності естетики Ніла Хасевича.

Категорія естетичного має справу з усіма гранями духу, бо, прилучаючи людину до образності, у якій є і понятійність, і логос, і почуття, адаптує до соціуму, навчає і релаксує, сприяє саморозумінню. Ця ж тема життя у вигнанні найповніший розвиток дістала в есклібрисі о. Около-Кулака (іл. 4). Композиція цього деревориту (розміром 45 на 65 міліметрів) вражає своєю довершеністю – і з огляду на поєднання шрифту з зображенням, і завдяки архітектонічності побудови. Циркульне вирішення першої літери прізвища власника пов'язує між собою елементи композиції, слугуючи одночасно немов прицілом, в епіцентрі котрого знаходиться символ водночас і віри і тепла батьківського дому, – двері маленької каплиці. Цей композиційний прийом загострює сприйняття основної ідеї твору – постійного прагнення людини до досягнення духовних цінностей. Митець застосував гостре контрастування білого з чорним, вишукану лінійність композиції. Особливо слід відзначити вміння Хасевича прив'язувати надпис до рисунка, – у цьому сенсі він дорівнює найвидатнішим світовим мистцям есклібрису.

Ніл Хасевич трактує есклібрис як певний художній мікрокосмос. Саме завдяки багатозначності, неочевидності, різним формам символізації художній образ здатний наблизитися до таїни людини, вловити те, що її турбує, знайти засоби його виявлення та втілення. Філософічність висловлювання, вивищена знаковість в есклібрисі о. Около-Кулака досягають свого апогею. У цьому творі графік виходить за межі позицій реалізму, висуваючи на перший план проблему пошуку форми символізації людських почуттів. Постає паломника, що прямує через ліс до церкви, багатогранно символізує всю гіркоту відірваності від рідної землі, коли єдиною вітхою залишається віра в Бога, і одночасно залишає певну надію – адже той, хто йде, здолає свій шлях.

Образ дороги, що веде до церкви, який в тому ж 1937 році автор використовує в логотипі релігійно-громадського часопису „Шлях” (іл. 5), отримує в бібліотечному знаку Около-Кулака значення символу.

Порівнюючи естетику есклібрисів Хасевича з естетичними уподобаннями української прикладної графіки того періоду (20-30-ті роки ХХ століття), варто відзначити в першу чергу його витончений інтелектуалізм в усій розмаїтості проявів та широкій палітрі емоційного забарвлення. Графіка тогочасних галицьких майстрів Олени Кульчицької та Модеста Сосенка несе в собі вияв естетики модерну. Павло Ковжун, Роберт Лісовський захоплюються формальними пошуками та примітивізмом, Святослав Гординський поєднує декоративізм із конструктивністю. Конструктивістський напрям у мистецтві графіки створювала ціла плеяда художників: В. Кричевський, І. Падалка, С. Гординський, В. Єрмилов, В. Меллер, Н. Генке-Меллер, Г. Цапок, Г. Фішер,

А. Петрицький. Київська та харківська школи в цей час поєднують естетику декоративізму з експресивним фігуративізмом (Анатоль Петрицький) та футуризмом (Борис Косарев).

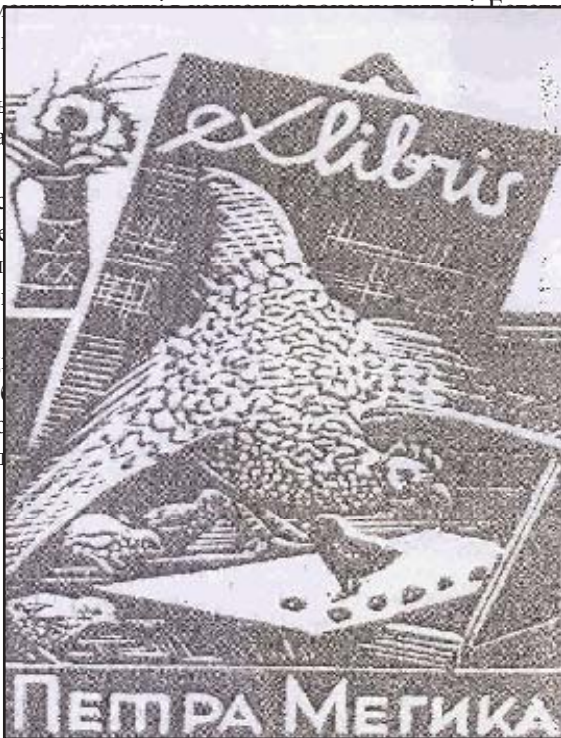
Ніла Хасевич захоплювався творчістю багатьох із вищезазначених авторів у своїй публіцистиці [1], але, як і його варшавський педагог Владислав Сковорода, не дозволяв собі ефектних прийомів, несподіваних графічних трюків. Ця стриманість, що спричинювалася не бідністю зображувальних прийомів, а вмінням обмежити себе, відібрати єдино необхідні засоби серед розмаїття мистецьких можливостей, надає спокійної значущості та величності його образам. Завдяки цьому естетика прикладної графіки Хасевича наближається до естетики таких протилежних за географією і змістом своєї творчості художників, як Василь Касіянов та Станіслав Остоя-Хростовський (останній навчався в Москві). Як зазначає Р.Яців, „Безсумнівно, існувало немало рис, які вказували на певну естетичну спорідненість ксилографій Ніли Хасевича з працями його колег Тадеуша Кулішевича Станіслава Остоя-Хростовського, Тадеуша Цеслевського-сина, але кожен з цих авторів культивував виразно-індивідуальні формально-змістові програми графіки. Лише окремі образи і мотиви (це стосувалося і творчості Хасевича) вказували на єдину атмосферу шукань естетичних ідеалів часу в межах тематики, стилістики, джерельного підґрунтя тощо” [3]. Ощадний у мистецьких засобах, Ніла Хасевич досяг у своїх екслібрисах надзвичайної виразності, шляхетної пропорційності, міцної архітектоніки ритму. У межах класицистичного вирішення графік застосовує елементи формально-декоративної (на основі візантійщини та українського бароко), імпресіоністичної та символістичної концепцій деревориту.

У творчому доробку графіка присутні і теоретичні праці про мистецтво, його роль та функції. Проблема естетичного виховання була дуже важливою для Ніли Хасевича, вона була одним із визначальних факторів, засобами яких можливо сформувати сучасну європейську націю на території України. Йому властиве сприйняття мистецтва як постійного джерела краси та духовного оновлення людини. Про це яскраво свідчить реферат студента Варшавської академії мистецтв Ніли Хасевича „Про необхідність естетичного виховання” [21] та публіцистика Ніли Хасевича, надрукована на сторінках газети „Волинь” [1, 2].

Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що героїчна постать Ніли Хасевича і його твори є необхідними для естетичного розвитку української молоді. У процесі вивчення програмних творів митця важливого значення набуває осягнення змісту, вираженого через образ та символ, наповнення його власними духовними пошуками, які щоразу відбуваються в індивідуальній формі, трансформуючи вже вироблені людством цінності. Як спосіб і результат творчості, мистецтво пробуджує естетичні почуття і переживання, що дозволяють проникнути в глибинні пласти твору, включивши його у власний духовний досвід, зробити об'єктом ціннісної орієнтації. „В естетичному сенсі світоглядні мистецтва не тільки підштовхує людей до відчуття живого зв'язку зі світом, сприяє розкриттю нових і практичних можливостей” [12].

Важливою особливістю творчості Ніли Хасевича є її філософське і естетичне ставлення до світу. Крім того, вони мають величезний вплив на формування світогляду. Естетичне у творах Ніли Хасевича виступає як таке, що діє на людину не лише засобом, а й відкриттям можливості по-новому сприйняти світ. Це означає, що мистецтво визначає „якісний” рівень діяльності особистості, рівень її духовності. Мистецтво не тільки виступає як засіб, а й відкриває нові можливості сприйняти світ. Крім того, вони мають величезний вплив на формування світогляду. Естетичне у творах Ніли Хасевича виступає як таке, що діє на людину не лише засобом, а й відкриттям можливості по-новому сприйняти світ.

Важливою особливістю творчості Ніли Хасевича є її філософське і естетичне ставлення до світу. Крім того, вони мають величезний вплив на формування світогляду. Естетичне у творах Ніли Хасевича виступає як таке, що діє на людину не лише засобом, а й відкриттям можливості по-новому сприйняти світ. Це означає, що мистецтво визначає „якісний” рівень діяльності особистості, рівень її духовності. Мистецтво не тільки виступає як засіб, а й відкриває нові можливості сприйняти світ. Крім того, вони мають величезний вплив на формування світогляду. Естетичне у творах Ніли Хасевича виступає як таке, що діє на людину не лише засобом, а й відкриттям можливості по-новому сприйняти світ.

Ілюстрація 1

Ілюстрація 2

1. Лешнер Тадей. Книжковий знак Ніли Хасевича. – Варшава, 1941. Рівні
2. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття. – Київ, 1977. 09. 19
3. Світайло С. Роль мистецтва у формуванні світогляду // Естетика. До 90-х років ХХ століття. – Київ, 1990. 19
4. Мірошніченко В. Естетичне виховання як напрям формування духовного відродження України: традиції, новачі і перспективи. – Київ, 2004.
5. Тен І. Філософія мистецтва. Ч. 1. Природа художнього твору // Всесвіт. – 1996. – № 2. – С. 159 – 173.
6. Москвичева Л. Эстетическое развитие личности и ее творческий потенциал. – М.: Знание, 1985.

Ілюстрація 3

Ілюстрація 4

Ілюстрація 5

11. Киященко Н. И., Лебедев Н. Л. Пути и средства эстетического воспитания. – М.: Знание, 1989.
12. Шевцов Е. В. Эстетическое воспитание: пути и проблемы. – М.: Знание, 1988.
13. Шульга Р. П. Искусство и ценностные ориентации личности. – К., 1989.
14. Меднікова Г. Священні розміри існування: духовність як культурна парадигма рубежу тисячоліть // Людина і світ. – 2003. – № 2. – С. 52-57.
15. Калітовська О. Творчість Ніла Хасевича // Сучасний художній музей: проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції до 20-річчя Хмельницького художнього музею. – Хмельницький, 2006.
16. Загаєцька О. Ми стали волі на сторожі: До 100-річчя від дня народження Ніла Хасевича // Образотворче мистецтво. – 2006. – № 1. – С. 58-60.
17. Українське мистецтво. У 3 ч. Ч. 3 – Львів: Світ, 2005.
18. Левчук Л. Т. та інші. Естетика. – К., 2005.
19. Українське мистецтво в полі культурному просторі: Навч. посібник / За редакцією О.П. Рудницької. – К.:Екс 06, 2000. – 208 с.
20. Лагутенко О. Українська графіка ХХ століття // Образотворче мистецтво. – 1999. – № 3.
21. Тананаева Л. И. Очерки польской графики. Первая половина ХХ века. – М.: Наука, 1972.
22. Лицар свободи: нариси, спогади, статті: До 100-річчя з дня народження Ніла Хасевича. – Костопіль, 2004. – С. 28.
23. Вакулка А. Ф. Ніл Хасевич – художник-борець. „...Я б’юся різцем і долотом”. – Рівне: Волинські обереги, 2005. – 68 с.

УДК 688.788

Смулько А.А. – ст. V курсу
спец. „Образотворче та декоративно-
прикладне мистецтво” РІС КСУ
н.к. – канд. мистец.-ва, доц.
Прокопович Т.Ю.

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ОРНАМЕНТИКУ УКРАЇНСЬКОЇ РУКОПИСНОЇ КНИГИ

У сучасному світі молодь надає перевагу електронним носіям інформації, а книга втрачає свою духовну цінність. Хоча книга як явище нараховує багатовікову історію. Свій шлях існування вона розпочинає з рукописної книги, яку створювали, писали та оформляли у монастирях для духовно-естетичного виховання. У їх створення було вкладено багато праці та коштів, оскільки саме в них монахи зображали високохудожні зразки орнаментики своїми руками. Кращі тератологічні, плетінки і рослинні орнаменти захоплюють багатством і вигадливістю форм, досконалістю ритму і життєрадісністю колориту. Значні досягнення рукописного мистецтва XIV- першої половини XVI ст. стали основою розквіту „культури книги”.

Актуальність дослідження полягає у розкритті еволюції стилів орнаменту в українській рукописній книзі XIV-першої половини XVI ст. Науковий інтерес становить осмислення та вивчення взаємозв'язків минулого й сучасного. Тому його докладне висвітлення дасть змогу краще усвідомити та виявити сучасний погляд на орнаментуку української рукописної книги XIV- першої половини XVI ст.

Хронологічні межі роботи сягають із XIV по першу половину XVI ст., тобто досліджується середньовічна орнаментука українських рукописів.

Метою цієї роботи є дослідження процесу еволюції, закономірностей розвитку та стилістики орнаменту української рукописної книги середньовіччя. Відповідно до мети спробуємо висвітлити еволюцію, вказати стилістичні особливості та проаналізувати сучасний погляд на орнаментуку української рукописної книги.

Об'єктом дослідження є орнаментальні стилі рукописних творів України XIV- першої половини XVI ст. Предметом дослідження – стилістика та сюжетика середньовічного орнаменту української рукописної книги.

Названа проблема подається побіжно, але в контексті рукописної книги ця проблема піднімається. Базовими в роботі є мистецтвознавчі та культурологічні дослідження „культури книги” вчених О. Білецького [1], Я. Запаса [2; 3] та П.Жолтовського [4].

Розвиток української культури XIV-XVI ст. органічно пов'язаний з історичними подіями в нашій країні, що входила тоді до Великого князівства Литовського. Кресьська та Люблінська унії узаконили політику національного, релігійного й соціального гноблення українського народу. Неймовірно тяжкими були щорічні напади татарських орд. Це негативно позначилося на економічному і культурному поступі України, що в свою чергу спричинило відкритий супротив, збройний протест православного населення. І тому оборонцем старої руської віри та звичаїв стало козацтво, період становлення якого припадає не середину XVI ст. [5, с.94].

За словами О. Білецького, „від XIV аж до першої половини XVI ст. ми майже не маємо пам'яток української літератури. Але розглядаючи великий том „усної творчості пізніх княжих і переходових віків XIII-XVI ст. ” – утворюється широка, але цілком побудована на гіпотезах картина, історичну достовірність якої ствердити дуже важко. Історія літератури переходить в історію культури, що створюється не лише на українському, а й взагалі на східнослов'янському матеріалі” [1, с.229].

XIV- перша половина XVI ст. були періодом формування і становлення українського книжкового мистецтва. Це формування відбувалося на ґрунті давньоруської культури, у найтіснішому взаємозв'язку з книжковим мистецтвом сусідніх народів, насамперед російського [2, с.84].

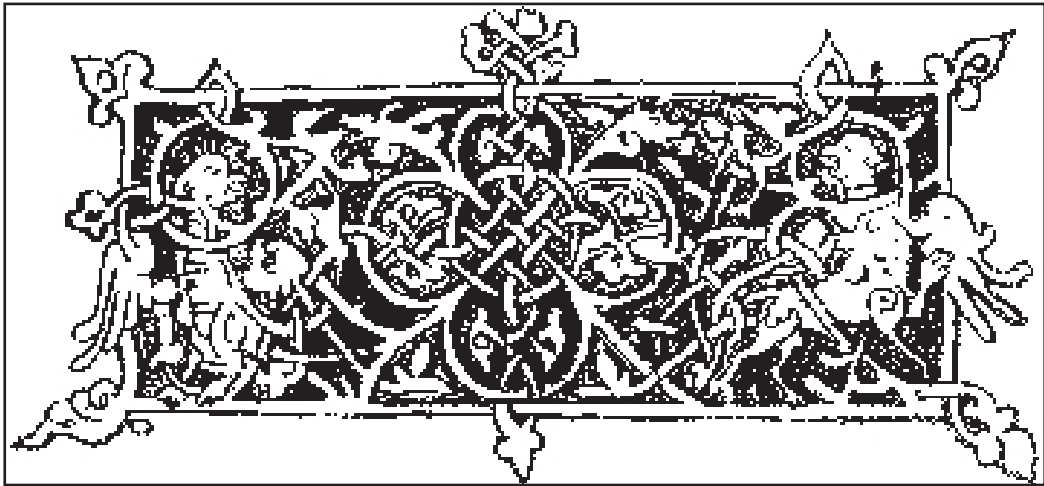
У XIV ст. подальшого розвитку набувають традиції й засоби орнаментики української рукописної книги давньоруського періоду [3, с.54]. Основними елементами оформлення залишаються заставки та ініціали. Збережено й удосконалено основну будову композиції сторінок, розворотів, форму і характер оправи книжок. Хоча основні види декоративного оздоблення давньоруської книги й орнаменту XIV ст. вже трактуються по-новому, змінюється співвідношення між ними, на перше місце виходить тератологічний орнамент. В українській книзі, яка в XIV ст. розвивалась у надзвичайно несприятливих умовах, тератологія представлена значно скромніше, ніж у східнослов'янській, тому що перебувала під значним впливом російської тератології.

Основу української рукописної тератології XIV ст., як і в попередній період, становлять різноманітні вигадливі форми фантастичних птахів, тварин, змій, частини людського тіла, міцно сплетені стрічками. Однак посилюється їх виразність, ускладнюється будова, з'являються нові вигадливі комбінації. У кращих композиціях відчувається сила, боротьба, стрімкий рух. Фантастичні зображення ніби намагаються порвати плетіння, але безсилі подолати перешкоду, що їх стримує [2, с.47]. Це, наприклад, ми можемо спостерігати в заставці з „Пандектів Антіоха” 1307 р.

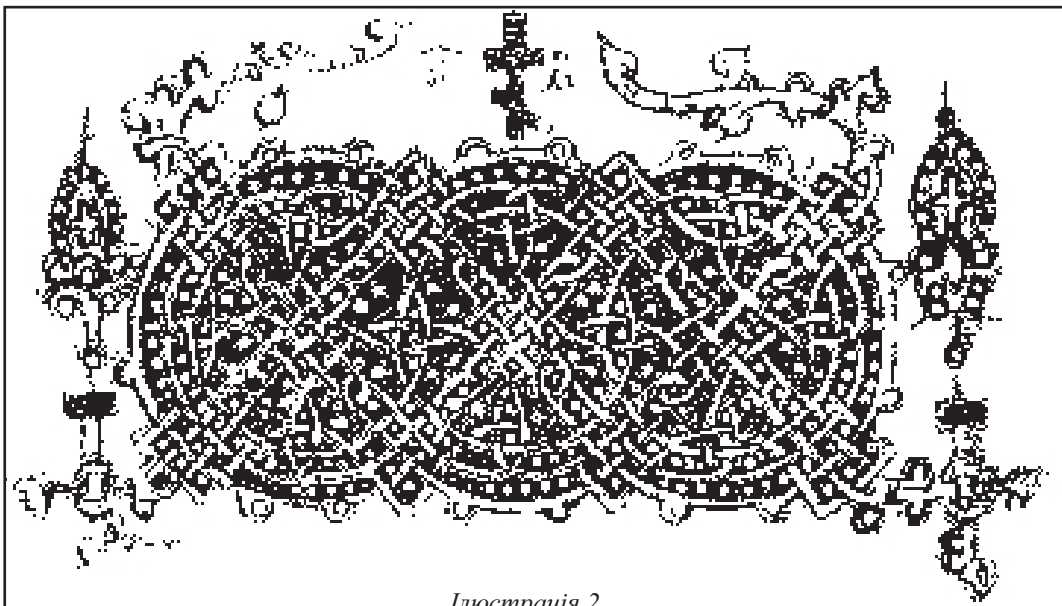
Поряд із тератологією в українських рукописах XIV ст. продовжує розвиватись орнаментука, мотиви якої складаються лише з плетінчастих смуг, з поєднанням плетіння з рослинними елементами. Рослинні мотиви в рукописах цього періоду виступають як доповнення плетінчастих і композиційних композицій [2, с. 51]. В орнаментуці рукописів XIV ст., у їхніх мотивах відображено в реальній і казковій формах тогочасне життя, а також світогляд і пов'язані з язичницькими віруваннями й обрядами художні уподобання демократичних прошарків населення.

В XV ст. тератологічна орнаментука втрачає своє значення, її замінила геометрична стрічкова плетінка, поєднання з рослинними мотивами.

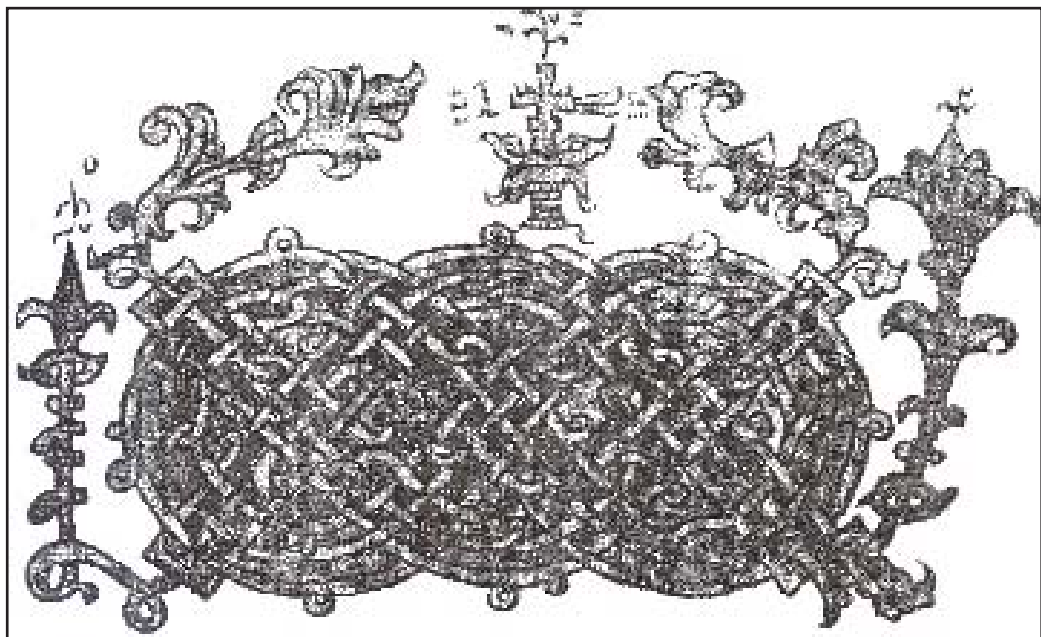
Рослинний орнамент у рукописах XV ст. також займає незначне місце. Цьому стилю характерне використання дуже стилізованих зображень квіток, листків і рослинних пагінців [3, с.61]. Цікаво простежити еволюцію рослинних мотивів у домальовках до плетінчастих заставок і заголовних літер. Спочатку рослинні пагінці були дуже геометризовані, трактуються у вигляді безлистих гілок із широкоподібними виступами, на зразок розпуклих бруньок. Такі мотиви трапляються в заставці „Євангелія” середини XV ст. Згодом ці паростки ускладнюються, розвиваються, наближаються

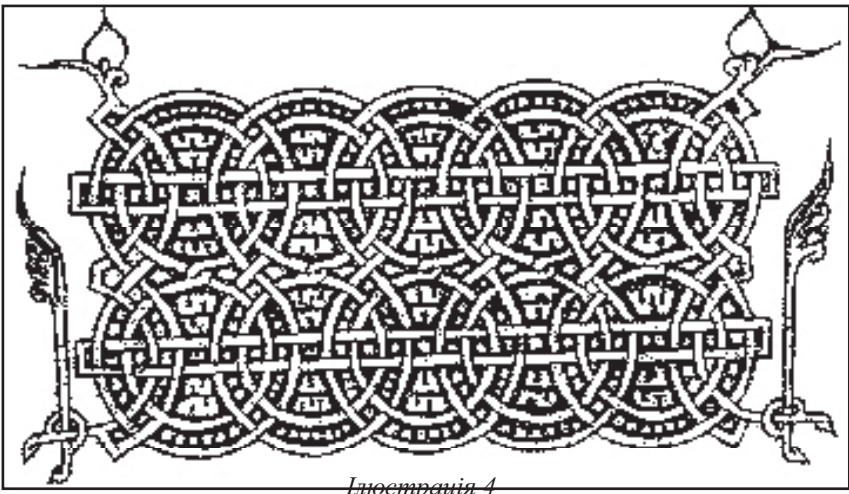
Илюстрация 1

Илюстрация 2

Илюстрация 3

Илюстрација 4

Илюстрација 5

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА	3
<i>Виткалов В.Г., Граб О.В.</i> МОЛОДЬ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДРУГОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ „КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОЛОДІ І ПЕРСПЕКТИВИ КУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЛЮДСТВА У ХХІ СТОЛІТТЯ”	4
РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ГЕНЕЗИ КУЛЬТУРИ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
<i>Шевчук М.В.</i> УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ ЯК ЄДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ІНТЕЛЕКТУ: ДОСВІД ДЛЯ МОЛОДОЇ ГЕНЕРАЦІЇ	7
<i>Корольчук О. І.</i> МОРАЛЬНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	9
<i>Возна Т.О.</i> ЯКІСТЬ ОСВІТИ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КУЛЬТУРНОГО РІВНЯ МОЛОДІ.....	10
<i>Кутузова Г.</i> АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	13
<i>Перець О.М.</i> ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	15
<i>Терновенко Д.С.</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ТА ЇХ ФОРМУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ (на прикладі студентської молоді ЛНПУ ім. Т.Шевченка).....	18
<i>Потапчук Т.В.</i> МОРАЛЬНО-ДУХОВНІ ЦІННОСТІ І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ УСТАНОВОК СТАРШОКЛАСНИКІВ	21
<i>Пузиченко Т.</i> ГУРТКИ, ТВОРЧІ ОБ’ЄДНАННЯ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СФЕРА РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ	23
<i>Терешко Л.В.</i> КУЛЬТУРА ЗДОРОВ’Я СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
<i>Терешко Л.В.</i> КУЛЬТУРА ЗДОРОВ’Я ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ.....	30
<i>Семенович О.Л.</i> ІСТОРІОГРАФІЯ ДАВНЬОРУСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ.....	33
<i>Шевчук О.В.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З МОЛОДДЮ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ РІВНЕНСЬКОЇ „ПРОСВІТИ”	37
РОЗДІЛ ІІ. ДИНАМІКА КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	
<i>Шевчук К.С.</i> ЕТИЧНИЙ ВИМІР ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	39
<i>Виткалов С.В.</i> МОЛОДЬ У КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (регіональний аспект)	44
<i>Кузьмук О.М.</i> НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ТВОРЕННЯ ГЛОБАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА	46
<i>М’якота І.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕЛІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ЇЇ РОЛЬ У СУСПІЛЬСТВІ.....	48
<i>Шуба А.І.</i> ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РІВНЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УТВЕРДЖЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ	51
<i>Кучина Н.І.</i> СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАВНИЦТВА В УКРАЇНІ	54
<i>Швая Д.В.</i> ПРОБЛЕМА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	58
<i>Війтович Г. В.</i> ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	

СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	60
<i>Гумен Ю.В.</i> ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І СУЧАСНА СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ	62
<i>Марчук Ю. М.</i> МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ФІЛЬТРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	64
<i>Кравченко Т.В.</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ.....	67
<i>Вакульчук М.В.</i> МАЙСТЕРНІСТЬ ТА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ	69
<i>Старенька О.О.</i> ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ (на прикладі художньо-педагогічного факультету РДГУ).....	73
<i>Шеретюк Р.М.</i> РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	74
<i>Куліда К.М.</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	76
<i>Пшебільська Л.Г.</i> ТЕНДЕНЦІЇ В ЗМІНАХ СТРУКТУРИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ	78
<i>Хоменко О. В.</i> ЗАПИТИ І ПОТРЕБИ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (на матеріалах РІС КСУ)	80
<i>Савич К.</i> СЛЕНГ ЯК СКЛАДОВА МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ.....	82
<i>Карпович К.П.</i> САКРАЛЬНА ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ.....	84
<i>Загаєвська О.</i> ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	86
<i>Ковальчук Л.М.</i> ХРИСТІЯНСЬКА МОРАЛЬ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ТА ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	89
<i>Миркевич О.В.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ОСНОВА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РУХІВ.....	91
<i>Кузіч Р.С.</i> МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ.....	93
<i>Гончаров А.О.</i> УПА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: МОЛОДІЖНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ	96
<i>Перебийнос С.І.</i> КОМУНІКАТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗНАЙОМСТВА (на матеріалах РІС КСУ)	98
<i>Заладовська О. В.</i> СТУДЕНТСЬКИЙ ШЛЮБ: ПОГЛЯД МОЛОДІ.....	100
<i>Бондарчук А.Я.</i> ВИХОВАННЯ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН.....	102
<i>Заладовська О.В.</i> ГЕНДЕРНА СТРУКТУРА СІМ'Ї: СОЦІАЛЬНО-Педагогічний АСПЕКТ.....	104
<i>Коберська Т.М.</i> САМОРОЗВИТОК І САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ.....	106
<i>Левенець М., Старенька О.</i> ЛІДЕРСТВО ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	108
<i>Чаус Ю.А.</i> ОБРАЗ РЕЛІГІЙНОСТІ В СТУДЕНТСЬКІЙ СУБКУЛЬТУРІ.....	111

РОЗДІЛ III. ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ МОЛОДІ

<i>Деркач М.В.</i> ОСНОВНІ ЗАСАДИ СЕМІОТИКИ ТА ПРОБЛЕМИ МУЗИЧНОЇ ЕСТЕТИКИ	113
<i>Гнатюк В.</i> ОБРАЗ РЕЦИПІЄНТА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ (на матеріалі класицизму і бароко).....	115
<i>Кошова І. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ СВІТСЬКОГО ПОРТРЕТА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ БАРОКО У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ.....	118
<i>Макотера А.В.</i> РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ НА ПРИКЛАДІ РОЗГЛЯДУ ПОРТРЕТНОГО ЖИВОПИСУ УКРАЇНИ ХVІІІ-ХІХ ст.....	120
<i>Бєдакова С.В.</i> ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ЗДОБУТКИ ВИКЛАДАЧІВ ПРАЗЬКОЇ КОНСЕРВАТОРІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ.....	123
<i>Бєлова О. С.</i> НЕОБАРОКО В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ 1920-х рр.....	126
<i>Бєлова О. С.</i> КОНЦЕПЦІЯ ДУХОВНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: УРОКИ ІСТОРІЇ (на прикладі діяльності українського театру Л. Курбаса).....	128
<i>Шепелева І.А.</i> РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО АНДЕГРАУНДУ В ПОШУКУ ДУХОВНОЇ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	131
<i>Парфенюк В.І.</i> ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ Й ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДІ (на прикладі історичного роману Р.Іваничука „Мальви”).....	137
<i>Купець Л.М.</i> ПРОЗОВА ТВОРЧІСТЬ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА ЯК ФЕНОМЕН ПОСТМОДЕРНУ.....	140
<i>Дацик М.В., Левенець М.В.</i> МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРАКТИКИ: ДО ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ	143
<i>Шемуровська О., Черуха А.А.</i> ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	146
<i>Федоришин М.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ КОЛЯДНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ФЕСТИВАЛІВ, СВЯТ ТА КОНКУРСІВ НА ВОЛИНІ. 149	
<i>Радковська Л.М.</i> ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНА ТА ВИХОВНА РОЛЬ ДУХОВНОЇ МУЗИКИ.....	151
<i>Соловійов В.А.</i> ПСИХОЛОГО-ЕМОЦІЙНИЙ ЕФЕКТ СПРИЙМАННЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ	154
<i>Довбенчук О.І.</i> ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ НА КРАСНАВЧОМУ МАТЕРІАЛІ	157
<i>Глухенький М.Ф.</i> ВИВЧЕННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ЗВ’ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ- ІМПРЕСІОНІСТІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО–МИСТЕЦЬКИХ ПРОЦЕСІВ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	159
<i>Власюк Г.І.</i> МУЗЕЄФІКАЦІЯ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ У КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНИ.....	161
<i>Глушук О.Г.</i> АМАТОРСТВО ЯК СФЕРА РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ	165
<i>Швець Л.В.</i> ТРАДИЦІЇ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	167
<i>Помогалова К.В., Аксьонова І.О.</i> РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ (на прикладі Студентського Центру моди Брянківського технолого-економічного технікуму Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка)	170
<i>Крайлюк Л.В.</i> ТВОРЧА СПАДЩИНА НІЛА ХАСЕВИЧА У СИСТЕМІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

*Альманах наукового товариства “Афіна” кафедри культурології
Рівненського державного гуманітарного університету*

Випуск 5

Наукове редагування – *проф. Виткалов В.Г.*
Комп’ютерна верстка та макет – *Кравчук В.Ю.*
Упорядкування і коректура – *Виткалов В.Г., Граб О.В.*
Редактор – *Парфенюк В.І.*
Відповідальна за випуск – *Виткалов В.Г.*

Здано до набору 10.12.2005. Підписано до друку 20.02.2006.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 21. Наклад 100 прим.

Адреса редакції: Рівне, вул. С.Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра культурології. Тел. 8 (0362) 22-20-32

Актуальні питання культурології: Альманах наукового товариства „Афіна” кафедри культурології:
Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції „Культуротворчий потенціал молоді і
перспективи культурної інтеграції людства у ХХІ століття”. – Випуск 5. – Рівне: РДГУ, 2007. – 181 с.

**ББК 71.0
УДК 168.522**